OCTAVIAN

PALER

Don Quijote în Est

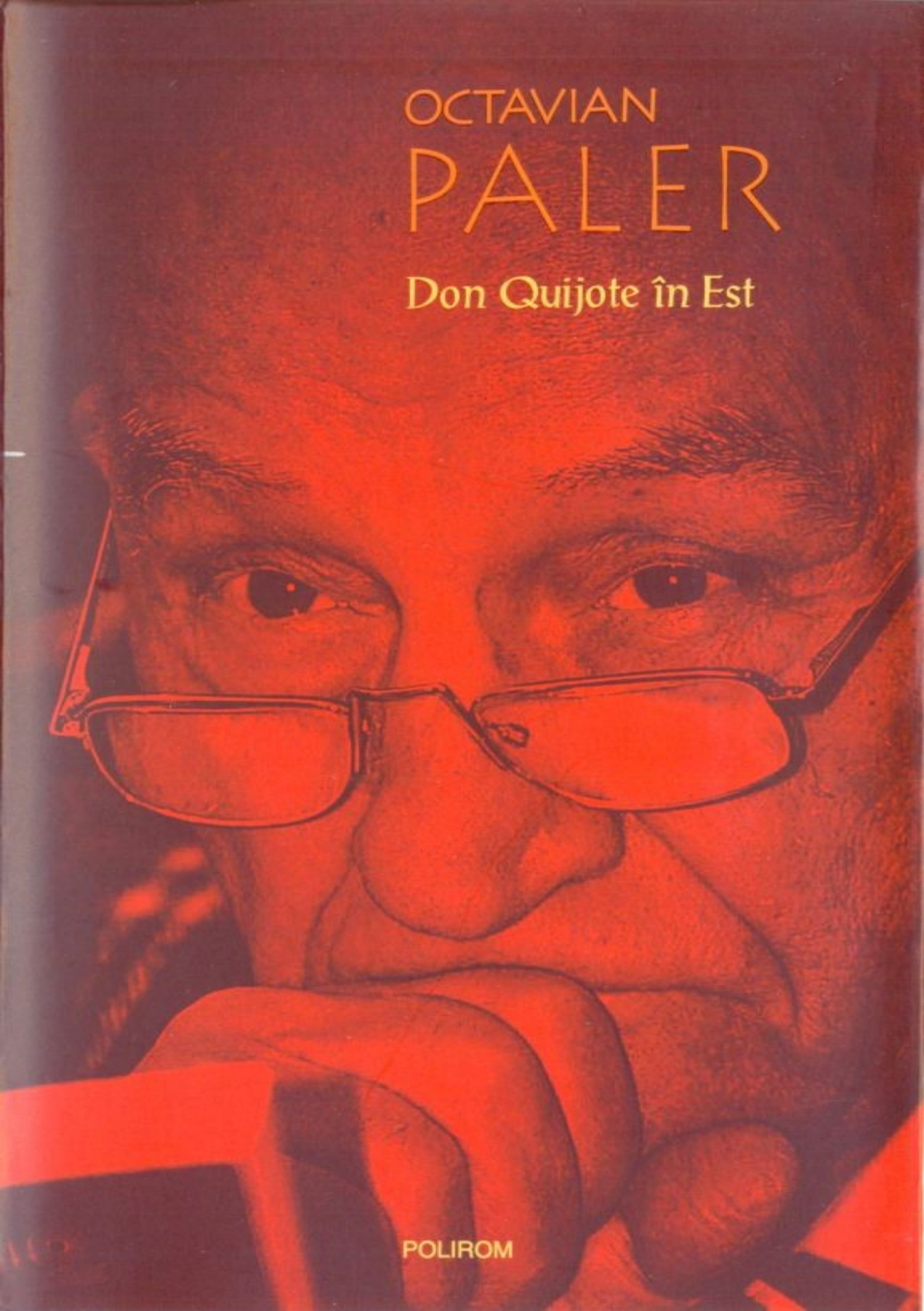

POLIROM

OCTAVIAN PALER

Don Quijote în Est

Cuprins

O acută radiografie identitară....4
Într-o sală de aşteptare....14
O mică „nebunie”....30
Cel care rămâne....37
Estul sălbatec....42
Între două mituri....51
A treia Romă....59
Drepţii....65
Şanse ratate....77
Probabil, şi iluziile îmbătrânesc....92
Mai e posibil un dialog Est-Vest?....101
Primum vivere....110
Luminile de poziţie....123
Filosofia supravieţuirii....131
Vina intelectualilor....146
Acrobaţia ca boală....156
Hotel „Tranzit”....167
Dictatura celebrităţii....174
Un „nebun patentat”....181

Octavian Paler s-a născut la 2 iulie 1926, în comuna Lisa, judeţul Braşov.

Va urma, ca bursier, Liceul „Spiru Haret” din Bucureşti (1937-l944), făcând însă ultima clasă la Liceul „Radu Negru” din Făgăraş şi susţinând bacalaureatul la Sibiu, în 1945.

Este, concomitent, student la Facultatea de Litere şi Filosofie, respectiv Facultatea de Drept din Bucureşti (1945-l949). După absolvire, e recomandat de Tudor Vianu pentru a rămâne asistent la Catedra de Estetică, însă declină propunerea şi se angajează la Radiodifuziune.

Aici va fi corespondent special, apoi redactor-şef adjunct la redacţia culturală. Este corespondent Agerpres la Roma, câteva luni, la sfârşitul anului 1964, iar în următorii ani director general al Televiziunii Române (1965-l968), director general adjunct la Radio (1968-l970), redactor-şef la *România liberă* (1970-l983). Demis în 1983 din motive politice, se va pensiona medical în acelaşi an, reintrând în „arenă” odată cu Revoluţia din 1989, când devine director onorific al ziarului *România liberă.* Ulterior s-a aflat în aceeaşi postură la *Cotidianul.*

Scriitorul a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul* iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor.* Urmează, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statura de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie (Egipt-Grecia,* 1972, *Italia,* 1974; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Mitologii subiective* (1975; ediţia a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Scrisori imaginare* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor), *Viaţa pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viaţa ca o coridă* (1987; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Deşertul pentru totdeauna* (2001; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004), *Calomnii mitologice* (2007). În 2005 a primit Premiul *Opera Omnia* al Uniunii Scriitorilor. Octavian Paler a încetat din viaţă pe 7 mai 2007, la Bucureşti.

O acută radiografie identitară

„Seara, deschid televizorul, să văd
cu ce i-am mai uluit pe străini”.
Octavian Paler

Prima carte apărută după 1989, *Don Quijote în Est* (Bucureşti, Editura Albatros, 1994) constituie în opera lui Octavian Paler un moment de răscruce, într-un sens cât se poate de propriu al termenului: aici se întretaie şi se decantează modalităţi de scriitură, teme şi obsesii care vin din cărţile anterioare (iar unele se îndreaptă spre viitor) cu altele, dacă nu complet noi, atunci mult nuanţate, cu probleme şi atitudini pe care căderea dictaturii le-a adus la expresie, fie şi pentru că, trecând „peste un prag de foc şi de sânge”, devine obligatoriu „să-ţi judeci viaţa până la capăt”. La fel ca în cărţile anterioare (similitudinile fiind, mai ales, din acest punct de vedere, cu *Polemici cordiale,* 1983), şi acum scriitorul recurge compoziţional la îmbinarea discursivă (care l-a consacrat şi a impus, chiar, în mare măsură, timbrul scriiturii sale) dintre epistolă, confesiune şi eseu, în ceea ce s-ar putea numi eseu autobiografic tocmai pentru că preeminenţa ideilor supune celelalte modalităţi. În cărţile ulterioare, raportul se schimbă, pentru ca în *Deşertul pentru totdeauna* (2001) şi *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004) confesiunea să devină dominantă.

Aici, ca şi în cărţile sale anterioare, Octavian Paler păstrează legătura cu activitatea sa de publicist şi reia în volum unele articole care în prealabil au apărut ca editoriale în *România liberă* (unde deţinea funcţia de director onorific). *Don Quijote în Est* nu este, însă (şi aici

cartea se desparte de cele mai multe dintre volumele eseisticii sale predecembriste, inclusiv de *Polemici cordiale),* o culegere de articole, aşa încât textele preluate din gazetă îşi pierd autonomia şi sunt integrate ca părţi indivizibile (după ce au fost îndepărtate, de cele mai multe ori, referinţele punctuale la evenimentele zilei care au funcţionat ca pretext pentru reflecţie) ale unei construcţii unitare şi de mare rigoare. De altfel, la un moment dat, cărţii la care lucrează cu atâta pasiune, Paler îi consacră, în ziar, O *confesiune:* „Fie că am fost crezut sau nu, eu am spus adevărul când m-am considerat un Don Quijote care se bate cu morile de vânt. Şi ştiu că riscul lui Don Qijote este eşecul. Dar mai ştiu ceva: că uneori eşecurile ne definesc mai bine decât reuşitele deoarece arată până unde au năzuit iluziile şi credinţele noastre. Dacă n-am renunţat, încă, la gazetărie este pentru că n-am putut. N-am reuşit să nu ies din singurătatea scrierii cărţii la care lucrez («Don Quijote din Est»!) pentru a spune ce cred despre o lume care se îndepărtează, din nenorocire, din ce în ce mai mult de ceea ce am aşteptat în decembrie 1989”[1].

Elaborată la începutul fierbinte al anilor ’90 (şi păstrând acuitatea acelui timp), *Don Quijote în Est* fixează o figură care îl obsedează pe Octavian Paler încă de la 20 de ani, care îi traversează mai toate cărţile, păstrându-se constant de la *Scrisori imaginare* (1979) şi pe care se gândise s-o prindă într-o carte (potrivit mărturiei din *Autoportret într-o oglindă sparta)* încă din anii ’80. Momentul postcomunist al redactării şi faptul că era destinat publicării în Occident, fiind scris la îndemnul lui Constantin Tacou[2], dă proiectatului volum o altă

[1] Octavian Paler, „O confesiune”, în *România liberă,* anul LI, serie nouă, nr. 843, 12 ianuarie 1993, p. 1.

[2] În notiţa care deschide ediţia din 1994 se precizează: „Această carte a fost scrisă la îndemnul directorului editurii pariziene «Les Editions de l’Herne», d-1 Constantin Tacou, care a autorizat apariţia versiunii româneşti la Editura «Albastros»”. Din păcate, proiectul nu

anvergură. Planul meditaţiei individuale (constant în scrierile autorului) este dublat şi, mai mult, surclasat de un plan al interogaţiei colective. *Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă şi foarte nuanţată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată şi fabricată politic, are, în sfârşit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine şi cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărţii prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puţin pentru scriitori, a început cu paşoptiştii, a trecut prin marile dezbateri şi polemici ale epocii interbelice şi îşi păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogaţiilor şi incertitudinilor) până astăzi. Din acest punct de vedere, *Don Quijote în Est* este înrudit, în perimetrul strict al istoriei recente, cu *Românii despre ei înşişi* de Mihai Botez, *Apel către lichele* de Gabriel Liiceanu, *Românii după '89* de Alina Mungiu, *Cele două Românii* de Gabriela Adameşteanu, *Focul ascuns în vatră* de Adrian Cioroianu, *Ţară europsită* de Călin-Andrei Mihăilescu, *Adio, adio patria mea cu î din i, cu â din a* de Radu Pavel Gheo, *Năravuri româneşti de* Ruxandra Cesereanu ori *Europa dumitale* de Mircea Vasilescu.

Structura cărţii este concepută ea însăşi pentru a sluji tema identitară. După o confesiune autonomă (primă meditaţie la temă prilejuită de reîntoarcerea în ţară dintr-o călătorie făcută în 1992 în SUA[3]), volumul este alcătuit

s-a realizat, deşi cartea rămâne şi astăzi cu un mare potenţial pentru traducerea în Occident.

[3] O altă călătorie americană, petrecută câţiva ani mai târziu, face obiectul unui consistent *Jurnal american* publicat în *Aventuri solitare* (1996). În zborul „spre State, invitat de comandantul aeronavei în cabina piloţilor, scriitorul face o descoperire emoţionantă: „Descopăr, uluit, apoi, în faţa comandantului, pe bordul cabinei, cartea mea *Don Quijote în Est.* Niciodată nu m-am simţit mai răsplătit pentru singurătăţile din faţa maşinii de scris. Am şi mărturisit asta în dedicaţia pe care am dat-o pe acel volum, la nouă mii de metri altitudine, undeva deasupra pustietăţii Oceanului"

sub forma unui dialog epistolar purtat cu un foarte bun prieten din tinereţe (făgărăşan de origine, având tată partizan, executat politic, el însuşi fiind exmatriculat din facultate şi invitat, mai târziu, să devină colaborator al Securităţii), emigrat în Occident. Epistolele încapsulează paginile de meditaţie şi confesiune, permiţând abordarea romanităţii din unghiuri complementare, nu o dată divergente. Cei doi interlocutori (al doilea, în opinia mea, fiind realizat ficţional) nu se tem, de altfel, să-şi confrunte opiniile contrare. Andrei îi încriminează pe cei din ţară cărora „puţin le-a păsat că România se rupea de tradiţiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului", ca şi pe scriitori pentru că „v-aţi mulţumit să faceţi «literatură» într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljeniţîn, toate ororile care se petreceau în jurul lui". Cel rămas în ţară este nemulţumit şi uimit „de ce ţineţi voi, neapărat, să fiţi procurorii noştri" şi constată amar diferenţa care trece inclusiv prin semnificaţia cuvintelor: „Suntem români, şi cei din emigraţie şi cei de aici, dar limba română vorbită de voi şi limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleaşi cuvinte, au ajuns, s-ar zice, să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărţile noastre este o limbă vorbită cu căluşul în gură, plină de şoapte, de revolte înăbuşite, o limbă, uneori scrâşnită, din care respiră frica şi speranţa. Exact cum a fost viaţa noastră! E un document! într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbeşte, desigur, altfel".

Acest tensionat dialog duce la fixarea (nu o dată în fraze memorabile) a trăsăturilor romanităţii, unele dintre ele de regăsit în mai toate scrierile consacrate temei. Astfel (veritabil laitmotiv al cărţii), românilor le lipseşte apetenţa pentru tragedie („poate că acesta e cel mai

(Octavian Paler, *Aventuri solitare. Două jurnale şi un contrajurnal,* ediţia a II-a, prefaţă de Paul Cernat, Iaşi, Polirom, 2008, p. 220).

mare cusur al nostru, de care suntem şi mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla”), căreia îi preferă melodrama (care „are la noi un succes garantat”), ca şi cea pentru gravitate, sfinţenie ori respectul pentru sentimente. Suntem, în schimb, bârfitori, resemnaţi, versatili, solidari doar în frică şi divizaţi în mai toate celelalte: „Niciodată nu mi-aş fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo hominis lupus* nu e o născocire calomnioasă a poeţilor şi filosofilor. Ne-am isterizat cu toţii, am devenit o societate de lupi liberi şi hămesiţi. Şi cum să accept că frica ne ţinea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbeşte?”. Această imagine identitară (contrazicând stereotipurile curente din comunism) devine, chiar pentru cel care o înregistrează, înspăimântătoare: „Doamne, oare chiar aşa arătăm?”.

Nu lipsesc din radiografia identitară nici referinţele la trecutul comunist, nici cele (veritabil fir roşu al discursului identitar românesc) la Occident. Acesta ni s-a înfăţişat, în opoziţie la sloganurile comuniste, „doar ca un pământ al făgăduinţei” sau ca spaţiu ocrotitor pentru transfugi: „Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradiţional, în istoria noastră a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuţii domnilor pământeni nu aveau mijloace să cotrobăie munţii şi să-i prindă pe cei ascunşi acolo”. Paler nu ezită, însă, să vorbească nici despre frustrările românilor ajunşi în Occident, „trataţi ca nişte provinciali ai Europei”, şi nici despre neajunsurile civilizaţiei occidentale: „Aici, comunismul a creat un «om acrobatic». Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o maşină superioară şi eficientă de făcut bani”.

„Omul acrobatic” este sintagma prin care Octavian Paler încearcă să surprindă atributele omului care a suportat dictatura comunistă: a trăit într-o cuşcă, a fost dirijat şi supravegheat, a învăţat să execute jonglerii sau să meargă pe sârmă, atât pentru a-i face pe plac „dresorului”, cât şi din iluzia că astfel se poate sustrage acestuia, astfel încât „strădaniile noastre «acrobatice»

ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii". Lumea post-totalitară îl obligă, însă, să rămână în rol: „Am ieşit dintr-o lume închisă şi, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mâzgă. [...] Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puţin, la drept vorbind, în clipa de faţă. Atârn între ele. Îmi continui, deci, în condiţii schimbate, destinul de «acrobat»„.

Ce legătură există, însă, între tribulaţiile identităţii româneşti şi Don Quijote? Doar în Estul Europei, crede Octavian Paler, cavalerul îşi poate recâştiga forţa exemplară pentru că: „Îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea şi spitalul psihiatric, după ce în Occident a înfruntat indiferenţa şi râsetele". În România, în particular, Don Quijote ar trebui aşezat pe soclul rămas gol după retragerea falşilor idoli politici, cu şanse, astfel, de a juca un rol terapeutic: „în atmosfera încărcată de ura care ne otrăveşte viaţa, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe şanse să pară un miracol şi să ne pună, în consecinţă, pe gânduri". Nu în ultimul rând, Don Quijote întrupează valoarea eşecului, atât de preţuită de Octavian Paler; figura lui trebuie să fi prezidat revoluţia din decembrie 1989 (sunt pagini de intensă evocare a evenimentelor din 21 şi 22 decembrie la care scriitorul a participat nemijlocit) şi, mai ales, iluziile care i-au urmat în Piaţa Universităţii, acolo unde „noi ne-am permis să participăm la mitul unui eşec. [...] Socotelile celor care ne-au persiflat au ieşit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, «Piaţa Universităţii»» a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă".

Proiectat acum la scară comunitară şi continentală, Don Quijote a funcţionat în cărţile anterioare, ca şi în volumul de faţă, de altfel, ca „un fel de alter ego

sentimental”, câştigat la ieşirea din adolescenţă. „Emul voluntar” al cavalerului, scriitorul încearcă „prin intermediul lui Don Quijote să-mi înving sau să-mi ascund unele slăbiciuni”, fiind vorba despre „o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiţii, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calităţile şi cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare şi ca naivitate”. Nu mai puţin, modelul prezidează, prin comparaţie, şi o necruţătoare examinare de sine: „N-am săvârşit conştient nicio porcărie, n-am provocat, conştient, niciun rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puţin, că m-am controlat excesiv, că mi-am controlat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămaşă de forţă nevăzută, şi m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălciu al unei vieţi rezonabile, iar acum, trecut de şaizeci de ani, am nostalgia sincerităţii «nebuneşti» a lui Don Quijote”[4].

Înclin să cred că Don Quijote are o rădăcină mai adâncă în biografia lui Octavian Paler, că această fantasmă

[4] Octavian Paler revine constant în opera sa la funcţiile acestui dublu. Cred că cel mai lămurit lucrurile sunt spuse în convorbirile purtate cu Daniel Cristea-Enache: „De fapt, voiam să par un ins «tare», ca să ascund groaza mea de ridicol! Nu suportam să par caraghios. Nicio ruşine nu mă inhiba mai mult. Teama că, într-o împrejurare sau alta, mă puteam face de râs mă bloca, mă paraliza, Pur şi simplu, nu eram în stare s-o controlez. Aşa că «seriozitatea» lui Don Quijote m-a uimit şi mi-a pus nişte întrebări. Ce anume îl ajuta pe Don Quijote să nu se sinchisească de cei care râdeau de el? Scrânteala? Sau o credinţă? Şi ce credinţă? întemeiată pe ce? [...] Ce încerc să vă spun e că aventurile lui Don Quijote nu m-au amuzat! Nu m-au fermecat asalturile eroice ale cavalerului. Nici poveştile lui. M-a impresionat calmul cu care ridicolul era dus la sublim” (Daniel Cristea-Enache, Conv*orbiri cu Octavian Paler, Bucu*reşti, Corint, 2007, p. 138).

livrescă îl leagă, în mod paradoxal, de figura paternă. După cum o mărturiseşte în mai multe rânduri, scriitorul s-a format într-un adevărat cult al tatălui, ţăran din Lisa, care a avut întotdeauna o încredere extraordinară în destinul fiului (menit să ajungă, încă din copilărie, un om mare, de preferinţă subsecretar de stat), mort în 1954, după ce în spital i se refuzaseră antibioticele pentru că nu era colectivist. Este una din traumele nevindecate la care autorul revine mereu: „Am vorbit despre toate acestea în trei cărţi ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, şi nu pot să-mi iert că am reuşit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu?”. Scriitorul păstrează, în schimb, toată viaţa în imediata apropiere fotografia tatălui, făcută în 1914, „călărind un superb cal negru şi cu sabia ridicată”. Descrisă de două ori în *Don Quijote în Est,* fotografia revine în *Autoportret într-o oglindă spartă* însoţită de precizarea: „Calul e negru, ca pana corbului, cu ţinte albe pe frunte şi pe glezne. Şi mă făcea să mă gândesc la faimosul Ducipal al lui Alexandru «Machedon»”[5], ale cărui istorii tatăl i le povestea adesea. Sunt tentată să cred, astfel, că propria fantasmă este construită în replică omagiantă la imaginea din obsedanta fotografie paternă: împăratul exemplar îşi găseşte însoţitorul în cavalerul rătăcitor şi livresc.

Scrisul de o frumuseţe concisă, atică, dramatismul vibrant al ideilor, autenticitatea şi profunzimea implicării fac din *Don Quijote în Est* una dintre cele mai substanţiale şi, probabil, mai exacte radiografii identitare, nu tocmai puţine, care au încercat să surprindă nevrozele, dilemele, nesiguranţele, spaimele şi speranţele romanităţii, să

[5] Octavian Paler, *Autoportret într-o oglindă spartă,* Bucureşti, Albatros, 2004, p. 87.

răspundă întrebării: cum suntem noi românii? Cu oarecare efort, spune aici Octavian Paler, am putea deveni fraţii lui Don Quijote, mai mult o aspiraţie (ca orice fantasmă), decât un model tangibil.

Sanda Cordoş

N-are armură, nici cal. E îmbrăcat în haine obişnuite şi întregul lui aspect e al unui pieton oarecare. Nici nu-l observi, în primul moment, în vânzoleala tulbure a străzii. De abia într-un târziu îţi atrage atenţia prin felul său descumpănit şi ezitant de a se strecura prin mulţimea grăbită. Înţelegi, atunci, că bărbatul acesta, de o vârstă nesigură, fără să fie bătrân, se simte ca un strigoi, printre ceilalţi, şi-l priveşti mai puţin distrat, încercând să-ţi explici unde l-ai mai văzut. O clipă, vrei să te iei după el, din curiozitate. Apoi, renunţi. Ce rost are? Trebuie să fie unul din acei încăpăţânaţi care mai cred în idealuri într-o lume haotică. Un posibil ratat, care n-a priceput că, pentru ceilalţi, „nebunie" înseamnă „ceea ce n-avem curajul să facem". Te mai uiţi o dată spre el, aproape cu duioşie. Dar un singur om poate avea dreptate, vreodată, împotriva majorităţii? La urma urmei, înainte de a muri, Don Quijote însuşi a recunoscut că a fost nebun.

Într-o sală de aşteptare

Mă aflu în imensul aeroport din New York, e aproape amiază, stau, cu bagajele lângă mine, pe un scaun mai retras, şi-mi spun, poate dintr-un complex de provincial, că trăim într-un paradox aproape perpetuu azi. Lumea se umple cu „săli de aşteptare”, în vreme ce se grăbeşte din ce în ce mai mult. Altădată, înainte de apariţia trenurilor şi avioanelor, nu existau săli de aşteptare. În schimb, faimosul *festina lente,* al romanilor, încă mai avea un înţeles. Dovadă că a fost preluat în diverse limbi. *Hâtez-vous lentement,* sună un vers celebru din Boileau. *Eile mit Weile,* au zis germanii. Iar noi: „Graba strică treaba”. Dar apariţia sălilor de aşteptare a fost un semn că omenirea nu mai e dispusă să se grăbească încet. Alergăm între naştere şi moarte. Ne-a cuprins o nevroză a nerăbdării care ne face să ne simţim, uneori, pe scaunele sălilor de aşteptare, ca într-o cuşcă.

Într-un fel, sunt atins şi eu de acest morb, chiar dacă, în alte privinţe, mă dovedesc un retrograd. N-am mai avut răbdare să stau la hotel, deşi camera era plătită până la ora douăsprezece, mi-am luat valizele şi am venit la aeroport. Mă temeam de traficul newyorkez. Mi-am zis că e mai prudent s-o pornesc din vreme, să nu risc vreun ambuteiaj.

Sau, cine ştie, poate că atât mi-a rămas din înţelepciunea ţăranilor din satul copilăriei mele care se duceau la gară cu multe ceasuri înainte pentru a fi siguri că nu vor pierde trenul. Acum îmi pare rău că m-am grăbit şi trebuie să mă înarmez cu răbdare. Mai sunt vreo cinci ore până la plecarea avionului spre Bucureşti şi, cum

punctualitatea nu face parte dintre calităţile româneşti, acest răgaz poate spori şi mai mult cu ajutorul Taromului. Funcţionarul american pe care l-am întrebat, mai adineaori, când vor fi primite bagajele pentru cursa Tarom a zâmbit cu tâlc. S-ar părea că începem să fim cunoscuţi exclusiv prin defectele noastre.

Ceea ce ar fi, totuşi, un progres, dacă mă gândesc la sondajul de opinie făcut pe Broadway, de corespondentul unui ziar românesc, din care rezultă că strada americană nu ştie, de fapt, mai nimic despre noi. Cel mult, a auzit de legenda sinistră a lui Dracula, de „un general sau un preşedinte dement care a sfârşit prin a fi împuşcat”, acesta fiind Ceauşescu, sau de mititei şi sărmăluţe. În rest, răspunsurile date la întrebarea „ce ştiţi despre români şi despre România?” mi-au provocat o stare care oscila între disperare şi umilinţă. Unii ne-au plasat prin America de Sud, iar alţii aflau cu acel prilej că existăm. Un poliţist a stat o clipă pe gânduri, încurcat, după care a zis, pe jumătate glumind, pe jumătate serios: „O luaţi pe prima stradă la dreapta, vă duceţi la aeroport, vă urcaţi în avion, coborâţi în Europa şi mai întrebaţi”. Să râzi? Să plângi? Nu credeam că ignoranţa americanilor, în ce ne priveşte, e atât de mare. Şi noi care, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, i-am aşteptat, ani la rând, să ne vină în ajutor! Eram convinşi că nu-l vor lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe noi. Bietul tata a murit fără să afle că americanii nici nu ştiau prea bine unde ne găseam noi.

Cu ce gânduri mă despart de America? într-o seară, în Florida, am trecut printr-o spaimă care altora li se poate părea stupidă. Eram la St. Petersbuig. Găsisem muzeul „Dali” abia la ora închiderii, după ce ameţisem în maşină din pricina căutărilor infructuoase, şi am pornit-o înapoi spre Tâmpa. Deodată, am avut senzaţia că ne învârteam printr-un labirint care nu se mai termina. Casele cochete, cu un singur etaj sau doar cu parter, vopsite în culori pastelate, care, în mod normal, trebuiau să-mi dea

impresia unui fericit antioraş, lipsit de nevrozele metropolelor moderne, au ajuns să-mi pară, prin infinita lor multiplicare, pe spaţii de neimaginat în Europa, ca făcând parte dintr-un peisaj aproape abisal. Ceea ce nu mi s-a întâmplat la New York, lângă zgârie-nori, mi s-a întâmplat în acel „sat" monstruos ca întindere, parcă fără început şi fără sfârşit, în care ne afundam ca într-o mlaştină elegantă. Am intrat în panică. Nimeni nu mergea pe jos, condiţia de pieton fiind, practic, suprimată din cauza distanţelor. Un motiv în plus ca aceste distanţe să mi se pară neomeneşti. La un moment dat, m-am simţit ca un disc stricat care se va învârti până ce se va rupe arcul. Eram conştient că sensibilitatea mea conservatoare îmi juca o festă, de aceea nici n-am vorbit cuiva despre faptul că, în acele clipe, până şi jungla mi se părea mai logică. Orice american s-ar fi uitat la mine lung. Şi pe bună dreptate. Asemenea reacţii nu sunt fireşti, oricât m-aş strădui eu să le explic. Una e să te simţi într-un aeroport, ca acesta, în pântecul unei balene şi alta să te sperii de un oraş ca St. Petersburg sau Los Angeles, fiindcă ies din ceea ce m-am obişnuit eu să consider „oraş".

Şi, totuşi, n-aş zice că mă număr printre europenii care antipatizează America. E vorba de o incompatibilitate, de fapt. Eu nu pot iubi decât oraşe ca Florenţa sau ca Aix-en-Provence. Ori Făgăraşul, din adolescenţa mea. Am nevoie de o ambianţă care să nu mă anihileze, fie prin prea multă singurătate, fie prin prea puţină. La New York, au fost momente când m-am simţit ca un barbar într-o Romă supertehnicizată, dar n-am avut, în genere, impulsuri de frondă. Cel mult, mi-am permis mica răutate de a le sugera unor bravi americani că, în America, istoria se află la nivelul albumelor de familie. Deschizi un album, vezi străbunicii unui american şi cu asta ai ajuns aproape de începutul istoriei Americii. Cuiva care mi-a vorbit despre iluziile americanului obişnuit i-am mărturisit, cu o ironie involuntară, că eu nu reuşesc să mi-l închipui pe Don

Quijote, aici, altfel decât ca parodie, în costum de cowboy, amuzând spectatorii la un rodeo, sau ajutat de societăţile filantropice care se ocupă de vagabonzi şi de idealişti rataţi. America are o excelentă intuiţie a valorii reuşitelor. Îi lipseşte, însă, cu desăvârşire, intuiţia valorii eşecurilor, din care pricină progresul este aici mult mai la îndemână decât măreţia, iar Don Quijote, sunt aproape sigur, n-ar avea şanse să fie înţeles. Interlocutorul meu mi-a amintit că prin America bântuie misionarii ca altădată căutătorii de aur. E adevărat, dar aceşti misionari „modernizaţi" se folosesc de staţii de amplificare sau de studiourile de televiziune, au nevoie de impresari, nu de scutieri, şi nu se bat cu morile de vânt.

Dincolo de aceste răutăţi mărunte n-am mers. Nu e genul meu să dau cu tifla. Şi de ce aş face-o? Nu vreau să fiu ipocrit, mi-ar plăcea să am şi eu un cont la bancă, o casă frumoasă şi un automobil bun, din care să nu curgă piesele, ca din al meu. Nu dispreţuiesc câtuşi de puţin bucuriile „vulgare", legate de confort, de atributele civilizaţiei. Problema e alta. Îmi e greu să mă împac cu un anumit cult al reuşitei, al succesului, care transformă în „afacere" totul, prietenia, cultura, conversaţiile zilnice. Mă îndoiesc că, în accepţiunea pe care i-o dau pragmaticii, „a reuşi" înseamnă, cu adevărat, a da existenţei un sens. Pot pricepe că filosofia celebrului *time is money* a creat prosperitatea Americii, dar înţeleg mult mai bine filosofia hamalului care, într-o dimineaţă, în gară la Napoli, când l-am rugat să-mi ducă valizele, mi-a răspuns zâmbind: „Nu, domnule, azi am mâncat". Cu lipsa mea de spirit practic nici nu e de mirare, de altfel. Ceea ce nu înseamnă, Doamne fereşte, că aş fi contra prosperităţii! Atât ar mai trebui ca, în mizeria de la noi, să susţin că ar fi cazul să ne ferim de pericolul de a trăi bine, pentru a ne apăra de o opulenţă găunoasă. Ar suna ca o necuviinţă. Dacă Occidentul e preocupat mai mult de combaterea colesterolului decât de combaterea

egoismului, nu rezultă de aici că de vină este bunăstarea şi că noi avem motive să fim satisfăcuţi de şansa de a o duce mizerabil.

Ce-ar fi să caut biroul Tarom-ului?... Nu, e mult prea devreme... Sau să mă descotorosesc de valize, ca să pot da o raită prin aeroport? Mai casc gura, trece timpul, îmi cheltuiesc ultimii dolari. Mai am cincizeci pe care i-am păstrat pentru orice eventualitate... Asta îmi aduce aminte de o întâmplare veche, oribilă, legată de singura călătorie pe care am făcut-o împreună cu fiul meu. Fusesem invitat la Congresul presei italiene şi m-am zbătut să-i ofer şi lui ocazia de a merge, pentru câteva zile, în străinătate. Era în 1974, spre sfârşitul verii. Congresul avea loc la Rimini. Ca să reuşim să ne descurcăm acolo, am cumpărat „la negru" cincizeci de dolari. Am plecat cu ei. Nu ştiam că era interzis să ai bani străini. La frontieră, vameşul m-a întrebat: „Aveţi valută?". „Da, am." Şi i-am arătat cei cincizeci de dolari. „Adeverinţă aveţi?", a continuat vameşul. „Ce adeverinţă?" „Că aveţi dreptul să deţineţi aceşti bani." „Dar sunt ai mei...", i-am spus, de parcă eram căzut din lună şi nu pricepeam de ce-mi trebuia adeverinţă pentru un ban ce-mi aparţinea. Modul meu cam aerian de a trece prin viaţă (nimeni nu m-a crezut atunci că ignoram, într-adevăr, dispoziţiile) mi-a jucat un renghi urât. „Mi-au rămas dintr-o altă călătorie", am minţit. Am înţeles în cele din urmă în ce capcană căzusem, dar era prea târziu. Vameşul ne-a poftit, pe mine şi pe fiul meu, să coborâm din tren. A trebuit să ne supunem, să pierdem biletele pentru vagonul de dormit şi să aşteptăm până seara când, după lungi ezitări, vameşii ne-au restituit paşapoartele, confiscându-mi cei cincizeci de dolari. Eram convins că fusesem „prădat" şi eram decis să protestez la întoarcere împotriva tratamentului umilitor la care fusesem supus, dar după ce am revenit în Bucureşti m-am trezit convocat la Direcţia Generală a Vămilor unde un

ofiţer de Securitate mi-a pus câteva întrebări în legătură cu blestemata sumă de cincizeci de dolari, apoi mi-a zis, sec, că serviciul vamal de la Curtici a greşit lăsându-ne să ne continuăm călătoria şi că voi fi trimis în judecată pentru deţinere ilegală de valută. Până la urmă, am fost fericit că am scăpat de proces...

Renunţ la idee. Am depăşit faza când mă uitam în vitrine, calculându-mi, în gând, puţinii dolari din buzunar. Şi, apoi, ajung şi la noi azi mărfuri străine, chiar dacă multe provin din mahalalele Occidentului. Mai bine stau aici. Mă deranjează perspectiva de a porni cu valizele în căutarea unui depozit de bagaje. Sunt nu numai ne-modern, ci şi comod...

Un fost bucureştean, şofer de taxi la New York acum, pe care l-am cunoscut la o întâlnire a românilor, a trecut pe aici şi mi-a spus, grăbit, că „e o problemă, se pare" cu avionul ce trebuia să vină de la Bucureşti. „Un accident?" „Doamne fereşte." „Sau n-a plecat la vreme din Bucureşti?" Nu ştia. A aflat doar că avionul nu va sosi la ora normală.

Sper să nu fie nimic rău. Cât priveşte prelungirea aşteptării... asta e, ce pot să fac? Şi, în definitiv, aşteptarea intră în stilul nostru de viaţă. Dacă orarul nu e respectat, un occidental se enervează, se înfurie, se plânge că n-are timp de pierdut, ameninţă. Îi lipseşte resemnarea orientală care pe noi ne ajută să vârâm orice în destin şi să ne simţim într-o sală de aşteptare ca într-o locuinţă provizorie. În optica noastră, timpul nu e al nimănui. Nici măcar al zeilor. Îl pierdem cu sentimentul că n-avem încotro. Şi, hotărât lucru, nu ne plictisim la fel în Est şi în Vest... Apoi, de o jumătate de secol, istoria însăşi e pentru noi o sală de aşteptare. Mai întâi, am aşteptat să vină americanii, fără să ne gândim că Occidentul era obosit de războiul cu Hitler, nu ţinea să înceapă unul cu Stalin, nu mai avea energie decât pentru un „război rece". După aceea, am aşteptat să moară Stalin. Pe urmă,

am aşteptat să moară Ceauşescu. Acum aşteptăm să ieşim din debandada post-totalitară. Aşa că suntem obişnuiţi să aşteptăm. Ne-am făcut o bună educaţie, în această privinţă. Probabil, e singurul lucru pe care-l ştim bine, să aşteptăm şi să ne minţim.

Ar trebui, totuşi, să încerc să aflu ceva mai precis. O voi ruga pe doamna de alături să aibă grijă, puţin, de bagajele mele.

Avionul a aterizat forţat în Islanda. Sau în Irlanda. N-am înţeles bine. „Dar mai vine?" „Cred că da", mi-a răspuns, evaziv, negresa de la *Informaţii.* „Când?" „Nu ştiu, domnule. *Sorry."* N-ar fi exclus să-mi petrec noaptea aici, căci nu mai am bani pentru o cameră la hotel. Cincizeci de dolari nu-s destui.

Când am venit în America, în urmă cu trei luni, mi-am închipuit că, depărtându-mă de România, îmi voi găsi o brumă de detaşare de care aş avea foarte mare nevoie. N-am făcut decât să mă conving de rezistenţa unor obsesii. Şi iată-mă acum, într-un aeroport, mare el însuşi cât un oraş, unde viaţa seamănă cu o bandă rulantă, gândindu-mă cu un sentimentalism idiot la câinii vagabonzi din Bucureşti, la gropile care te împiedică, la noi, să umbli cu capul în nori sau la şoferii care te înjură, din nimic, greu de egalat în mitocănie. Depărtarea dă chiar prafului de pe străzile noastre ceva aparte. Tandru, aş zice, dacă nu m-aş teme că sună ridicol. Oricum, numai acolo decepţiile şi singurătatea mea au un sens. Altundeva, ele nu înseamnă nimic.

Poate că, în genere, noi românii nu prea avem vocaţie de emigranţi. Am cunoscut în America români plecaţi din România de o jumătate de secol care nu s-au vindecat de nostalgii nici acum. Întreabă mereu, pe oricine vine din Bucureşti, „ce mai e pe-acasă?". Nu mai au pe nimeni în ţară, decât, cel mult, rude îndepărtate şi, eventual, câţiva foşti colegi, bătrâni acum, dar trăiesc mai departe cu un fel de ochi, nevăzut, în ceafă. S-ar zice că paradisul

pierdut al copilăriei e pentru noi o temniţă din care nu putem evada. Sau, dacă se întâmplă s-o facem, avem nostalgia închisorii. Memoria nu e, în cazul nostru, un bagaj pe care-l laşi la prima garderobă.

O explicaţie ar fi că avem în urma noastră multe generaţii de ţărani legaţi de pământ. O mare parte a populaţiei orăşeneşti de la noi este născută la sat, a copilărit la sat, are mormintele la sate sau provine din părinţi ori din bunici veniţi de la ţară, iar modernitatea noastră s-a înfiripat, se ştie, pe o civilizaţie ţărănească. Încât cosmopolitismul poate să prindă rădăcini doar în situaţii speciale la noi. Suntem sortiţi să gândim că un om normal are o singură patrie. Restul sunt ţări. Cei mai mulţi dintre noi antipatizează sincer, am impresia, faimosul *ubi bene, ibi patria.* Ideea că, oricât de rea, pâinea de-acasă e mai bună stârneşte de obicei un orgoliu liric. La drept vorbind, abia comunismul a adus, masiv, în România cosmopolitismul şi a încercat să-l transplanteze cu forţa, sub forma degradată a internaţionalismului marxist.

Ar mai fi de spus că multor români plecaţi în lume le lipsesc, probabil, unele lucruri pe care, acasă, nici nu le observăm. Nici plăcerea românească a taifasului (care exprimă şi o carenţă, poate, şi anume că suportăm rău singurătatea, dovadă că au existat atât de puţini asceţi la noi), nici înclinaţia noastră de a crea din nimic zvonuri, fiindcă ne sunt, se pare, mai necesare decât certitudinile, nici „filosofia” băşcăliei, care ne-a ajutat să ne defulăm, dar şi să bagatelizăm nenorocirile, nu sunt apreciate în Occident. Probabil, nici înţelese. Din punctul nostru de vedere, occidentalii nu au prea mult umor. Noi avem prea mult şi, din păcate, nu de calitatea cea mai bună. Nu rezistăm când e vorba să luăm ceva peste picior. Şi poate că acesta e cel mai mare cusur al nostru, de care suntem şi mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla. Din toate nenorocirile abătute peste noi, nu cred să fi scăpat vreuna de care n-am râs. Ne-a fost mai uşor să opunem disperării o ironie decât o revoltă, ne-a fost

mai simplu să combatem amărăciunile prin zeflemea. Numai de dorul care ne încearcă prin străini şi de moarte nu s-a râs niciodată. Iar alăturarea aceasta spune multe, presupun.

Decalajul creat după război între Est şi Vest pune şi el probleme spinoase celor veniţi în Occident când vor să-şi exercite vechile profesiuni. De regulă, sunt nevoiţi să treacă prin purgatorii umilitoare, să-şi vadă invalidate experienţa, pregătirea, capacitatea, iluziile, să îndure privaţiuni la care nu s-au aşteptat ori să facă munci pe care, acasă, le-ar fi socotit inferioare, până reuşesc să-şi asigure o situaţie mai stabilă şi, cu puţin noroc, chiar mulţumitoare în plan material. În plan sufletesc, acomodarea se dovedeşte un proces şi mai dificil, rareori dus până la capăt şi, nu o dată, imigrantul est-european descoperă că indiferenţa lumii libere poate fi la fel de crudă ca poliţia politică pe care a detestat-o acasă. Singurii care au reuşit, de bine, de rău, să se integreze într-o nouă lume sunt cei care, într-un fel sau altul, au tăiat legăturile cu trecutul, devenind oameni „fără bagaj”. Ei au luat-o, practic, de la capăt. Ceilalţi au ajuns să fie nişte fiinţe ambigue. Nu mai sunt nici oameni ai Estului, n-au devenit nici „occidentali”. Unii regretă, poate, că au plecat, fiindcă în ţările unde trăiesc se simt câteodată ca într-un ghetou psihologic, dar orgoliul şi calcule materiale îi împiedică să se întoarcă definitiv. Vin doar în vizită, să-şi impresioneze rudele şi cunoscuţii, cu aerele lor de occidentali care n-ar mai putea trăi într-un oraş atât de plin de praf, ca Bucureştiul, după care reintră în singurătatea lor civilizată şi meschină unde duc dorul bârfelor din România.

Cât despre mine... în adolescenţă, mi-a plăcut deviza unuia din cei şapte înţelepţi ai Greciei antice, Bias din Priene: „Port totul cu mine”. Nu aveam decât un cufăr plin cu cărţi, uniforma liceului şi două, trei cămăşi, cam aceasta era toată bogăţia mea. Nici azi nu sunt mult mai bogat. Am o maşină veche, vreo zece mii de cărţi, un

dulap cu haine, cam pe aici se opreşte toată averea mea. Locuiesc într-o casă plină de praf şi de molii, de unde aştept să fiu dat afară. Dar niciodată nu m-am gândit serios să emigrez din România. Au existat momente, culmea, după revoluţie, când am trecut de la euforie la lehamite, în care mi-am zis, obosit, dezorientat, de ce n-aş pleca? N-are importanţă unde mă duc. Oriunde, dar departe. Să fiu ca un mort care nu se mai poate întoarce. Pe urmă, îmi spuneam singur: „Prostii”. Ştiam bine, în fond, că nu puteam face asta şi de ce. Nici disperările mele nu au sens decât în lumea în care mă întorc.

A venit un grup masiv de pasageri asiatici. Thailandezi? Chinezi din Taiwan? Nu mă prea pricep să disting diferenţele şi risc să fac greşeli grosolane. De altminteri, în general Orientul mă pune în încurcătură. În faţa abisurilor Asiei m-am simţit totdeauna ca o gânganie. Am revelaţia insignifianţei mele, individul din mine se simte redus la zero. În plus, n-am reuşit să pătrund în intimitatea misterelor gândirii orientale. Nu sunt în stare să concep viaţa ca un zbor de muşte purtate de vânt, nu-mi place să-mi imaginez omul ca pe o furnică aşezată pe obrazul timpului, am nevoie de iluzia, foarte europeană, probabil, că „odiosul eu” e ceva mai mult decât o porcărie de care e bine să te detaşezi. Cândva, am avut şansa unei călătorii în India, pe care am ratat-o lamentabil. Înainte de plecare, am citit sau am recitit cam tot ce am putut găsi despre înţelepciunea orientală, iar în ziua în care m-am suit în avion aveam cu mine patru sau cinci caiete, pregătite pentru a descrie cu lux de amănunte procesul iniţierii la faţa locului. Şi am notat, conştiincios, totul, zilnic. Dacă la întoarcere aş fi îndrăznit să dau publicităţii acele caiete, aş fi oferit, probabil, mărturia neplăcută, dar sinceră a unui eşec, deoarece, pe măsură ce m-am afundat în lumea indiană, mi-am dat seama că nu înţelegeam aproape nimic din modul ei de a gândi, nu-mi apropiam decât banalităţi, clişee, amănunte pitoreşti, adevăruri exotice; celelalte îmi rămâneau străine, căci

continuam să judec misterele orientale după logica mea de european. Am priceput atunci că mintea şi sufletul meu nu trec uşor de o graniţă care s-ar situa, probabil, undeva între Caucaz şi Urali. Până acolo e spaţiul unde mai înţeleg câte ceva, deşi... ei, da, mi s-a întâmplat aici să mă întreb dacă Europa există cu adevărat. America a fost descoperită şi, în linii mari, acum ştiu ce e, bănuiesc. O ţară unde totul e posibil, cu excepţia gratuităţii eroice. Cavalerii rătăcitori sfârşesc aici prin a face chetă sau se apucă de altceva. Dar Europa? A fost descoperită, oare, sau există doar un continent botezat astfel? în ciuda faptului că mă simt sufleteşte, european şi că aştept un avion care să mă ducă în Europa, nu ascund că am momente când mă tem că „Europa", ca realitate spirituală, e un vis, chiar şi la Paris sau la Roma, nu numai la Bucureşti. Un vis de pe la 1600. Ca să descopere America, marinarii lui Columb n-au avut decât să străbată un ocean. Într-o zi, unul din ei, căţărat pe frânghii, a strigat fericit: „Pământ!". Ca să descopere Europa, „exploratorii" au trebuit să străbată secole, iar expediţia navighează încă în serioase incertitudini... La urma urmei, ce este specific gândirii europene? Mi-ar fi mai uşor, poate, să spun ce „nu este"! îmi amintesc că în timpul revoluţiei culturale din China un pictor a fost obligat să meargă pe stradă, în semn de căinţă, cu un tablou legat de gât: un autoportret. Nu cred că unor europeni le-ar fi trecut prin cap că un autoportret este un lucru infamant. În Europa, Narcis s-a sinucis, dar n-a fost lovit cu pietre. Carnea şi sângele în care clocotesc pasiunile noastre n-au fost socotite vulgare, nedemne, decât de cei care s-au tăvălit pe mărăcini ori şi-au biciuit trupul, pentru a-şi reprima dorinţele, închipuindu-şi că asta-i face plăcere lui Dumnezeu. În rest, spiritul european a oscilat mereu între Dumnezeu şi istorie, neputând face abstracţie de „eu", care, inclusiv în formele sale detestabile, pare să fie o „specialitate" europeană.

Dar, dacă e aşa, nu înseamnă oare că, în prezent, Estul

european este chiar mai european decât Occidentul? în Vest, individul se manifestă îndeosebi în afaceri, în iniţiative economice, în comerţ, în reţeaua serviciilor, pe scurt în domeniile unde are o şansă de a reuşi, de a obţine bani, de a-şi crea o situaţie, pe când în Est, ieşit dintr-o lungă mortificare, el năvăleşte, zgomotos şi dezorientat, în toate direcţiile. E isterizat de o libertate pe care nu ştie s-o utilizeze, dar niciodată, probabil, n-au vorbit atâţia oameni în acelaşi timp. Dacă la noi fiecare individ s-ar sui pe un bolovan pentru a-şi rosti monologul, România ar semăna acum cu un imens Hyde Park. Oratori disponibili se găsesc din belşug. Numai ascultătorii lipsesc deocamdată. Eu însumi aş putea încropi un fel de discurs, susţinând, în dorinţa de a părea cum nu sunt, că-mi place să calc prin gropi, că mi-a intrat în sânge această plăcere şi nimeresc cu un instinct foarte sigur în cea mai măruntă groapă, oricât de dificil ar fi accesul la ea, în caz că se află în drumul meu; în fond, nu pentru asta există gropile pe lume, ca să cadă unii în ele, pentru a-i distra pe ceilalţi?... De ajuns. Nu sunt în Hyde Park. Mă aflu într-o sală de aşteptare a aeroportului din New York. Şi am rămas singur. N-am chef să devin propriul meu clovn. Pe deasupra, sunt lucruri despre care nu se poate vorbi punându-ţi făină pe obraz. Nici nu i-ar sta bine unui ardelean „cam *ombrageux", cum* am fost caracterizat eu, să maimuţărească o dezinvoltură care-i lipseşte.

Vin alţi călători. Vin, de unde? Pleacă, unde? Ne intersectăm, o secundă, fără să ne întâlnim cu adevărat. Asta îmi aduce aminte de un film pe care l-am văzut aici, pentru că nu l-am prins în Bucureşti, dacă va fi rulat vreodată la noi. E vorba de *Grand Hotel.* Un film ratat, după părerea mea. Mi-ar fi plăcut să dezvolte ideea de la care porneşte, că, într-un furnicar de oameni care se lovesc zilnic unii de alţii, schimbă chiar câteva cuvinte, pe scări, în lift, în hol, în restaurant, nimeni nu se întâlneşte, în realitate, cu nimeni şi că, în definitiv, aşa-i viaţa. La

New York am înţeles mai bine ca oriunde că singurătatea cea mai atroce nu e cea de care te loveşti într-un deşert, ci singurătatea pe care o descoperi uneori pe o stradă arhiaglomerată, iar aici mă simt ca unul din clienţii de la Grand Hotel. Nu mă întâlnesc cu nimeni dintre cei care trec pe lângă mine sau stau pe scaunele din jur. Sunt singur într-o sală de aşteptare care, acum, e plină de lume. Şi, ca de obicei, mă dovedesc o natură contradictorie. Jinduiesc în singurătate după puţină gălăgie, dar când nimeresc în îmbulzeală am nostalgia liniştii.

Am rămas din nou singur. Un bătrân care a stat lângă mine a lăsat pe scaun un ziar unde se anunţă că, în Germania, vremea e neobişnuit de rece. Cauza principală: „vântul din Est”. Fireşte, fireşte. Toate angoasele vin din Est. Se poartă „moda Est” în spaime, în violenţă, în nefericire. Poliţiştii germani îşi pun, am auzit, mănuşi de cauciuc când arestează est-europeni, prinşi fără acte. Să nu se contamineze, probabil, de „boala Estului”... Oare unde vor fi fiind ceilalţi călători pentru cursa Tarom? în mod normal, ar fi trebuit să-şi facă apariţia. E aproape patru după-amiaza.

în Biblie, se zice, undeva, că umblând prin lume ai mai multe şanse de a-l întâlni pe Dumnezeu. Eu, dacă nu săvârşesc astfel un sacrilegiu, cred exact pe dos. Aici, am avut permanent sentimentul că sunt un intrus. Nu mă pot converti la religia pragmatismului, sub semnul căreia trăieşte America, la fel cum nu mă pot apropia de budism. Orientul te face să te simţi ca o insectă. America m-a silit să văd în sentimentalismul meu o infirmitate. Don Quijote n-a trecut oceanul pe urmele conchistadorilor. Şi, poate, chiar în restul Occidentului a murit.

Am aflat că avionul va veni. „Când?”, m-am grăbit să întreb, bucuros că, în sfârşit, ies din nesiguranţă. „întrebaţi mai târziu. Deocamdată, nu ştim.” Cu această ocazie, am reuşit să descopăr câţiva români într-o altă

sală. I-am recunoscut după bagaje. Niciun străin nu târăşte după el într-o călătorie atâtea valize, pachete şi sacoşe de mână, ca noi. M-am apropiat, am tras cu urechea şi m-am convins că nu mă înşelasem. Vorbeau româneşte. O femeie, mai în vârstă, adormise. Mi-a revenit în memorie atmosfera sălilor de aşteptare de la noi. Lipseau numai cojile de seminţe, pe jos, şi fumul acru. Încolo, aceeaşi resemnare placidă care ne ajută să aşteptăm orice, oricât.

Iar am rămas singur... Alergătura cu mijloace din ce în ce mai perfecţionate, spre ce?, pe care o percepi într-un aeroport mai bine ca oriunde, ascunde, presupun, o angoasă. Omul modern şi-a pierdut, se pare, puterea de a sta pe loc şi de a visa. Când nu aleargă, i se pare că nu face nimic, că lasă timpul să treacă inutil. Îl ameninţă atunci „răul de a exista”... Noi am fost cruţaţi de acest rău. Am fost ocupaţi să ne temem pentru viaţă. Frica noastră cea de toate zilele nu ne lăsa vreme pentru spaime de alt ordin. Dar nu tocmai de aceea reuşeam să aşteptăm fără să aşteptăm nimic precis? însăşi aşteptarea era, uneori, şi poate mai este, o formă de speranţă.

M-am mutat cu bagajele în sala unde i-am văzut pe pasagerii români care aşteaptă cursa Tarom-ului. E şapte seara, acum. Trebuia să fim, la această oră, departe de ţărmul Americii, deasupra oceanului, încep să dau semne de nerăbdare. Am obosit să tot laud capacitatea noastră de a aştepta. Îmi e şi foame. Mă încăpăţânez, totuşi, să păstrez cei cincizeci de dolari. În România, această sumă înseamnă acum pensia mea pe două luni. Şi nu am şanse să-mi rotunjesc pensia dacă mă las de gazetărie, cum mă bate gândul. Am scris prea multe articole cu care n-am reuşit să clatin niciun fir de praf. Tot ce am izbutit a fost să-mi pierd câţiva prieteni şi să-mi câştig câţiva duşmani. Şi ar fi timpul să mă întreb dacă nu e mai convenabil să discut cu moliile din camera mea decât să perseverez

într-un idealism ridicol. La cei şaizeci şi şase de ani ai mei, a trăi cu idei false e mai rău decât a deveni dependent de sedative.

Fără să audă niciun anunţ, ceilalţi pasageri români s-au sculat de pe scaune şi au format o coadă. Au aflat oare că se vor primi bagajele? Sau au făcut-o din reflex? Decenii în şir, noi am trăit „anormalitatea” ca pe singura „normalitate” posibilă. Asta ne-a format într-un anume fel, dar ne-a şi deformat. Un negru, funcţionar al aeroportului, încearcă să explice pasagerilor de la coadă că e prea devreme, că n-are rost să stea în picioare, să se înghesuie. Vom fi anunţaţi când va începe operaţia de primire a bagajelor. Pasagerii ascultă, fără să spună nimic, şi nu se clintesc. „Deranjează pe cineva că stăm la coadă?”, se hotărăşte, în cele din urmă, o femeie corpolentă să-l lămurească pe negru. „Nu.” „Atunci?” în faţa acestei logici dezarmante, negrul dă înapoi. Ridică din umeri şi se îndepărtează. Nu pare să fi priceput mare lucru. Şi cum să priceapă? Pentru noi, cozile sunt ca nişte cântece de sirenă. Le rezistăm greu. Dacă nu te aşezi la o coadă, ai senzaţia că pierzi „ceva” şi rămâi cu un vag sentiment de frustrare.

Adevărul e că nici noi nu ne mai înţelegem uneori, pe deplin. Multă vreme, nu mi-am dat seama ce anume mă intriga, mă nedumerea, după revoluţie, în felul nostru de a ne comporta. Abia mai târziu m-am lămurit că, ani la rând, am semănat unor acrobaţi care mergeau pe sârmă, concentrându-ne toate resursele de prudenţă în acest mers, specific omului care trăieşte într-un regim totalitar şi se vede obligat să fie atent unde pune piciorul. „Specialitate” învăţată de nevoie, „acrobaţia” ne-a intrat, cu timpul, în obişnuinţă, părându-ni-se normală. Ea ne-a ajutat să ne ferim de primejdii, să ne „descurcăm”, să „supravieţuim”, dar ne-a şi luat ceva. Acum ne vine greu să ne dezbărăm de ce-am învăţat. Reflexele noastre

continuă să funcţioneze la fel ca înainte, făcându-ne să mergem, adesea, şi pe pământ de parcă am avea o sârmă sub picioare, altminteri nu ne simţim în siguranţă. Or, aceasta trebuie că ne dă în ochii străinilor un aer, în acelaşi timp, bizar şi dramatic... Observ că inclusiv în confesiuni am reflexe de acrobat. M-a izbit aici în America un mod de comunicare, simplu, direct, practic, fără prea multe nuanţe şi fără ocoluri, cu care eu unul mă împac greu. Mi se pare uscat, rece. Şi nu cred că la mijloc e numai gustul meu pentru digresiuni, pentru speculaţie, care se vede contrariat. Mă tem că lunga deprindere de a vorbi cu gura închisă, de a mă folosi de aluzii, de subînţelesuri, pentru a trece de vigilenţa cenzurii, îşi arată, în continuare, efectele. Nu e chiar atât de simplu să spui că unu şi cu unu fac doi, după ce te-ai ferit de asta aproape o jumătate de veac. În plus, la noi există, cum ziceam, o plăcere naturală, irepresibilă, de a sta de vorbă, la taifas („povestiţi?" era întrebarea rituală în satul meu, în loc de „bună ziua", când treceai pe lângă doi sau mai mulţi oameni) pe care nu ştiu dacă alţii o cunosc. La nivel naţional, avem gustul pălăvrăgelii, la fel cum americanii au geniul stoarcerii banilor din piatră seacă. La orice vârstă şi chiar în pragul morţii, nu ne săturam să stăm de vorbă. Tradiţia franceză a saloanelor presupune un spaţiu închis, aristocratic. Noi, din acest punct de vedere, suntem infinit mai democratici. Nicăieri, poate cu excepţia sudului Italiei, nu se bârfeşte atât de mult şi cu atâta plăcere ca în România. Eu am reuşit să devin guraliv chiar pe tema singurătăţii...

Dar mă opresc. Am impresia că ar trebui să mă aşed şi eu la coadă.

O mică „nebunie”

> *Nicio idee nu intră mai greu în capul unui bărbat ca ideea, extrem de simplă pentru o femeie, că pe un drum de o sută de paşi, dacă ai puţin noroc, poţi ajunge foarte departe. De aceea dă-mi voie să mă cam îndoiesc acum de felul în care judecă idolul tău, Don Quijote. Numai unui bărbat putea să-i treacă prin minte o asemenea nebunie: că va cuceri inima unei femei, plecând să se bată cu morile de vânt. Recunoaşte că, dacă s-ar fi dus direct la Dulcineea, să-i spună că o iubeşte, s-ar fi scutit de toată tevatura care-l face de râs. Am impresia că la românii de aici, în nouă cazuri din zece, bărbaţii au fost la originea exilului. Femeile, de obicei, s-au supus, după lungi ezitări. Mie, care eram singur, mi-a fost mai uşor. N-a trebuit să conving pe nimeni.*
> (Andrei)

Sting veioza şi încerc să readorm. Mă văd copil, în prima sau a doua clasă primară. Tata mă trimisese să duc bulgări de sare oilor noastre, de la stână, şi, la întoarcere, m-am rătăcit prin pădure. Se făcuse noapte. Mergeam pe frunze uscate care foşneau ameninţător. Cu inima strânsă, aşteptam să mă înhaţe duhurile muntelui, despre care auzisem multe poveşti înfricoşătoare. Simţind că mă lasă nervii, am rupt o nuia cu care am început să izbesc arborii, în timp ce zbieram: „Nu-mi e frică, nu-mi e frică, nu-mi e frică...”. Asta mi-a dat curaj. Am reuşit să ies din

pădure, să ajung acasă... Oare n-am evoluat deloc de atunci? E drept că frica se naşte mai repede decât orice altceva, cum zice Leonardo. Mă revăd în nopţile de pe la mijlocul anilor ’80 când, înainte de a mă culca, ascundeam A doua p*oliţie, un fel d*e jurnal pe care intenţionam să-l trimit în Occident. Nu îndrăzneam să-l las pe masă, cu celelalte hârtii, de frica unei eventuale percheziţii. Precauţia mea era inutilă deoarece pentru specialiştii Securităţii ar fi fost, probabil, o joacă să-l găsească printre revistele vechi, dintr-un dulap, unde-l înghesuiam eu, însă nu mă puteam culca fără acest gest minim de prudenţă. Şi degeaba îmi spuneam că represiunea se baza şi pe frica de represiune, că tirania tiranizează şi cu ajutorul celor tiranizaţi. Curajul, pe care încercam să mi-l insuflu, nu reuşea să înfrângă frica animalică, pe care o simţeam când în creier, când în stomac. Ciornele nu le aruncam la pubelă. Le strângeam cu grijă şi le ardeam la baie, pe rând, după ce închideam obloanele, ca nu cumva să se vadă flacăra.

Întunericul devine apos, tulbure. Încep să disting vag obiectele din încăpere. Iată-mă, din nou, într-o sală de aşteptare. De data aceasta în propria mea cameră, aşteptând zorile. Probabil, iarăşi voi fi obosit toată ziua. Mă miră acum liniştea, neobişnuită, de-afară. Nu se aude nicio maşină trecând. Nu plouă, nu bate vântul, nu foşnesc plopii de peste drum, nu latră niciun câine din cartier. Oricât mă încordez, nu reuşesc să surprind niciun semn de viaţă. Intrigat, mă ridic de pe canapeaua pe care dorm, ca un soldat spartan, ridic puţin jaluzelele, dar nu văd decât un bulevard pustiu, cu câteva pete de lumină slabă, de la puţinele felinare rămase cu becuri. Parcă aş fi într-un oraş părăsit, abandonat. Vârându-mă la loc sub pătură, îmi amintesc că, undeva în Spania, paznicul îi opreşte pe cei care vor să urce într-un turn părăsit, dacă sunt singuri. „Trebuie să fiţi doi ca să urcaţi”, le explică el. „De ce?”, întreabă câte un turist nedumerit. „Pentru că există prea multe sinucideri”, le spune gardianul,

cuprinzând, fără să ştie, într-o singură propoziţie, cam tot ce se poate învăţa într-o viaţă de om. Dar ce e asta? Parcă a avut loc o explozie puternică. Trec câteva clipe până să-mi dau seama că a tunat. Şi aproape imediat se prăbuşeşte peste casa mea o ploaie violentă.

Toarnă cu găleata şi aud cum geme tabla de pe acoperiş, izbită de rafalele furioase. S-ar zice că s-au molipsit şi ploile de la surescitarea în care trăim. Au căpătat o violenţă pe care nu ţin minte să fi avu t-o vreodată, nici măcar în timpul marilor inundaţii. Acum chiar că n-aş mai putea adormi. Dacă furia ploii se prelungeşte, mă pot aştepta să se înfunde canalele. Am mai păţit-o de câteva ori. Va trebui să-mi încalţ cizmele de cauciuc şi să cobor să scot apa, cu găleata, din pivniţă. De-ar trece mai repede această perioadă lacustră a primăverii! Ploile nu avantajează Bucureştiul, dimpotrivă, îl umplu de bălţi şi de o mâzgă purulentă care se scurge din molozul rămas pe maidane, de la casele demolate. Singurul avantaj e că mai spală oraşul de praf. Căci am uitat de când n-am mai văzut o maşină a Salubrităţii pe acest bulevard. Curăţenia e lăsată pe seama ploilor... E duminică, oare, azi? Uneori, pierd şirul zilelor. Dacă e duminică, ar trebui să aud mai încolo clopotul de la biserica Sf. Elefterie... Sincer să fiu, îmi plac mai mult zilele obişnuite, de la care nu am nicio pretenţie. Sunt mai suportabile. Duminica, am senzaţia că trebuie să se întâmple ceva deosebit, de aceea o umplu mai greu. Şi, de mulţi ani, la noi, sărbătorile nu fac decât să pună în evidenţă ceea ce ne lipseşte. Îmi e şi puţin teamă, de fapt, de marile sărbători, cum ar fi Crăciunul şi Pastele. În lumina lor, tristeţea devine câteodată de-a dreptul hidoasă. În plus, eu n-am fost niciodată în centrul unei sărbători. Nu mi-am sărbătorit ziua de naştere niciodată. Părinţii mei aveau alte griji. Mai târziu, mi s-a părut nepotrivit să-mi organizez singur o sărbătoare şi nimeni n-a făcut-o în locul meu... Un sunet strident de sirenă sfâşie zgomotul ploii. Cine trece oare? în timpul lui

Ceauşescu, circulaţia în această intersecţie era blocată cu aproape o oră înainte de apariţia cortegiului oficial. Maşinile erau gonite pe străzi laterale, ca traseul să fie „curat”, iar pe bulevard se aşternea o tăcere grea. Într-un târziu, apărea o maşină a Miliţiei, cu sirena în funcţiune. La cinci minute, alta. Apoi, o maşină neagră, probabil a Securităţii.

Şi, din nou, o maşină a Miliţiei. Pe trotuare, pietonii care aveau nevoie să traverseze strada aşteptau. Toţi erau suspecţi, de aceea mişunau agenţii în civil. Abia peste o jumătate de oră sau şi mai mult, coloana de maşini oficiale apărea în acel pustiu înarmat. Dintr-o maşină, se vedeau boturile câinilor lui Ceauşescu. Azi, ritualul s-a mai simplificat, dar poliţiştii şi-au regăsit, după o perioadă de ezitare, aplombul. „Mână, mă, la dreapta”, îţi ordonă, lăsându-te fără aer, nu din cauză că trebuie s-o iei în altă parte decât ai vrut, ci fiindcă nu înţelegi de ce şi azi, după o revoluţie, poliţia consideră că dreptul nostru de a circula pe stradă este o favoare care poate fi retrasă oricând... Trebuie să fie o maşină a Salvării. Spitalul municipal e foarte aproape... Sunetul sirenei s-a îndepărtat. Parcă s-a domolit şi ploaia.

... La Otopeni, m-a izbit neplăcut aerul provincial al aeroportului, dar cum am ieşit afară, la soare, m-am relaxat. Ajunsesem „acasă”. Pentru mine, orice plecare e un soi de catastrofă intimă şi am nevoie de argumente puternice ca s-o înfrunt. Drumul până în America mi-a fost uşurat de scrisorile de ameninţare, iscălite ba „îngerii negri”, ba „un grup de... pe care le primeam în acea perioadă. De indiferenţă mă lovisem de multe ori. De ură, niciodată. Şi m-a scârbit să mă văd insultat din pricina convingerilor mele politice. Am preferat să plec. Voiajele n-au fost, însă, niciodată specialitatea mea. Nu m-au atras şi n-am ştiut să profit de ele când, într-un fel sau altul, viaţa mi le-a oferit sau mi le-a impus. Bărbaţii au comis, probabil, de multe ori greşeala de a căuta în altă

parte decât lângă ei ceea ce au visat. Numai că eu n-am nevoie să dau buzna în gări, în aeroporturi, la staţiile de benzină ca să nu observ ce se petrece lângă mine. Mi-a fost, în general, mai simplu să-mi ofer satisfacţii într-o lume paralelă...

N-am vrut să spun mai mult, ca să nu-şi închipuie că bravez, cum şi-au imaginat alţii când am mărturisit că necunoscutul mă sperie, îmi dă o stare de panică, de nesiguranţă. La drept vorbind, înţeleg perfect de ce zicea Pascal că toată nenorocirea omului vine de-acolo că nu poate rămâne liniştit în camera sa. Am încercat să-mi înving teama de ambianţele care nu-mi sunt familiare, dar a fost în zadar. Şi, de mulţi ani, constat că se accentuează în psihologia mea un fel de tendinţă centripetă. Dacă în tinereţe am iubit iubirea, acum toate iubirile mele sunt concrete: un mormânt, o femeie, un arbore, o stradă, o amintire. În mod ciudat, gândirea mea şi-a restrâns aria, şi-a închircit aripile. A devenit nu mai liberă, ci mai dependentă. Andrei mă invită la el, iar din Australia un văr mă cheamă să ţin conferinţe românilor mutaţi printre canguri. Îmi plătesc ei şi drumul, nu numai şederea. Dar nu cred că mă voi despărţi curând de moliile din camera mea. Voi rămâne să primesc, eventual, scrisori de la „îngerii negri”, să mă văd înjurat de cei care au tremurat de spaimă când a căzut Ceauşescu şi să privesc ploaia printr-un geam murdar. Semn rău? Părerea mea e că bucuria ne învaţă puţin despre dragoste. Abia tristeţea îmi dă certitudinea că iubesc cu adevărat acest oraş care mi s-a părut fioros când m-am pomenit prima oară în el.

... Am avut un Paşte, Andrei, nu foarte vesel. Prin alte părţi, lumea aleargă după cadouri, în preajma sărbătorilor, râde fericită sau cu iluzia că e fericită. La noi, a fost o atmosferă cam cenuşie. Am preferat să nu mai ies din cameră, după ce m-am întors de la înviere. Mi-am

amintit de Crăciunul din 1989, când m-ai sunat prima oară. Atunci, eram în al nouălea cer! Trecusem de un zid pe care nu sperasem să-l văd prăbuşit în cursul vieţii mele şi mi se părea că toate aveau să fie altfel. Dar minunile durează puţin. După aceea se transformă în farsă. E adevărat, azi nu mai sunt nevoit să-mi ascund manuscrisele ori să ard la baie ciornele. Şi puţin îmi pasă că o ureche străină ascultă ce vorbesc la telefon. N-au decât! Dincolo de asta, însă, „plăcerile" se ţin lanţ. Lichelele înfloresc, pleava veche se amestecă, în grabă, cu noul strat de pleavă, demagogii îşi umflă piepturile, în vreme ce bieţii „proşti" continuă să pună întrebări inutile. Dacă n-au fost terorişti, cine ne-a vânat ca pe iepuri? Se vântură calomnii cu o uşurinţă care te îngheaţă. Oameni de care mă credeam apropiat s-au arătat, dintr-odată, ostili numai pentru că s-a întâmplat să avem păreri diferite despre ce se petrece aici.

Poate că şi asta m-a împins într-o mică „nebunie". M-am apucat să dezvolt o idee pe care am ezitat până acum s-o susţin deoarece pare extravagantă. E, probabil, ultima nebunie pe care mi-o pot permite, să încerc să fac dovada că prestigiul înţelepciunii are la bază o superstiţie. Dar trebuie să-mi motivez convingerea, din ce în ce mai fermă, că Don Quijote s-a mutat în Est.

în rest, ce să-ţi spun? Speram că, întorcându-mă acasă, îmi voi regăsi echilibrul. Până acum n-am reuşit. Ştii ce senzaţie tâmpită am? Că aştept fără să ştiu prea bine ce aştept. Şi, crede-mă, e foarte obositoare senzaţia asta.

O femeie care precizează că are „29 de ani şi şase luni" îmi trimite o scrisoare disperată unde găsesc şi un avertisment pentru mine, în final: „Din tot ce mi-am dorit, nu m-am ales decât cu o dorinţă nebună de a pleca undeva departe, departe de tot, atât de departe încât să nu mai aud niciodată vorbindu-se românește. N-am stat niciodată la căpătâiul unui mort, dar dacă mă gândesc la cele trei zile şi trei nopţi petrecute pe străzi, la revoluţie,

când am crezut că visez, că-mi pierd minţile de bucurie, am impresia că n-am făcut altceva decât să veghez un mort. Şi mai am senzaţia că mulţi români au vegheat acelaşi mort. Uneori, îmi vine în minte acea glumă tembelă în care se spune la sfârşit: «Domnilor, Adam a fost român. Pentru că numai un român poate sta gol, să mănânce mere pădureţe şi să creadă că e în Rai». Dar nu mai am chef să râd. Nu mi-a fost şi nu mi-e teamă de moartea propriu-zisă. Însă de moartea prin îndobitocire mi-e teamă. Simt că mă lasă puterile, şi cel mai tare mă doare când fiica mea îmi reproşează că nu mai râd. Cum să-i spun că nu mai ştiu să râd deoarece, după ce ea adoarme, mă gândesc mereu ce va fi mâine? Cum să-i explic că nu pot râde decât cei liniştiţi ori cei nebuni care nu ştiu pe ce lume trăiesc? Nimic nu mai e clar şi drept. Don Quijote, pe care-l invocaţi dumneavoastră, era fericit! Dar cum să te baţi *conştient* cu morile de vânt? Regret, nu se poate”.

Don Quijote e, într-adevăr, un „nebun” fericit. Pentru el n-are importanţă dacă Dulcineea e cum o visează el. Îi e de ajuns că o iubeşte. Îi trimite la plimbare pe cei care, mai în glumă, mai în serios, îl îndeamnă să verifice adevărul. De ce să-i asculte? Ceea ce urmează să găsească duce, de fapt, în inima sa. Asta îi dă forţa să schimbe hanurile sărăcăcioase în palate şi prostituatele în domniţe. Nici nu vrea să audă că realitatea e alta decât îşi închipuie. La nevoie, ar fi în stare să trăiască în lumea iluziilor sale chiar dacă ar fi singurul ei locuitor. Poate că pasiunea mea pentru Don Quijote va rămâne o frumoasă impostură, nimic altceva.

Cel care rămâne

> *Întrucât n-ai experienţa exilului, nu vei înţelege niciodată, probabil, de ce, înstrăinându-mă, mi-a devenit mai limpede că sunt român. Aici mi-am dat seama că orice biografie ajunge să fie, în cele din urmă, o patrie, pe care o târăşti după tine şi de care nu te poţi rupe. Voi, însă, îi împărţiţi pe români în „cei care au mâncat salam de soia'1 şi „cei care n-au mâncat salam de soia". Şi numai cei care au mâncat salam de soia au dreptul să aibă păreri. Ceilalţi sunt nişte imbecili care nu pricep nimic. Nu contează că m-am izbit de toate gardurile „raiului socialist", până ce n-am mai rezistat. Important e că am vrut să scap şi n-am mai apreciat răbdarea românească.* (Andrei)

Ce să-i explic, mai întâi, lui Andrei? Că eu însumi nu mai înţeleg uneori nimic? înainte de revoluţie, îmi imaginam libertatea într-un mod aproape pueril, ca pe o fericită relaxare care să pună capăt mersului pe sârmă. Nu bănuiam că buimăceala ieşirii din cuşcă duce în prima fază la isterie. Încât m-a surprins tonul arţăgos din primele noastre discuţii „libere". De ce răcneam? Nu-mi venea să-mi cred urechilor. De la şoaptă, s-a trecut direct la vacarm. Mă pomeneam eu însumi ridicând tonul, ca să mă fac auzit, şi oboseam inutil, înainte de a spune ceva, după ce, altădată, simpla tăcere constituia, de multe ori, un act de cutezanţă... Ţin minte prima şedinţă a Consiliului Uniunii Scriitorilor, reunit la câteva ore după

fuga lui Ceauşescu. Era în seara lui 22 decembrie 1989. Ceauşescu încă nu fusese prins. Sau, cel puţin, aşa credeam noi. Bucureştiul era fericit, dar anxios. Pe străzile întunecate, din jurul Radioului, staţionau tancuri şi camioane. Până şi puţinele becuri ofticoase ce mai spărgeau, de obicei, întunericul erau acum stinse. De oriunde, un glonte, rătăcit sau nu, te putea omorî. Trăisem mulţi ani cu convingerea că bezna care făcea ca Bucureştiul să pară noaptea o omidă neagră era legată de dictatură. Îmi închipuisem-una din naivităţile mele – că libertatea va aprinde toate luminile şi va da Bucureştiului o apoteoză strălucitoare. Or, noaptea dintre 22 şi 23 decembrie semăna parcă şi mai mult cu o baltă de întuneric în care plutea oraşul. La Uniune, unii stăteau în curte. Nu îndrăzneau să intre în clădire. Ziceau că fusese minată, că vom sări în aer. Şi câţiva au perseverat în această convingere până la sfârşit. N-au pus piciorul în sediu în seara aceea. Ceilalţi, poate nu mai curajoşi, ci mai inconştienţi, ne-am strâns în sala de Consiliu, în jurul mesei lungi, în formă de „U”. Ardeau toate luminile din cande-labru, eram surescitaţi, vociferam ca să ne auzim, fiindcă nimeni nu avea răbdare să-l lase pe celălalt să vorbească, şi deodată mi-am dat seama de unde venea senzaţia de zbatere în gol, care mă sâcâise la început, fără să mi-o lămuresc. Trăiserăm, în sala aceea, multe ceasuri de tensiune, rostind sau ascultând mici discursuri pline de adevăruri spuse aluziv sau cu precauţii, în vreme ce la prezidiu oficialii notau crispaţi, ştiind că totul era ascultat de Securitate şi poate chiar de Elena Ceauşescu şi că, în consecinţă, aveau să fie traşi la răspundere dacă nu luau atitudine împotriva „recalcitranţilor”. Acum, nu ne mai temeam de microfoanele ascunse, lipseau personajele oficiale, nu mai existau riscuri. Nu mai era „o nebunie” să vorbeşti fără să te controlezi. Puteam spune direct, fără nicio teamă, ce doream să spunem. Dar tocmai de aceea cuvintele nu mai aveau parcă energie. După primele înflăcărări, am resimţit în sală o oboseală

curioasă pe care intervenţiile isterice nu făceau decât s-o pună în evidenţă. Mă deranja tonul ridicat, aproape ţipat, cu care se discuta. Mi se părea exagerat, demagogic. De abia vestea că, în apropiere, dincolo de Muzeul Colecţiilor se trage şi că Biblioteca Centrală Universitară a luat foc a risipit această senzaţie. Ne-am continuat şedinţa într-o atmosferă încordată. Din când în când, se auzeau, afară, rafale care sfârtecau întunericul. Drept care ne-am grăbit să hotărâm ce aveam de hotărât. Nu era vreme de discursuri. Când am ieşit în curte, întunericul era plin de ameninţări. Am pornit-o, mai mulţi, spre Piaţa Victoriei, zicându-ne că erau mai puţine şanse, în direcţia aceea, să fim nimeriţi de vreun glonte. Nu bănuiam ce va urma.

Iartă-mă, de unde ai scos bazaconia că eu ţi-aş contesta dreptul să ne judeci? Ceea ce susţin e că nu-mi place să fim priviţi de românii din exil ca nişte handicapaţi moral. Prea mulţi m-au lăsat să înţeleg că nu suntem la înălţimea speranţelor pe care şi le-au pus în noi, că i-am dezamăgit grav prin ceea ce facem şi, mai ales, prin ceea ce nu facem, frustrându-i de şansa de a fi mândri, acolo, în Occident, de calitatea lor de români. Mi-a fost jenă de jalnica teorie a „salamului de soia”, dar, în aceeaşi măsură, simt o strângere de inimă de câte ori îmi imaginez un grup de români emigraţi, discutând despre tragedia românească la o cafea, cu mirări dispreţuitoare, declarându-şi că se ruşinează cu noi. În realitate, adevărul e exact contrariul celui de care mă suspectezi tu. Nu numai că nu mi-a trecut vreo clipă prin cap să am rezerve faţă de cei care au preferat exilul, dar, sincer să fiu, nici nu ştiu cine ar trebui să judece pe cine. Tu care ai părăsit România fiindcă n-ai mai suportat compromisurile sau eu care am rămas aici şi am tăcut când ar fi trebuit să strig ori am apelat la parabole ca să spun ce aveam pe suflet? în faţa lui Dumnezeu, poate că tu ai fost mai onest. Ai ieşit din minciună, în vreme ce eu am îndurat-o. Şi nu e o vorbă goală că a îndura istoria e, uneori, un mod

de a o face. Noi, aici, ne-am văzut vârâţi într-un soi de maşină de tocat carne care ne-a stâlcit destinele. Puţini dintre cei care n-au trecut prin puşcării au ieşit întregi. În schimb, pe voi, depărtarea v-a ferit de mutilări. Aţi suferit de nostalgii, dar nu de ruşine. A trebuit să biruiţi numai amintirile şi dificultăţile de a vă integra într-o altă lume decât a noastră, nu şi situaţiile, aproape zilnice, care, nouă, ne puneau la încercare puterea de a nu ne rostogoli în mocirlă. Îţi aduci aminte ce deviză a ales clasa noastră pentru tabloul de absolvire a liceului? Per aspera ad astra. *Ce-i drept, am avut parte de „căi aspre”, dar nu pentru a ne îndrepta spre „stele”. Tot ce a urmat a obligat generaţia noastră să descopere egoismul înainte de a şti ce este generozitatea. În loc să înfruntăm „astrele”, unii ne-am văzut siliţi să învăţăm „arta” penibilă de a merge pe sârmă, alţii şi-au luat lumea în cap. De fapt, reprezentăm două jumătăţi ale aceleiaşi tragedii.*

Dacă am pomenit de vorba lui Iorga, după care „român” înseamnă „cel care rămâne”, n-am făcut-o, Doamne fereşte, cu vreo intenţie ironică. Ştiu foarte bine, în fond, că exilul a căpătat alte raţiuni în ultima jumătate de veac. Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradiţional, în istoria noastră, a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuţii domnilor pământeni n-aveau mijloace să cotrobăie munţii şi să-i prindă pe cei ascunşi acolo. Abia după al doilea război mondial, pădurea n-a mai fost, la noi, un refugiu, un adăpost. Cei care s-au dus să reziste în munţi, împotriva „noii ordini”, printre care s-a aflat şi tatăl tău, au fost hăituiţi şi decimaţi de trupele Securităţii. Astfel, a devenit limpede că exilul nu mai era posibil decât în afara ţării sau, în ţară, îngropat în tăcere. Şi cine ţi-ar putea reproşa că n-ai vrut să te îngropi în tăcere?

Îţi închipui cumva că eu mă socot mai „român” decât tine fiindcă „am rămas” aici? Ar fi o neghiobie de care nu mă poţi bănui fără să mă jigneşti. Pe urmă, faptul că „am rămas” nu e un merit. El decurge dintr-o neputinţă. Chiar şi aici, memoria mă transformă uneori într-o marionetă a

melancoliilor. Plecând, i-aş fi îngăduit să devină monstruoasă şi insuportabilă. Ai uitat că sunt „rac”? Nu m-aş putea rupe de acest oraş, îmbătrânit de praf când nu e plin de băltoace, fără să ajung, sufleteşte, un mare mutilat, dar singura concluzie pe care o trag de aici e una de ordin personal. Ar fi caraghios să mă laud cu asta.

De altfel, Bucureştiul a devenit o excelentă şcoală de corecţie pentru visători. Nu s-a astupat nicio groapă de decenii, în schimb au apărut multe noi. În halul în care arată străzile azi, ele sunt perfect adaptate momentului. Niciun visător nu-şi poate permite să meargă cu capul în nori, fără să rişte să se trezească lungit în praf ori lângă o frumoasă baltă. Aşa că, vrând, nevrând, am devenit şi eu ceva mai realist.

Dar mi-ar plăcea să vii tu aici, să reconstituim câteva din vechile noastre plimbări. Nu te teme, nu se mai strigă pe străzi „moarte intelectualilor”. De când m-am întors, n-am văzut nici demonstraţii, nici contrademonstraţii.

Estul sălbatec

Locuiesc lângă un bătrân fugit din China. Ocupă o cameră pe care o închide cu trei broaşte de fiecare dată când iese, chiar dacă lipseşte numai câteva minute. De parcă s-ar teme că, în absenţa lui, cineva îi va cotrobăi prin lucruri. Uneori, bătrânul mă invită să bem ceai împreună. Ne aşezăm pe două taburete lângă fereastră şi privim în tăcere oceanul. Fiecare se gândeşte la ale lui. Apoi, depanăm amintiri. Ultima dată mi-a povestit că a scăpat cu viaţă „din cauza vârstei". N-am înţeles. „Cum adică, din cauza vârstei?" A urmat o istorie de coşmar. Chinezii vindeau, pe dolari, spitalelor din Hongkong, care aveau nevoie, organe de transplant şi sânge, luate de la „duşmani ai poporului" pe care îi executau în subsolurile unei clinici specializate. Exista chiar un plan de încasări în valută. Când nu se realizau sumele prevăzute, se sporea numărul execuţiilor. „Eu eram prea bătrân ca să ia ceva de la mine, aşa că m-au lăsat în pace", mi-a zis. Îl ascultam şi mă gândeam câte orori se vor fi petrecut şi la noi, de care nu ştie nimeni.

Dar ce contează, nu-i aşa? „Iubeşte pe aproapele tău", chiar dacă el ţi-a spart dinţii şi a sărit cu picioarele pe stomacul tău. Aşa e creştineşte. Şi aşa cere „omenia românească", pe care eu o cunosc bine, fiindcă mă mai ustură

încă urmele loviturilor ei.
Din nenorocire, eu nu pot fi înţelept ca bătrânul chinez. Multă vreme, nereuşind să mă regăsesc, am dus-o într-o furie absurdă, pe care nu mi-o potolea decât alcoolul. Şi nu prea văd cum aş evita concluzia că tot ce mi s-a întâmplat acolo a distrus, cumva, în mine puterea de a mă integra aici. Cei care mi-au făcut viaţa praf ar fi fericiţi să afle că n-a fost nevoie să mi se scoată inima. E de ajuns că stau pe ruinele unei existenţe distruse. Şi ştii ce mă roade cel mai mult? Viaţa tatei a avut un sens. Aşa cum a fost, mai scurtă decât a mea. A existat în ea o credinţă, dusă până la sfârşit. Pe când eu am trăit degeaba şi, dacă mâine aş fi găsit mort, nu m-ar regreta nimeni, în afară, poate, de vecinul meu. Îţi propun să te gândeşti puţin la asta înainte de a-mi mai da lecţii de patriotism. Poţi să fii sentimental cât pofteşti, dar nu-mi cere mie să judec cu aceeaşi măsură ca tine. Să cred şi eu că Don Quijote s-a mutat în Est? Ai uitat că azi alte tipuri de glorie îi atrag pe oameni, nu gloria iubirii, în care credea Don Quijote? Să fim serioşi. Ce înseamnă acum, la voi, gloria? Cumva gloria de a ţipa cel mai tare? Sau gloria de a te bate cu pumnul în piept? Gloria băşcăliei balcanice? Gloria de a reconcilia victimele cu călăii? îmi pare rău, în Estul sălbatec nu-i nicio glorie pentru nimeni. Ar fi cazul să nu te mai minţi, dacă pretinzi că ai devenit „ceva mai realist”. (Andrei)

Mă ridic, mă uit afară, văd că ploaia a stat şi-mi zic că trebuie să fie destul de târziu. Dar târziu pentru ce?

Am regăsit Bucureştiul mai ponosit, parcă, în ciuda reclamelor, cam strident colorate, care au apărut peste tot. De fiecare dată când ies, mă opresc întâi la tarabele

cu ziare, cărţi şi suveniruri, de la gura metroului, unde, lângă tradiţionalele florărese, s-a înfiripat un veritabil bazar, cu marfă înşirată uneori direct pe ciment şi ofertă pestriţă, de la covrigi şi ţigări străine până la reviste pornografice şi sticle de suc, cu etichete dubioase. De-acolo, mă îndrept spre zona centrală a oraşului. O vreme, m-a amuzat să număr câte firme noi, mai ales ale dughenelor botezate pretenţios „magazin universal”, au un „y” în coadă, ca să sune occidental. Azi, la noi, doamna Bovary face afaceri, nu mai visează iubiri imposibile. A devenit practică şi e hotărâtă să se îmbogăţească. Julien Sorel a intrat şi el în comerţ.

Dar, destul de repede, m-am lămurit că semnele înviorării comerciale, care au alungat monotonia, au ceva de fard prost, aşternut în grabă pe un obraz obosit. Orice s-ar zice, unui oraş „muşcat” de istorie, cum e Bucureştiul, n-are cum să i se potrivească un aer de cocotă săracă şi ţipător machiată, care vrea să atragă atenţia clienţilor. Pretutindeni te izbeşte un amestec de pitoresc, vânzoleală, tristeţe şi zgomot. În Gara de Nord, am nimerit, ieri, peste o scenă aproape thailandeză. Bişniţarii, proxeneţii şi vagabonzii, care au luat în stăpânire peroanele, se distrau pe seama jandarmilor ce legitimau, nu ştiu de ce, călătorii din rapidul de Iaşi. Nu departe, trona pe o rogojină o femeie grasă, cu un piept ameninţător, care dirija, folosindu-se numai de priviri, o mică trupă de copii fără căpătâi. Tabloul era de-a dreptul grotesc. Oraşul s-a umplut de hoţi, de borfaşi, iar poliţia se plânge că nu mai face faţă tâlhăriilor. Un vecin s-a mirat când i-am spus ieri că, uneori, noaptea, ies să dau o raită prin cartier. E atât de întuneric pe străzi, după ce se înserează, încât poţi să fii înjunghiat fără să ştie nimeni.

Mă uit după o molie care a zburat foarte aproape de mine şi mă gândesc că mi-ar prinde bine puţină filosofie chineză acum. Căci chinezii cred că nimic nu e linear. Când e bine, ei se pregătesc să întâmpine răul. Când e rău, sunt convinşi că nenorocirea nu poate dura la

nesfârşit. Dar alung şi acest gând. E cam caraghios să-mi închipui că tot ce se întâmplă acum la noi conspiră la aducerea binelui! Şi, de altfel, ca toţi sentimentalii, am o imagine destul de vagă, bănuiesc, despre bine... La urma urmei, unde se află ceea ce caut eu? Probabil, nicăieri. Fericirea e o problemă personală. Un stat poate să lupte împotriva mizeriei, a nedreptăţilor, însă nu-şi propune, în general, să asigure fericirea. Dacă o face, e sigur că rezultatul va fi catastrofal. Regimurile totalitare au promis tocmai asta. Şi se ştie ce a ieşit.

Să revin. Andrei îşi va fi închipuit că „l-am adus" pe Don Quijote la porţile Orientului dintr-o vanitate de est-european ros de complexe, care se uită pieziş spre Occident, sau dintr-un sentimentalism „netratat". Mă crede, probabil, influenţat de naţionalismele care s-au inflamat pe ruinele fostului „lagăr socialist" şi nu-i trece prin minte că eu pot pretinde, cel mult, orgoliul de specialist în cauze pierdute. E adevărat, chiar dacă în faţa civilizaţiei tehnice a Occidentului noi ne simţim uneori ca nişte barbari, nu mi se pare că Occidentul ne e, spiritual, superior, în plus, toată nefericirea prin care a trecut această parte a Europei nu se poate, mă gândesc eu, să nu rodească nimic. Creştinismul s-a născut mai puţin din predicile lui Isus şi mai mult din Golgota. Dar motivele care mă fac să iau în serios „emigrarea" lui Don Quijote în Est sunt mai complicate. Şi poate că inclusiv la noi voi stârni nedumeriri.

Aud chemările unui guguştiuc. Unde o fi stând de-şi permite să nu-i pese de ploaie? Azi nu s-a luminat deloc cerul şi-mi e dor de dimineţile în care lumina capătă un fel de consistenţă lăptoasă pe acoperişurile de ţiglă din Cotroceni, în timp ce deasupra plopilor de vizavi cerul se înroşeşte; dimineţile care mă emoţionează totdeauna prin frumuseţea lor simplă şi vulnerabilă. M-am plictisit de aceste ploi care ameninţă să putrezească şi arborii. Pământul musteşte de umezeală şi, pe marginea străzilor, sunt lungi fâşii de apă gălbuie. Pietonii se văd obligaţi să

caute cu grijă locurile pe unde pot traversa strada şi să sară înapoi când se apropie vreo maşină, dacă vor să nu fie împroşcaţi...

În imediata vecinătate a casei mele, dincolo de intersecţie, e un soclu gol, de marmură roşcată. Statuia care se afla pe el, a primului ministru din guvernul impus de Stalin, în 1945, a fost trasă jos cu odgoanele prinse de un tractor, în timp ce un preot binecuvânta operaţia. Şi nu ştiu când va fi pusă alta în loc.

Deocamdată, ne aflăm într-o perioadă a negaţiilor. Nimeni nu are răbdarea necesară pentru admiraţie. Soclul serveşte drept piedestal pentru ciorile din cartier care se strâng zilnic să-şi facă siesta ori să moţăie pe marmura pătată de excrementele lor şi de afişe rupte, rămase de la ultima campanie electorală. De câte ori trec pe acolo, mă uit cum asistă ciorile, de pe un soclu gol, la defilarea maşinilor, cu un dispreţ suveran pentru vanităţile omeneşti. Uneori, ies în balcon, dimineaţa, special pentru acest spectacol. Îl găsesc din ce în ce mai instructiv.

Nu cred să existe un simbol care să caracterizeze mai bine starea noastră de spirit de azi. Şi, probabil, nu numai a noastră. Căci întreg Estul european e presărat cu socluri goale acum. După ce, cu ani în urmă, a fost aruncată la gunoi statuia lui Stalin, le-a venit rândul şi celorlalte „divinităţi" din Olimpul marxist. Dar ce vom pune pe aceste socluri pe care picotesc acum, plictisite, ciorile? Pentru moment, Estul nu e convins, se pare, decât de ceea ce poate nega. Restul e privit cu neîncredere. Istoria a încetat să mai fie, la noi, un teren sigur, *la terra ferma,* cum zic italienii la Veneţia, şi, deocamdată cel puţin, se pare că nu ne mai simţim în siguranţă decât strigând că ne îndoim de orice, după ce multă vreme n-am avut dreptul decât la certitudini mincinoase şi la statui pe care, în sinea noastră, le detestam.

... dacă ar fi după mine, aş aşeza pe soclul masiv de

*marmură roşcată, pe care acum îşi fac siesta ciorile, o statuie a lui Don Quijote, în armura lui caraghioasă şi solemnă, cu lancea în mână, gata de atac. Şi nu te grăbi să te încrunţi. Am argumente. Mă tem că negaţiile şi dezamăgirile ne-au adus foarte aproape de punctul unde înclini să consideri idealismul o prostie şi ne-ar trebui o reîmprospătare a iluziilor. Pe deasupra, Don Quijote ne-ar putea ajuta, am impresia, să ne analizăm mai bine defectele. Operaţie absolut capitală, cred eu, dacă vrem să pricepem ce se întâmplă cu noi. În atmosfera încărcată de ură care ne otrăveşte viaţa, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe şanse să pară un miracol şi să ne pună, în consecinţă, pe gânduri. Dezvăluindu-ne ceea ce noi nu prea ştim, se pare, că în adâncul ei iubirea e tragică, bunul cavaler ne-ar face, poate, să ne ruşinăm, de plăcerea dubioasă a băşcăliei prin care, în mod aproape reflex, încercăm să ne scuturăm de contactul neplăcut cu nenorocirile şi, astfel, am deveni, presupun, mai profunzi, mai pregătiţi să ieşim din mizeria morală în care ne bălăcim cu furie azi... Bineînţeles, ideea mea n-ar fi gustată, ştiu, nici ca glumă. Până şi cei care au o oarecare consideraţie culturală pentru Don Quijote ar socoti-o neserioasă. Ar strâmba din nas, ca tine. Don Quijote acum? Aici? Mai întâi, a trecut vremea cavalerilor! Suntem în alte timpuri, răvăşite, tulburi. Apoi, ne aflăm la porţile Orientului, nu în Spania morilor de vânt! Şi chiar dacă pe la porţile Orientului totul, cum s-a zis, e luat à la lég*ère, ar fi pr*ea de tot... Aşa că să trec la altceva. Nu-ţi imaginezi ce gen de stres mă face să doresc uneori să mă închid în cameră, să trăiesc, printre cărţi, ca într-o grotă. Din ce în ce mai des, mă întreb: Doamne, oare chiar aşa arătăm? Parcă am fi nişte păpuşi mânuite de un diavol isteric care-şi bate joc de poveştile noastre cu „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai”. Ziarele anunţă în fiecare zi violuri, crime şi sinucideri. Partidele s-au înmulţit ca buruienile, se spun tot felul de grozăvii despre foştii şi actualii securişti infiltraţi în ele, cursul dolarului a atins*

cote astronomice, iar cei care l-au executat pe Ceauşescu se împacă din ce în ce mai bine cu cei care îl plâng pe Ceauşescu. Ai zis bine „Estul sălbatec”. Ce va urma, nu ştiu. Orice e posibil în haosul actual şi niciodată n-am fost mai derutat în privinţa adevăratei noastre identităţi. Cum suntem în realitate? Blânzi, cum ne-a plăcut să credem, sau violenţi? Fatalişti, cum ne-am caracterizat singuri, sau „descurcăreţi”, gata să găsim în orice nenorocire o soluţie de existenţă? Uneori, îmi trec prin minte îndoieli grave, care m-ar speria dacă n-aş şti că iubesc această ţară cu atât mai mult cu cât ceea ce se întâmplă cu noi mă exasperează mai rău. Tu, acolo, îţi poţi permite să te gândeşti, dacă te mai gândeşti, la o Românie ideală, în care totul e calm, duios, cum era cerul copilăriei. Eu nu am această posibilitate. De cum ies pe stradă, trebuie să mă feresc. La cea mai mică neatenţie, te poţi trezi blagoslovit cu invective. Ne-am înrăit, se pare, sau am devenit atât de irascibili încât nu ne mai putem stăpâni nervii şi fiecare se consideră în drept să înjure primul, să ofenseze cel dintâi. Ne aflăm, parcă, într-un război româno-român.

În zilele revoluţiei, am crezut ca un imbecil în tot ce am văzut la televizor. Şi nu pot să-mi judec euforia de atunci decât ca pe o formă de opacitate. N-am bănuit că dincolo de ceea ce era extraordinar în stradă, când „mămăliga românească a explodat”, se organiza o mascaradă. Aveam şi o optică naivă despre libertate. Eram convins că ieşirea din cuşcă te face liber. Mi-a trebuit timp pentru a pricepe că se poate ieşi din cuşcă ducând cuşca cu tine. Nici măcar parodia procesului lui Ceauşescu, în care tribunalul a fost mai jalnic decât inculpatul, nu mi-a deschis ochii. În loc să mă lămuresc că acel proces, care ne-a făcut de ruşine în lume, demonstra clar că problema răului nu se reducea la Ceauşescu, am pus totul pe seama dorinţei de a-i descuraja pe „terorişti”. Abia după vreo lună am priceput că totul fusese o cacialma jucată pe o baltă de sânge. Şi ce fericit fusesem, Doamne, în

clipa în care l-am văzut pe Ceauşescu fugind cu elicopterul, huiduit de mulţimea imensă din Piaţa Palatului! Era soare şi cald, ca primăvara, cu toate că ne aflam în preajma Crăciunului, şi am umblat ceasuri întregi, buimac, printr-un Bucureşti căruia nu-i venea să creadă că, în sfârşit, am scăpat. Toată lumea făcea cu degetele semnul victoriei pentru a se convinge că nu era doar un vis. Prin valurile de bucureşteni ieşiţi pe stradă se strecurau maşini cu steaguri tricolore şi camioane cu tineri care cântau veseli „Ole, ole, Ceauşescu nu mai e". Euforia generală semăna cu o vrajă. Necunoscuţi se sărutau, se îmbrăţişau. Ne zâmbeam unii altora, solidarizaţi de o uşurare care se cerea exteriorizată. Apoi, vraja s-a rupt.

Dacă vei veni, îţi voi arăta un trofeu ciudat. O piatră mare cât pumnul care mi-a spart geamul, deşi lipseam din Bucureşti, când au invadat minerii oraşul. Pe atunci, încă mai reuşeam să mă mir. Aveam chiar o teorie care lămurea cauzele surescitării ce pusese stăpânire pe noi, umplând România de procurori voluntari şi aducându-ne în situaţia de a ne suporta foarte greu unii pe alţii. Ceauşescu, ziceam, îndeplinise, involuntar, un rol purificator. Fusese ca un abces care colectase întreg puroiul din organism. Atrăsese toată ura societăţii spre el şi, în felul acesta, drenase de toxine viaţa românilor. Când abcesul s-a spart, ura s-a răspândit în organism, infectându-l... Acum, această teorie nu mă mai satisface. Adevărul mi se pare mai încâlcit. Nu mai sunt sigur dacă răul vine din trecerea de la o lume închisă la una deschisă ori din păcate ascunse, pe care înainte le ignoram... Fapt e că ne-am „democratizat", deocamdată, defulările şi instinctele. Cu restul, vom mai vedea. Sau poate că defectele sunt mai dinamice decât calităţile, de aceea s-au descătuşat primele. Ne răzbunăm, parcă, pentru o lungă, prea lungă resemnare. După o jumătate de veac de tăcere forţată, fiecare vrea să vorbească. Şi nimeni n-are chef să asculte. Într-un fel, e mai rău ca pe front, aş

zice, căci acolo lucrurile sunt, într-o privinţă, clare, în sensul că duşmanul se află în faţă. Trebuie să-l ucizi ori să-l pui pe fugă. Dacă nu, te ucide el sau te pune pe fugă. Pe când la noi, acum, e imposibil să-ţi sapi o tranşee. Unde s-o sapi? Nici măcar una circulară nu te ajută deoarece, când ai terminat-o, ai surpriza să descoperi că duşmanul se află înlăuntrul tău.

Şi totuşi, aş vrea să-ţi amintesc ce se zice în Odiseea, *că zeii dau oamenilor încercări, nenorociri, suferinţe, pentru ca generaţiile următoare să aibă ce să cânte. Nu ţin să idealizez mizeria de la noi, dar mâlul prin care umblăm nu se poate, mă gândesc, să nu rodească nimic. Din păcate, e greu să pregăteşti viitoarele capodopere.*

Deschid fereastra şi las vântul să-mi azvârle o pulbere umedă în obraz. Fiindcă a reînceput ploaia. Mă uit spre soclul de marmură roşcată. Ciorile au fugit.

Între două mituri

Ascultă-mă, e o prostie să-ţi pui probleme morale. Cei care au suferit, amăgindu-se că suferă pentru ceva, că lumea va deveni, dacă nu mai bună, mai ruşinată, când va afla ce-au pătimit ei, sunt nişte caraghioşi. Iar Don Quijote pe care n-ai încetat, văd, să-l lauzi, să-l invidiezi, e un dobitoc. Dreptatea, pe lumea asta, nu e de partea idealiştilor. Şmecherii îşi râd în pumni de ei, căutând-o pe Dulcineea prin bordeluri şi preferând să simuleze curajul ori să-l maimuţărească. E mai simplu, osteneala e mai mică. Don Quijote al tău n-a priceput că prin şmecherie ar fi obţinut infinit mai mult decât printr-o vitejie inutilă. Ce rol mai poate juca un război cu morile de vânt într-o lume unde până şi Dumnezeu trebuie pipăit de experţi? Fă un efort să fii mai lucid, ce naiba! Zici mereu „după părerea mea”, „eu cred” sau „am impresia”, devenind ca toţi sentimentalii, cu uşurinţă, patetic şi, mă rog, n-am nimic împotrivă, dacă asta te ajută. Dar opreşte-te înainte de a împinge subiectivismul în ridicol. Noii demagogi abia aşteaptă să se urce pe soclurile goale din Est. Nu vei apuca să-l vezi pe Don Quijote pe ele. (Andrei)

Într-o zi – cred că aveam cincisprezece sau şaisprezece ani am participat, ca spectator, la un fel de duel cultural

public pe tema „războiului dintre clasicism şi romantism”, unde m-au impresionat partizanii clasicismului. Îndeosebi unul dintre ei m-a entuziasmat, pur şi simplu. Se pricepea să dozeze înflăcărarea şi pauzele de efect, vorbind despre „calmul clasic”, despre „liniştea olimpiană”, ca despre un triumf al inteligenţei. Atunci am auzit prima oară celebra frază a lui Goethe, după care tot ce e clasic e sănătos şi tot ce e romantic e bolnav. Am plecat de-acolo convins că romantismul e lipsit de tact, reprezentând un handicap. Şi m-am dorit ne-romantic! Exact aşa cum unii timizi visează să pară duri. De fapt, eram de trei ori ignorant. Mă cunoşteam rău, căci natura mea romantică s-a dovedit ulterior mai puternică, înţelegeam rău romantismul şi, mai ales, nu eram pregătit să pricep de ce Gogol şi alţii au vorbit de „trufia prostească a inteligenţei”. La o asemenea vârstă, nu-ţi trece prin cap că inteligenţa descoperă, mai degrabă, Infernul decât Paradisul; nici că Orfeu nu se putea mulţumi să audă, în urma lui, paşii Euridicei, era fatal să întoarcă, la un moment dat, capul, orice i-ar fi şoptit raţiunea. Îmi ziceam că tot ce inteligenţa „nu vede” nu există, că tot ce raţiunea nu acceptă nu e bun. Şi cum înţelepciunea mi se părea, pe atunci, o virtute aparte, aleasă, poate cea mai nobilă dintre toate, mi s-a părut normal s-o privesc pe zeiţa Athena cu admiraţie.

Citit cum trebuie, însă, mitul zeiţei înţelepciunii (cu antipatia ei înverşunată împotriva Afroditei, Athena e, oricând, o posibilă aliată a misoginilor) ne poate lămuri de ce, printre cei şapte înţelepţi antici, nu se afla nicio femeie. Şi nici în lista mai lungă a înţelepţilor, alcătuită de Plutarh. După cum tot el ne poate lămuri că abuzul de inteligenţă, de care se face vinovat spiritul european, nu e un cusur minor. Raţiunea descoperă că lumea în care trăim e absurdă, de vreme ce ne-am născut pentru a muri. Şi numai inima e în stare să găsească în această absurditate un colţ însorit sau singurele paradisuri posibile; cele de o clipă, de un ceas, de o zi, pentru care e

nevoie de foarte puţin: de o mână care să stea lângă a ta ori de un petic de nisip fierbinte, pe o plajă, vara.

„Abuzul de inteligenţă” i-a îngreunat europeanului drumul spre ceea ce e simplu, natural. Şi, din păcate, şansa pe care i-a oferit-o Europei Don Quijote n-a prea fost înţeleasă. Vorbele lui au fost acoperite de râsetele „inteligente” ale celor ce pretind că nu e nimic de văzut la o moară de vânt şi socotesc o prostie dragostea cavalerească într-o lume copleşită, tot mai mult, de pornografie. Fireşte, i se acordă consideraţia cerută de faima lui culturală, dar viaţa, nu? e altceva decât o poveste cu cavaleri rătăcitori. Uneori, e chiar o poveste urâtă. Probabil, şi în Spania Don Quijote trebuie să pară azi demodat. Nu mi-l pot închipui scoţându-şi armura din magazie, curăţind-o de rugină şi plecând iarăşi la drum. Altceva era pe vremea lui Cervantes! Lumea nu era atât de presată şi nici atât de stresată. Azi, oamenii s-au blazat. Lumea a devenit, cam peste tot, practică şi e mult mai grăbită. Nu mai are vreme nici măcar să râdă firesc. Totul trebuie făcut repede, în viteză, plăcerea anticilor de a se grăbi încet nu mai înseamnă nimic. Nici măcar în dragoste nu mai există răbdare, întâlnirile şi despărţirile se produc uneori simultan. Încât devine aproape de neevitat iritarea în faţa celor ridicoli. Romanticii, idealiştii, rataţii, inadaptabilii sunt liberi să vorbească între ei, cât poftesc, despre cavalerism. Oamenii serioşi, practici, au alte griji, mai urgente. Poate că şi detractorii lui Don Qujote au dispărut. Cine se mai oboseşte să râdă degeaba, dacă nu e la rândul lui nebun?

Mulţi se vor fi mirat, cu siguranţă, că l-am comparat într-un articol pe Don Quijote cu unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei antice. Cu Solon. Mă vor fi suspectat de neseriozitate, ori de dorinţa de a fi original cu orice preţ. Totuşi, nu glumeam. Există o scrisoare a lui Solon către Epimenide din Creta în care înţeleptul grec se plânge că e socotit nebun deoarece i-a avertizat pe

atenieni împotriva ambiţiei lui Pisistrate de a deveni tiran. „Când i-am prevenit – exclamă Solon – nu m-au crezut. El a găsit mai multă crezare linguşind poporul, decât eu spunând adevărul. De aceea am depus armele în faţa sediului strategilor…” Acum, fireşte, nimeni nu-l mai socoteşte pe Solon nebun. La orele de istorie antică se povesteşte cu lux de amănunte cum Pisistrate s-a rănit singur, după care a strigat în gura mare că a fost rănit de duşmanii săi şi a cerut să i se dea o gardă de patru sute de tineri voinici, înarmaţi cu măciuci. Atenienii i-au îndeplinit dorinţa şi, astfel, l-au ajutat să desfiinţeze democraţia… Se poate, oare, o dovadă mai clară că, ori de câte ori lumea n-are chef să deschidă ochii, îi face nebuni pe cei care o deranjează? Nu cred. Eu, cel puţin, nu cunosc alta care să pună în lumină mai bine faptul că judecăm rău „nebunia”, uitând să facem distincţia cuvenită între nebunia ca boală, ca dereglare a facultăţilor mintale, şi „nebunia” ca pasiune revărsată peste limitele normale… dar ce e „normal” într-o pasiune care, dacă nu e excesivă, nu e autentică? Don Quijote nu e, fireşte, un înţelept ponegrit, ca Solon. Lecţia lui vine din direcţia contrară, pentru a ne spune că nu se poate iubi, când iubeşti cu adevărat, altminteri decât „nebuneşte”. Şi nu e o bagatelă faptul că asta e limpede într-o poveste ce face parte dintre subiectele cu o proprietate stranie: pe măsură ce sunt discutate mai mult, devin mai vagi. De parcă Don Quijote ar fi un Socrate îmbrăcat în armură, însoţit nu de discipoli, ci de un scutier, care spune vorbe pline de tâlc, greu de tălmăcit… De un lucru, însă, nu m-am îndoit, chiar după ce mi-am dat seama cât de falsă era ideea de a mă situa în descendenţa lui Don Quijote. De la nimeni nu se poate învăţa mai bine consecvenţa. Plecându-şi urechea la cei care cârtesc sau exprimă dubii pe seama iubitei sale, Don Quijote s-ar pomeni obligat să renunţe la tot ce şi-a propus. Ar trebui să se întoarcă, ruşinat, la sărăcia lui lustruită şi să arunce într-o magazie, şoarecilor, glorioasa

lui armură. Ca să meargă înainte, trebuie să apere cu îndârjire imaginea pe care şi-a format-o despre Dulcineea. Aventura sa depinde de şansa de a avea cui s-o închine. Şi numai fiindcă se dovedeşte în stare nu doar s-o viseze, nobilă şi frumoasă, pe Dulcineea, ci şi să apere acest vis de orice l-ar putea risipi, se poate bizui pe iluziile sale, organizându-şi întreaga aventură în funcţie de ele. Iar lecţia sa ultimă e că nici nereuşita nu-l sperie. Uneori eşecurile pot fi mai instructive decât reuşitele deoarece ne dau o măsură mai adevărată, mai exactă, a aspiraţiilor noastre, dovedind că am vrut mai mult decât am reuşit, că, la nivelul dorinţelor, suntem mai buni decât în realitate... La urma urmei, e mult mai grav să ai iluzii mediocre decât să trăieşti mediocru. Pentru o viaţă mediocră, există şi explicaţii care nu ţin decât în parte de tine. În schimb, pentru mediocritatea iluziilor ce justificări poţi avea? Niciuna. Nimic nu te opreşte să doreşti ceva care se dovedeşte ulterior peste puterile tale.

Dar eu? Unde e locul meu? în universul meu natal domnea un realism necruţător care făcea imposibilă apariţia unui Don Quijote. Cel mult, un Sancho Pânza ar fi putut să apară pe uliţele din Lisa, dar pe cine să însoţească şi în seama cui să fi lăsat treburile impuse de un pământ rece şi zgârcit? Pe la sfârşitul adolescenţei, am visat, totuşi, să ajung în Spania. Vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote. A fost singura călătorie pe care mi-am dorit-o. Apoi, am făcut din eroul lui Cervantes un fel de alter ego sentimental. M-am crezut plămădit din acelaşi aluat cu el sau vegheat la naştere de aceleaşi ursitoare. Mă cunoşteam superficial ori mă supraestimam, drept care asemănarea cu Don Quijote a fost una din ideile false cu care m-am amăgit multă vreme. Îmi plăcea încăpăţânarea cavalerului de a trăi într-o iluzie ca într-o realitate, însă mi-au lipsit însuşirile necesare pentru a pune în practică această „nebunie”. Am fost prea „rezonabil”, prea dominat de prejudecăţile despre

înţelepciune.

Ca să fiu mai exact, aş spune că „iluzie” şi „amăgire” sunt pentru mine două lucruri complet diferite. N-am impresia că printr-o iluzie mă amăgesc. Şi dacă un adevăr îmi poate fi indiferent, cum îmi e indiferent în această clipă dacă la Polul Nord sunt minus patruzeci de grade sau numai minus treizeci, o iluzie, câtă vreme nu mă lepăd de ea ori nu mi-o pierd, are ceva din mine. Cum aş putea gândi, aşadar, că ea mă minte? Apoi, de unde să ştiu, acum, care dintre speranţele mele sunt întemeiate sau pure iluzii? Iar mai târziu mă vor reprezenta, probabil, şi mai bine decât acum. Dacă m-aş apuca să înşir toate dezamăgirile pe care le-am încercat în viaţă, aş obţine cea mai fidelă imagine a pretenţiilor pe care le-am avut de la mine şi a ceea ce am visat. Nimic nu mă reprezintă mai mult! Undeva, însă, drumul se întrerupe. N-am putut merge mai departe pe el. Tot ce am reuşit a fost o „morală negativă” care mă ajută să ştiu, dacă nu ce doresc, ce aştept, ce caut, măcar ce nu vreau, ce nu pot accepta, cu niciun preţ. În plus, admiraţia mea pentru Don Quijote a rămas intactă, în ciuda faptului că, aşa cum înţeleg azi, lupta lui cu morile de vânt a reprezentat pentru mine, multă vreme, nu atât un model pe care puteam să-l urmez, cât un stil, oarecum fraudulos, de a visa. Fără să mă pot lăuda cu „nebunia” lui Don Quijote, n-am fost nicio clipă tentat s-o iau în derâdere. Am admirat la alţii ceea ce mi-a lipsit şi, astfel, donquijotismul a devenit în logica mea – o spun fără nicio teamă că risc să par ridicol – ceva între filosof ie şi religie.

Încât pot să stau aici, între molii, într-o stare de spirit ambiguă. Sunt conştient că-mi pierd timpul despicând firul în patru, sărac şi ros de tot felul de regrete, în loc să mă străduiesc să strâng bani pentru o casă unde să nu mă mai tem că voi fi azvârlit afară. Şmecherii, cum zice Andrei, sunt mai eficienţi, se „aranjează”. Fac cariere şi averi în viermuiala de după revoluţie. Ei confirmă faptul că „nebunii” n-au multe şanse într-o ţară unde

nenorocirea creează mai degrabă umor decât procese de conştiinţă. Şi totuşi, nu-mi e ruşine că am rămas un idealist inadaptabil, un romantic întârziat şi neajutorat. Uneori, reuşesc chiar să fiu mândru că gropile din Bucureşti nu m-au ajutat prea mult. Şmecherii sunt ca neguţătorii care l-au ciomăgit pe Don Quijote. Plini de ei şi demni de milă. Eventual, putrezi de bogaţi, dar incapabili să pună un ideal mai presus de un bordel accesibil.

Brâncuşi observa că limba română face o diferenţă clară între inteligenţă şi deşteptăciune. „îi ador pe inteligenţi – zicea el – însă îi detest pe deştepţi, căci ei sunt giruete în bătaia tuturor vânturilor”

Din nenorocire, există prea mulţi „deştepţi” la noi. Oriunde te întorci, te loveşti de ei. Cu ani în urmă, amuţeau de câte ori trebuiau să ia o atitudine. Se călăuzeau după principiul că „tăcerea e de aur”. Acum au devenit insuportabil de guralivi. Nu-i mai poţi opri. Nu scapă nicio tribună de unde ne pot comunica „patriotismul” care-i animă.

Dar nu te contrazic. Sunt subiectiv, firește. N-am ştiut niciodată ce înseamnă să fii obiectiv. Aş zice că subiectivismul e ca sângele în corp care nu se vede decât dacă te tai la deget, dar există, circulă, e prezent în fiecare idee, în fiecare sentiment, în gesturile cele mai reci. Deosebirile provin din faptul că unii îşi pot ascunde subiectivitatea, alţii nu. Fie din pricină că nu le place să se taie la degete, fie din pricină că se simt prea neîndemânateci şi ştiu că, ferindu-se, se vor tăia şi mai rău. Eu am, din copilărie, şi acum degetele pline cu semne rămase de la diverse tăieturi. Ce-i drept, atunci nu mă dezinfectam cu grijă, cum fac acum pentru cea mai mică zgârietură. Puneam pământ pe rană, ca pansament. Aveam, se pare, o subiectivitate mai senină, mai puţin bântuită de spaime de tot felul, într-o vreme, am încercat să mă împotrivesc tendinţei de a zice mereu „după părerea mea”, „eu cred” sau „am impresia”, însă n-am

reuşit decât să constat că stilul neutru, impersonal, e pentru mine ca o cămaşă de forţă. Nu-mi convine, nu-l pot folosi. Hotărât lucru, n-am aptitudini de ascet, iar renunţarea totală la „eu” constituie, probabil, tot un soi de asceză. Şi parcă tu nu eşti subiectiv? Dar să zicem că asta te priveşte. Aş vrea să-ţi atrag atenţia, însă, asupra unui „detaliu” important. Am fost scutit, slavă Domnului, de vanitatea de a-mi închipui că adevărurile mele sunt mai adevărate decât ale altora. Mă mulţumesc să spun: acestea sunt părerile mele, judecaţi-le cum credeţi. Nu le socotesc nici fără cusur, nici singurele posibile. Nu am altă pretenţie decât că sunt sincere. Dacă pun uneori o pasiune exagerată în ele, o fac deoarece procedez ca timizii care îşi dau curaj, ridicând tonul. Cutez să-mi iau libertatea de a susţine că înţelepciunea e o scuză pentru neputinţa de a îndrăzni „nebuneşte” numai fiindcă pot să-i rog pe cei care sunt de altă părere că, la rândul meu, pot avea o convingere şi că, din moment ce o am, e firesc s-o susţin.

O maşină a frânat chiar sub fereastra mea. Mă ridic să văd ce s-a întâmplat. Nu s-a întâmplat nimic. Constat, însă, că la amiază, poate fiindcă s-a oprit ploaia şi s-a înseninat puţin cerul, Bucureştiul are ceva de larvă.

A treia Romă

Aud că tot mai mulţi români pleacă, încearcă să obţină, dacă pot, o viză occidentală, iar dacă nu reuşesc, pornesc fără acte. Se urcă într-un tren care-i lasă prin Slovacia sau în Polonia unde organizaţii care 1 prosperă pe seama nefericirii le promit că-i vor trece, contra cost, în Vest. Au aflat că est-europenii şi, îndeosebi, românii, după ce ţiganii ne-au făcut serviciul publicitar de a le mânca austriecilor lebedele, sunt rău primiţi, cam peste tot, dar nu renunţă, înghesuiţi în camioane sau în dube, printre lăzi cu diverse mărfuri, sunt transportaţi până la o graniţă apuseană. Acolo, sunt daţi jos. Trebuie să urmeze diverse căi clandestine pentru a ajunge „undeva în Vest". După care, începe un alt calvar. Târând după ei câte o bocceluţă cu haine şi alimente, stau prin gări, dorm pe unde pot, trăiesc din expediente, mereu cu spaima că vor fi prinşi şi trimişi îndărăt. Unii fură sau muncesc „la negru", pe mai nimic. Apoi, fac cerere de azil politic fără să poată dovedi decât că s-au săturat de mizerie. Şi cum mizeria nu e un motiv de azil politic, foarte des se trezesc expulzaţi. Am văzut la televizor cum sunt vânaţi şi izgoniţi. Aşa că basmul tău cu Don Quijote emigrat în Est nu mă convinge, regret. Pe ce lume trăieşti? Pe asta, în care nebunii se pot manifesta numai în politică, unde decid soarta a milioane de

oameni, în niciun caz. (Andrei)

Felul cum a conceput Roma antică spiritul universal, pe care-l propovăduia, rămâne o lecţie, neegalată, de inteligenţă politică. „Pax romana” nu cerea nici unuia din popoarele cucerite să renunţe la propriii zei. Dimpotrivă, ea îi introducea pe aceşti zei în Olimpul roman... în schimb, „pax sovietica” n-a avut la bază aceeaşi toleranţă. Ca Romă roşie, Moscova a vrut să impună lagărului socialist şi, în perspectivă, restului lumii, propriii zei. Păstrarea altarelor naţionale în imperiul ideologic al marxism-leninismului era privită ca un act ostil la adresa metropolei, considerată o erezie şi pedepsită ca atare. Toată seria de procese politice din anii ’50, din fostele ţări socialiste, a dovedit că noua Romă nu era dispusă să fie la fel de tolerantă ca predecesoarea ei. În Olimpul sovietic n-a fost acceptat niciun „zeu” nou lângă Marx, Engels, Lenin şi Stalin. A doua Romă se dovedea infinit mai rigidă, ceea ce i-a grăbit, probabil, sfârşitul, reprodus, parcă, *mutatis mutandis, după* scenariul antic, adaptat la noile condiţii. Aceleaşi turbulenţe în „provincii”, aceleaşi păcate la centru, aceleaşi încercări ale gărzii pretoriene de a-şi face propriul joc, aceeaşi agonie însoţită de convulsii şi nostalgii... Acum, încep să existe, se pare, motive pentru a vorbi despre o a treia Romă. Una fără ziduri aureliene, dar cu aceleaşi bogăţii şi păcate, care fascinează lumea Estului, sensibilă la miraje şi pregătită, din pricina complexelor, să idealizeze. Valuri de „năvălitori” din Est s-au pus în mişcare spre Occident, îndată după căderea cortinei de fier. Acest exod, devenit curând endemic, a speriat noua Romă, determinând-o să încerce să pună stavilă asediului „noilor barbari”. Şi iată-ne trecuţi, pentru prima dată de-a lungul istoriei noastre, de la condiţia de „invadaţi” la aceea de „invadatori”! Se pare că am ajuns, cu toţii, să fim suspecţi în ochii occidentalilor. Orice ambasadă apuseană unde cerem o viză vede în fiecare dintre noi un posibil imigrant. De

aceea trebuie să dovedim că ne vom întoarce la sărăcia noastră. Altfel, nu primim viza. În plus, trebuie să garanteze cineva că nu vom deranja cu nevoile noastre bunele oficii apusene. Noua Romă e foarte prudentă cu noii barbari. Se teme să nu fie ocupată de şomerii Răsăritului după ce s-a temut că va fi ocupată de armata roşie. „Năvălitorii" au reuşit să neliniştească Occidentul şi să-l facă să vadă în ei o nenorocire, un pericol, cu riscul de a fi acuzat că teoria despre libera circulaţie a persoanelor a fost fariseică.

Îmi pare rău că eziţi să vii. Poate că am fost nedrept cu tine înainte să pleci. Trebuie să recunosc, însă, că n-am avut un prieten mai bun.

Gata, schimb subiectul. Mă înşel, oare, sau te irită faptul că am rezerve în legătură cu Occidentul? Deoarece n-aş vrea să mă înţelegi greşit, recunosc că în materie de confort, de civilizaţie, Occidentul e plin de surprize admirabile pentru un est-european. Pe deasupra, nu mi se pare de bun gust, te asigur, moda, cu oarecare tradiţie prin cercurile ultranaţionaliste de aici, de a vorbi cu ţâfnă despre Occident. Nu ţin să mă amestec printre cei care-şi închipuie că sunt patrioţi cerându-ne să întoarcem spatele Europei, pentru a ne sfâşia mai bine unii pe alţii. Locul meu, dacă ar fi să-mi caut, neapărat, unul, e printre aceia care au avut, cu ani în urmă, o idee naivă, şi despre libertate, şi despre fericire. Şi poate cu asta trebuia să încep.

Cu cât atmosfera de aici era mai irespirabilă, cu atât eram mai convins că dincolo de cortina de fier până şi suferinţele arătau altfel. Călătoriile făcute înainte de revoluţie, mai exact înainte de 1983, deoarece în ultima parte a domniei lui Ceauşescu n-am mai putut ieşi din ţară, au fost scurte şi, îndeosebi, superficiale. În loc să-mi deschidă ochii, ele mi-au sporit eroarea. Căci basmele ideologice despre „iadul capitalist" sau despre „putreziciunea Occidentului" deveneau ridicole în faţa

vitrinelor strălucitoare. Intram prin librării, eram impresionat de numărul cărţilor, de eleganţa lor, dar n-am avut cum să cunosc felul de a gândi al oamenilor, în cele din urmă, sloganurile „demascatoare” cu care ni s-a împuiat capul, sistematic, şi care, după plecarea ta, au devenit mai agresive pe măsură ce creştea izolarea lui Ceauşescu, au sfârşit prin a avea efectul contrar. Respingându-le, în sinea noastră, am ajuns să nu mai vedem nici ce este, în mod real, negativ în civilizaţia occidentală. Nu mai eram în stare să-i citim cum trebuie pe filosofii apuseni care au vorbit şi în termeni critici despre Occident. Mirajul bogăţiei şi al libertăţii funcţiona ca o lentilă deformantă în care Occidentul ni se înfăţişa, doar, ca un pământ al făgăduinţei. Stăteam, seară de seară, cu urechea lipită de un aparat de radio hârbuit la care ascultam „Europa liberă”, şi visam.

Am greşit, poate, o dată, idealizând şi greşesc, poate, a doua oară, fiind dezamăgit. De un singur lucru te rog să nu te îndoieşti; de sinceritatea descumpănirii mele, din ultimii ani, când am cunoscut mai îndeaproape Occidentul. Am impresia că time is money *nu mai e acum doar o filosofie americană. A devenit sau tinde să devină, sub influenţa Americii, o filosofie a întregului Occident. Şi nu e restrânsă la cei care se ocupă, într-o formă sau alta, de afaceri, de treburi practice. A ajuns, se pare, un mod aproape general de a gândi.*

Aici se discută mult, pro şi contra, dacă în timpul regimului comunist am rămas în Europa. Unii sunt indignaţi de însăşi punerea chestiunii. „Noi am rămas neclintiţi în Europa, spun ei. Noi am dat valori şi sub acest regim.” Argumentul mi se pare neserios, deoarece a fi „european” nu este un indiciu de calitate sau un certificat de garanţie şi nu putem opera, cred eu, cu astfel de criterii: am dat valori, deci am rămas europeni. Asiaticii n-au dat valori? Americanii n-au dat valori? Şi totuşi n-au devenit „europeni”. Au rămas „asiatici” sau}} americani”. Problema e ce înseamnă a fi „european”. Şi

m-aş opri la o singură caracteristică: „obsesia individului”, din mentalitatea europeană, e opusă „obsesiei gregare” a Asiei şi, într-o măsură, a subconştientului american. Nu întâmplător, fără îndoială, Narcis este un mit european. După cum, nu întâmplător, modelul de adoraţie pe care şi-l visa Ceauşescu, iar unii se străduiau să i-l ofere, era cel nord-coreean. În cultură n-am glisat spre „în afara Europei”, dar în moravuri şi năravuri, da. Şi în logică. Şi în reflexe. „Omul acrobatic” a fost învăţat să fie permanent dirijat, supravegheat, să asculte de „cineva” care decide în locul lui. Asta, în ce ne priveşte. Revenind la Occident, aş vrea să-ţi spun că prin „Europa” eu nu înţeleg „Occidentul”. În felul lui şi Occidentul european a ieşit, pe alocuri, din Europa, americanizându-se. Şi dacă nu-mi place „cum suntem”, noi cei de aici, nu mă atrage, recunosc, nici direcţia spre care se îndreaptă, am impresia, lumea occidentală. Mă tem că, acaparat, fascinat, orbit de ţelurile materiale, obsedat de mirajul câştigului, omul occidental e pe cale să uite că un pictor occidental a aşternut, pe un tablou, aceste întrebări: cine suntem? de unde venim? încotro ne îndreptăm? şi că un filosof occidental a zis că filosofia s-a născut când, din doi oameni, unul s-a dedicat problemelor practice pentru ca, în acest timp, celălalt să poată privi cerul. În America numai astronomii îşi permit să stea cu ochii la stele, fiind plătiţi pentru asta. Şi când singurul astronom pe care l-am cunoscut acolo m-a dus, într-o seară, la biroul lui de la Observatorul din Boston, ce crezi că am descoperit? Pe uşă lipise o foaie de hârtie pe care copiase o frază rostită de faimosul gastronom Savarin: „Întreg cerul înstelat nu valorează cât o masă bună”. Ca glumă, ideea era nostimă, desigur, dar bănuiesc că ea avea şi un substrat serios. Forţând puţin nota, aş zice că până şi metafizica e pe punctul să ajungă în Occident o „afacere”, un „job”. Şi nu pot să nu-mi aduc aminte că în satele copilăriei noastre, unde apariţia unui automobil constituia un eveniment, praful uliţelor era amestecat cu pulbere

cosmică, înţelegi, acum, de ce m-am gândit în Occident că Don Quijote a primit onoruri academice, a fost aşezat în biblioteci, ca într-un sarcofag, şi transformat în mumie livrescă, dar pe străzi nu mai poate fi văzut nici măcar ca paiaţă? Lumea nu mai are vreme, acolo, nici să-l admire, nici să-l persifleze. Sau, cel puţin, aşa lasă impresia. Şi văd că toate poliţiile din lume se solidarizează împotriva traficanţilor de droguri, dar nu există o poliţie împotriva traficului de pragmatism, care la ora aceasta se întinde, mai rău ca un flagel, cu consecinţe incalculabile, după părerea mea. Oare, greşesc, Andrei, crezând că o prosperitate materială plătită cu un dispreţ politicos, abia mascat, faţă de neliniştile spirituale n-are cum fi decât alienantă?

Îmi vei spune că mentalitatea occidentală a dus la multe reuşite practice uimitoare. Şi nu te voi contrazice. Îmi vei da, poate, exemple de oameni care au pornit de la nimic sau de la extrem de puţin şi au devenit bogaţi. De acord. Numai că, iartă-mi această banalitate, nu orice poate fi cumpărat. Mă întreb, chiar, dacă nu cumva goana după un anumit tip de succes, de reuşită, creează în egală măsură bogăţie materială şi sărăcie sufletească, în caz că am dreptate, eu unul aproape m-aş teme de această sărăcie mai mult decât de sărăcia de la noi.

Dacă te vei decide, totuşi, la vară, să înghiţi câteva zile praful din Bucureşti, vom avea timp să discutăm mai pe larg despre asta.

Într-un fel, altădată era mai simplu. Ne aflam aici într-o mare închisoare dincolo de care, ne ziceam noi, lumea era normală. Deci, puteam nădăjdui două lucruri. Fie să fugim în lumea normală. Fie să aşteptăm aici venirea normalităţii. Dar acum? De când m-am întors din America, mă persecută gândul că risc să devin străin şi aici. Faimoasa convalescenţă post-totalitară se poate dovedi o nouă formă de boală.

Dar exilul ar fi, pentru mine, o sinucidere. Semăn,

cumva, câinilor vagabonzi care cutreieră Bucureştiul de la un cap la altul, oprindu-se la barieră, şi poate că asta e spre binele meu. Mă ajută să nu înnebunesc. Cum zicea Tennyson? Trebuie să ne agăţăm de partea cea mai însorită a îndoielii.

Drepţii

... Sigur, ai dreptate, Occidentul e ocupat cu alte griji, practice, nu are vreme de baliverne, ca voi. Nu te înşeli nici când spui că azi, nu numai în America, „timpul înseamnă bani11, principiu pe care nici eu nu-l salut, deşi sunt obligat să-l respect. Dar de aici până la pretenţia că Don Quijote s-ar fi refugiat în Est e o distanţă enormă, pe care, îţi repet, eu unul nu reuşesc s-o străbat. Şi mă tem că nici nu merită osteneala. La ce bun? Ca să ne mai mângâiem o dată complexele? Te cunosc destul de bine ca să-mi dau seama că ai nevoie să te îmbărbătezi, dar, pentru Dumnezeu, nu e cazul să exagerezi totul. Nici acolo Don Quijote nu e înţeles mai bine ca aici. Nu lipsesc, din câte ţin eu minte, nici bădăranii, nici şmecherii, nici spiritele „caritabile11 care l-ar vâri într-un azil de bătrâni. Cât despre cavalerism, ce să mai vorbim? încetase de mult să fie la modă, când m-am exilat eu. Tu însuţi m-ai lăsat să înţeleg că, în Bucureşti, sunt la modă acum turnirurile murdare, în care protagoniştii se împroaşcă cu noroi. Aşa că, scuză-mă, de ce ar fi Don Quijote singurul „nebun" care ar fi mers în direcţia contrară aceleia urmate de emigranţii din partea estică a Europei? Ai uitat un lucru esenţial, cred eu. Că lupta cu nenorocul nostru decis la Yalta

n-a semănat unei lupte cu morile de vânt. Ai vrea să accept că tata a căzut în munţi bătându-se cu monştri închipuiţi? Cei care au sperat că vor opri răul, la noi şi în celelalte ţări din Est, s-au luptat cu monştri adevăraţi. Eroismul lor n-a stat, ca la Don Quijote, în tăria de a nu le păsa de „cei care râd". Iar „cei care râd" nu s-au mărginit acolo să râdă. A fost cea mai lungă şi cea mai bine organizată experienţă de stâlcire a sufletelor. Un coşmar pe care l-am trăit şi-l cunosc, cu nenumăraţi oameni azvârliţi în puşcării, în lagăre, alţii împuşcaţi sau sfârtecaţi de câini poliţişti la frontiere, ce legătură pot avea toate astea cu peripeţiile comice ale lui Don Quijote? E drept, cândva, Paul Morand a zis că România e un pământ tragic unde totul sfârşeşte în comic. Dar, după război, aşa ceva n-a mai fost adevărat. N-a mai rămas nimic comic în tragedia românească. Gândeşte-te la câţi au murit, hăituiţi şi vânaţi de Securitate, la câţi au dispărut prin pivniţele ideologiei marxiste pentru că „n-au fost de acord" şi vei înţelege că ideea ta e de două ori absurdă. Tu nu vezi că nimeni nu emigrează din Occident spre Est? Toţi cei care îşi iau lumea în cap, plecând din România, se îndreaptă spre Vest. Greşesc? Fără excepţie, emigranţii est-europeni merg cu soarele în spate. De ce ar fi Don Quijote singurul nebun care să fi parcurs drumul invers? Ar fi singurul occidental emigrat în Est. Şi abia o asemenea ispravă ar dovedi că nu e întreg la minte. Dar există un motiv şi mai serios care ar trebui să te facă să nu te mai hazardezi în asemenea speculaţii. Prin această teorie, amuzantă, poate, pentru plăcerile tale de sofist născut prea târziu, nu faci decât să bagatelizezi idealismul tragic de care au dat dovadă „drepţii" din Est (mă

*gândesc la ce se zice în Biblie că, dacă ar fi existat cincizeci de drepţi, Sodoma şi Gomora ar fi fost salvate) în lupta lor cu teroarea comunistă şi acum cu strigoii comunismului. Nu te supăra, nefericirea nu poate fi ridicolă, iar „drepţii" din Est nu se bat nici acum cu sperietori închipuite. Ştii prea bine că după ce a părăsit oficial scena, comunismul s-a retras în culise, unde încearcă să organizeze o revanşă. Nu-ţi poţi permite să minimalizezi acest război a cărui soartă nu s-a decis încă şi nimeni nu ştie cum se va termina. Eu înţeleg că nu glumeşti, dar alţii pot fi şi mai contrariaţi decât mine, te asigur. Încă o dată, nu uita că poliţiile politice din Est nu s-au mulţumit să pufnească în râs. Şi nici măcar să rânjească. Am avut ocazia să mă conving... (And*rei)

Eram încredinţat că revolta de la Timişoara va avea soarta celei de la Braşov. Şi aşteptam, îngrozit, să aud că, încă o dată, teroarea a fost mai puternică decât deznădejdea. De cum se însera, mă repezeam să ascult „Europa liberă". Fantastica presiune psihologică în care ne găseam cu toţii se simţea şi în vocile, mai precipitate acum, ale crainicilor şi comentatorilor. Mă culcam târziu, după ce auzeam ultimele ştiri. Şi de fiecare dată, chinuindu-mă să adorm, mă întrebam ruşinat: „Bine, dar noi ce facem? Vom tăcea şi acum?". Mă urmărea ţipătul sfidător al unei femei care le strigase, la Timişoara, în stradă, celor care îndreptaseră mitralierele spre mulţimea răsculată: „Trageţi, măăă! Şi voi sunteţi români!". Clănţănitul mitralierei acoperise sau retezase ţipătul. Şi noi eram români. Noi care tăceam.

Într-o cameră de la mansardă, unde ne-am retras ca să ne ferim de eventuale microfoane, am schiţat atunci în casa unui prieten, viitor „ambasador al golanilor" la Paris, un protest, cu intenţia de a-l propune şi altor intelectuali să-l semneze. Amicul meu mi-a spus că „sondase terenul" şi că vor fi mulţi de acord. Mi-a şi dezvăluit câteva nume.

Aceasta se întâmpla în 20 decembrie 1989, seara. La un moment dat, soţia prietenului meu a dat buzna pe uşă şi ne-a chemat, gâfâind, deoarece urcase scara în fugă: „Veniţi la televizor. S-a anunţat că vorbeşte Ceauşescu”. Calm, trăgând din pipă, amicul a zis întâi: „Dă-l dracului”. Apoi, s-a ridicat: „Hai, totuşi, să vedem ce spune nenorocitul ăsta”. Am urmărit transmisia şi, la sfârşitul ei, am stabilit să redactăm câte o versiune a protestului şi să le confruntăm a doua zi. În 21 decembrie, dimineaţa, în aceeaşi cameră de la mansardă, am definitivat textul.

Venind spre casă, a trebuit să merg pe un traseu ocolit. Miliţienii goleau străzile din centru. Mi-a trecut prin minte că se regiza o contrademonstraţie, în care bucureştenii să fie puşi să se dezonoreze, condamnând revolta „huliganilor” de la Timişoara, şi m-am întors foarte demoralizat. M-am închis în cameră şi n-am vrut să mai ştiu ce se petrece afară. Pe la amiază, am auzit soneria la uşă. Deschizând, am văzut-o pe vecina mea. Era îmbrăcată în doliu, fiind văduvă de curând. Mi-a întins un plic şi mi-a spus: „Aveţi aici cheile casei mele şi două numere de telefon la care vă rog să sunaţi dacă nu mă întorc”. Nu înţelegeam nimic. „Dar unde vă duceţi, doamnă?” Mi-a răspuns alb: „La revoluţie”. Şi a plecat, lăsându-mă perplex, cu plicul în mână. Nu aflasem despre mitingul la care Ceauşescu fusese huiduit. Mi-am îmbrăcat în grabă cojocul şi am plecat şi eu. La capătul străzii Ştirbei Vodă, n-am mai putut înainta. Un cordon dublu de scutieri bara drumul. Lângă Palatul Telefoanelor, fuseseră masate tancuri. Am auzit un vuiet dinspre Piaţa Universităţii şi m-am îndreptat într-acolo. Nu-mi mai era frică. Simţeam în mine o linişte mai puternică decât moartea. Când, peste câteva ore, mi-au trecut primele gloanţe pe deasupra capului, am fugit şi m-am lipit de zidul cenuşiu al Universităţii. Apoi, m-am întors în stradă, ruşinat, fiindcă în faţa mea, îngenuncheaţi pe asfalt, sute de tineri strigau „vom muri şi vom fi liberi”. Cineva mi-a spus, ulterior, fără să-şi dea seama că-mi făcea astfel un

compliment, că aveam în acele clipe o privire de nebun. Noaptea era sfârtecată de trasoarele care răpăiau şi, deodată, mi-a atras atenţia ceva, solemn şi comic în acelaşi timp. În faţa Teatrului Naţional, erau mai multe rânduri de tineri, cu lumânări în mâini. Fete şi băieţi. Dădeau, în întuneric, impresia unui cor antic, de o tragică nobleţe. Dar ceea ce spunea corul contrasta violent cu această solemnitate: „Ceauşescu, cine eşti? Un cretin din Scorniceşti”. A fost singura dată când am avut puterea să zâmbesc în seara aceea însângerată.

M-am întors târziu, într-o stare de spirit foarte confuză. Cred că nu mai apreciam bine pericolele, dar nici nu eram încrezător. Pe bulevard, treceau continuu, spre centru, tancuri. Am încercat să le număr. Pe urmă am renunţat. Erau multe, nu se mai sfârşeau, iar zgomotul lor sinistru, pe piatră, noaptea, amplifica numărul şi avea ceva de coşmar, întreg cartierul Cotroceni încremenise. Trotuarele erau pustii. Până şi câinii se speriaseră atât de tare încât nu lătrau. Am adormit greu şi convins că a doua zi revolta va fi o amintire înăbuşită în sânge în cursul nopţii. Dimineaţa, am plecat spre sediul Uniunii Scriitorilor, unde trebuia să semnăm protestul. Acolo, poarta era închisă. Cineva dăduse dispoziţie să fie ferecată cu un lanţ. Poate şi din pricină că evenimentele se precipitaseră, nu veniseră decât trei dintre scriitorii cu care vorbisem.

Am intrat într-o coloană, cu muncitori de la nu mai ţin minte ce fabrică din marginea Bucureştiului, care se îndrepta spre Piaţa Palatului. Când am ajuns, am găsit piaţa inundată de o mulţime imensă. Era soare şi aproape cald. După un timp, deasupra noastră a început să se învârtă un elicopter. M-am gândit că se va trage cu mitraliera în noi, dar mă aflam parcă sub anestezie. Perspectiva de a primi un glonte în cap nu m-a neliniştit. Un alt elicopter a aterizat pe terasa fostului sediu al Comitetului Central. La un moment dat, presiunea asupra porţilor a crescut irezistibil şi, câteva clipe mai târziu, cei

dintâi revoluţionari, toţi foarte tineri, şi-au făcut apariţia la ferestrele de la primul etaj. Aruncau jos tablourile lui Ceauşescu. Un strigăt inform, de ură fericită, a izbucnit în Piaţă. Bucureştiul îşi învinsese frica, iar înlăuntru, în clădirea care fusese până atunci fortăreaţa oficială a comunismului la noi, nimeni nu opunea rezistenţă. Tinerii urcau la etajele superioare, ca o apă care creştea văzând cu ochii, în cele din urmă, şi-au făcut apariţia pe terasă. S-au îndreptat, întâi, spre elicopter, care aştepta, cu elicea învârtindu-se, apoi, brusc, s-au oprit, de parcă s-ar fi lovit de un zid, şi au dat înapoi. S-au dus spre locul unde se găsea, formată din litere uriaşe, metalice, lozinca TRĂIASCĂ PARTIDUL COMUNIST ROMÂN şi au început să se lupte cu ea. Nu s-au lăsat până n-au transformat-o în TRĂIASCĂ ROMÂNIA. Pe urmă, am văzut elicopterul ridicându-se în aer, iar în clipa aceea din întreaga piaţă a izbucnit un huiduit imens.

Rememorând ce s-a petrecut atunci, înţeleg ceea ce, altminteri, n-aş fi înţeles, probabil, niciodată, că disperarea nu e totuna cu lipsa de speranţă. Mă gândesc la disperarea care, golindu-te de orice putere de a aştepta, te goleşte şi de teamă. Nu mai ai ce pierde sau nu te mai interesează ce pierzi. Nu mai ştii decât că „aşa nu se mai poate”. Nu mai vrei, nu mai poţi să aştepţi. Nici să speri… Această disperare a fost singura pe care „ei” n-au mai putut-o stăpâni, singura care i-a speriat de moarte, căci împotriva speranţelor armele erau de ajuns, dar cum să reprimi disperarea unei mulţimi? Cred că asta a priceput Ceauşescu în clipa când s-a îndreptat spre elicopterul cu care a fugit. Convingerea mea e că tinerii care au strigat pe străzile Bucureştiului „vom muri şi vom fi liberi” au contrazis *Mioriţa,* că revoluţia română s-a născut din disperare, nu din speranţă. Disperaţi, am găsit în noi curajul de a nu ne mai fi frică. Dar nu acest curaj e curajul lui Don Quijote.

Urmăresc la televizor o discuţie cu un fost diplomat, care a intrat în temniţa din Sighet tânăr şi a ieşit bătrân. Acum e octogenar. Stă într-un fotoliu uzat, cu o pătură pe genunchi şi cu o scufie pe cap. Vorbeşte rar, cu ezitări, cu tăceri lungi, iar mâinile slăbite, nesigure, rămân suspendate în aer când fraza se împotmoleşte, dar tonul continuă să fie acelaşi, de o eleganţă demodată şi ceremonioasă care contrastează izbitor cu ambianţa mizeră şi cu suferinţele pe care le evocă. Nu există nici urmă de ranchiună, de dorinţă de răzbunare în ceea ce spune. La un moment dat, îi năvăleşte pe buze, totuşi, cuvântul „ură”. Urmează o pauză, după care bătrânul se scuză: „Iertaţi-mă”. Relatează lucruri cutremurătoare, dar cum de nu le-am ştiut încă de când s-au petrecut? Şi e o scuză că nu le-am ştiut? Cu o curtoazie devenită anacronică azi, fostul diplomat zice despre fostul comandant al puşcăriei din Sighet, o brută, doar că „nu era de tot stupid”. Apoi, povesteşte că un gardian mai crud se specializase în spargerea timpanelor, ispravă care-l făcea fericit. Lua câte un deţinut, cu cătuşe la mâini, îl obliga să-i asculte înjurăturile şi, pe neaşteptate, cu palma-căuş, îl lovea peste ureche. Se specializase atât de bine să spargă timpane, încât reuşea sinistra ispravă de la prima lovitură. Deci, au existat şi monştri mărunţi, anonimi. De unde au apărut? Se schimbă cadrul. Pe ecran apare chipul unei bătrâne ţărănci dintr-un sat al cărui nume l-am auzit din copilărie; acolo a poposit mama mea când a trecut munţii, venind pe jos în Bucureşti, unde a stat o iarnă, slujnică, pentru a strânge bani de zestre. Bătrâna, cu ochii încă foarte luminoşi, vorbeşte despre partizani. Ea le ducea mâncare. Când a fost prinsă de Securitate, a început o lungă Golgotă. Bătăi, temniţă. Dar n-a trădat pe nimeni. Pământul i-a fost confiscat, iar cei care l-au luat o ameninţă acum că o vor arunca în lacul din marginea satului dacă nu tace. E incredibil: celor ce au demonstrat, prin anii ’50, că nu suntem un popor de laşi, mult înainte de a se răspândi prin Occident gogoriţa

că „mămăliga românească nu explodează”, le e frică azi! A avut loc, oare, o revoluţie?

Mă simt ruşinat, amintindu-mi cum, prin anii ’50, când urcam, vara, în Făgăraşi, aveam grijă să merg numai pe cărările marcate, ca să nu mă întâlnesc cu partizanii. Nu ţineam să am de-a face cu Securitatea. Auzisem lucruri înfricoşătoare despre oameni azvârliţi în puşcării fără niciun proces ori pe baza unui proces sumar, cu sentinţa fixată de anchetatori. Odată, când am urcat cu Andrei la cabana Sâmbăta, am auzit, pe la mijlocul muntelui, un „ssst” undeva în stânga noastră. Ne-am uitat în direcţia aceea şi am văzut un pistol mitralieră îndreptat spre noi, dintr-un pâlc de urzici. Era al unui militar din trupele de Securitate care nu ne-a slăbit din ochi până ce un altul, ieşit din pădure, ne-a legitimat, după care ne-a întors din drum, obligându-ne să mergem pe o altă coastă spre cabană. După ce am ajuns, Andrei a trântit rucsacul pe prici, a plecat şi a lipsit toată noaptea. Nu ştiam, pe atunci, că printre partizani se afla şi tatăl său.

Ridic privirea, mă uit la tabloul unde tatăl meu e un tânăr militar din 1913, călare pe un cal negru, pictat – singurul obiect care mi-a rămas din universul copilăriei – şi-mi reamintesc, pentru a câta oară?, iarna cumplită din 1954. Într-o seară din acea iarnă, tatăl meu a alunecat pe treptele îngheţate ale unei cârciumi, a căzut şi s-a lovit. Noaptea a avut dureri groaznice. Dimineaţa a fost dus la spital la Făgăraş, unde doctorii au constatat că i se rupsese peritoneul. L-au operat, dar i-au refuzat antibioticele pentru că aşa suna ordinul: ţăranii neînscrişi în gospodăriile colective nu aveau dreptul la acest tratament. Când am ajuns eu, din Bucureşti, cu patru flacoane de streptomicină, era prea târziu. Se declarase septicemia şi, a doua zi, tatăl meu a murit. Nu voi uita niciodată cum am mers, apoi, ceasuri în şir, pe străzile Făgăraşului, ca un automat, drumul spre Lisa, în sanie, cu sicriul alături, sub un cer vânăt şi ostil, înmormântarea, marele viscol care a urmat... Am vorbit despre toate

acestea în trei cărţi ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, şi nu pot să-mi iert că am reuşit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu? Oricum, nimic nu-mi arată mai limpede că, într-un regim totalitar, şi abţinerile iau parte. Şi pomenesc acest păcat al meu ca să accentuez că nu la mine mă gândesc reconstituind noua poveste a lui Don Quijote.

Poveste care n-are absolut nimic comic. Şi pe care aş împărţi-o în trei părţi.

Don Quijote şi-a început noul destin prin „a nu fi de acord”, prin a fi „de altă părere”, judecând altfel decât „se cerea”. Numai că, după instaurarea regimului comunist, această libertate a fost socotită „crimă împotriva statului”. Dictaturile de care a avut parte Estul nu glumeau când erau puse în cauză.

Reacţionau brutal la primele semne de „nebunie”. S-au grăbit, deci, să-i izoleze pe „neînţelepţi”, să-i reducă la tăcere, să le stabilească domiciliu forţat, să-i întemniţeze ori să-i interneze cu forţa într-un balamuc pentru a-i vindeca de iluzii. Şi n-au lipsit momentele de cumpănă. Întâi, Don Quijote a descoperit că nu mai putea conta pe solidaritatea lui Sancho Pânza. Scutierul i-a explicat, într-o zi, speriat, încurcat, bâlbâindu-se, fără nimic din bonomia de altădată, că nu-l mai putea însoţi. Se simţea suspectat, urmărit. Se temea pentru el şi familia lui. Trebuia să trăiască, să supravieţuiască, să-şi apere pielea, nu vroia să rişte să fie acuzat de complicitate. Apoi, Don Quijote a observat că lumea se ferea de el. Cunoştinţele îi întorceau spatele, prietenii îl ocoleau. Devenise un „disident”, un „suspect”. Securitatea îi spiona mişcările, gesturile, întâlnirile, punând ochii pe oricine stătea de vorbă cu el. Mulţi îl admirau în secret, temându-se să nu audă, într-o zi, că a fost internat în ospiciu sau azvârlit

peste graniţă. Căci idealismul lui era un plămân prin care întreaga societate respira. Dar, în ciuda acestei admiraţii, niciodată Don Quijote n-a fost mai singur. „înţelepţii" tânjeau după „nebuni" care să înfrunte teroarea, dar, când un asemenea „nebun" apărea, lumea îl ocolea, de teamă să nu se expună la consecinţe neplăcute. Toţi discutau în şoaptă despre el, însă puţini îndrăzneau să-i strângă mâna, să-i arate simpatie, să-i insufle curaj. Aceste reacţii au ajuns chiar la forme penibile, întrucât, fără să vrea, Don Quijote a devenit un ghimpe în logica noastră. „Nebunia" lui ne aşeza într-o lumină proastă, de „înţelepţi" timoraţi. Curajul lui punea în cauză frica noastră. Câtă vreme nimeni nu crâcnise, scuzele şi justificările noastre funcţionau perfect. N-aveam de ce să ne jenăm din pricina compromisurilor. Ele ni se păreau normale, necesare, aproape de neevitat. Dar Don Quijote a venit să tulbure această linişte în care fiecare încerca să se „descurce" cum putea mai bine. El ne dovedea că „se poate", că nu era obligatoriu să fii laş, precaut, „înţelept". De aici la ranchiună n-a mai fost decât un pas. În mod tacit, la un moment dat, s-a creat o solidaritate a laşităţilor. Ne venea greu să admitem că altul a îndrăznit. Ce vroia să demonstreze oare? Că el nu era laş? Un om curajos e o oglindă neplăcută într-o societate bântuită de frică. El devenea stânjenitor, de aceea trebuia explicat într-un mod convenabil. „Probabil, vrea să plece, să obţină paşaport ori să se facă publicitate în jurul lui", se şoptea. Nu acceptam că un „nebun" putea să rişte, în mod gratuit, fără niciun mobil ascuns. Era mai simplu, mai comod, să bănuim că dincolo de orice gest de curaj se afla un calcul egoist. De fapt, organele de represiune veneau să desăvârşească „explicaţiile" noastre, ştiind dinainte că noi nu ne vom mira.

Şi a venit revoluţia. Brusc, cei care se fereau înainte nu s-au mai ferit. Don Quijote a devenit atunci, din păcate pentru puţin timp, idol şi model. Toţi eram fericiţi şi ne mărturiseam recunoştinţa. Acesta a reprezentat

momentul de glorie maximă şi efemeră pentru Don Quijote, la noi, deoarece, pentru prima dată, a fost nu numai admirat în gura mare, ci şi asaltat cu dovezi de dragoste.

Ulterior, însă, mulţi s-au năpustit asupra lui cu ură. L-au insultat, l-au batjocorit, cum nu îndrăznise nici poliţia politică s-o facă. O întreagă primăvară, Don Quijote a stat în Piaţa Universităţii din Bucureşti. A devenit „golan”, a cântat în fiecare noapte „mai bine huligan decât dictator”, a sperat, deşi reprezenta o minoritate, şi a fost persiflat, ridiculizat, hulit. În cele din urmă, a fost bătut de mineri...

De acord, Andrei. Romanticii, idealiştii, „drepţii” s-au luptat şi se luptă în Est nu cu monştri închipuiţi. Ai dreptate. Mi s-a părut inutil s-o mai spun. Ai dreptate şi în altele. Evident, nefericirea nu poate fi ridicolă. Şi e adevărat că eroismul lui Don Quijote în Est n-are cum sta, ca la Cervantes, în tăria de a nu-i păsa de „cei care râd”. E vina mea că nu m-am explicat destul de bine. Nu mai ţin minte unde am citit că nefericirea omenească are două izvoare: frica de moarte şi frica de Dumnezeu. „Ordinea” totalitară a astupat cu totul unul din aceste izvoare, frica de Dumnezeu, iar pe celălalt l-a golit de mister, dându-i un înţeles animalic. Ce înseamnă asta? Nimic altceva decât că Estul european a avut parte de ceva mult mai rău decât nefericirea. A trăit degradarea nefericirii! Don Quijote nu mai putea rămâne ce a fost în Occident: un visător oarecum excentric, simpatic şi plimbăreţ, un mistic al iluziei sau, cum ar zice gurile rele, un bătrân care a dat în mintea copiilor. El a încetat să mai fie îndrăgostitul, anacronic şi ridicol, pe care l-a cunoscut Spania. A devenit în Est ceva ce n-a fost niciodată în Occident: un „nebun” care se bate împotriva poliţiei politice, dar şi împotriva „înţelepţilor” pentru o „normalitate normală”.

În principiu, şi aici oamenii se împart cam în aceleaşi

tabere, ca pretutindeni. Unii nu pot trăi fără iluzii. Alţii nu pot trăi fără să le dispreţuiască. Numai că iluziile au ajuns să fie în Est mai mult decât o problemă umană. Au devenit o problemă politică. Nu cred că e cazul să-ţi aduc aminte tocmai ţie că noi, cei din Est, am avut o mai mare nevoie de iluzii decât cei din Occident în ultima jumătate de secol. Cel mult, ar trebui să-ţi amintesc că Dante a aşezat pe poarta Infernului un îndemn plin de tâlc: „Lăsaţi orice speranţă voi care intraţi". N-a zis, şi nu întâmplător, „lăsaţi orice iluzie..." îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea şi spitalul psihiatric, după ce în Occident a înfruntat indiferenţa şi râsetele. La asta m-am gândit, de fapt.

Şanse ratate

Am fost de multe ori pe punctul de a abandona în chip lamentabil, printr-o sinucidere, şi, probabil, faptul că de mai bine de patruzeci de ani, de când am fost exmatriculat din facultate, m-am văzut obligat să o iau mereu de la capăt m-a înrăit. Teoretic, îmi dau seama ce admirabilă trebuie să fie liniştea cu care Don Quijote demonstrează că tot ce putem face în viaţă e să ne străduim până la capăt. Dacă nu-l aude nimeni, cu atât mai bine. Ce şansă, să strigi în urechile unor surzi! în felul acesta îţi poţi dovedi că nu de dragul de a fi auzit zici ce zici. Cu cât ceilalţi sunt mai surzi, cu atât e mai clar că nu eşti un demagog. Eu am rămas un olfactiv, cu un fel aproape câinesc de a adulmeca lumea, şi „simt" cât de important ar fi să am ce-mi doresc, măcar aşa, visând cu ochii deschişi. Numai că nu toţi avem norocul să ne visăm viaţa, iar unora ne lipseşte exact ceea ce căutăm. Zilele trecute, l-am rugat pe bătrânul chinez să-mi spună cum a ajuns la liniştea lui „tibetană". Ştii ce mi-a răspuns? „Când eşti tânăr, domnule Andrei, nu te trage inima să te judeci. Ţi se pare pierdere de vreme. Iar mai târziu, la ce-ţi mai serveşte s-o faci? Afli prea târziu ceea ce poţi să afli. Mai bine renunţi." Dacă poţi să renunţi. Pentru mine tocmai aici începe greul. (Andrei)

Epicur clasa plăcerile în trei grupe: în prima, le aşeza pe cele pe care, zicea el, trebuie să le favorizezi; în a doua, pe cele pe care trebuie să le admiţi; în a treia, pe cele de care trebuie să fugi. Trebuie să le favorizezi pe cele naturale şi necesare, adăuga Epicur; să le admiţi pe cele care sunt naturale, dar nu sunt necesare; şi să fugi de cele care sunt nenaturale şi nenecesare. Unde ar trebui să aşez, oare, plăcerea de a avea „o grotă cu cărţi” pe cel mai zgomotos, probabil, bulevard al Bucureştiului? Bănuiesc că undeva între cele pe care trebuie să le admit şi cele de care trebuie să fug, deoarece nu e pe de-a întregul „naturală”, însă nici cu totul „nenecesară”. Am şi unele avantaje aici. Mă aflu într-un cartier aproape central al Bucureştiului, dar seara câinii latră ca la ţară, iar în nopţile cu lună plină nimic nu le potoleşte romantismul. Pot să fiu un citadin şi, totodată, să aud zilnic cocoşii cântând, ceea ce nu e lipsit de importanţă pentru un sentimental care a copilărit într-un sat. Presupun că nu mi-ar fi uşor să găsesc un alt loc unde nici să nu-mi ţiuie urechile din pricina liniştii, nici să nu supăr pe nimeni, noaptea, cu ţăcănitul maşinii mele de scris. Apoi, m-am obişnuit să văd, în cursul zilei, cum tot ce poate produce zgomot într-un oraş defilează la câţiva paşi de pereţii casei mele care tremură, ca gelatina, de câte ori trece un camion greu. Se stabileşte astfel chiar un fel de echilibru cu liniştea din camera mea, care seamănă cu o haină ciuruită de molii, dându-mi conştiinţa clară a condiţiei mele: nici schivnic, vârât într-o grotă unde nu se mai aude decât vocea sa interioară, nici ceea ce se cheamă „om de lume”. De fapt, un soi de corcitură de „animal social” şi „lup singuratec”.

Dacă mă gândesc bine, toate camerele în care am locuit mai multă vreme, în Bucureşti, au căpătat un tâlc anume în destinul meu. În anii războiului, locuiam într-o cameră izolată şi aproape goală, cu mobilă redusă la strictul necesar, într-o casă de pe strada Vasile Lascăr, ce aparţinea liceului „Spiru Haret”, al cărui bursier eram.

Puteam să dispun de timpul liber, după ce mă întorceam de la liceu, cum vroiam, fără să dau socoteală nimănui, să ard lumina toată noaptea şi să mă culc la orice oră doream. Şi am profitat de această libertate pentru a mă lansa într-o aventură care a semănat cumva cu o boală luminoasă, împlinisem oare şaisprezece ani? Nu sunt sigur. Amintirile amestecă anii şi nu mai ştiu dacă era vorba de toamna din 1941 sau de cea din 1942…

În jurul meu, lumea era preocupată de comunicatele de pe front, se întreba care va fi soarta războiului, trăia cu grijile provocate de nesiguranţa specifică unor asemenea vremuri tulburi. Eu am avut însă, de timpuriu, o slabă percepţie a realităţii şi o predispoziţie spre bovarism. Ceea ce a amortizat şocurile contactelor mai dure cu viaţa şi. Totodată, m-a ajutat să-mi alcătuiesc o existenţă imaginară, cu tot ce e bun şi rău în asta. Îmi contraziceam cumva şi vârsta, deoarece înţelepciunea nu e cea mai firească ispită la şaisprezece ani. În mod normal, un adolescent vrea să dea buzna în viaţă, înţelepciunea, cu pisălogeala ei bătrânicioasă, o lasă pentru mai târziu. Dar, influenţat, probabil, şi de condiţiile speciale în care trăiam, m-am năpustit într-o direcţie contrară, cu lipsa de măsură de care poţi să fii capabil numai la o asemenea vârstă. Eram, din câte ţin minte, singurul băiat de la ţară într-o clasă de elevi bucureşteni. Nimerisem la selectul liceu „Spiru Haret” datorită unei burse filantropice, oferită copiilor săraci de comitetul şcolar, dar generozitatea de care beneficiam nu-mi putea dărui şi un alt caracter. Iar al meu, sucit, dificil, era foarte incomod. Şi pentru alţii, şi pentru mine. Un amestec de timiditate şi de orgoliu, de susceptibilitate excesivă şi de impulsivitate, care se aprinde lesne, mă făcea să nu fiu cel mai plăcut partener de joacă ori de escapade. Stângăciile mă împiedicau, la fel cum m-au împiedicat şi mai târziu, să mă apropii de alţii, însă, dacă mă jignea cineva, nu ezitam să rezolv diferendul cu pumnii. Acest ghem de defecte care mă transformau într-un taciturn izolat şi colţos punea între

mine şi colegii mei o barieră aproape de netrecut. Mai ales că am şi o proastă pudoare a sentimentelor mele, nu mi le dezvălui uşor decât încolţit. Iar orgoliul pieziş pe care mi l-a stimulat descoperirea inferiorităţii mele sociale mi-a luat şi ultima şansă de a avea prieteni printre colegi. Aşa am ajuns un client credincios al anticariatelor de pe malurile Dâmboviţei, la o vârstă mai potrivită cu alte pasiuni. Într-un fel, semănăm de-atunci câinilor vagabonzi care cutreieră azi Bucureştiul, cu deosebirea că-mi lipsea instinctul haitei. Umblam de unul singur, mârâind de câte ori se apropia, cu bunăvoinţă, cineva de mine, fiindcă nu aveam încredere în nimeni. În orice pieton vedeam, cum aş zice azi, un posibil hingher! Căscam gura la firme, mă uitam la vitrine, la maşini, la baletul pe care-l făceau cu mâinile agenţii de circulaţie şi, în cele din urmă, mă îndreptam spre cheiul Dâmboviţei, unde erau dughenele anticarilor.

Cumpăram puţine cărţi, şi numai dintre cele foarte ieftine, din pricină că mărunţişul din buzunarele mele nu depăşea niciodată, cred, suma de douăzeci de lei. În plus, îmi lipseau criteriile unor lecturi serioase. Citeam ce-mi cădea în mână şi nu prea deosebeam, bănuiesc, ce era esenţial de ceea ce era lipsit de importanţă. Dar compensam aceste carenţe prin pasiunea pe care o puneam în alergătura pe la bibliotecile ce împrumutau cărţi sau pe la anticariate. Şi, întors acasă, mă cufundam în orele mele cele mai frumoase. Am început să-mi las o parte din lecţii nepregătite sau pregătite sumar, ca să mă pot înfrupta, până la ore târzii de noapte, din lecturi pe care nu mi le impunea nimeni şi nici nu mi le-ar fi recomandat, probabil, nimeni. De fapt, eram un ignorant entuziast, cu o experienţă modestă, rezumată la copilăria petrecută într-un sat şi la singurătatea bucureşteană, semănăm unei cârtiţe care-şi săpa galerii la întâmplare în subteranele unei realităţi proprii, fugind instinctiv, poate şi dintr-un impuls egoist, de o realitate meschină, cenuşie, dar ce fericit am fost în acele nopţi! Eram ca un

tânăr barbar pătruns în lumea cărţilor cu dorinţa nesăbuită de a jefui repede secretele acestei lumi, convins că înţelepciunea se poate învăţa ca o meserie.

Practic, de aici a pornit totul. Nu eram decât un băiat care, în loc să se plimbe cu o fată ori să ia parte la escapadele colegilor săi, descoperise un fel de drog necostisitor şi fără consecinţe în ce priveşte sănătatea, dar, fără să vreau, am demonstrat atunci că e posibil să mergi cu capul în nori şi să nu te împiedici, dacă ai puţin noroc. Şi am avut. La început, casa mare ca un hangar, unde mi se dăduse o cameră cu ferestrele acoperite de hârtie vânătă, de camuflaj, mi se păruse urâtă şi rece. Apoi, am binecuvântat-o. Viaţa „exterioară”, „vizibilă”, din acei ani, mi se perindă prin faţa ochilor, când mă gândesc la ea, aridă, lipsită de evenimente spectaculoase, aproape ternă. Aceiaşi pereţi goi, zugrăviţi de mântuială, încât arătau ca acoperiţi cu o pânză de păianjen, aceeaşi masă lungă, negeluită, încropită din trei scânduri, la care-mi făceam lecţiile şi citeam, aceleaşi drumuri, după-amiaza, spre dughenele anticarilor ori spre biblioteci. Lucruri banale, nimic ieşit din comun. Întâmplările senzaţionale lipsesc. Ele există, dar *dincolo,* în cea de a doua realitate, clandestină, de care nu vorbeam nimănui. Şi ce-aş fi putut spune? Că eu căutam „secretul secretelor”, luând în serios o broşură în care se vorbea de o carte dispărută, unde regele

Solomon, „înţeleptul înţelepţilor”, ar fi strâns toată învăţătura sa şi ar fi dezvăluit toate tainele ei? Ar fi râs de mine, cu siguranţă, oricine. Aşa că timiditatea mi-a fost de folos. Mi-am păstrat taina.

Pe vremea aceea, m-ar fi mirat grozav să aud că forma cea mai subtilă în care se poate înfăţişa un mister este banalitatea, că banalitatea este cea mai secretă realitate din cele ce ne înconjoară. N-aş fi pus niciun preţ pe asemenea păreri, le-aş fi socotit o simplă glumă. Probabil, m-aş fi uitat lung la cel care mi-ar fi spus că înţelepciunea este arta de a fi banal, de a nu pierde nimic din farmecele

banalităţii, aşteptând să mă lămuresc dacă nu cumva îşi bătea joc de mine. Şi era firesc să reacţionez aşa. Mi se părea de la sine înţeles că marile taine stau ascunse sub o mie de văluri, zăvorâte sub nenumărate lacăte, acoperite de aparenţe înşelătoare, şi că accesul la ele presupune o iniţiere, un „cifru", fără de care n-ai cum să le afli, să le „vezi". Ceea ce nu mă descuraja, totuşi. Dimpotrivă, mă ambiţiona. Când eşti tânăr, e anormal, se pare, să te îndoieşti că Alexandru cel Mare a tăiat, într-adevăr, nodul gordian cu o singură lovitură de paloş. Conştiinţa relativităţii vine cu vârsta, treptat, pe furiş, aş zice, după ce începem să ne dăm seama că studiind, citind, ne extindem, de fapt, ignoranţa. Şi, probabil, n-am fost eu singurul care a înţeles greu că ignoranţa adevărată, conştientă de sine, începe la maturitate, după o impetuoasă şi, din păcate, trecătoare lipsă de modestie.

Oricum, cărţulia jerpelită despre regele Solomon venise la timp ca să am, în sfârşit, visul meu de explorator, de brigand intelectual, postură care nu se potrivea deloc cu obligaţiile mele de elev bursier, dar poate că tocmai de aceea mă atrăgea şi-mi dădea senzaţia că, încercând să rezolv misterul de care mă ocupam, săvârşeam ceva ieşit din comun. Căutătorii de aur n-au cernut nisipul, iar alchimiştii n-au stat nopţile, visând la „piatra filosofală", cu mai multă credinţă decât am pus eu în alergătura pe urma *Secretului secretelor,* cum se chema cartea regelui Solomon, strădanie pe care numai cineva care n-a săvârşit nicio nebunie în viaţă o poate socoti hilară. Plăcerea căutării ajunsese să semene cu ceea ce este opiumul pentru budişti. Colindam bibliotecile şi anticariatele cu o pasiune care-mi îngăduie azi să spun, în cunoştinţă de cauză, că poţi să fii fericit şi pe un drum care nu duce nicăieri.

Şi nu întâmplător am comparat acea „nebunie" cu o boală luminoasă. Există două feluri de boli. Unele care te împuţinează, îţi macină forţele, te slăbesc. Altele care te fac să arzi mai intens şi care, în loc să fie o nenorocire,

constituie mai degrabă un noroc. Aceea de care vorbesc a fost cea mai lungă şi mai însorită dintre bolile de acest gen din viaţa mea. Aparent, am pierdut aproape trei ani la cea mai frumoasă vârstă, când în loc să mă azvârlu în viaţă, m-am hrănit cu o maculatură dubioasă, convins că făceam ceva extrem de important. Când veneam acasă, pe străzile întunecoase, eram, probabil, unul din puţinii pietoni care uitau că ne aflam în război. Bucureştiul era, în acea vreme, plin de uniforme germane şi de griji. Pe măsură ce ştirile de pe front deveneau mai proaste, din ce în ce mai mulţi bucureşteni începeau să-şi pună problema în ce „barcă de salvare" vor sări în cazul unui naufragiu. Prea tânăr pentru a mă teme că voi ajunge în tranşee, dar lipsit de înţelepciunea care-i ajuta pe ţăranii din satul meu să trăiască, în vremurile de cumpănă, mai aproape de Dumnezeu decât de istorie, eu evadam din realitatea tulbure a războiului umblând după o fantasmă. Dar poate fiindcă am ajuns să le dau dreptate celor care sunt de părere că nebunia cea mai mare e să nu fi săvârşit nicio nebunie, nu regret că m-am aruncat orbeşte, cu întreg entuziasmul de care eram capabil, în acea aventură. Dimpotrivă. E una din puţinele dovezi pe care le am că am fost capabil, fie şi pentru un timp limitat, să aspir la ceva „nerezonabil". Niciodată n-am avut o ambiţie mai insolentă. Eram doar un adolescent care nu digerase prea bine ce învăţase sau citise, dar mă vroiam înţelept!

După ce a luat sfârşit truda de detectiv particular pornit să caute o carte despre care niciun anticar nu auzise, încercând să descurc legenda creată în jurul cărţii lui Solomon la fel cum Sherlock Holmes descâlceşte iţele unei crime, m-am lansat pe urmele celor şapte înţelepţi ai Greciei antice. Ajungând aici, mă mai mir o dată cum de n-am remarcat că printre înţelepţi nu figura nicio femeie. Aceasta mi-ar fi trezit, probabil, unele bănuieli în privinţa valorii înţelepciunii. Dar există şi greşeli inerente, poate. Şi nu-i deloc exclus ca unele să devină evenimente

spirituale tocmai fiindcă au fost greşeli! De altfel, azi mă tem că ne apropiem greu nu atât de misterele dificile, cât de marile platitudini ale existenţei, cele care, pentru că nu sunt ascunse de niciun văl, devin inaccesibile.

De la cei şapte înţelepţi, am trecut la altele. Văd aievea, parcă, anticariatul domnului Pândele, situat undeva prin preajma străzii Sapientei, unde sub două becuri slabe, pătate de muşte, stăteam până la ora închiderii, scotocind prin rafturi. Căutam în special cărţi cu subiecte, mai mult sau mai puţin, exotice, din care aflam o mulţime de lucruri noi şi uimitoare pentru mine: că „piatra filosofală" a alchimiştilor nu era „piatră", că nu există doi oameni care să aibă ridurile la fel, şi că sunt şapte riduri principale care se formează, în genere, pe frunte, dar nimeni nu le posedă pe toate, că bufniţa întruchipează înţelepciunea sau că vestita *Cântare a cântărilor* e, de fapt, o poezie de dragoste. Am avut şi surprize mai mari. Am aflat că Aristotel şi Teofrast atribuiau pietrelor preţioase virtuţi bizare: smaraldul ar stimula memoria, perla ar îndepărta durerile de cap, safirul ar fi util împotriva muşcăturilor de scorpioni şi de şerpi, topazul ar neutraliza orice lichid în care se află otravă. Asemenea lucruri scăpau puterii mele de înţelegere, cum scapă şi acum, dar aceasta nu micşora încântarea care mi-o provocau. Am parcurs, mai degrabă amuzat, catalogul celor „două sute de vicii şi nelegiuiri ale femeii", alcătuit de un franciscan spaniol, prin secolul al XIV-lea, dacă nu mă înşel, apoi m-am hotărât să mă iniţiez în tainele misteriosului Pitagora, incitat de faptul că întemeietorul şcolii din Crotona îi cunoscuse bine pe magii chaldeeni, văzuse zidurile din Babilon pe care puteau merge două care alături, atât erau de groase, şi templul lui Zoroastru, unde se făcea întuneric în plină zi, iar lămpile se aprindeau de la sine.

Nu vreau să intru şi în alte amănunte. Şi nu ştiu cum s-ar fi terminat această aventură, pe cât de entuziastă, pe atât de haotică, dacă bombardamentele din aprilie '44 nu

m-ar fi alungat din Bucureşti şi dacă alte întâmplări din viaţa mea nu m-ar fi silit să urmez ultima clasă de liceu la Făgăraş. Acolo nu exista decât o bibliotecă modestă. Trebuia să aştept revenirea în Bucureşti ca să-mi reiau drumurile pe la anticariate. Dar când m-am întors, după un an, în Bucureşti nu mai aveam aceeaşi înfrigurare. Nici bolile nu durează veşnic. Şi ele au un sfârşit. Am uitat de înţelepciune, fiind nevoit să caut un pat unde să mă culc, după ce am dormit nopţi în şir pe ziare în Gara de Nord.

Părerile de rău seamănă câteodată cu bolile netratate, care nu se mai vindecă, şi n-am chef să mă răsucesc, ca şerpii care-şi muşcă uneori coada, doar pentru a repeta că există lucruri care ne pot fi de folos prin simplul fapt că le dorim. Dacă am ratat ceva atunci, n-am ratat şansa de a deveni înţelept, asta era o prostie, ci şansa de a mă dumiri mai devreme că nu „măsura” ar fi trebuit să fie aspiraţia mea, ci dimpotrivă. În general, nu mă pot lăuda cu „nebuniile” mele. Au fost „nebunii” cuminţi, modeste, unele aproape „înţelepte”. Atunci, însă, înainte de a-l citi pe Cervantes, am îmbrăcat cămaşa lui Don Quijote! Şi nu rezist să citez o afirmaţie a lui Alain care se potriveşte de minune aici. Adevărurile care nu provin dintr-o greşeală seamănă oamenilor care n-au avut copilărie.

Lumina a scăzut, afară, ca în timpul eclipselor parţiale. Şi, poate, aş reuşi să-mi închipui că se petrece ceva tainic, dacă n-ar fi înnebunit câinii din cartier. Ceva, nu-mi dau seama ce, îi face să latre. Aş înţelege dacă ar fi noapte, cu lună plină, dar aşa, în plină zi şi pe ploaie? Poate că nu mai suportă nici ei această ploaie ticăloasă şi exasperantă. Măcar să plouă o dată torenţial patruzeci şi opt de ore în şir, să se inunde străzile şi pivniţele, să-mi pun cizmele de cauciuc şi să stau de veghe, dar să ştiu că după aceea nu mai trebuie să mă tem decât de praf…

Altă cameră e legată de începutul pasiunii mele pentru Don Quijote. La drept vorbind, nu-mi dau seama ce

anume m-a determinat să-l îndrăgesc pe Don Quijote la douăzeci de ani, vârstă la care e imposibil, presupun, să-l înţelegi corect. Aproape niciuna din datele mele biografice şi de caracter nu favoriza o asemenea pasiune. Veneam dintr-un sat cu oameni practici, care duceau o viaţă aspră, fără prea multe iluzii. Zilele lor începeau cu aceeaşi înverşunare, de a obliga să rodească un pământ sărac, pietros, şi sfârşeau în cârciumă. Nimeni nu avea timp, acolo, de năluci. Existenţa era prea dură, încât consătenii mei, când râdeau, o făceau într-un mod care-ţi tăia cheful să te amuzi. În Bucureşti, locuiam, ca proaspăt student, undeva în marginea oraşului. Era o mahala necăjită, fără canalizare, cu străzi nepavate, pe care gâştele se bălăceau în praf, cu case scunde, de chirpici, acoperite cu tablă şi carton gudronat. Peste săptămână, toată lumea era ocupată. Numai frizerul din colţul străzii juca table pe trepte cu o calfă, aşteptând clienţii, care nu prea se înghesuiau să se radă ori să se tundă în zile de lucru. Duminica, bărbaţii se duceau la cârciumă, iar femeile stăteau să-i aştepte. Uneori, mergeau la un bâlci din apropiere, dar n-am văzut niciodată ceva mai trist. Copiii băteau cu nuiaua un cal orb şi răpciugos, împodobit cu panglici colorate, care se învârtea în cerc, într-un ţarc. Nu mă munceau nici doruri aventuroase. Poate alţii, la aceeaşi vârstă, au visat să cucerească vârfurile cele mai înalte de pe glob, să ajungă în locuri unde nimeni n-a pus piciorul, să exploreze jungla Amazoanelor. Eu n-am visat nimic din toate astea. Pe deasupra, la o asemenea vârstă, nu-ţi prea arde să imiţi. E mai urgent să fii tu pe primul plan. Maeştrii sunt buni, atunci, doar pentru a avea pe cine să conteşti.

Apoi, nici aspiraţiile mele nu mă împingeau spre Don Quijote. Întâlnisem prima dragoste, nu aveam nevoie să visez la o iubită necunoscută. Nu ţineam nici să pun ordine în lume, luptându-mă cu monştrii. Singura care mă apropia, probabil, de psihologia cavalerului era o dorinţă naivă de glorie. Mă hotărâsem să reabilitez Evul mediu şi

scriam o carte în care mă războiam cu prejudecata că Evul mediu a fost o noapte friguroasă, de aproape o mie de ani. O scriam într-o cămăruţă cu lut pe jos şi fără lumină electrică, la lumina unei lămpi de gaz, ascunsă de un paravan de cărţi, ca să nu-i deranjez pe cei doi colegi de cameră care găseau că e mult mai înţelept să dormi, să te odihneşti, decât să-ţi strici ochii pentru a te zgâi la ferestrele alchimiştilor. Aveam, cum s-ar zice, propriul meu război cu morile de vânt, în acea iarnă din 1946. Dar n-ar fi oare păcat, când eşti tânăr, să fii prea modest? Gloria trupului tânăr şi a sufletului care n-a descoperit moartea are nevoie de aspiraţii pe măsură.

În acea iarnă am început să doresc să văd Spania. Şi nu doream să mă duc oriunde în Spania. Vroiam să ajung în La Mancha şi, plecând de-acolo, să reconstitui traseul străbătut de Don Quijote. Mă şi vedeam în acel ţinut cu pământuri istovite de soarele neîndurător, unde nălucile cresc mai uşor decât lanurile – cel puţin, aşa mi-am imaginat şi, neavând posibilitatea să verific, îmi închipui şi azi la fel – cu un carnet în mână, în care-mi notasem, conştiincios, toate etapele aventurii cavalerului. Şi nu vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote ca simplu turist! Călătoria la care visam reprezenta un fel de iniţiere. Deşi, poate că „iniţiere” nu e tocmai cuvântul exact. Era ceva foarte confuz în capul meu, un amestec de mister, tandreţe şi înverşunare, căruia nu-i găsesc un nume. În orice caz, din ce în ce mai mult, m-am simţit solidar cu cauza lui Don Quijote. Cred că merită, chiar, să accentuez asta, deoarece am sfârşit prin a fi convins că făceam parte din aceeaşi tagmă şi că era normal să-mi pară profund antipatici indivizii care-l persiflau. Aproape aş fi tentat să spun că proiectul meu a căpătat un substrat justiţiar. Îl concepeam ca pe o datorie de suflet, ca pe o reparaţie postumă, adusă înţelegerii celui care pornise cu atâta convingere să se bată cu morile de vânt, şi ca pe o demonstraţie că mai existau scutieri ai lui Don Quijote

chiar şi după moartea lui.

Sună curios ce spun, probabil. Dar eu am pus, nu o dată, pasiune şi în gafele mele. În plus, pe atunci credeam că între „a vrea” şi „a putea” nu e un prag de netrecut, dacă doreşti cu orice preţ un lucru. Citisem undeva că fericirea nu înseamnă să ţi se împlinească orice dorinţă, ci să poţi dori cu toată fiinţa ceva, şi încercam, poate, inconştient să mi-o dovedesc. Realismul n-a fost niciodată partea mea tare. În schimb, mi-a reuşit de minune să înlocuiesc viaţa cu idei despre viaţă. La urma urmei, despre asta e vorba. Îmi fluiera vântul prin buzunare, mă duceam din mahalaua mea până în centrul Bucureştiului pe jos, în marş forţat, ca să economisesc preţul biletului de tramvai, însă făceam planuri cum să ajung pe urmele lui Don Quijote. Nu mai doream să devin înţelept, dar clădeam castele în Spania. Am studiat traseul pe care urma să-l parcurg şi-mi imaginam în amănunt cum voi porni la drum, neapărat într-o dimineaţă, înainte de revărsatul zorilor, pe câmpia încă aţipită de singurătăţile nopţii şi cu fantasme care fac să se clatine uşor ierburile. De unde se vede că uneori nu maeştrii îşi modelează emulii, ci, invers, emulii îi coboară la nivelul posibilităţilor lor.

Nu sunt sigur că n-am încercat instinctiv, prin intermediul lui Don Quijote, să-mi înving ori să-mi ascund unele slăbiciuni. Căci în acest timp, în jurul meu, se întâmplau lucruri grave. După ce Vîşinski bătuse cu pumnul în masă la palatul regal, se instalase la putere primul guvern controlat de partidul comunist şi, în consecinţă, de ruşi. Aşteptând, cu o tragică naivitate, „venirea americanilor”, românii dădeau primele victime în rezistenţa anticomunistă. „Nebunia” speranţei se împletea cu „înţelepciunea” primelor complicităţi. Auzeai la fiecare pas întrebări îngrijorate. Ce va fi? Cum va fi? Vom mânca „la cazan”? încă mai rulau filme din Occident, dar ni se spunea că „lumina vine de la Răsărit”. Foamea îşi arăta colţii, umbla vorba că americanii ne-au trimis

mălai stricat, economia, ruinată de război, era şi mai mult vlăguită prin ceea ce se lua pentru a se duce în Rusia, se făceau primele arestări. Partidele din opoziţie se agitau, sperau încă în promisiunea Occidentului că Stalin nu va fi lăsat să colonizeze Europa de Est. Aveau loc mereu demonstraţii de stradă, terminate adesea cu încăierări, deoarece comuniştii trimiteau detaşamente de şoc, înarmate cu bâte, împotriva demonstranţilor. La Universitate, spiritele fierbeau. Se desfăşurau întruniri, fie organizate de noul regim, fie de opoziţie. Şi nu m-aş încumeta să jur că n-am încercat, atunci, din egoism, să-mi „organizez" o gaură de şarpe, în speranţa că tăvălugul evenimentelor mă va ocoli. Mai ales că, în acea vreme, credeam că între politică şi viaţă, când nu le amesteci, e o graniţă precisă. N-am luat parte nici la încăierările care pătrundeau, din stradă, între zidurile Universităţii, nici la adunările care se ţineau lanţ. Ziare citeam rar. Mă informam, ca mulţi alţii, din ceea ce se vorbea în tramvai, la frizerie ori în Gara de Est, unde lucram uneori noaptea, la descărcarea vagoanelor de marfă, ca să-mi procur bani pentru cărţi, îmi trăiam prima dragoste, care reprezenta pentru mine infinit mai mult decât acordul de la Yalta, nu mă deranja că dormeam într-o cameră fără foc, rece ca o peşteră, şi rezolvasem problema foamei de o manieră sigură, la cantina studenţească. Dar din toate acestea lipseşte ceva. Tragedia României nu avea ecoul cuvenit în sufletul meu. Încât, văzută din perspectiva de azi, „nebunia" mea de epigon, de emul voluntar al lui Don Quijote seamănă, probabil, a „înţelepciune". Fără să-mi dau seama, mă suiam astfel pe o sârmă, devenind acrobat. Îmi ridicam castele în Spania, într-o perioadă în care închisorile din România începeau să se umple.

Atunci am ratat, de fapt, două şanse. În camera aceea nu mai mare de zece metri pătraţi, dintr-o mahala bucureşteană, s-a născut cea mai durabilă, poate, dintre obsesiile mele. Putem rezista la orice, cu excepţia ispitei,

zicea Oscar Wilde. Aşa s-a întâmplat şi cu mine. N-am rezistat ispitei de a mă vedea mai bun decât eram sau de a dori să devin mai bun. Cu timpul, aproape am uitat că Don Quijote e un erou literar, o „minciună artistică”. El a devenit, pentru mine, o plăsmuire romantică în care amănunte din povestea cunoscută de toată lumea, cum ar fi vârsta sau chipul uscat al cavalerului, armura, privirea care vede dincolo de ceea ce vedem noi ori aerul serios cu care porneşte la asalt, s-au amestecat cu altele, imaginate de mine sau strânse din realităţile trăite, într-o imagine destul de ceţoasă, de vagă, pentru a servi la orice. Pe nesimţite, am ajuns să mă pun în pielea lui, să privesc lumea cu ochii lui, să aud râsetele celorlalţi cu urechile lui şi să împrumut, să-mi însuşesc o parte din idealismul lui orgolios, sub care abia se mai ghiceşte teama de realitate. L-am transformat până la urmă într-un soi de cauză personală în care mi-ar fi greu să separ, azi, ce ţine de reverie, de elanul unei imaginaţii prea libere, şi ce e egoism înfrumuseţat. Mi s-a părut normal să devin avocatul lui din oficiu în cărţile mele. Şi mai trebuie să adaug, oare, că toţi cei care au râs de el mi-au devenit nu numai antipatici, ci şi adversari? E vorba, poate, de o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiţii, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calităţile şi cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare şi ca naivitate. Sau, cel puţin, aşa îmi place să cred.

Numai că locul pe care l-ar fi putut ocupa Don Quijote în mitologia mea personală îmi apare azi din altă perspectivă. Acest „nebun patentat”, care crede că monştrii pot fi înfrânţi şi că principala raţiune a existenţei e dragostea, e cea mai patetică demonstraţie pe care o cunosc că lipsa de măsură trebuie dusă până la ridicol, dacă e nevoie, pentru a deveni sublimă, şi că o „nebunie”, fie şi eşuată, valorează mai mult decât o înţelepciune ce nu se desparte de cântar. Or, eu n-am

fost convins niciodată, din păcate, că, prin credinţă, se poate muta un munte. Fără să fiu un sceptic adevărat, am suferit de o înclinaţie a relativizărilor, ca toţi cei care nu au norocul să fie înzestraţi cu o natură religioasă.

Apoi, la acea oră, Don Quijote ieşise, de fapt, din destinul lui tradiţional. Practic, nu mai avea niciunul din atributele cunoscute, nici armură, nici cal. Mai mult: nu ştia că pornise un război cu morile de vânt. Se lupta cu un rău real. Devenise un „opozant”, un „rezistent”. La noi, s-a refugiat în munţi sau a încercat să spună cu orice risc adevărul. Mie, însă, mi-a trebuit mult timp pentru a ieşi din gaura mea de şarpe. Şi abia după ce m-am lămurit cât valora „naţionalismul” lui Ceauşescu, am înţeles că teroarea n-a fost singura noastră problemă, că o anumită formă de „înţelepciune”, care a bântuit, ca o molimă prin Est, a devenit, fără voie, un aliat al teroarei.

Probabil, şi iluziile îmbătrânesc

Sunt câţiva români pe aici, dar nu-i frecventez. Prefer să fiu singur-singur decât singur în grup. Societatea lor mi-ar aminti de fetele care dansează între ele şi care nu mi-au plăcut niciodată. Nu mai cred în nimeni şi nici că, la om, ceea ce este mai de preţ este elanul spre lucruri superioare. Merde! *Locuiesc într-o cameră cu podele albastre, la o mansardă, şi mă străduiesc să scap de disperare. Fiindcă a trebuit să aleg, să mă agăţ de epava care eram ori să-mi închei socotelile. Acum ştiu că viaţa e o târfă pe care nu e bine s-o vezi cu ochi romantici, dacă nu vrei să te faci de râs.* (Andrei)

Pe peretele din faţa mea se află o reproducere cu cincizeci de capete ale lui Christos, aşa cum au fost ele închipuite de artişti din toată lumea creştină, în centrul ei, o întrebare: „Care era Isus?”. Puţin mai încolo, e tabloul despre care am vorbit: tatăl meu, călărind un superb cal negru şi cu sabia ridicată; de fapt, cum am descoperit, spre marea mea dezamăgire, într-o zi, un desen standard, unde fotograful lipea capul clientului. În spatele meu, se află şase corpuri de bibliotecă ajungând până în tavan, cu cărţile înghesuite pe două rânduri, într-un asemenea hal încât uneori, dacă nu găsesc imediat ce caut, prefer să mă las păgubaş. În dreapta, ferestrele şi, între ele, o uşă ce dă spre un mic balcon. Pe masă şi sub masă, mormane

de manuscrise. Pe covor, pe fotoliu, ziare şi cărţi aruncate la întâmplare... Iau şi răsfoiesc Trat*atul despre eretici al l*ui Chastellion, din secolul al XVI-lea. Prima frază pe care-mi cad ochii sună astfel: Nous *estimons hérétiques ceux qui ne s'accordent avec nous en notre opinion. Şi m*ă pufneşte râsul. Această frază a fost scrisă, parcă, azi la Bucureşti! Mă uit la piatra azvârlită prin geam pe care o păstrez ca pe un fel de trofeu...

Probabil, curajul e o problemă de optică. Altădată, un adevăr periculos murmurat, scrâşnit, te înălţa în ochii tăi. Pentru gesturi minore se întâmpla să stai în alarmă, zile în şir, în aşteptarea reacţiei, în luptă cu gustul scârbos al laşităţii. Şi poate că obsesia demnităţii nu o au cu adevărat decât cei care au trăit, ca noi, într-un timp al umilinţelor. Exageram, desigur, în angoasele mele când îmi ardeam ciornele pentru *A doua poliţie.* Nu eram decât o „oaie neagră", un scriitor pus la index, iar rugurile aprinse la baie aveau ceva caraghios. Dar acea stare de nelinişte permanentă, de organizare zilnică a apărării, împotriva ameninţărilor, reale sau închipuite, a constituit sursa curajului meu, atât cât a fost. Uneori, îmi vine să spun şi azi „nu-mi e frică, nu-mi e frică...". La ce să-mi folosească, însă, acum curajul? Mă simt ca într-o tranşee goală. Cei care suntem „de altă părere" semănăm, din ce în ce mai mult, perşilor care băteau cu vergile marea, după bătălia de la Salamina. Dacă, altădată, până şi o şoaptă era auzită, acum nici măcar ţipătul nu mai e auzit. În deplină libertate, poţi să vorbeşti, inutil, cât pofteşti. Iar sentimentul inutilităţii are, practic, acelaşi efect ca frica, dacă nu şi mai mare, ducând, încet, dar sigur, la lehamite.

Trebuie să închid fereastra din cauza ţânţarilor... Dumnezeu singur ştie, probabil, cum au ajuns aceste insecte nesuferite să roiască prin Bucureşti. Poate că, necurăţate dinainte de război, lacurile din jurul oraşului au devenit adevărate bălţi. Sau poate că apa strânsă, de

la ploi, prin gropile lăsate de buldozere şi neastupate încă, e infestată. Ziarele sunt de părere că invazia de ţânţari se datorează săptămânilor ploioase şi că „escadrilele” pleacă din subsolurile inundate. Am aflat şi numele ştiinţific al „agresorului”. Se cheamă „culex”. N-ar fi purtător de malarie, dar, oricum, toată lumea se plânge că ţânţarii au devenit o pacoste. Deocamdată, pe mine m-au cruţat sau am avut noroc. Nu m-au prea înţepat. Nu sunt, poate, pe gustul lor. Preferă alte victime, mai puţin antipatice... Doar moliile, stârnite de o primăvară agresivă, îmi acordă cinstea de a dori să trăiască în vecinătatea mea, dovedind o mare slăbiciune pentru hainele şi puloverele mele. Cu toate că am presărat levănţică prin toate ungherele dulapului, n-am reuşit să le demoralizez şi să le conving să nu-mi compromită bugetul, şi aşa destul de precar. Dimpotrivă, au devenit parcă şi mai feroce, şi mai îndrăzneţe. Au ajuns să umble în grup prin cameră. Nu se sinchisesc de nimic, nici de mirosul de tutun cu care, sfătuit de cineva, am sperat să le alung, nici de eforturile mele, din ce în ce mai slabe, mai lipsite de convingere, de a le speria. Mă fac să mă simt ridicol când încerc să le prind. Au o specialitate demnă de invidiat de a evita, de a zădărnici orice lovitură. Şi, exceptând momentele când mă enervez, am început să am o psihologie de învins în faţa lor. Am ajuns la concluzia că nu prea are rost să mă lupt cu ele. Mai ales că moliile simt, parcă instinctiv, că Dumnezeul moliilor le ocroteşte în camera mea. De câte ori aprind lumina, aştept să-şi facă apariţia prima dintre ele, zburând în zig-zag. Cam într-un minut, cel mult două, începe baletul. Mişcări elegante, lunecoase, iuţi, frânte brusc, pentru a fi reluate cu oarecare indolenţă la alt nivel. Îşi permite chiar să fie obraznică, să mă provoace, să mă sfideze. Repeziciunea cu care îşi schimbă direcţia o ajută să mă păcălească. Am fost slab, în şcoală, la ştiinţele naturale, nu ştiu nici măcar cum se înmulţesc moliile, iar abilitatea lor mă descurajează. Aşa că mai bine mă prefac că nu le

observ... Găsesc nişte instrucţiuni prin care judecătorii secolului al XVI-lea erau puşi în temă cum să ancheteze femeile care aveau legături desfrânate cu diavolul: „Dacă acuzata nu recunoaşte existenţa Satanei, recunoaşte singură că nu crede în cele afirmate de textele sfinte şi trebuie pedepsită. Dacă-i atribuie prea puţină putere, e o eretică. Dacă-i atribuie prea multă, e orbită de Necuratul şi nu mai e nicio îndoială că se numără printre slujitorii Diavolului”... Sofism perfect! Nu există nicio scăpare din el. Orice suspectă era dinainte condamnată... Asta-mi aduce aminte de o ironie a lui Andrei care pretindea că şi în mine se află un sofist, gata mereu să ridice capul pentru a-mi demonstra că am avut dreptate să..., că soluţia cea mai bună e cea la care m-am oprit..., că alţii sunt de vină când nu înţeleg ce înţeleg eu... M-am grăbit totdeauna să-mi găsesc scuze, justificări, să mă consolez, reuşind, uneori, să-mi privesc mai concesiv defectele, ba chiar să le consider calităţi, pentru a le suporta mai uşor... Mă tachina că-mi place să despic firul în patru, în opt, în şaisprezece şi aşa mai departe, dar îmi găsea şi o circumstanţă atenuantă: „Acest viciu nu e străin de un obicei românesc de a evita sau de a exagera evidenţele pentru a putea pretinde că nu suntem înţeleşi”. Mi-a şi citat o remarcă a ambasadorului britanic la Bucureşti dintr-un raport trimis în anii ’30: „într-o ţară unde se produce un nou zvon la fiecare jumătate de oră, e uşor să se ajungă la exagerări”...

Străinii ne consideră, probabil, „prea pasionali” sau şi mai rău. Nu-şi explică de ce discuţiile noastre seamănă cu un vacarm greu de suportat. Şi cum să-şi explice, câtă vreme nici noi nu suntem în stare să-i lămurim? Trec aproape zilnic prin Piaţa Universităţii, cea mai romantică şi cea mai hulită piaţă a Bucureştiului, unde nu lipsesc niciodată florile şi poliţiştii. Florile sunt pentru cei morţi. Poliţiştii, pentru cei vii. Sunt mereu discuţii aprinse acolo. Politice, bineînţeles. Şi fără nicio finalitate. Am mai vorbit,

cred, despre o deviză văzută deasupra intrării în aula Universităţii din Uppsala, care, altădată, mi s-a părut simplă şi clară: „A gândi liber e mare lucru. A gândi corect e şi mai mare lucru”. Acum, nu mai sunt sigur că totul e atât de simplu. Cine stabileşte ce e corect şi ce nu e corect? Nu mai sunt sigur nici că putem spune liniştiţi: „un popor care-şi păstrează zeii şi limba în care gândeşte e liber”. Care sunt zeii noştri? Şi mai este limba română, oare, limba română pe care o foloseau părinţii noştri? Dincolo de termenii noi, de schimbările inerente şi de ravagiile produse de „limba de lemn”, trebuie să acceptăm că în anii regimului comunist ne-am deprins, de voie, de nevoie, să întrebuinţăm o limbă specială, „acrobatică”, în care tăcerile au uneori mai mult tâlc decât cuvintele, iar vorbele în doi peri abundă. Cărţile apărute în acest timp stau mărturie. Ne-am obişnuit să spunem ce vroiam să spunem cu jumătate de voce sau aluziv, prin parabole, prin fraze cu dublu sens, ca într-un joc de oglinzi, contând pe complicitatea cititorilor care, la rândul lor, s-au specializat într-o lectură radioscopică, necunoscută cititorului occidental care n-are nevoie să citească printre rânduri. Confruntarea cu cenzura ne-a obligat la o rafinare a ipocriziei, a „abilităţii”, deoarece numai voalat, ascuns, adevărul putea pătrunde în cărţi, dacă vroiai să nu-l amesteci cu jumătăţi de minciună. Şi, cu timpul, această artă „acrobatică” de a te folosi de simboluri, de un limbaj esopic, echivoc, însă foarte clar pentru un auz exersat, cum a devenit, prin forţa împrejurărilor, auzul celor din Est a ajuns la o mare virtuozitate. Destul de des, cenzura se vedea nevoită să se prefacă, să lase impresia că n-a înţeles un subtext, pentru a evita să declare cu voce tare ce anume a înţeles.

N-aş fi bănuit, totuşi, în ruptul capului că, în loc să ne scoată la liman, coborârea de pe sârmă ne va arunca într-o criză. Cu ani în urmă, orice volum nou, semnat de un scriitor de oarecare notorietate, devenea un mic eveniment. Se formau cozi în faţa librăriilor şi, de regulă,

cartea se epuiza în câteva ore. Aveam sentimentul că eram aşteptaţi, că fiecare şoaptă era auzită, iar aceasta te făcea să te simţi răsplătit pentru toate umilinţele „acrobaţiei”, stimulându-te să mergi mai departe. Nici măcar când o dispoziţie transmisă redacţiilor şi editurilor m-a transformat în „scriitor interzis”, nu m-am abătut de la ritualul zilnic. Mă aşezam în fiecare dimineaţă, de cum mă trezeam, în faţa maşinii de scris şi nu mă ridicam până la prânz. Speram că, într-o zi, interdicţia se va ridica. În schimb, acum, nu reuşesc să termin nicio carte. Şi nu sunt singurul în situaţia asta. O vreme, nu m-am mirat. Impasul mi se părea normal. Revoluţia n-a fost o chermeză. După astfel de traumatisme, trebuie să-ţi regândeşti viaţa din temelii. Dar impasul se prelungeşte, văd. Unii au şi renunţat, se pare, la profesia de scriitor. S-au apucat de afaceri sau au intrat, cu arme şi bagaje, în politică. Alţii aşteaptă. Ce? Dacă-i întrebi, dau vina pe atmosferă. Lumea se mărgineşte să citească ziare, e preocupată de creşterea preţurilor, e dominată de griji şi patimi care o înstrăinează de vechile tabieturi, nu prea mai are răbdare să se cufunde în lectura unei cărţi. Frumoasa noastră mândrie că avem cititori mai mulţi şi mai devotaţi decât există, proporţional, în Occident riscă să devină o amintire. Vom asista oare la o agonie a culturii după ce, sub dictatură, cultura a rezistat? „Pe sârmă”, în ciuda tuturor spaimelor, disperărilor şi precauţiilor, aveam o busolă interioară care mă ajuta să cred într-o ţintă şi-mi asigura un relativ echilibru. Acum, n-o mai am. Nu mai ştiu nici spre ce mă îndrept, nici dacă merită efortul. Fiindcă nimeni nu se sinchiseşte de ceea ce spunem, curajul şi-a pierdut sensul. Nu ştim ce să facem cu libertatea, de aceea ea ne descumpăneşte şi, deocamdată cel puţin, e mai necreatoare decât „acrobaţia”. Pe scurt, pentru prima dată mă tem că războiul cu morile de vânt nu e străin de ridicol. Şi încă nu găsesc tăria să zic: „ei, şi?”.

Pe balcon, praful s-a strâns gros de două degete. Zidurile casei şi-au schimbat culoarea, au devenit, la fel ca plopii de peste drum, cenuşii. Există în oraş, în cartierele demolate de Ceauşescu, nenumărate grămezi de moloz, pe care nu le ridică nimeni, care dospesc la soare şi pe care vântul le împrăştie, treptat, într-un fel de ceaţă prăfoasă, când nu plouă. Încât, dacă nu e mâzgă pe stradă, e praf. Prima maşină care trece pe lângă tine stârneşte un mic nor care te învăluie. Să te înfurii? împotriva cui? Praful nu e decât o parte a fatalităţilor care ne urmăresc. El a ajuns să facă parte din viaţa noastră, ca băşcălia şi ca disperarea. În zadar, stai cu ferestrele închise toată ziua. Prin cele mai mici crăpături, praful reuşeşte să se strecoare, nevăzut, cu neputinţă de oprit, şi se depune pe toate lucrurile din casă. Unde mă uit, mă îngrozesc. Văd numai obiecte acoperite de praf. Şters, reapare a doua zi. Dacă am nevoie să iau mai multe cărţi din bibliotecă, descopăr la urmă că mi s-au înnegrit degetele şi că trebuie să mă duc la baie să mă spăl pe mâini. Dar cât praf înghit din pricina acestei forme originale a istoriei de a-ţi viola intimitatea, prefer să nu mă mai gândesc... Tot din pricina multelor case demolate, Bucureştiul e invadat de şobolani. Nu mi-am imaginat că subteranele oraşului ascundeau şi asemenea surprize. În zilele revoluţiei s-a vorbit insistent despre un oraş secret, construit sub pământ din ordinul lui Ceauşescu şi dotat cu toate ^ele necesare, de care s-ar fi folosit teroriştii. Acum nu se mai suflă un cuvânt despre asta. Am rămas cu şobolanii care, atunci când se plictisesc să umble pe ţevile de canalizare, îndrăznesc chiar să se plimbe pe acoperişuri. Nopţi la rând am auzit unul rozând parchetul undeva sub bibliotecă. Într-o zi, vecina mi-a spus că l-a zărit pe acoperiş, tolănit pe tablă, la soare. Zicea că e un şobolan enorm. De câtva timp, însă, nu l-am mai auzit. M-a lăsat să-mi petrec nopţile singur, tulburat doar de câte un câine care latră.

Câinii vagabonzi, care bântuie peste tot, sunt şi ei o

consecinţă a demolărilor. Evacuările se făceau în grabă, proprietarii erau siliţi să-şi strângă lucrurile, adeseori, într-o noapte, uneori cu buldozerul la poartă, şi bieţii câini se trezeau părăsiţi. Rămaşi fără stăpâni, ei continuau să păzească ba o pivniţă goală, căscată la soare, ba o scară veche, care nu mai ducea nicăieri sau chiar simple mormane de moloz. Mulţi se întorc şi acum, în fiecare seară, să doarmă pe maidanele din cartierele distruse, după ce au hălăduit pe străzi ori au aşteptat, în marginea pieţelor, ca un trecător milos să le arunce ceva de mâncare. Pe unii, vagabondajul i-a înrăit. Mârâie dacă te apropii de ei, îşi arată colţii şi se uită urât, cu ochii tulburi, gata să se repeadă dacă vrei să-i alungi cu pietre. Bieţii câini nu-şi dau seama că, pe locurile de care îi leagă fidelitatea, rătăcesc, de fapt, într-un cimitir. Îşi închipuie, probabil, că stăpânii lor vor reveni. N-au de unde să ştie că aşteaptă în zadar, că niciodată casele, curţile pe care le-au apărat nu vor mai fi ce-au fost. Ei nu se pricep, se pare, decât să fie credincioşi, de aceea nu mai au scăpare. Umblă de obicei în haite, dar cei mai mulţi dorm singuri. Fiecare pe grămada sa de moloz. Din timp în timp, auzind zgomote, deschid ochii. Nu cumva au visat urât? Nu, n-au visat...

Cu grădinile lui multe, cu lumina lui specială, în zilele cu cer senin, cu clădirile lui, dintre cele două războaie, foarte cochete şi, în acelaşi timp, neostentative, Bucureştiul ar fi putut fi, şi azi, „micul Paris”. Dar n-a fost să fie. Avem, în schimb, „Casa Scânteii”, construită în cel mai pur stil stalinist, avem monstruoasa „Casă a poporului”, ieşită din megalomania lui Ceauşescu, un fel de caracatiţă monumentală, căreia va fi greu să i se dea o întrebuinţare, avem cartierele depersonalizate, cu monotonia lor ucigătoare, care nu spun străinilor nimic despre noi...

... şi simt nevoia să-mi insuflu un fel de încăpăţânare donquijotescă, deoarece, poate, şi iluziile îmbătrânesc.

Când a avut loc invazia minerilor în Bucureşti – ocazie cu care mi s-a cerut moartea –, mă aflam, întâmplător, în străinătate. Cineva m-a întrebat atunci dacă nu-mi era frică să mă întorc acasă. Am publicat în *Le* M*onde* un *a*rticol care se încheia cu această frază: „Mă întorc să disper între ai mei”.

Şi nu exageram. Era exact ce gândeam. Nu m-am schimbat de-atunci decât într-un singur sens. Am impresia că sunt atât de obosit sufleteşte, încât s-a uzat însăşi capacitatea mea de a dispera, ceea ce e un simptom alarmant, disperarea fiind, uneori, o formă a vitalităţii. Niciodată nu mi-aş fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo homini lupus* nu e o născocire calomnioasă a poeţilor şi a filosofilor. Ne-am isterizat cu toţii, am devenit o societate de lupi liberi şi hămesiţi. Şi cum să accept că frica ne ţinea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbeşte? Mă tem să nu alunec în mizantropie şi, de fapt, asta mă sperie cel mai mult. Fiindcă este răul cel mai mare care i se poate întâmpla unui om. Dacă-ţi pierzi total încrederea în alţii, nu-ţi mai rămâne decât infernul din tine.

Nu prea am ce noutăţi să-ţi mai dau de aici. Cum zicea Michaux: „Totul merge bine. Situaţia nefericirii prosperă”. Să precizez doar că la puţin timp după revoluţie, cuvântul „probabil” aproape a dispărut din discuţii. Cenuşiul s-a albit ori a devenit negru. Nu mai există, se pare, opinii intermediare, totul s-a radicalizat, într-un sens sau altul. Ceea ce sperasem să fie o luptă liberă de idei nu e decât un război civil verbal, în care fiecare strigă „da” sau „nu”, fără să-şi piardă timpul cu îndoieli sau cu alte fleacuri de genul acesta. Dar nici tu nu excelezi, din câte văd, în materie de dubii. Îţi place, nu-ţi place, ai rămas reprezentativ pentru o lume pe care nu înţeleg de ce o renegi.

Mai e posibil un dialog Est-Vest?

> *Ar trebui să te obişnuieşti cu gândul că lumea e cum e. Vorbeşti şi, într-o zi, constaţi că nu te aude nimeni. Atunci, vorbeşti mai tare. Până oboseşti. Apoi, într-o altă zi, descoperi că nici tu n-ai auzit ce-au spus alţii. Ai fost ocupat să te faci auzit. Cum s-ar zice, fiecare cu egoismul său. Unii, cu egoismul de a vorbi. Alţii, cu egoismul de a nu-i asculta. Probabil, e un basm pretenţia că oamenii comunică.* (Andrei)

În ultimele decenii, un est-european era uşor de recunoscut la Paris, după felul cum se uita în vitrine şi după nenumăratele ticuri pe care le creează sărăcia. Umbla din magazin în magazin, să caute „ceva” care nu se găsea la el acasă, dar nu se hotăra de teamă să nu-şi facă praf prea repede mica sumă de franci de care dispunea. Cunosc bine condiţia penibilă în care se găsea un român ajuns „undeva în Vest”, după lungi aşteptări şi spaime că nu i se va permite să plece, şi-mi dau seama azi că ea mai degrabă ne-a izolat decât ne-a deschis spre Occident. Aproape totdeauna călătorul român se vedea nevoit să locuiască la hoteluri periferice, ieftine, ori să caute pe cineva cunoscut la care să înnopteze. Dacă mergea cu maşina, trebuia să-şi umple portbagajul cu alimente şi cu canistre de benzină. Nu intra în restaurante decât invitat şi îşi număra cu spaimă francii sau dolarii puţini totdeauna, de care reuşise să facă rost cu sacrificii greu de imaginat, trebuind să fie atent la fiecare fleac cumpărat. Şi pe deasupra, colinda străzile cu sentimentul

că nu ştia când va mai avea ocazia să ajungă acolo. Aceste experienţe jenante ne-au creat cu timpul o psihologie contradictorie. Pe de o parte, ne-au dat senzaţia că eram priviţi ca nişte europeni de categorie inferioară, că eram trataţi ca nişte provinciali ai Europei. Pe de altă parte, ne simţeam rău înţeleşi şi frustraţi. Veneam dintr-o ţară cu numeroase valori, dar ce ştia Occidentul despre noi? Occidentul îi cunoştea pe Dracula şi pe Ceauşescu. Mulţi nu cunoşteau nici măcar numele poetului nostru naţional, în vreme ce, la noi, aproape orice elev de liceu poate bolborosi, cred, un vers de Lamartine. Asemenea revelaţii descurajante ne dădeau, uneori, un impuls negativ. Dacă eram socotiţi „provincialii Europei", ni se părea normal să dăm cu tifla celor ce ne priveau de sus doar fiindcă destinul ne-a aşezat printre victimele Yaltei, iar, de aici, mai era puţin până la un complex invers, de superioritate, forma cea mai rea a derutei în care ne-am văzut târâţi.

Aproape fără să ne dăm seama, psihologia noastră s-a complicat şi s-a deformat. Frustrările au activat vechi dezamăgiri, transformându-le în resentimente. Ne-am amintit cum, prin '46, '47, diplomaţii apuseni erau chiar agasaţi de cererile regelui şi ale fruntaşilor opoziţiei de a pune piciorul în prag încălcării acordurilor semnate cu Stalin. Şi de ce ni se reproşa mereu resemnarea? Care era vina noastră? Că nu doream să putrezim prin beciurile Securităţii, prin puşcării, sau să renunţăm la orice visasem să facem în viaţă? Dar lucrurile nu se opreau aici. Contrariaţi şi, totodată, fascinaţi de „lumea liberă", nu eram conştienţi că însuşi conceptul de libertate fusese corupt în Estul Europei. Pentru noi, libertatea a însemnat mulţi ani şi, în bună măsură, mai înseamnă şi azi doar ieşirea din cuşcă. Închişi într-un „paradis" înconjurat cu o cortină de fier, constrânşi să ne fie frică şi, totodată, să constatăm zilnic că, prin frica noastră, îi ajutam pe cei care ne înfricoşau să ne înfricoşeze şi mai mult, am uitat că libertatea are propria ei ordine. Ne-am format o

imagine falsă, denaturată, „sălbatecă”, aş zice, a libertăţii, din pricina căreia suntem şi azi descumpăniţi. După revoluţie, o vreme, poliţia n-a îndrăznit să oprească nicio maşină, pe stradă, oricât de flagrant erau încălcate normele de circulaţie. Şi era fatal ca această „sălbăticie” să ne pună în conflict unii cu alţii, să stimuleze germenii haosului şi anarhiei.

De fapt, nu sunt sigur că vorbele mai au acelaşi sens în Est şi în Vest, că un occidental m-ar înţelege azi dacă i-aş spune că, la noi, „înţelepciunea” s-a situat de partea teroarei, în timp ce „nebunii” reprezentau ţinta principală a represiunii. Limba noastră „acrobatică” îl sâcâie, cred, şi-l oboseşte. De ce să caute în subtext ceea ce trebuie să spună textul? Prea multă jonglerie. Mă tem că niciuna din cărţile care, la noi, s-au vândut pe sub mână şi au jucat un rol subversiv nu are şanse să-l tulbure.

Această „cortină psihologică” ţine şi de faptul că mulţi occidentali şi-au format, din câte mi-am dat seama, o imagine oarecum convenţională despre regimurile totalitare comuniste: lagăre de concentrare, sute de mii de victime, închisori, străzi înţesate de agenţi, fotografii ale „conducătorilor”, discursuri isterice, urmate de ovaţii. Eventual, au văzut şi cozile la care românii aşteptau cinci sau şase ore, în ploaie ori pe ger, ca să cumpere oase şi un pachet de unt, dacă nu se sfârşeau tocmai când ajungeau ei la casă. Nu toţi înţeleg, în Occident, ce uriaşă diferenţă este între o dictatură „clasică” şi o dictatură comunistă... într-o dictatură clasică, poliţia confiscă strada şi toate locurile publice, interzice presa liberă, interzice întrunirile, partidele politice, dreptul la asociere şi, fireşte, dreptul la opinie. Dar proprietatea privată rămâne. Statul, într-o asemenea dictatură, nu are chiar toate mijloacele pentru a te strânge de gât. Cineva dat afară dintr-o slujbă de stat poate găsi o slujbă la un patron. Pe când, la noi, statul a devenit repede unicul patron. El hotăra cine putea vinde cărţi într-o librărie şi

cine putea fi paznic la un garaj. Dacă statul te considera suspect şi nu mai vroia să lucrezi nicăieri, nu mai lucrai absolut nicăieri. Deveneai un ciumat. În final, un singur om dispunea de soarta tuturor. Ceauşescu decidea şi ce firme puteau exista, câte balcoane putea să aibă o casă, dacă restaurantele trebuiau să aibă perdele sau nu, la ce distanţă trebuiau semănate boabele de porumb. O dispoziţie oficială stabilise că dacă mirele şi mireasa îşi invitau rudele şi prietenii la un local public, după ceremonie, era interzis să stea mai mult de şase persoane la o masă. Nimic nu era lăsat la întâmplare, pentru ca individul să vadă că nu mai însemna nimic decât ca şurub într-un mecanism. După ce s-a decis ce se cădea să citim şi ce nu se cădea să citim, ce filme aveam dreptul să vedem şi ce filme nu aveam dreptul să vedem, s-a hotărât şi câţi copii să creştem, şi ce urma să înveţe ei la şcoală, a cui moarte putea fi anunţată şi a cui moarte trebuia trecută sub tăcere, într-un asemenea regim ai de ales, în genere, nu între a fi liber şi a nu fi liber, ci între a fi şi a nu mai fi deloc. Iar „acrobaţia” devenea aproape o lege. Am notat undeva în jurnal o întâmplare petrecută la liceul „Gheorghe Lazăr”, unde mai mulţi profesori de matematică au fost convocaţi, în preajma examenului „de treaptă”, pentru a fi repartizaţi pe comisii la diverse şcoli din Bucureşti. Când au fost comunicate subiectele date, între timp, unul dintre profesori a observat că al treilea subiect era în afara programei. Ceilalţi profesori l-au susţinut şi, cu toţii, au cerut schimbarea subiectului incriminat. O persoană de la prezidiu s-a ridicat atunci, a încruntat sprâncenele şi a ameninţat: „Subiectele au fost aprobate de minister, tovarăşi!”. Toţi au tăcut. S-au dus la comisii şi au depunctat tezele pentru nerezolvarea unui subiect neregulamentar… Ne aflam, parcă, într-o mare tabără militară, unde totul depindea de ordinele date şi cuvântul cel mai des folosit era „disciplina”; o disciplină potrivit căreia „omul nou” trebuia să aprobe zgomotos tot ce i se cerea să aprobe, inclusiv propria sa degradare.

La un moment dat, am descoperit că nu puteam alege decât ce anume vroiam să pierdem. Am ezitat, deci, nu numai din cauza a ceea ce era detestabil în noi, ci, de cele mai multe ori, probabil, din cauza a ceea ce încercam să apărăm. Şi cum să priceapă cineva care a fost mereu liber anormalitatea trăită de noi, vreme de decenii, ca „normalitate”? Am impresia că aici e cheia problemei. Întrucât ceea ce n-are cum să ştie un occidental e că „anormalitatea” în care am trăit a sfârşit, într-o zi, prin a ni se părea „normală”. Devenise „normal”, în sensul că nu mai mira pe nimeni, să dormim în frig iarna, să ne hrănim cu „gheare”, tăiate de la păsările care se exportau, să vedem cum se dărâmă biserici, să auzim că o altă carte a fost cenzurată. Nu mai surprindea pe nimeni minciuna. Devenise „normală”! Cu atât mai normală cu cât până şi organizatorii minciunii trebuiau să mintă şi să ceară să fie minţiţi. Ceauşescu ştia, cu siguranţă, că statisticile care i se prezentau erau „dezinfectate” cu grijă de orice adevăr neplăcut, cum erau dezinfectate florile care i se ofereau. Dar nu mai putea proceda altfel. Trebuia să se lase minţit şi chiar să organizeze propria sa îmbrobodire, ca să poată menţine minciuna oficială. Nimeni nu se mai mira că ni se vorbea despre „cele mai înalte culmi de civilizaţie şi progres” în timp ce totul se degrada în jurul nostru din ce în ce mai mult, că „negrul” era transformat, în văzul lumii, în „alb” şi invers. Era o practică *normală.* Cuvintele încetau să mai aibă un sens precis, din moment ce nefericirea era metamorfozată, dintr-o trăsătură de condei, în recunoştinţă. Şi, cu timpul, aproape n-am mai ştiut ce era normalitatea normală. Nu mai vedeam decât anormalitatea „normalizată”. Ni se părea că, într-o lume ca a noastră, aşa era normal să se petreacă lucrurile, ca sinceritatea să devină „o nebunie”. Realitatea îţi amintea la fiecare pas că trebuie să fii atent ce spui, cui spui, dacă vroiai să nu intri în atenţia Securităţii, de aceea neacceptarea anormalităţii ca pe un fapt normal părea nu

atât un act de curaj, cât un semn de uzură a instinctului de conservare. Aşa am devenit specialişti în mersul pe sârmă, când am descoperit că nimeni nu se mai mira de nimic, că acrobaţia părea normală, că răul se banaliza, intrase în gesturi, în vorbe, în reflexe, în viaţa zilnică. Navigaţia între Scylla şi Charybda a fost o glumă în comparaţie cu senzaţia cu care am trăit noi, atâţia ani, că adevărul e o pastă care poate lua orice formă. Nu teroarea directă i-a determinat pe cei mai mulţi să devină acrobaţi, ci descoperirea îngrozitoare că, într-o asemenea anormalitate, singurul lucru normal era să nu te dai de gol. Dezastrele de scurtă durată, cum ar fi un război, te pot omorî, dar nu ajung să facă răul să pară „normal", pe când în dezastrele de lungă durată, cum a fost cazul nostru, anormalitatea te înghite ca o apă. Valorile normale se uzau una după alta. Solidaritatea cea mai simplă, care face din om un „animal social", ceda locul singurătăţii, iar frica se arăta, în multe cazuri, mai puternică decât prietenia... Şi poate că acesta e chiar infernul: răul banalizat...

*... mi-ai cerut să-ţi dau un exemplu prin care să-ţi dovedesc de ce cred eu că un occidental n-are cum să ne înţeleagă, deoarece vorbim două limbi diferite. Ei bine, iată-l. Prin iarna anului 1985, după ce romanul meu Un o*m norocos a fo*st demascat, într-un fel de proces public, ca fiind „duşmănos", m-au căutat doi gazetari de la Le N*ou vel Observateur. Nu m*-au găsit acasă. Era într-o marţi. Când am venit seara, am găsit un bilet din partea lor, o foaie ruptă dintr-un bloc-notes, pe care era scris cu pixul: Nous* sommes passes mardi. Nous passerons jeudi à 17 heures. Şi u*rma o iscălitură, în aceeaşi seară, o maşină a Securităţii s-a postat peste drum de casa mea. A doua zi, maşina era tot acolo, cu doi inşi înlăuntru care nu se fereau să fie văzuţi. În ultimii ani, Securitatea nu mai ţinea să fie discretă. Dimpotrivă, urmăritorii vroiau să fie observaţi, erau în stare să-ţi dea ghionturi ca să te*

*oblige să-i vezi, să te sperii. Şi n-am avut curajul să stau de vorbă cu cei doi gazetari francezi. Le-am lăsat o scrisoare, în care le-am explicat că încă mai speram să-mi pot publica în România cărţile, adăugând că erau urmăriţi, şi am plecat de-acasă joi după-amiază, reîntorcându-mă abia noaptea, cu o senzaţie rea, de umilinţă, pe care numai gândul că, indiferent de motive, te-ai dovedit laş, ţi-o poate da. După un timp, am ascultat la Euro*pa liberă repo*rtajul publicat de Le Nouv*el Observateur. El m*i-a lăsat un gust amar. Se afirma acolo, cam dispreţuitor, că românii nu îndrăznesc să vorbească. E simplu să judeci un coşmar din afară!*

Dacă aş fi acceptat să mă întâlnesc cu cei doi gazetari francezi, toate uşile redacţiilor şi tipografiilor mi s-ar fi închis în nas, din ordin. Eram, deja, suspect. Cum zice Rilke, se făcea larg în jurul meu. Unii mă ocoleau. Puţini mă mai căutau la telefon. Aşteptam de câteva luni ca un manuscris al meu, trimis de editura Cartea Românească *în tipografie şi pus deoparte în urma unei dispoziţii oculte, să fie dat, în sfârşit, la cules. Şi de ce să mint? Nu eram pregătit pentru o singurătate şi mai mare. Dar nu asta, în primul rând, m-a făcut să par, atunci, un om speriat. În mod sigur, cei doi gazetari francezi n-au priceput că un regim de felul aceluia de la noi se defineşte nu doar prin fărădelegile pe care le săvârşeşte, ci şi prin dilemele pe care le pune. Locuiau într-un hotel de lux, bine încălzit, unde românii obişnuiţi nu aveau acces, stăteau aici câteva zile, cu un paşaport franţuzesc în buzunar, nu riscau decât, cel mult, să fie expulzaţi, pe când eu rămâneam să aştept concedierea fiului meu de la revista* Rebus *unde lucra. Ceea ce nu avea cum să priceapă un occidental era că dilema mea nu se reducea la „a-mi fi frică sau a nu-mi fi frică”. Dacă ar fi fost de ales numai între frică şi curaj, lucrurile ar fi fost mai simple. Cel mai greu de suportat nu era gândul la consecinţele ce mă priveau direct, ci răul produs, involuntar, celor pe care îi iubeam. Problema cea mai chinuitoare nu era „ce se va*

întâmpla cu mine", ci dacă aveam sau nu dreptul să decid şi în legătură cu destinul altora. Depravarea regimului comunist tocmai pe asta se baza, în fond, pe şantaj.

Să-ţi mai relatez o întâmplare petrecută câţiva ani mai târziu, când în urma unui protest, semnat împreună cu alţi şase scriitori, numele meu nu mai putea fi pomenit nici măcar la mica publicitate, în perioada aceea nu mai găseam aproape nimic în cutia poştală. Corespondenţa îmi era foarte strict triată. Nu aveam domiciliu forţat, nu mă oprea nimeni dacă vroiam să ies în oraş, în schimb golul din jur îmi dădea, aproape fizic, senzaţia de nonrealitate. Mă aflam parcă pe un coridor unde uşile se închideau una după alta, în faţa mea. Atunci mi-am dat seama că stresul izolării poate acţiona ca o boală, că singurătatea fusese inclusă printre mijloacele de teroare. Într-o seară, o voce lăbărţată l-a convocat pe fiul meu, pentru a doua zi, la o „discuţie". Am bănuit imediat despre ce era vorba şi n-am închis ochii aproape toată noaptea. Dimineaţa, i-am propus fiului meu să se delimiteze de mine, dacă va fi nevoie, ca să nu aibă neplăceri. Ne aflam la bucătărie. El era îmbrăcat, gata de plecare. Îşi pregătea o cafea. Pusese ibricul pe aragaz şi aştepta să fiarbă apa. M-a ascultat, un timp, privind pe fereastră, după care m-a oprit, punând punct frazelor mele cu un „fii serios" care nu admitea replică... A fost una din situaţiile tipice pentru genul de dileme puse de un regim totalitar în care, orice alegi, pierzi. Fiindcă un asemenea regim se pricepe bine la un singur lucru, să organizeze aproape pervers nefericirea.

Dar toate acestea au, probabil, un sens numai pentru noi. În ce măsură pricepe Occidentul ce s-a petrecut, în realitate, în Est? La treisprezece ani, eu am văzut Bucureştiul împânzit de uniforme germane. La optsprezece ani, l-am văzut împânzit de uniforme ruseşti. Am simţit pe pielea mea cele două pietre de moară între care a fost prins acest secol, măcinat până la sânge între ideologii. Revoluţia m-a găsit la şaizeci şi trei de ani. Am

îmbătrânit într-o anormalitate cu care, treptat, m-am obişnuit. Cum să explici asta unui om deprins să despartă ce e „normal” de ce e „anormal” şi care judecă anormalitatea cu o logică normală? Există riscul, cred eu, ca în continentul care l-a dat pe Descartes să opereze la sfârşitul acestui secol două logici diferite. Una, pragmatică şi egoistă, a Vestului. Cealaltă, resentimentară şi derutată, a Estului. Spunând aceleaşi cuvinte, spunem, de fapt, de multe ori, lucruri diferite. Unde poate duce asta, aproape că nu mai trebuie precizat.

Bănuiesc ce va zice Andrei. Că Occidentul are propriile sale probleme. Şi că era normal să se apere. Aşa e, există şi un revers al medaliei, n-ar fi corect să judecăm numai din perspectiva noastră. Dar îmi e greu să mă împac cu ideea că am putea-o lua de la capăt.

Primum vivere

Bătrânul chinez îi scrie în fiecare săptămână unei femei pe care o aşteaptă de mulţi ani şi care-l amână sub diverse pretexte. A înţeles că e minţit, dar nu renunţă. Continuă să-i scrie şi să aştepte. Luni seara, la aceeaşi oră, îl aud totdeauna ieşind pe coridor. Închide cu grijă uşa, după care coboară şi se duce la poştă. O să-i vorbesc într-o zi despre Don Quijote, mărturisindu-i că-l invidiez pentru încăpăţânarea lui. Eu n-am mai întâlnit dragostea după ce singura femeie pe care am iubit-o m-a părăsit. Nici să mă călugăresc n-am avut curaj. Ziceam că stau cu un picior în metafizică şi altul în viaţă, dar, la drept vorbind, am stat cu amândouă în noroiul unde m-au azvârlit „tovarăşii". Aici, am încercat o mie de meserii şi le-am detestat pe toate. Nimic serios nu mi-a reuşit. Am ajuns un ratat perfect. Din cele şapte vieţi pe care românul le are, se zice, „în pieptu-i de aramă", eu n-am avut parte decât de una distrusă. Uneori, când am insomnii, mă gândesc la anii când visam să ajung profesor universitar şi să ţin la Universitate un curs în care să-i fac pe studenţi să priceapă de ce erau nihilista de părere că o pereche de ghete e mai importantă câteodată decât întreaga operă a lui Shakespeare. Habar n-aveam pe atunci că, mai

târziu, voi fi bun să ţin dizertaţii numai despre ratare. Cu toate că, sincer să fiu, vreau să văd ce mi se mai poate întâmpla. În privinţa aceasta, am o curiozitate aproape bolnăvicioasă. Ştii ce fac acum? Mă întreb de ce zicea Proust că sunt nopţi în care numai îndrăgostiţii şi muribunzii nu dorm. Eu nu intru în niciuna din aceste categorii. Şi totuşi stau să ascult oceanul. (Andrei)

Am adormit cu lumina aprinsă, îmbrăcat, şi pe la miezul nopţii m-am trezit fiindcă îmi bătea lumina în ochi. M-am dezbrăcat, mi-am pus pijamaua, am stins lumina şi am readormit. Numai că am avut un coşmar, un vis caraghios, care mi-a stricat somnul. Un individ, cu doi dinţi de metal alb în faţă, îmi explica în şoaptă de unde vine „ovaţie”. Un general roman era primit în triumf la Roma după o victorie în care ucisese cel puţin cinci mii de soldaţi inamici. Dacă ajungea numai la 4.999, trebuia să se mulţumească cu o „ovaţie”, numită aşa deoarece se sacrifica în cinstea sa o oaie, *ovis.* După o pauză, individul a adăugat cu aceeaşi voce moale: „Dacă află Ceauşescu asta, se face foc. Va trebui să-i arestez pe toţi cei care ştiu latineşte”. Şi rânjea. „Ce părere ai?” Mă pregăteam să-i spun că eu nu mă mai descurc de mult într-o pagină din Tacit, dar nu mi-a lăsat timp. Şi-a înfipt privirea, rea, sfredelitoare, în ochii mei şi a repetat întrebarea pe un ton batjocoritor: „Ce părere ai?”. M-am speriat, m-am zăpăcit şi am bâlbâit ceva perfect idiot care, culmea, părea o provocare: *Primum vivere, deinde philosophari.* În aceeaşi clipă, am îngheţat. Ce mă apucase să zic tocmai asta? M-a năpădit frica. Am vrut să plec, însă individul m-a prins de braţ şi m-am trezit cu o senzaţie dureroasă la încheietura mâinii... Hitler zicea că somnul este singura afacere privată. Greşea. La peste trei ani de la împuşcarea lui Ceauşescu, nu pot să fiu sigur că, lunecând în somn, voi fi în siguranţă. Subconştientul meu e, se pare, un adevărat viespar. Şi cât de convins am fost

odinioară că nu doar somnul, ci însăşi viaţa mea însemna o afacere privată!

Mă revăd într-o dimineaţă din septembrie 1944. Era la două sau la trei săptămâni după trecerea României de partea aliaţilor. Ploua mărunt, iar pe cer se târau nori dezlânaţi. Aşteptam în Lisa începerea anului şcolar, ca să plec la Făgăraş unde urma să absolv ultima clasă de liceu. Prin geamul aburit de ploaie, zăream un nuc bătrân, cu frunzele zdrenţuite. Fusese „bătut” în ajun cu prăjina. De câteva zile, satul trăia în panică. Se anunţase venirea primei coloane militare ruseşti. Se vorbea de jafuri, de animale rechiziţionate, de violuri şi, într-o primă fază, ţăranii din Lisa avuseseră de gând să sape tranşee, să se apere. Pe urmă au înţeles că nu puteau ei, o mână de oameni înarmaţi cu topoare şi furci, să ţină în loc o armată pe care blindatele germane nu reuşiseră s-o oprească. N-au mai săpat tranşee, dar au „bătut” nucii, cu toate că nucile nu erau coapte încă, au cules în grabă merii, au ascuns vitele, după care s-au ascuns şi ei prin case, prin şuri, de frica noilor noştri aliaţi. În ziua fatală, uliţele erau pustii. Nici pe la porţi nu se vedea nimeni. Când şi când, câte un câine inconştient lătra. În rest, se aşternuse peste tot satul o tăcere de moarte. Deodată, în această tăcere s-a auzit un zgomot, un fel de tropăit surd, care se întărea din ce în ce mai mult, până ce uliţa noastră a fost invadată de o coloană lungă, nesfârşită parcă, de uniforme verzui, decolorate de soare şi de ploi. Stăteam ascuns în casă, în spatele ferestrei, şi mă uitam. Până atunci singurii „bolşevici” pe care-i văzusem erau cei caricaturizaţi în revistele umoristice. Nu cred că pricepeam prea bine ce se pregătea, deşi aveam optsprezece ani. Sau, poate, tocmai fiindcă aveam optsprezece ani. Mi se părea că tăvălugul istoriei va trece undeva dincolo de viaţa mea, dacă voi avea grijă să nu-i ies în cale. Coloana se scurgea monoton, pe uliţă în jos, spre Olt. Soldaţii nu priveau nici în dreapta, nici în stânga, mărşăluiau fără să simtă parcă nici ploaia care cădea

peste uniformele lor, cernută mărunt. Aveau, probabil, ordine foarte stricte. Niciunul n-a ieşit din rând, n-a intrat în vreo curte, n-a luat nimic. Satul parcă nici nu exista. Mi-a venit inima la loc. Apoi, treptat, m-a cuprins o altfel de panică. Nu văzusem niciodată o coloană atât de lungă şi atât de indiferentă. Războiul însemnase, până în acel moment, pentru mine, listele lungi cu morţi, camuflajul de la ferestre, comunicatele despre „atacuri fulger” şi „retrageri strategice”, cartele, sirenele urlând, anunţând venirea avioanelor inamice, adăposturile antiaeriene... în aprilie 1944, cu o zi înainte de a părăsi Bucureştiul, mă pomenisem, pe Calea Griviţei, în urma unui raid al „Libera-doarelor” americane, în faţa unui spectacol înfiorător în care, de la mirosul de rachiu, amestecat cu sânge, la calul spintecat peste care se rostogolise o trăsură, la bocetele ce veneau din curţi, din casele, încă în flăcări, lovite de bombe, exista ceva dantesc... dar niciodată, ca în acea dimineaţă mohorâtă de septembrie, nu avusesem o imagine mai clară a „bietului om aflat sub vremi”, ce poate fi strivit, ca un vierme, sub talpa istoriei.

Şi nu cred că aş găsi o imagine mai bună pentru a lămuri ideea greşită cu care am trăit multă vreme. Mi s-a părut că istoria seamănă cu acea coloană care s-a scurs, ceasuri în şir, pe uliţa noastră spre Olt. Important era să nu ies în calea ei, să nu-i dau ocazia să mă strivească, să n-o provoc. În felul acesta, mă puneam la adăpost. Ce rost avea să mă expun? Mi-am zis că viaţa mea era un domeniu care-mi aparţinea în exclusivitate şi că, dacă aveam grijă să nu dau buzna în calea primejdiilor, puteam spera să rămân curat chiar într-o mlaştină.

Am înţeles târziu că viaţa n-are cum fi o cetate medievală, cu podurile din jur ridicate. În urma acelei coloane ruseşti a venit o întreagă istorie care ne-a vârât pe toţi într-o cazarmă ideologică, silindu-ne să ne măsurăm bine vorbele şi paşii pentru a nu atrage asupra noastră represalii. Căci comunismul le-a oferit românilor

nu o doctrină, ci o „acrobaţie”. Le-a cerut să-şi însuşească un anumit limbaj şi să se mişte într-o anumită disciplină, în schimbul speranţei că nu vor fi persecutaţi, că se vor putea „aranja” cu noul regim. Marxismul nu era privit ca o filosof ie, ci ca o limbă oficială obligatorie, cu care trebuia să te descurci. Nu puteai comunica decât în această „limbă” cu statul. Orice încercare de a evita jargonul ideologic însemna o erezie primejdioasă. De altfel, destul de repede, „limba de lemn” a devenit şi refugiu. Individul a descoperit că nu putea minţi, convingător, în relaţiile publice decât folosindu-se de ea. Nu-şi putea ascunde adevăratele gânduri şi nu se putea feri de vigilenţa generalizată a regimului decât acceptând să îndruge, plictisit, formulele rituale, goale de orice înţeles intim. Important nu era să crezi, ci să nu te dai de gol că gândeşti altfel decât „se cerea”, să rămâi „rezonabil”, să nu „înnebuneşti”.

Ani la rând, am trăit cu credinţa că acest „joc” impus era exterior, că istoria oficială şi viaţa interioară constituiau două realităţi paralele, independente una de alta. Abia când paranoia lui Ceauşescu n-a mai avut limite mi-am dat seama, clar, că riscul cel mai perfid este acela de a te feri tot timpul de riscuri. „Omul acrobatic”, produs de regimul comunist, nu este doar un om care merge pe sârmă, atent la biciul dresorului. Treptat, pe sârmă, el devine un alt fel de om. Mai întâi e preocupat, apoi obsedat de ceea ce „e permis” şi de ceea ce „nu e permis”. Se îngrijeşte să nu se expună, să nu se trădeze. Se învaţă să tacă din gură, să nu-şi dezvăluie viaţa interioară. Grija lui principală nu e aceea de a comunica altora ce simte, ce crede, ci de a ascunde asta cât mai bine. Practic, „omul acrobatic” este un individ căruia ipocrizia îi devine atât de familiară, încât, la un moment dat, nici nu mai sesizează că joacă un rol, că poartă o mască şi chiar se sperie dacă, fără voie, într-o clipă de neatenţie, îi scapă, imprudent, un adevăr care nu e conform cu minciuna oficială. „Omul acrobatic” este un

clovn serios, care trăieşte cu făina pe faţă, de dimineaţa până seara, şi, uneori, nici în intimitate nu şi-o mai şterge. Se apropie astfel din ce în ce mai mult de „omul nou”, care nu mai are nicio obiecţie şi e pregătit să aplaude orice.

Or, aşa ceva nu se poate să nu lase urme. În afară de cei care au refuzat să devină „oameni acrobatici”, umplând puşcăriile, fugind în Occident sau preferând „exilul interior”, aproape toţi am plătit un tribut, mai mare sau mai mic, iluziei că istoria şi viaţa sunt două realităţi perfect separate, că „viaţa mea e viaţa mea, iar istoria oficială o realitate care nu depinde de mine, dar nu mă priveşte neapărat”. Nu viaţa e o târfă, ci istoria devine uneori o târfă. Şi cine ar putea măsura răul produs prin depravarea criteriilor cu care ne-am judecat dorinţele şi temerile? De fapt, idealul adevărat al regimului comunist era mediocritatea, nu afirmarea personalităţii umane, cum demagogic se susţinea în toate ocaziile. Elita era detestată, suspectată, acuzată de aristocratism, de ruptură cu poporul, valorile nu erau acceptate, tolerate, decât îmbrăcate în uniforma ideologică sau „cuminţi”. Dacă nu vroiau să folosească „limba oficială”, cu mici libertăţi nesemnificative, care să nu pună în pericol dogmele, se trezeau marginalizate, ameninţate cu oprobriul public. „Omul nou” nu era decât „omul vechi” degradat, pus în situaţia de a se feri continuu de riscuri şi de a acţiona astfel încât să nu trezească suspiciuni. Şansele cele mai mari le aveau indivizii mediocri, lipsiţi de şira spinării, care dădeau dovezi convingătoare de obedienţă, linguşindu-şi superiorii, însuşindu-şi totdeauna, cu entuziasm şi admiraţie, părerile lor, şi rareori reuşea cineva să se impună, cât de cât, fără astfel de „calităţi”. De regulă, cei care se încăpăţânau să gândească şi să aibă păreri erau periclitaţi. „Viaţa acrobatică” s-a transformat într-un fel de şcoală de corecţie în care mediocritatea din fiecare era stimulată să triumfe. Silit să meargă pe sârmă de un „dresor” care

acţiona de parcă ar fi cunoscut preceptul latin *primum vivere, deindephilosophari,* „omul acrobatic” a sfârşit prin a pricepe că nu avea mari posibilităţi să se impună prin ceea ce era bun, frumos, nobil în el. Valoarea orgolioasă, hotărâtă să nu facă nicio concesie, i-ar fi adus exclusiv prejudicii, deoarece îl punea într-o lumină proastă în ochii celor care deţineau mijloacele necesare pentru a-i determina destinul. Principalul nu era să se impună, ci să se supună. Astfel, păstra şanse mai mari de reuşită.

Reuşită aparentă, desigur. Căci, pe măsură ce ne „descurcam” mai bine, aspiraţiile noastre deveneau mai mediocre. Curajul părea din ce în ce mai „nebunesc”, iar laşitatea mai „înţeleaptă”. Ne-a fost diminuată, aproape fără să ne dăm seama, posibilitatea de a fi noi înşine şi, într-o privinţă, probabil că singurii oameni cu desăvârşire liberi, sufleteşte, se găseau în închisori.

Ezit, de aceea, când trebuie să spun „viaţa mea”. Care viaţă? A existat una interioară, a temerilor înăbuşite, a grijilor despre care nu vorbeam nimănui, şi alta exterioară. Şi, probabil, nici viaţa interioară n-a rămas nestrâmbată. Într-un regim opresiv ai totdeauna ceva de ascuns, mărturisirile se fac cu prudenţă. Te temi să nu se vadă când nu eşti de acord şi cu ce nu eşti de acord, te fereşti să-ţi dezvălui antipatiile, dacă ele îţi aduc neplăceri. Fără să vrei, îţi creezi o realitate secretă, pe care n-o cunosc decât prietenii apropiaţi şi, uneori, nici ei. Şi pe măsură ce te aperi, viaţa interioară se mediocrizează. Ideea că am avut o viaţă a mea, pe care am decis-o eu întru totul, care nu putea fi decât aşa cum a fost, se dovedeşte, dacă mă gândesc bine, neadevărată. Pentru prima oară mă îndoiesc de ce zicea Heraclit, că destinul este propriul nostru caracter, iar asta nu e de natură să-mi susţină orgoliul. Dimpotrivă. Am pus în cauză în mai multe cărţi, în forme simbolice, inchiziţiile, dictaturile, totalitarismul, dar valorează oare aceste cărţi cât o singură noapte de închisoare? N-am săvârşit nicio

porcărie, n-am provocat, conştient, niciun rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puţin, că m-am controlat excesiv, că mi-am supravegheat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămaşă de forţă nevăzută şi m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălciu al unei vieţi rezonabile, iar acum, trecut de şaizeci de ani, am nostalgia sinceităţii „nebuneşti” a lui Don Quijote. „Viaţa acrobatică” pe care am dus-o m-a împins, din nefericire, să fiu, dacă nu „înţelept”, ceva pe aproape. M-am ferit să comit o „nebunie” ireparabilă, adică o „nebunie” adevărată. Poate şi din această cauză donquijotismul meu a rămas în nişte limite „rezonabile” şi mi-a trebuit multă vreme pentru a descoperi că aparent amuzantul Don Quijote e, în realitate, un personaj tragic. Cum să priceapă „nebunia” unui salt în gol cineva care îşi măsoară aproape fiecare pas înainte de a-l face? „Greşeală” e un termen de care s-a abuzat în retorica înţelepciunii şi ar trebui, poate, să-l ocolesc. În fond, destule greşeli au stat la originea unor acte admirabile. Nietzsche era de părere că regretele seamănă unui câine care mănâncă piatră şi primul meu impuls e să afirm că, în ce mă priveşte, aş avea de săturat haite de câini cărora ar trebui să le pun la dispoziţie stânci întregi. Dar ce-ar trebui oare să regret cu adevărat? Nu cumva greşeala mea principală a constat în puţinele „greşeli” pe care le-am făcut? Partea negativă a bilanţului meu e, mai ales, consecinţa unor dorinţe şi a unor aspiraţii pe care n-am îndrăznit să le consider fireşti.

Mi-am îngăduit uneori ironii cam deplasate despre pustnici şi m-am lăudat, cu o insistenţă care nu mi se pare acum de bun gust, că n-aş fi în stare să le urmez exemplul. Înţeleg, totuşi, de ce am făcut-o. Ei îmi dau o senzaţie stingheritoare din pricină că există, simt, ceva

important care-mi scapă în forţa şi modestia lor. Nu-mi dau seama pe ce se bazează liniştea cu care îşi anihilează instinctul vital. Şi, în ce mă priveşte, recunosc, nu sunt deloc convins că acest instinct face parte dintre lucrurile care trebuie detestate. Din contră, descopăr mereu că ipohondria mea nu e întâmplătoare. Ieri, în vreme ce fugeam spre gura metroului, ca să nu întârzii unde vroiam să mă duc, am simţit, deodată, o durere ascuţită sub şoldul stâng. „Nervul sciatic”, am zis la întâmplare, întrucât ignoranţa mea în materie de anatomie nu-mi îngăduie să ies din aproximaţii. După câţiva paşi, durerea a încetat şi m-am liniştit, în metrou, câteva minute mai târziu, am simţit-o însă din nou. Şi, cum stăteam în picioare, mi-am dat seama că încep să transpir abundent. „M-am îmbrăcat prea gros”, m-am gândit. Brusc, senzaţia de rău s-a accentuat. Aveam parcă un gen de vertij. „Ce naiba-i asta?”, m-am întrebat. Ameţit, mi-am zis, cu un amestec ciudat de panică şi de linişte, că e foarte uşor să mori. Te prăbuşeşti şi gata. Toate problemele se rezolvă. Scapi de ele. Începe lunga, nesfârşita împărăţie a nimicului. În clipa următoare am făcut ceva incredibil. M-am îndreptat spre primul scaun şi am rugat o doamnă în vârstă să-mi permită să stau jos, deoarece îmi era rău. După ce m-am aşezat, am început să-mi revin. Am renunţat, totuşi, să mă mai duc unde vroiam. M-am întors acasă, pe jos, gândindu-mă că nu sănătatea, ci boala ne face să ne judecăm viaţa. Te întrebi ce e omul, ce eşti, cât eşti. Probabil, de aceea medicina a fost atât de aproape de teologie.

Adevărul e că am trecut prin situaţii critice când mi-am păstrat un calm anormal. Ceea ce nu reuşesc să înfrunt e *ideea* morţii. În faţa ei mă simt complet descoperit, fără nicio apărare. Şi nu cred să existe vreo artă de a muri. Sau, dacă există, nu pot nici măcar s-o sesizez cu logica mea, fiindcă mă tem de nimicul care ne aşteaptă la capătul vieţii mai mult decât de nimicul trăit. În privinţa aceasta, lipsa mea de imaginaţie e totală. Încât dacă e o

subtilitate să priveşti cu scârbă filosofică bolile, nu am, probabil, nicio şansă să devin subtil. Tot ce pot înţelege eu e că disperarea cea mai naturală e în dragostea de viaţă.

Sunt momente când aş da întregul meu orgoliu pentru puţină artă de a trăi. Mi-ar plăcea să fiu mai social, să stau la taclale, înşirând nimicuri simpatice care constituie farmecul unei şuete. Din păcate, nu prea am ştiut să-mi fac prieteni. M-am priceput doar să-i dezamăgesc pe cei pe care mi i-a dat soarta. Petrecerile, când am nimerit la ele, s-au transformat, de obicei, în supliciu. Resursele mele de haz sunt foarte modeste şi, ceea ce e şi mai rău, sunt conştient de asta, astfel că mă inhib într-o societate veselă, devin şi mai rigid, şi mai stângaci, şi râd forţat în caz că încerc să fac faţă, să fiu cât de cât amuzant. Rezultatul e, bineînţeles, catastrofal. Sfârşesc, matematic, prin a fi terorizat de gândul că-i deranjez pe ceilalţi, că-i indispun, silindu-i să-mi suporte cu politeţe prezenţa. Dar asta nu mă ajută să mă descurc mai uşor cu mine însumi. Uneori, mă simt îngrozitor de obosit de şirul lung de amânări din viaţa mea. De câte ori a trebuit să iau o hotărâre dificilă, am găsit cele mai neaşteptate pretexte pentru a face din „azi”, „mâine” şi din „mâine”, „poimâine”, până ce, sătul de tergiversări, am renunţat. Teama mea cronică de a lua hotărâri a decis multe! într-o singură privinţă, cred, n-am ezitat niciodată. Am socotit bucuria de a trăi o bucurie reală, chiar şi sub formă de surogat. Nu trebuie să-mi explice nimeni de ce Mefisto, când îşi numeşte adversarul, nu se referă la sfinţenie, ci la puterea de a crea, de a multiplica viaţa. Sau că viaţa e un amestec de miracol şi mizerie, că totul depinde de ce alegi. Uneori, n-am nevoie decât de un petic de cer limpede pentru ca dragostea mea de viaţă să ia foc. Pe măsură ce devin mai vulnerabil, iubesc parcă şi mai mult lumina care înnegreşte, vara, pietrele din Bucureşti şi, la drept vorbind, nu mă mir că văd în sinucidere, nu o

dovadă de uzură nervoasă, ci un act vital. O revoltă. Un ultim reproş, plătit cu viaţa. Şi e şansa mea, probabil, faptul că nu pot să mă bucur de o zi frumoasă fără să fiu şi puţin disperat. Asta mă ajută să nu clachez.

De fapt, Andrei, nu-mi fac prea multe iluzii în legătură cu idealismul meu. Ştiu că e păgubos. Şi pe urmă, de ce să mă laud? Morile mele de vânt nu sunt, ca la Don Quijote, o formă de a crede în ce simţi nevoia să crezi fără să-ţi mai pese de altceva. La mine, idealismul e, mai degrabă, o neputinţă. Nu sunt în stare să mă descurc, să-mi fixez un obiectiv practic şi să merg spre el. De politicieni, nu mă simt atras. E nevoie şi în politică de o vocaţie, pe care eu n-o am. Când stau şi mă uit ce se petrece în Parlament, prefer să fiu „orator11 pentru moliile din camera mea. E mai igienic şi mai suportabil. La afaceri mă pricep cam tot atât cât se pricepe un analfabet la pictura abstractă. Aşa că îngroş numărul „proştilor" care aşteaptă să apară şi speranţa din cutia Pandorei, în timp ce „deştepţii" se aranjează, fără să mai piardă vremea, în actuala mâzgă. Ar trebui să lămuresc măcar nişte probleme meschine, dacă, la actualele preţuri, voi putea plăti căldura sau femeia care vine, din când în când, să facă puţină ordine în dezordinea din camera mea, dar le „rezolv"fugind de ele cu ajutorul vechii mele laşităţi în faţa dificultăţilor. N-am cum trage de pensia mea ca de un elastic şi e de la sine înţeles că voi fi nevoit să mă restrâng la ce pot să acopăr cu ea. Uneori, încerc să-mi zgândăr orgoliul, însă frondele mele sfârşesc, în genere, lamentabil, în dorinţa de a exista ca atunci când faci „pluta" pe apa unui lac liniştit, fără să mai mişti mâinile şi picioarele decât atât cât trebuie ca să nu te îneci. Totul e să te obişnuieşti cu gândul, să laşi viaţa să treacă. Se va sfârşi primăvara, după aceea va veni vara... altceva ce să-ţi spun? E greu să fii prea visător pe malul Dâmboviţei, căci se găsesc totdeauna şmecheri care te aduc la realitate. Încât încerc să privesc

viaţa aşa cum e. Am uitat de când n-am mai intrat într-o bibliotecă sau într-un teatru. Cumpăr în continuare cărţi, dar mă mărginesc să le răsfoiesc, după care mă întorc la maldărul de ziare de lângă canapea. Seara, deschid televizorul, să văd cu ce i-am mai uluit pe străini. Caut antidoturi la dezamăgiri şi nu prea le găsesc. Am senzaţia că totul s-a urâţit în jur şi că e din ce în ce mai dificil să găseşti un loc curat şi un om curat. Când nu plouă şi se luminează cerul, privesc frunzişul întunecat al plopilor de peste drum. În acele momente, uit de oboseala care mă uzează sufleteşte. Starea mea de spirit se apropie de normal. Sunt fericit că trăiesc, chiar dacă romanticii reprezintă o specie pe cale de dispariţie şi trebuie să mă consolez cu gândul că realismul cel mai abject, cel mai grosolan, e inevitabil într-o perioadă în care totul se bulversează. Oricum, Bucureştiul nu e un oraş potrivit pentru sinucigaşi. El te invită să-ţi duci crucea, să „supravieţuieşti". Uneori, simt că lipseşte un singur pas pentru a luneca „dincolo de singurătate", apoi îi mulţumesc lui Dumnezeu că am, încă, o sănătate bună şi-mi amintesc că viaţa e un amestec de eşecuri şi de luări de la capăt. Atunci nu mă mai mir de nimic... Apropo. Pe o stradă circulată din Bucureşti, un bărbat între două vârste a trecut ieri, gol-puşcă, ţinând o piatră în mână. Pietonii se prefăceau că nu-l văd, dar bombăneau revoltaţi. De ce? în Occident, din câte ştiu, se organizează chiar demonstraţii cu oameni goi-puşcă. Noi suntem încă timizi la acest capitol. În schimb, avem o lungă experienţă de normalizare a anormalităţii. Cred că am putea „normaliza"până şi Infernul, dacă ne-am strădui... în concluzie, se observă cu ochiul liber acum cine intră în tagma învingătorilor, în niciun caz, eu. Unul ca mine e sortit să încurce lumea printre învinşi. Dar dacă mai pot să nu fiu indiferent, nu mă socotesc ratat. Crezi că toţi învingătorii „au reuşit" şi că toţi învinşii sunt nişte „rataţi"? Poate că există şi „învingători" rataţi şi „învinşi" care pot zice: „Vai de biruitori!".

Într-o seară, din vara anului 1946, mai mulţi studenţi am fost duşi la poliţia din Făgăraş. Cântasem ceva ori strigasem ceva interzis, nu mai ţin minte bine. N-am stat decât vreo oră, într-o curte întunecoasă, apoi ni s-a dat drumul. După aceea m-am ferit să mai trec prin asemenea situaţii. Şi nu l-am înţeles până la capăt pe Andrei, ultima oară când l-am văzut. Am vrut să-l ajut să câştige nişte bani, deoarece ştiam că o ducea greu. De aceea i-am propus să facă, o vreme, corectură la *România liberă.* M-a respins cu brutalitate: „Eu? Să fiu atent să nu lipsească vreo literă din bâlbâielile lui Ceauşescu? Nici nu mă gândesc”. Mi s-a părut că ducea prea departe intransigenţa, deşi, poate, el avea dreptate, nu eu. Eram convins că într-un blestem istoric din care ieşeau numai două drumuri, unul spre puşcărie, altul spre exil, era normal să fii egoist, să vrei să te salvezi. Acum, însă, mă simt stânjenit de câte ori constat că se vorbeşte mai mult despre „rezistenţa prin cultură” decât despre curajul celor care au înfruntat infernul închisorilor. Nu pentru că aş contesta „rezistenţa prin cultură”. Fiecare carte cinstită ajunsă în librării a jucat, neîndoielnic, un rol subversiv, a limitat şi a boicotat obscurantismul ideologic. Dar ce rost are să ne supraevaluăm meritele? Despre curaj pot vorbi cei luaţi noaptea de-acasă, duşi în beciurile Securităţii, stâlciţi în bătaie, azvârliţi după aceea într-o celulă, dacă au ieşit întregi din coşmar. Noi am trăit ca „acrobaţi”, atenţi la fiecare pas, şi tocmai în smerenia de a recunoaşte asta ar trebui să ne căutăm orgoliul. Căci teama nu ne-a transformat în canalii. Ne-am străduit să trecem prin furcile caudine ale cenzurii pentru a tipări cărţi care ne creau probleme, când am fi putut să fim cinici, ca autorii „oficiali”, să nu ne pese decât de buna noastră stare, uşor de obţinut prin minciună. Şi nu frica a fost partea cea mai mizerabilă a vieţii noastre. Cei care aveau motive să se teamă erau tocmai cei care au refuzat să fie lichele. Deci, la ce bun să ne contrafacem

biografiile? Mai are vreun sens o viaţă înfrumuseţată, măsluită, golită de încercările prin care am trecut? Niciodată nu sunt mai sigur că n-am trăit degeaba ca atunci când mă gândesc că am cunoscut umilinţa, revolta, frica, disperarea şi totuşi pot să vorbesc despre dragoste.

E ceaţă afară, iar plopii par alcătuiţi din fum.

Luminile de poziţie

Să nu-ţi imaginezi că am glumit. Am fost de câteva ori la un pas de punctul final. M-a salvat de fiecare dată faptul că n-am avut îndrăzneala să-mi închei socotelile. Şi laşitatea e bună la ceva, se pare! Mă apăsa ideea că nu exist decât pentru funcţionarii care încasează taxele. E cumplit să deschizi cutia de scrisori şi să nu găseşti în ea decât prospecte, reclame şi facturi. Sau să fii întrebat pentru a mia oară „de ce v-aţi exilat?", apoi să fii ascultat din politeţe. Românii de aici mănâncă sărmăluţe de Crăciun şi se bârfesc între ei de câte ori au ocazia. Asta le dă iluzia că nu s-au rupt cu totul de viaţa dinainte. Mie mi-a fost greu să-mi regăsesc ţara în „mititei". Şi nici n-am dus dorul hărţuielilor de care am avut parte acolo. Aş fi semănat unui scăpat din ospiciu care are nostalgia cămăşii de forţă. Am preferat compania bătrânului chinez. El, continuă să rămână chinez, eu continui să fiu român, dar condiţia noastră de emigranţi ne apropie, ne face să fim mai puţin „străini" unul faţă de altul decât faţă de ceilalţi. Aşa că ştiu ce vorbesc. Înainte de a pleca, simţeam că, odată cu zilele lui Ceauşescu, treceau şi zilele mele, că, astfel, dictatura mă devora putrezind, ceea ce mă scotea din minţi, îmi risipeam viaţa aşteptând şi nu mai înduram gândul că nu făceam nimic. Aici, studiez un ocean care nu mă interesează şi încerc să rezist până la capăt.

(Andrei)

Mă văd într-o seară din septembrie 1989. S-a lăsat întunericul, iar bulevardul Republicii e aproape halucinant. E luminat doar de maşinile care-l mătură cu farurile. Pe o asemenea stradă, oricând poţi să faci un accident, deoarece pietonii, alergând disperaţi să prindă un autobuz, ies din întunecimea trotuarelor ca nişte fantome, direct în faţa ta. În dreptul Teatrului Naţional trebuie să frânez. Circulaţia e oprită. Pe toate cele trei benzi care pătrund în Piaţa Universităţii se află un mare cârd de maşini imobilizate, iar ţignalele miliţienilor, stridente, poruncesc fiecărei maşini care se apropie să îngheţe pe loc. Curând şi în urma mea se formează un convoi al cărui capăt nu-l văd din cauza beznei. Sting motorul. De altfel, şi alţii fac acelaşi lucru. Şi nimeni nu claxonează. Nimeni nu întreabă de ce suntem opriţi. Ştim toţi de ce. Ne-am învăţat. Se aşterne o tăcere de moarte, tulburată numai de ordinele răstite ale agenţilor de circulaţie care se agită continuu, cuprinşi de o frenezie isterică, arţăgoasă. Unul a apărut lângă maşina mea. Îmi bate în geam şi-mi porunceşte să sting nu numai farurile, ci şi luminile de poziţie. Încerc să cer lămuriri. Inutil. Miliţianul a şi plecat. N-are timp de discuţii. Bate în geamul altei maşini şi repetă acelaşi ordin. Rând pe rând, luminile de poziţie ale tuturor maşinilor se sting, iar convoiul se cufundă într-o baltă de întuneric. Mă pregătesc de o aşteptare îndelungată. Apoi, brusc, mă gândesc că acest întuneric este o altă formă de tăcere. Miliţienii ne-au camuflat în beznă, ne-au cerut să nu ne semnalăm prezenţa, prin luminile de poziţie, să nu existăm, să dispărem temporar. Prezenţa noastră, mai ales în număr atât de mare, i-ar putea supăra pe cei ce se pretind emanaţia noastră. Miliţia e precaută. De ce să rişte? Sau, poate, aşa a primit ordin. În orice caz, noaptea e acum perfectă. A cucerit toată strada. Ceauşescu poate să treacă liniştit când se va decide să treacă. Nu-l

incomodăm. Inoportunii au acceptat să fie pentru o vreme aruncaţi în neant. „Şi ce rost are să te enervezi? mă întreb. Din moment ce miliţianul ţi-a bătut în geam, cerându-ţi să stingi luminile de poziţie, e limpede că e inutil să te împotriveşti, susţinând că tu nu cunoşti nicio lege care să prevadă aşa ceva. Nu obţii nimic. Rişti numai să ţi se ia permisul de conducere. Mai bine îţi vezi de treabă. Stingi luminile de poziţie şi aştepţi să treacă timpul. Cât o să dureze aşteptarea? O oră? Două? Un veac? Adu-ţi aminte ce zicea cronicarul despre bietul om aflat sub vremuri şi calmează-te. Fii înţelept, gândeşte-te la altceva…” Uneori, nici n-am mai aşteptat să ni se ceară să stingem „luminile de poziţie”. Odată ce am ştiut ce va urma, am strâns din dinţi şi le-am stins. „Să treacă şi acest moment”, ne-am zis mereu…

Dincolo de Spitalul municipal, se ridică una din construcţiile neterminate prin care Ceauşescu a încercat, faraonic, să-şi eternizeze „domnia”. Dacă deschid fereastra, îi pot zări scheletul de piatră şi beton. Nu e urâtă, ca monstruoasa „Casă a poporului”. Doar balconul, mussolinian, aplicat fără nicio noimă pe coloanele de marmură, supără… Din acest balcon a vrut Ceauşescu să privească defilarea de la 23 august 1989. Dorea un spectacol impozant, triumfal, pe care să-l opună disperării românilor, într-un moment de mari tensiuni interne, ce ameninţau să devină explozive, şi pentru a-i convinge pe scepticii de pretutindeni că era stăpân pe situaţie, că avea toate frâiele în mână. De aceea a dat ordin ca faţada să fie finisată în grabă şi s-a produs chiar o inaugurare oficială, deşi, pe celelalte laturi, construcţia se găsea în stadiu de şantier. Când m-am întors de la mare, m-am văzut nevoit să fac un lung ocol ca să ajung acasă. Cordoane de miliţieni barau, de la distanţă, orice acces spre locul cu pricina unde era mare fierbere. Începuseră pregătirile pentru „marea demonstraţie”.

Am avut atunci o săptămână de groază. De dimineaţa până noaptea târziu, se repeta continuu cu mii de oameni

îmbrăcaţi în roşu şi în alb sau în uniforma gărzilor patriotice. Prin megafoane uriaşe li se comanda ce trebuiau să facă şi auzeam răcnetele „regizorilor”, mereu aceleaşi: „mai cu viaţă”, „bate pasul pe loc”, „stai aşa”, „pe loc repaos”. Se punea la punct, în cel mai curat stil paramilitar, entuziasmul „spontan”, repetiţiile fiind păzite de miliţieni. Dincoace şi dincolo de Podul Eroilor, bulevardul fusese confiscat, iar circulaţia oprită. Stam şi ziua şi noaptea cu ferestrele închise, ca să mai atenuez cumva dementa comenzilor urlate în megafoane şi purtate de vânt, odată cu praful, peste oraş. Când mă uitam pe geam, vedeam fie oameni de ordine înşiraţi printre miliţieni, de-a lungul trotuarelor, fie tineri în maiouri roşii ori albe care o „ştergeau” de la repetiţii. Ceauşescu părea hotărât să se eternizeze cu forţa şi, de la o zi la alta, simţeam că nu mai puteam suporta zgomotele, care înnebuneau şi câinii din cartier. Până la urmă, m-am hotărât să cobor jaluzelele şi să stau, în plină zi, cu lumina aprinsă.

Am relatat acest episod în *A doua poliţie,* din care am publicat câteva fragmente, în primele luni după revoluţie. Mi-am pierdut atunci câţiva prieteni care m-au acuzat că agit o problemă falsă, vorbind de „vinovăţia victimelor”. Surprins, am replicat, am polemizat, sigur că dreptatea era de partea mea. În fond, tocmai în asta stă perversiunea regimurilor totalitare. Nu se mărginesc să facă victime, le obligă să devină, fără voia lor, vinovate, fie şi numai prin reflexul de a socoti autoapărarea o atitudine. Până la urmă, am bătut, însă, în retragere.

Azi, am fost la guvern. Un ministru a vrut să mă vadă. La poartă, mi s-a cerut un act de identitate. „N-am.” Poliţistul m-a privit mirat. „Cum n-aveţi?” „Foarte bine, n-am. Aşa umblu eu, fără acte.” Şi am vrut să plec. A coborât secretarul ministrului să „garanteze” pentru mine. În lift, mi-a sugerat, politicos, că ar fi cazul, totuşi, în general, să am la mine un act de identitate. „Ştiţi, se

întâmplă atâtea tâlhării.” Vroia să mă facă să înţeleg că, dacă aş fi găsit mort pe stradă, poliţia s-ar afla în încurcătură. Desigur, are dreptate. N-ar fi frumos din partea mea să provoc încurcături bravei noastre poliţii.

La sfârşitul unei discuţii cam fără obiect, ministrul mi-a dat o scrisoare. E veche de un an şi jumătate! M-am jenat să-l întreb de ce nu mi-a trimis-o când a aşternut-o pe hârtie şi s-a decis să mi-o dea abia acum. Dar n-a fost singura surpriză. Nu mă aşteptam ca un politician aflat la cârma unui partid împotriva căruia am scris multe articole să mi se adreseze fără resentimente, reproşându-mi numai că nu semăn „celui din cărţi”. Regula, azi, e alta; oameni pe care i-ai crezut normali îţi arată, pe neaşteptate, o faţă rea, schimonosită de ură, iar curajul cel mai răspândit, cel mai la îndemână, după o lungă frică, e, se pare, acela de a azvârli cu pietre sau cu noroi. O scrisoare civilizată sună de-a dreptul ciudat într-o vreme de „liberalizare” maximă a insultelor.

Primul reproş pe care mi-l face e că am trădat „imperiile ficţiunii pentru mizeriile lumii reale”. Prin „mizeriile lumii reale” înţelege, desigur, confruntările politice în care n-ar trebui să mă amestec. Şi e ceva adevărat aici. Eu n-am însuşiri de „om politic”. Faptul că în mai ’90 am săvârşit copilăria de a mă lăsa împins să candidez pentru un loc în Senat n-a fost decât o eclipsă trecătoare de luciditate, în general, îmi văd limitele. Iar trăncăneala politică de azi, devenită un soi de maladie naţională, o suport greu. Numai că încercările mele de a fugi de „mizeriile lumii reale” au fost, mereu, pe jumătate, ratate. Istoria a rămas pentru mine un fel de hârtie de prins muşte în care mi s-au încleiat picioarele. Mai mult, am impresia că, azi, şi indiferenţa e o formă de a face politică. Practic, toată lumea face politică la noi, numai că unii fac politică prin dezgustul de politică. Şi chiar dacă n-aş fi ajuns să mă îndoiesc de valoarea înţelepciunii, ar trebui să recunosc că trăiesc undeva la jumătatea drumului, între impulsul de a întoarce spatele

mizeriilor lumii reale şi neputinţa de a urma acest impuls.

Îmi reproşează, apoi, că am devenit altul după revoluţie, că m-am schimbat. În privinţa aceasta, se înşeală. Revoluţia m-a găsit interzis ca scriitor, şomer ca salariat şi suspect ca individ în cetate. Şi am dat dovadă, atunci, de o credulitate ridicolă. Dar să admitem că lucrurile n-ar fi stat aşa. Ce ar fi fost rău în faptul de a mă fi schimbat? E, oare, normal să treci senin peste un prag de foc şi de sânge, fără să-ţi judeci viaţa până la capăt? După ce ai stins, de nenumărate ori, „luminile de poziţie", înţelegi, într-o singură zi, că a îndura o istorie silnică este un mod de a o merita. „Omul acrobatic" şi-a făcut din evitarea pericolelor o „artă" şi din prudenţă un „stil", dar astfel s-a expus unui risc de altă natură. Nu ne prea păsa că între zidurile spitalelor psihiatrice se petreceau orori. Dimpotrivă, era, parcă, mai bine ca „nebunii" să fie socotiţi nebuni, pentru ca noi, rezonabilii, să ne putem considera oameni normali. „Nebunii" ne puneau în cauză laşitatea, iar aceasta ne displăcea. Era mult mai comod să ne convingem că toţi cei care aveau curaj nu erau în toate minţile. Dacă îndrăzneau ceea ce nu îndrăzneam noi, erau, cu siguranţă, nebuni.

Reproşul care m-a descumpănit cel mai mult e acela că, după ce m-am arătat plin de înţelegere pentru o victimă a Inchiziţiei, în *Apărarea lui Galilei,* aş fi devenit un „inchizitor". Un lucru se dovedeşte imposibil azi, să-ţi aperi onoarea, şi m-am resemnat să aud tot felul de acuzaţii, dar „inchizitor", eu? La aşa ceva nu m-am aşteptat. Mai ales că eu nu m-am radicalizat *după* revoluţie. Aproape tot ce am spus explicit după revoluţie am spus şi în ultimii doisprezece ani ai domniei lui Ceauşescu, în cărţile mele, prin parabole sau folosindu-mă de un limbaj esopic, specific literaturilor din Est. N-aş reuşi azi un proces al totalitarismului mai aspru decât în *Viaţa pe un peron,* apărută în 1981, şi n-am spus nici pe departe, după revoluţie, ce am spus despre teroare şi despre frică în *Un om norocos,* carte demascată tocmai

fiindcă Securitatea şi-a dat seama că mă refeream la cuplul Ceauşescu. Vina mea nu e aceea că n-aş fi spus unele lucruri pe care le spun azi. Vina mea e că până în 1983, când am fost destituit de la *România liberă,* am consimţit, fie şi strângând din dinţi, să fac parte dintr-un mecanism pe care, în sinea mea, îl condamnasem de mult şi să conduc un ziar care, în partea lui oficială, nu putea fi decât mincinos. N-am scris nimic de care să-mi fie ruşine azi, niciun rând pe care aş vrea să-l ard, dar e asta o scuză? Dimpotrivă, poate că e o circumstanţă agravantă, deoarece nu am justificarea că aş fi crezut în comunism. Am crezut doar în dreptul de a nu mă lăsa strivit. Şi m-am hrănit cu două iluzii: că se poate face binele înlăuntrul răului şi că poţi să rămâi curat chiar într-o istorie murdară. Apoi, vina mea e că am vorbit „acrobatic" sau cu jumătate de voce, în loc să rostesc adevărul, răspicat şi fără ocoluri, cum au făcut cei mai curajoşi dintre noi. Am fost de două ori interzis, ca scriitor, dar am ezitat să protestez public în termenii în care gândeam. Şi abia la a doua interdicţie, în primăvara lui 1989, am reuşit să învinge una din barierele care mă determinaseră să ezit: dorinţa sau vanitatea de a-mi vedea publicate cărţile. Nu mi-au rămas decât teama de teroarea fizică şi, mai ales, teama pentru soarta fiului meu.

Acum, când mă uit în urmă, îmi dau seama şi mai bine că ne-am aflat cu toţii într-un sistem care s-a priceput de minune să stâlcească destine. De aceea sunt bucuros că n-am avut tentaţia să învinovăţesc pe nimeni, cu excepţia celor ce au comis crime, pentru lucruri petrecute înainte de decembrie 1989- Am fost convins – şi sunt şi azi – că distincţia care ne trebuie nu e dintre „puri" şi „impuri", ci dintre călăi şi victime. Nu mi-am îngăduit, slavă Domnului, să ridic vreo piatră împotriva acelora care au avut mai puţin curaj decât mine. M-am mărginit să-i admir pe cei care au avut mai mult curaj decât mine, să dispreţuiesc lichelele şi să încerc să uit de canalii. La

revoluţie, mi-am imaginat că toate zidurile din faţa noastră s-au prăbuşit. Şi după ce, ani în şir, vorbisem cu palma pe gură, am vrut să mă manifest ca un om liber, însă cu atât mai brutală a fost trezirea la realitate. M-am simţit, ca atâţia alţii, păcălit într-un mod cinic şi m-am revoltat împotriva credulităţii mele. Aşteptările înşelate m-au exasperat, m-au îndârjit. De aici au provenit, probabil, accentele patetice care au putut fi luate de cei ce nu mă cunosc drept intoleranţă.

Te înţeleg perfect. Am văzut şi eu prin Occident cutii poştale pline cu prospecte, cu reclame, cu facturi şi fără nicio scrisoare. În pustiu, poţi măcar să-ţi dai o explicaţie. Nu e nimeni în jur, de aceea eşti singur. Dar într-un oraş, ce explicaţie să-ţi mai dai? Că până şi Dumnezeu îţi va factura, într-o zi, sprijinul pe care i-l ceri? Mă tem că „omul nou" a fost creat nu numai în Est, Andrei. A fost creat, se pare, şi în Occident. Doar că nu e vorba de acelaşi „om nou". Aici, comunismul a creat un „om acrobatic". Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o maşină superioară şi eficientă de făcut bani. Din păcate, n-am moştenit firea religioasă a mamei. Rugăciunea umple, probabil, orice singurătate şi te împiedică să te învârti în gol, cum am senzaţia că fac eu. Las ocaziile să treacă, pentru a mă hrăni, apoi, cu regrete, cum se hrănesc hienele cu resturi. Nu găsesc, ca tine, facturi, prospecte, reclame în cutia poştală. În schimb, constat că lumea se micşorează pentru mine tot mai mult. Fii liniştit, nu-ţi mai reproşez nimic.

Filosofia supravieţuirii

Află că am plecat din România şi din această cauză, fiindcă n-am mai vrut să „supravieţuiesc”. Mi-am zis: ori trăiesc, ori crăp. Îmi venea să urlu, văzând atâta „înţelepciune” în jurul meu. Inclusiv a ta, iartă-mă că ţi-o spun. Îmi dădeaţi impresia că ţelul vostru principal în viaţă era acela de a „supravieţui”, de a trişa teroarea, supunându-vă ei.

Şi ce mai putea să spere unul ca mine? Că a doua zi n-o să se mai dispreţuiască fiindcă n-a găsit curajul să-i scuipe în faţă pe cei care l-au dat afară din facultate, apoi l-au dat afară de peste tot? Sperase asta înainte şi fusese în zadar. Iar Securitatea avusese şi cinismul de a-mi propune să devin „colaborator”. M-am gândit că o să-i „torn” pe cei care-şi bătuseră joc de mine, însă la primul „raport” mi-a venit să vomez, de scârbă, şi am rupt hârtia. Apropo, Don Quijote al tău ştie, oare, cum arată o asemenea scârbă? El fuge din realitate în iluzii. Simplu, comod, igienic.

Cât am spălat farfurii, aici, la un restaurant din port, am avut timp suficient să-mi pun problema de unde provine mediocritatea care ne ţine în loc, dar pe care nimeni n-o va recunoaşte acolo. Printre cauze, cred eu, e şi uşurinţa de a supravieţui în orice condiţii şi pe care în zadar ai căuta-o pe lista păcatelor noastre. Ea e socotită

o virtute! Ne lăudăm cu ea, pretindem că, fără ea, ne-am fi prăpădit. Fiindcă aşa suntem noi, românii, avem o părere excelentă despre noi înşine. Iar dacă îndrăzneşti cumva să ai îndoieli, se găseşte totdeauna un demagog care să te acuze că nu eşti „bun român". Şi, din moment ce nu eşti „bun român", nu mai eşti, în ochii multora, nici „român". Aşa că n-ai cum să mă înţelegi. Pentru mine cea mai îngrozitoare descoperire a fost să văd că nu numai ruşii, cu tancurile, ne-au impus un regim criminal şi strâmb. Oare în Securitate au fost numai străini? Ceauşescu era înconjurat de străini? Cei care îl aplaudau, care îi închinau ode linguşitoare, care îl pictau între voievozi, nu erau români? Arhitecţii care au pregătit planurile pentru dărâmarea sau pentru ascunderea bisericilor, ce erau? Nu erau români? Medicii care făceau poliţie ginecologică din ordinul lui Ceauşescu erau extratereştri? Magistraţii care au trimis sute de mii de români în temniţe şi la Canal, nu erau români? Şi pentru ce au făcut tot ce au făcut? Puţin le-a păsat că România se rupea de tradiţiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului. Cum ziceţi voi, elegant, vroiau să „supravieţuiască"! Merci, m-am săturat să mai aud de această supravieţuire. Când am plecat, am vrut să ies nu numai dintr-o puşcărie, ci şi dintr-o mentalitate, devenită scuză bună la toate, pe care, dacă o iei în serios, ajungi s-o pui la baza căderii tale. Ce mai contează că eşti terorizat? Important e să-i păcăleşti, aplaudându-i, pe cei care te terorizează.

În măsura în care există un blestem care ne urmăreşte, aici ar trebui căutat, probabil. Şi sper

că măcar tu n-o să mă socoteşti mai puţin român din această cauză. Eu, unul, mă consider mai român decât românii care l-au împuşcat pe tata. Aud că unul din saltimbancii lui Ceauşescu mă socoteşte „trădător”. Adică eu sunt trădător, în vreme ce lăudătorii lui Stalin, apoi ai lui Ceauşescu, dintre care unii au dus neruşinarea până la a ridica în slăvi distrugerea satelor româneşti şi transformarea lor în cazărmi agricole, sunt patrioţi? Ar fi mai cinstit, poate, să vorbiţi despre o „criză a caracterelor”, nu de o „criză morală”.

Singura noastră scuză ar fi că resemnarea ne-a fost, poate, ursită. Mă gândeam într-o zi: ce se află la originea noastră, în secolul unu după Christos? Un popor înfrânt, lipsit de speranţă, căruia i se luase viitorul, prea dezamăgit pentru a mai înfrunta a doua oară istoria: dacii. Şi nişte cuceritori care şi-au văzut repede inutilă victoria lor: romanii. Ne-am născut din amărăciunea unei înfrângeri definitive şi din decepţia unei victorii zadarnice. Era normal, poate, ca ursitoarele să ne dea o singură poruncă, valabilă pentru orice situaţie: „Trăieşte ziua de azi, aşa cum e. Încearcă să te descurci, să supravieţuieşti”. Era normal, poate, să ajungem la filosofia din proverbul care zice că „apa” trece, „pietrele” rămân, şi ca ăsta să fie principiul de bază al înţelepciunii noastre.

Dar pe mine viaţa m-a silit să nu mai vreau să aud de asemenea înţelepciuni. Tata mi-a mărturisit, ultima oară când l-am văzut, că-i era foarte frică şi că ar fi vrut să trăiască, să mă vadă însurat, să se joace cu nepoţii. Cu toate acestea, n-a aruncat puşca. A rămas în munţi. Ai vrea să cred acum că a greşit, fiindcă nu s-a resemnat, după exemplul ciobanului din Mioriţa*?*

sau că a murit numai pentru a fi socotit şi azi, de unii, „bandit”, iar asasinii să primească pensii grase? Sunt destul de singur aici ca să mă înduioşez dinaintea unor amintiri. Sper să mă vindec, însă. (Andrei)

Eu nu cred că există un european „de nicăieri”. Nu există decât europeni „de undeva”. Europeni din Franţa. Europeni din Germania. Europeni din România. Dacă nu eşti european „de undeva”, nu mai eşti nimic. Susţin asta de câţiva ani. Şi mă întristează să văd că unii dintre noi tânjesc să se „internaţionalizeze” pentru a scăpa de complexul că suntem nişte provinciali ai Europei. A fi „european” nu este o calitate pe care o obţii „vindecându-te” de calitatea de român sau lepădându-te de ea, ci a adăuga identităţii româneşti o perspectivă europeană. Drumul spre regăsirea Europei, de care se vorbeşte acum la noi până la saţietate, trece prin regăsirea României dinainte de Yalta. În fapt, comunismul a fost un cosmopolitism cu sens geografic invers. Deschiderii spre Occident i-a fost opusă deschiderea spre Orient. Modelul nu mai era Parisul, ci Moscova. Iar acest „cosmopolitism roşu” a fost un dezastru pentru spiritul nostru naţional. Într-o primă fază, l-a înăbuşit prin faimosul „internaţionalism proletar”. Apoi, l-a corupt printr-o simbioză absurdă, contra naturii, dintre comunism şi naţionalism, Ceauşescu nefăcând decât să aşeze un costum naţional românesc peste tunica lui Stalin. Dovadă că „naţionalistul” Ceauşescu n-a ezitat să dărâme biserici româneşti şi sate româneşti. De aceea îmi spun: a fugi, de aici, „în Europa”, este o iluzie; a întoarce spatele Europei este o prostie. Singurul lucru inteligent pe care l-am putea face ar fi să devenim, cu adevărat, „europeni din România”. Dar asta presupune să nu ne mai îmbătăm cu dulcegării. Mă surprind vorbind uneori cu tandreţe despre praful, bălţile şi gropile din Bucureşti. Aşa ceva poate fi explicabil din punct de vedere sentimental,

dar nu în felul acesta ne vom dovedi patriotismul. Important ar fi să găsim în noi resursele necesare unei judecăţi lucide, pentru a nu lăsa defectele să lucreze ca o boală, deoarece niciodată n-am mers până la capăt cu analiza slăbiciunilor noastre. Ne-am oprit, în genere, la constatări vagi, sentimentale, despre „ospitalitatea românească”, iar cei care s-au abătut de la această regulă au stârnit fulgerele „patrioţilor”. Ajunge să ne amintim ce-a păţit Caragiale pe care unii l-au considerat „ultimul ocupant fanariot” pentru vina de a ne fi pus o oglindă necruţătoare în faţă. Şi, oare, nu din aceleaşi cauze am preferat să-l socotim pe Caragiale comic, amuzant, când el este, dincolo de râs, singurul nostru tragic? O dezbatere recentă, la Televiziune, pe tema „e o ruşine să fii român azi?” a stârnit un cor de proteste. Unele erau întemeiate. Căci orice se poate schimba, cetăţenia, profesia, starea civilă. Dar naţionalitatea, nu. Aceasta ţine de destin. Şi nu te poţi ruşina pentru ceea ce nu e facultativ. Calitatea de român nu e un contract pe care-l poţi rupe dacă nu-ţi convine. Plecând la Paris, din Bucureşti, poţi să devii „cetăţean francez”, nu „francez”. Dar cu acel prilej m-am lămurit, încă o dată, că demagogii au în problema naţională o adevărată mină de aur. Nu trebuie decât să ne linguşească virtuţile şi să ne mângâie complexele pentru a primi aplauze.

Mă bate gândul, deci, că superficialitatea la care face aluzie Andrei e reală. Şi că ea se vede nu doar în faptul că nu prea gustăm tragediile, în timp ce melodrama are la noi un succes garantat, sau că născocim Apocalipsul cu aceeaşi uşurinţă cu care creăm zvonurile, dacă vrem să „ne victimizăm”, dar suntem gata să transformăm catastrofele în fleac. N-avem nevoie, se pare, să învăţăm cum să ne romantizăm păcatele. O ştim din instinct. Sunt nenumărate întâmplări scandaloase care trec, la noi, fără urmări, de parcă nici n-ar fi avut loc. Ne mirăm o clipă, după care ridicăm din umeri: „Asta e”. Şi ne vedem de treburi. Nu ne place să ne punem în cauză, de aceea

discuţiile despre metehnele noastre au eşuat fie în trăncăneală, fie în furibunde indignări „patriotice”. Nu ne place nici să fim judecaţi de străini şi nu ne-am luat după alţii decât din frică sau din snobism. Moda sovietică din anii ’50 s-a bazat pe frică. Moda franţuzească, rămasă din secolul trecut, s-a bazat pe snobism.

Şi totuşi, trebuie să admit că m-a deranjat ceva în înverşunarea lui Andrei. Poate, tonul. Mi s-a părut a fi tonul unui om ros de resentimente, deşi e posibil să greşesc, întrucât nu cunosc mecanismele psihologiei exilului. M-am străduit să mă pun în pielea românilor emigraţi de câte ori am avut impresia că ne judecă prea tranşant, prea aspru, cu aerul că nu corespundem aşteptărilor lor, dar, fără îndoială, numai cine a trăit nevroza dezrădăcinării poate înţelege ce efecte are ea în logica unui exilat. Poate că unii români stabiliţi în Occident au pierdut, în parte, contactul cu ceea ce „au fost”. N-au mai păstrat decât o amintire suferindă care-i agasează. Încearcă să se integreze într-o lume diferită de cea pe care au părăsit-o şi, pentru că nu reuşesc să nu mai fie consideraţi „străini”, dau vina pe ceea ce îi ţine legaţi de trecut. Câteodată, dacă n-au norocul să-şi creeze o situaţie mulţumitoare, îşi caută o patrie în alcool. Sau în sentimentul eşecului. Bântuiţi şi de nostalgii, amestecate cu resentimente, nu mai au, probabil, o percepţie exactă a realităţilor româneşti. Uită că, în România, pedagogia e o disciplină antipatică şi că acceptăm greu reproşurile, îndeosebi când sunt legate de suferinţe. Ne irită aproape orice părere despre metehnele noastre, chiar când e bine intenţionată, dar când reproşurile vin de la români plecaţi intră în joc şi alte resorturi care provoacă reacţii piezişe. Auzi imediat teoria „salamului cu soia”.

De altfel, m-am lovit eu însumi de această barieră. Am riscat să mărturisesc, într-o discuţie la Televiziune, că mentalitatea noastră ne-a împins să luăm din orice ceea ce „se poate”, până şi din dragoste. Am afirmat că nu

există un mit românesc al iubirii, că nu există o Isoldă românică sau un Tristan român. Legendele noastre vorbesc numai despre consolări. Şi ce e, în fond, principala noastră baladă, *Mioriţa?* Povestea unei resemnări care înfrumuseţează moartea, transformând o crimă în nuntă cu destinul. După asta, chiar câţiva apropiaţi m-au mustrat. Cum de am susţinut eu că nu avem un mit al iubirii? „Numiţi-mi unul", am replicat. Nu mi-au putut da niciun exemplu, dar nu cred că i-am convins.

Aş merge şi mai departe. De ce ne consolăm, oare, atât de uşor? De ce avem tendinţa să bagatelizăm tot ce nu ne convine? De ce ne obişnuim cu orice? Oare punem mai mult preţ pe inteligenţă decât pe credinţă? Eu unul nu sunt capabil să-i înţeleg pe sihastri şi pe călugări deoarece nu sunt capabil să clădesc nimic pe renunţări, dar poate că această limită nu e cu totul străină de un cusur mai general. Suntem noi, într-un sens profund, un „popor religios"? Dincolo de ritualul credinţei în care ne-am născut, avem, oare, un sentiment religios autentic? N-am dat creatori de religii, misionari sau profeţi. Un Calvin nu s-ar fi putut afirma la noi. Femeile din Bucureşti n-ar fi consimţit să se îmbrace în saci, să refuze orice podoabă, să deteste dansul şi cântecul pentru a se curăţa de păcate. Mi se va spune, bineînţeles: „Suntem creştini". Dar nu asta e problema. La noi, toţi vor să pară mai mult decât sunt. Nici Savonarola n-ar fi găsit adepţi care să-l urmeze. Când a apărut vreun vizionar, el a fost suspectat de sifilis ori a devenit subiect pentru viciul nostru naţional: bârfa. Ne-au lipsit, în general, fanaticii. Când au existat, fanaticii noştri s-au manifestat în politică şi au eşuat în crimă. Aceasta înseamnă că, nu numai din punct de vedere moral, trebuie să ne dea de gândit uşurinţa cu care minţim şi ne minţim. Minciuna nu e, poate, decât un rezultat al superficialităţii. Ne lipseşte o gravitate care explică şi absenţa unui mit al iubirii. La noi iubirea oscilează între romanţă şi pat, nu ajunge la conştiinţa

tragică, singura în stare să vadă în dragoste o mântuire. Şi poate că această carenţă trebuie pusă în legătură cu alta. Nu suntem înzestraţi, se pare, pentru mari amărăciuni filosofice. Pesimiştii noştri dau fuga, speriaţi, la doctor, cum îi doare puţin capul. De fapt, sunt ipocriţi când vorbesc de dezgustul de viaţă. Aşa am fost construiţi, să nu apară Iov dintre noi. Preferăm să ne agravăm păcatul originar decât să-l ispăşim. Şi e semnificativ că l-am canonizat pe Ştefan cel Mare care a umplut Moldova cu ibovnice. Sfinţenia nu ne spune mare lucru. O preţuim fiindcă aşa se cuvine, nu fiindcă am vrea s-o transformăm în model de viaţă. Nu simţim nevoia să ţinem un craniu alături pentru a ne aminti în orice moment cât de efemeră sau netrebnică e viaţa, cum se întâmplă să vezi în tablourile unor pictori spanioli. Dimpotrivă, înclinăm să credem că, la capătul oricărui rău care ocoleşte moartea, viaţa rămâne o şansă pe care se poate conta. Probabil, nu sunt singurul care e convins, pe aici, că e mai important să încerci să trăieşti demn decât să mori demn. Mă tem că faimoasa „voinţă de a trăi”, pe care o deplânge Schopenhauer, are la noi numai apărători, chiar printre filosofi. În plus, aşezaţi la porţile Orientului, am rămas, totuşi, străini de filosofia orientală. Influenţa Orientului s-a mărginit, la noi, la moravuri, n-a coborât mai adânc. N-avem beţia neantului, dorinţa de a ne desprinde de aparenţele vieţii. Şi nu ne place să ne imaginăm omul ca pe o furnică nimerită pe chipul timpului. Exceptându-i pe eruditi, mă îndoiesc că ne dăm seama foarte bine ce se petrece în grotele din Himalaia. Din acest punct de vedere, n-am încetat nicio clipă să rămânem europeni. Chiar şi la greci, dacă ne gândim bine, ne-a încântat faptul că zeii Olimpului trăiesc la nivelul vieţii de toate zilele.

Mă ispiteşte o ipoteză. Oare nu cumva şi înverşunarea lui Andrei face parte din „supravieţuire”? Poate că e forma românească de supravieţuire în exil!

Scuză-mă, eu nu te pot vedea printre cei care, pe vremea lui Ceauşescu, se ruşinau, în Occident, că erau români, apoi, la revoluţie, au devenit, brusc, mândri de fosta lor ţară, pentru ca acum să fie jenaţi din nou. Oare sentimentele lor depind de purtarea noastră? O parte dintre ei ne-au dispreţuit, ne-au ocărât, ne-au socotit nedemni, fiindcă mergeam pe sârmă, uitând că au plecat după ce au suportat ei înşişi biciul dresorului şi că nu e tocmai moral să reproşezi altora lipsa de curaj când te afli la adăpost, ferit de orice riscuri. Poate că şi de aici s-a născut penibila poveste cu „salamul de soia". Mai ales că, aminteşte-ţi, printre cusururile noastre e şi acela că nu ne place să fim singurii care suferă. Când ne loveşte o nenorocire, ne lipseşte generozitatea de a o trăi fără să le purtăm ranchiună celor care au avut mai mult noroc decât noi ori s-au descurcat mai bine. Cunoşti zicala „să moară şi capra vecinului". Ani de zile am fost invidioşi pe polonezi că i-a ajutat Dumnezeu să aibă un papă la Roma când le-a fost greu. Ei bine, această ciudă ne-a ros şi mai rău, infectându-ne suferinţele, când era vorba de compatrioţi care au fugit de la cozile din faţa magazinelor româneşti şi s-au dus să bea cafeaua la Paris. Şi dacă ne-au şi judecat, mirându-se că suntem laşi, ciuda s-a transformat în mânie surdă... Dar observ că am luat-o pe panta justificărilor şi nu asta a fost intenţia mea... Poate nu înţelegem eroismul inutil, de aceea, cu ani în urmă, de câte ori venea vorba de un protest, de un memoriu, de o acţiune care trebuia întreprinsă, întrebările erau cam aceleaşi. La ce bun? Ce vom obţine? Ce se schimbă prin asta? Dacă nu ducea la nimic, gestul ni se părea absurd. El căpăta valoare numai dacă avea, cât de cât, o urmare. E aici o slăbiciune pe care ne grăbim, din păcate, s-o neglijăm şi care spune multe. Fiindcă nu poţi face din „utilitate" un criteriu absolut. Nu „crezi" fiindcă „îţi foloseşte să crezi"! Şi, cum, dacă la un moment dat, constaţi că „nu-ţi foloseşte", nu te mai rogi? în acest caz, „rugăciunea" n-ar fi decât un târg cu Dumnezeu. Şi

„iubeşti”, oare, fiindcă „e avantajos” să iubeşti? îţi dai seama, punând totul sub semnul utilităţii, ar rezulta o lume în care până şi tristeţea ar deveni o marfă. Omul ar fi un animal monstruos dacă n-ar fi în stare să facă nimic zadarnic şi, probabil, într-o zi ar trebui studiată serios valoarea zădărniciei întrucât „deşertăciunea” de care vorbeşte Eclesiastul nu e o eroare a Creaţiei, are rostul ei pe lume. Nici Don Quijote n-ar fi existat fără ea.

Dar aceasta, Andrei, nu înseamnă că aş putea pune viaţa pe un plan secundar. Ieri, mă uitam pe fereastră, cerul avea o paloare care anunţa apropierea verii, şi, deodată, mi-am zis că, probabil, asceza e mai accesibilă decât cumpătarea. E greu să renunţi la jumătate din viaţă. Mai bine te lepezi, brutal, de toate dorinţele. Oricât de descurajat aş fi, mie nu-mi vine să înjur când ridic dimineaţa jaluzelele şi văd, printre crengile plopilor, cerul, dacă am noroc să nu plouă. Şi, oare, iubeşte cu adevărat cine nu se teme? Frumuseţea unei zile care începe mă doare într-un fel care mă face să urăsc moartea. De ce mi-ar fi ruşine, deci, că „am supravieţuit”? Probabil, nu e în spiritul nostru ideea că o moarte demnă e preferabilă unei vieţi umilite. Orgoliul dacilor care au ales otrava, când au fost învinşi de romani, n-a ajuns, se pare, până la noi. Dar nu sunt sigur că aceasta e pierderea pe care trebuie s-o regretăm. Pe Ovidiu, care a îndurat frigul de la Tomis, aşteptând ca Augustus să-l recheme din exil, eu îl înţeleg mai bine. Şi n-am impresia că reprezint o excepţie. Sensul vieţii e chiar viaţa, care nu e, în principiu, un chin. Ea devine *chin, din pricini în care Dumnezeu nu e amestecat. Iar moartea, orice ai spune, rămâne o ratare. Chiar marea ratare.*

E drept că tot aici se află şi sursa slăbiciunilor noastre, înţeleg asta. Când te temi pentru viaţa ta şi eşti hotărât s-o aperi cu orice preţ, nu prea ai chef de o „etică gratuită”. Te preocupi, înainte de toate, să trăieşti, contând pe ceea ce e „posibil”. Eşti convins că unica victorie sigură împotriva urgiilor istoriei este aceea de a le supravieţui.

Şi adevărul acesta este: cu cât răul s-a dovedit mai rău, cu atât am simţit mai puternic nevoia să ne spunem că avem nevoie de răbdare, că trebuie să strângem din dinţi...

Îmi vin în minte cei doi lei scrijeliţi în piatră pe frontonul Porţii Leilor, la Micene, şi separaţi de o linie verticală. Se pândesc parcă reciproc şi, dacă n-ar fi linia dintre ei, ar sări, poate, unul asupra celuilalt, să se sfâşie. Când încerci să-i priveşti separat, îşi pierd nu numai din agresivitate, ci şi din mister. Acest desen arhaic demonstrează că o jumătate de adevăr nu mai conţine uneori nimic adevărat. Numai împreună şi separaţi de o linie verticală, leii de la Micene au un sens. Într-un fel, fiecare depinde de celălalt şi amândoi depind de linia care-i separă. Cum depind şi doi îndrăgostiţi unul de celălalt, o jumătate de dragoste nemaifiind, de fapt, decât o singurătate întreagă... Cam aşa stau lucrurile şi cu „supravieţuirea" noastră, cred eu. Fără să vedem şi partea ei de amărăciune şi partea ei de vină, n-avem cum s-o judecăm corect. Vom cădea fie în greşeala de a-i găsi toate scuzele posibile, fie în nedreptatea de a o persifla.

Din păcate, lipseşte o analiză serioasă şi dreaptă a tragediei popoarelor din Est şi noi înşine ne-am grăbit să uităm unele lucruri prin care puteam dovedi celor ce ne judecau din vârful buzelor că n-am fost un popor de laşi. Am admis cu un amestec de jenă şi de renunţare să fim calomniaţi, fără să le arătăm judecătorilor noştri ceea ce brava Europă uitase ori n-a ştiut niciodată: că în România a avut loc prima manifestaţie anticomunistă, după ocuparea Europei răsăritene de către armata roşie, şi că tot în România a avut loc o lungă şi disperată rezistenţă armată în munţi, înainte de revoltele din Ungaria şi din Polonia. Mai rău, am început să ne culpabilizăm singuri, să ne considerăm pasivi, resemnaţi, ba chiar să ne comportăm ca atare, găsind în teoria răbdării româneşti

un excelent alibi pentru laşităţile individuale. De vreme ce Mioriţa *exprimă o filosofie a îndurării istoriei, nu făceam, nu-i aşa?, decât să exprimăm o trăsătură românească încercând să ne salvăm prin supunere! S-a petrecut, dacă vrei, o fraudă care este opera intelectualilor români. A fost teoretizată până ce a devenit un loc comun ideea că „aşa suntem noi", nu ne întoarcem contra vântului, aşteptăm să treacă furtuna. Apoi, pe această bază, s-a construit un întreg sistem de justificări. Nu numai că eram resemnaţi, dar aveam şi bune motive să fim aşa! Nu suportam noi cea mai brutală represiune din Estul Europei? Nu avusesem noi ghinionul să fim conduşi, mai întâi de cei mai slugarnici executanţi ai ordinelor Moscovei, apoi de un „independent" care se vroia un fel de Stalin autohton? încât, în ochii noştri, „supravieţuirea" era nu numai normală, ci şi înţeleaptă. Prin ea reuşeam să trăim în condiţii vitrege, sabotându-le. Moartea reprezenta o victorie a călăilor. De ce să le dăm dreptate? Supravieţuind, îi obligam să se teamă că, într-o zi, vor da socoteală. Şi pe măsură ce judecam astfel, ne simţeam din ce în ce mai singuri, mai neînţeleşi. Căpătăm orgoliul suferinţelor noastre, ne înconjuram şi sufletele cu o cortină de fier, dincolo de care exista altă logică, incapabilă să o priceapă pe a noastră, după cum a noastră devenea incapabilă să o priceapă pe a altora. Orice reproş ne zgândărea rănile şi le complica. Eşti de acord că asta a sfârşit prin a ne face să credem că nimeni nu avea dreptul moral să ne judece?*

Şi, până la un punct, aveam dreptate. În fond, cu ce am fost noi mai răi decât alţii? Am încercat să supravieţuim, să nu cădem victime, exact ce-au făcut şi alte popoare în vreme de dizgraţie. Cât a durat ocupaţia germană în Franţa? Patru ani. Şi se ştia că un război nu e un dezastru fără sfârşit. Totuşi, în Franţa „s-a şi trăit", nu numai „s-a rezistat". Cât a durat nazismul în Germania? Doisprezece ani. La noi, comunismul a durat de patru ori mai mult. Şi în ce condiţii! într-o vreme, diplomaţia occidentală s-a

transformat în agent de publicitate al lui Ceauşescu. Mari universităţi şi academii serioase s-au pretat la mascarada de a acorda acestui semidoct titlul de „doctor honoris causa”. Regina Angliei l-a plimbat pe străzile Londrei cu trăsura regală. În acest timp, noi sufeream aici de frică şi de frig. E drept, oare, să fim batjocoriţi că ne-am resemnat? în definitiv, noi am împărţit Europa în două? Noi am creat cortina de fier? E vina noastră că am avut casele în calea trupelor lui Stalin? Şi a fost o crimă că am încercat să trăim în condiţiile impuse de alţii? Trebuia să murim ca să fim neprihăniţi? Ori să plecăm toţi, risipindu-ne prin lume ca făina orbilor? Noi ne-am apărat singura viaţă ce ne-a fost dată, am încercat să ne bucurăm, cât de cât, de ea! Dispreţul cu care vorbeşti despre „supravieţuire” are ceva demagogic. Nu te supăra că ţi-o spun. Numai martirii şi sinucigaşii au dreptul să-i dispreţuiască pe cei care găsesc că e normal să vrea să supravieţuiască unei urgii. Or, tu nu eşti nici martir, nici sinucigaş. Ai îndurat multe umilinţe, dar nu te-am auzit niciodată zicând că ai dori s-o iei pe urmele tatălui tău. Ai înjurat, ai blestemat, dar ai stat cu piciorul pe frână. Căci şi tu ai vrut să supravieţuieşti. Despre sinucidere, mai bine să nu mai vorbesc. După părerea mea, cei care vor să-şi pună capăt zilelor nu ţin conferinţe despre grozăvia de a trăi, nici nu se laudă cu îndrăzneala lor. Tac şi, într-o zi, auzi că au înghiţit un pumn de somnifere ori s-au aruncat de la etaj.

Aceasta e o jumătate a adevărului.

În cealaltă jumătate, înţeleg ce rol a avut frica în felul cum am fost înfricoşaţi şi cât de mult a contribuit dorinţa de a supravieţui la „dresarea” noastră. Înţeleg că am participat la represiune prin teama de represiune! Dresorii au vrut să ne înspăimânte şi au reuşit. De altfel, nu e nevoie de cine ştie ce inteligenţă ca să intri cu cizmele în viaţa altuia. S-au servit, în favoarea lor, de înclinaţia noastră de a socoti că viaţa e valoarea principală pe care trebuie s-o apărăm. Mă văd împreună

cu tine într-o seară din toamna anului 1945, în Făgăraş. Un ofiţer rus a îndreptat pistolul spre noi. Tu ai vrut să te întorci spre el. Eu te-am tras de mânecă şi ne-am ascuns după zidul unei case, apoi ne-am îndreptat spre Cetate. Mai ţii minte? Generaţia noastră s-a văzut nevoită să se întrebe în ce măsură îşi poate păstra şi onoarea şi viaţa. Nu ne-am putut permite nici mari proiecte, pe termen lung, nici prea multe certitudini. Totul se precipita în jurul nostru, se clătina, se năruia şi, în această atmosferă de nesiguranţă, de convulsii şi panică, numai cei mai curajoşi dintre noi au avut tăria să respingă acrobaţia compromisurilor. Ceilalţi – nicio grijă, nu te includ! —, înţelegând că vremurile ne presau să alegem între a fi „acrobaţi" sau „suspecţi", ne-am spus că era o nebunie să te opui, ca individ, unui cataclism.

Recunosc, mi se pare nepotrivit să te combat, după tot ce ai făcut tu şi după tot ce n-am făcut eu. Dar nu pot nici să plec capul smerit şi să zic, „ai dreptate, Andrei, azvârle cu piatra în noi, scuipă în urma ta, căci nu meritǎm mai mult". Şi, încă o dată, nu consider o vină faptul că „am trăit", că n-am fost maltratat. Numeşte asta cum vrei, laşitate sau egoism. Am alte regrete, nu pe acela că am dorit să nu fiu strivit în maşina de tocat destine a regimului comunist. Din nenorocire, blestemata de sârmă se află şi acum sub tălpile mele. O simt. Iar, dacă n-o simt, mă sperii, nu mai sunt sigur de mişcările mele. „Supravieţuirea" e un soi de boală cu care te obişnuieşti şi de care, la un moment dat, nu mai îndrăzneşti să te vindeci. Ea te poate împinge chiar să urăşti doctorii care îţi propun leacuri, deoarece presimţi că însănătoşirea te va arunca în necunoscut. Dar ar trebui ca măcar voi să nu ne judecaţi cu uşurinţă. Destul au făcut-o alţii, care habar n-au ce înseamnă să te găseşti la discreţia unui stat-dresor ce poate decide dacă un om este om sau câine.

S-a înnorat iarăşi. Trebuie să deschid fereastra, să intre puţin aer proaspăt. S-a făcut o căldură cam lâncedă în

cameră.

Am reuşit, oare, să fiu clar? De câte ori, ridicând privirea, mă uit la tabloul cu un cal şi un călăreţ, sub care, spălăcită de timp, se vede iscălitura tatei, mi se pune un nod în gât. Îl văd pe tata într-un pat de spital, mă gândesc la laşitatea care m-a amuţit atunci, împiedicându-mă să urlu, şi îmi spun, cu amărăciune, că tocmai apărându-ne ne-am expus. Teama noastră s-a întors împotriva noastră. Am ştiut din ce în ce mai bine că există şi o „morală a refuzului", că sunt lucruri pe care nu sunt dispus să le fac, să le accept, dar am aşteptat mereu ca „Don Quijote" să sfideze teroarea. Şi cum aş putea tăgădui că, pe măsură ce noi ne feream de riscuri, „ei" îşi puteau permite şi mai mult? Sau că e foarte comod să fii „înţelept" în primejdie, pentru ca apoi, după ce a trecut primejdia, să-ţi exprimi recunoştinţa faţă de cei care s-au sacrificat. În concluzie, nu pot să dispreţuiesc nici grija cu care mi-am apărat viaţa, nici curajul celor care au avut forţa să şi-o sacrifice pe a lor. Şi nu mi se pare că mă contrazic. Oricum, aici ne-a adus o istorie strâmbă.

Vina intelectualilor

Tu nu ştiai că răul vine din idealizări? Trebuie să-ţi atrag atenţia asupra unui lucru elementar Don Quijote al tău a scăpat de pedeapsa care-i paşte pe idealişti fiindcă e un inconştient. El are privilegiul nebunilor. Se crede cavaler, cum un nebun se crede Napoleon Bonaparte. Şi e perfect liniştit în nebunia lui. Nu-l deranjează nimic. Îndoielile nu intră în mintea lui. Încearcă să contrazici un nebun care susţine că e Napoleon şi vei vedea cum se uită la tine. De frică, aproape că-ţi vine să-i spui „împărate", în schimb, un om normal n-are cum să se închipuie la Austerlitz, fiindcă n-a uitat cine este.

De aceea, chiar regretând unele duritǎţi, care te-au supărat, nu reuşesc să te urmez în explicaţii decât până la un punct. Mâine, poimâine, voi auzi că inclusiv Securitatea n-a avut încotro, a trebuit să se plece în faţa sorţii care a obligat-o să ucidă, să hăituiască, să terorizeze. După unii de-acolo eu am fost un prost deoarece nu m-am priceput să rabd, să merg târâş pe sârmă, să născocesc parabole, să public cărţi, să câştig bani, să am succes, şi pe urmă să mă laud: „Am rezistat! M-am împotrivit!". Dar fă, te rog, un efort să treci, o clipă, dincolo de justificările voastre obişnuite. Oare nu era preferabilă o tăcere asurzitoare, dacă scriitorii n-au găsit curajul, indiferent de

motive, să spună făţiş adevărul? Lumea ar fi văzut că în România nu mai apar cărţi şi s-ar fi întrebat: ce se întâmplă acolo? Şi poate că, după asta, politicienii din Occident s-ar fi jenat să-i mai dea imbecilului de Ceauşescu titlul de „doctor honoris causa”. Şi-ar fi spus: „E prea de tot, nu putem face asta, acolo în România e un pustiu cultural”. Dar nu, voi aţi vrut şi glorie, şi onoare. Aţi fost mulţumiţi când aţi putut trişa cenzura, în loc s-o înfruntaţi. Literatură de trişori, iartă-mă, asta a fost faimoasa „literatură acrobatică”. Şi limbă de sclavi, „limba acrobatică”. V-aţi ferit de riscuri, iar acum unii îşi zic, foarte mulţumiţi, probabil: „Ce şmecheri am fost! Proştii au făcut puşcărie ori au mâncat pâinea exilului. Noi am publicat cărţi şi am rezistat”. Încă puţin şi trebuie să le cerem scuze, că nu ne-am priceput să fim atât de subtili. Eu discut aici cu un bătrân chinez care mă ascultă politicos, gândindu-se, probabil, la ale lui, în timp ce foştii mei colegi, rămaşi „sub vremuri”, mă mustră că nu mai sesizez nuanţele. Nu ţi se pare că e cam prea mult? Ştiu, o să-mi repeţi că aţi reuşit să spuneţi indirect adevăruri neplăcute şi interzise. Dar ceea ce vă reproşez eu e că v-aţi mulţumit să faceţi „literatură” într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljeniţîn, toate ororile care se petreceau în jurul lui. (Andrei)

Mi-am adus aminte de prima zi din viaţa mea de bucureştean. Era în toamna anului 1937. Stăteam în curtea unui internat, îmbrăcat în portul din Făgăraş, ceea ce mă transforma, probabil, într-un fel de sălbăticiune exotică. Nu cunoşteam pe nimeni. Eram un „străin”. Chiar şi în haine obişnuite s-ar fi observat asta. Vorbeam ca în satele din sudul Ardealului, o „limbă” diferită de graiul de

pe malurile Dâmboviţei, care mi se părea iute, repezit şi şmecheresc. Un băiat m-a chemat să iau şi eu parte la joc. Se juca „lapte gros”. Am mârâit un „nu” agresiv. Şi, ca nu cumva cineva să se apropie de mine, m-am aşezat cu spatele la zid... De atunci, am rămas cu credinţa că, dacă ai un zid în spate, eşti la adăpost. Te poţi apăra. Ce „zid” mai am eu acum? Pe ce mă pot sprijini? Părinţii şi singura mea soră au murit. Dacă mă duc la Lisa, mă lovesc numai de ceea ce „a fost”. Iar în ceea ce „a fost”, nici zeii nu mai pot schimba nimic. Prietenii s-au rărit. Şi nici de utilitatea literaturii nu mai sunt sigur. Românii citesc, acum, gazete ori se uită la televizor şi discută politică. Dacă iau o carte, preferă una uşoară, siropoasă. Vor să fugă de „mizeriile lumii reale” într-o minciună frumoasă care să le purifice sufletul de noroi. Din nefericire, parcurgem încă perioada în care zeii ne asigură, mai ales, nenorociri pe care să le cânte generaţiile următoare. După-amiază, ieşind să mă plimb, trec pe străzi prăfuite unde timpul a căpătat o materialitate fantomatică şi mă încearcă tot mai des senzaţia neplăcută că devin pe ele un „străin”.

Nu mă mai pot bizui nici măcar pe dorinţa care, într-un fel, m-a obsedat totdeauna de a-mi învinge frica. Am descoperit, derutat, după revoluţie, că e mai simplu să te socoteşti ori să pari curajos într-o perioadă de frică generalizată. În ultimii ani ai lui Ceauşescu, mă încordam de câte ori zăream o maşină postată în faţa casei, dar pe atunci era de ajuns câteodată să taci ori să nu ridici mâna când se vota pentru a avea un minim sentiment de demnitate. Acum, aceste „îndrăzneli” nu mai înseamnă nimic. Presiunile de tot soiul ce mă forţau să ştiu măcar ce nu vroiam, ce refuzam sau detestam constituiau, culmea, un punct de sprijin. Îmi stimulau credinţa că adevărul meu trebuia să fie opus lor. În prezent, semăn unui cobai care, scăpat de experienţa pentru care a fost întrebuinţat, nu-şi mai găseşte rostul. Oare nu mă pot adapta la libertate? Am devenit dependent de ceea ce mă

constrângea? Am nevoie de frică pentru a-mi stimula curajul? Nu sunt sigur nici de faptul că nu mă voi vedea silit să plec din această casă. Ieri, am primit o somaţie. E din partea unui urmaş al fostului proprietar al casei unde sunt chiriaş. Sau, cel puţin, aşa pretinde. Nu-şi dezvăluie nici numele, nici adresa, în schimb mă anunţă că trebuie să-mi strâng tot ce am şi să mă mut până în toamnă. Probabil e o farsă, deoarece nu există, încă, o lege care să schimbe statutul imobilelor naţionalizate, dar cine a vrut să-mi zdruncine şi mai mult liniştea, pe care mi-o impun cu mari eforturi, a reuşit. Mă îngrozeşte numai ideea că va trebui, într-o zi, să adun vraiştea din jurul meu şi să mă mut. Unde mă voi duce cu atâtea cărţi după mine?

Caut printre fotografiile vechi şi dau peste una din vremea studenţiei, în care e şi Andrei, cu părul zburlit, ca de obicei, râzând obraznic, provocator. Eu am un aer de tânăr romantic... între mine şi acest june romantic, e un drum lung, sinuos. Ne despart ani de stres, de dibuiri, de adaptări la realitate, care m-au schimbat nu numai fizic, probabil. În fond, o viaţă. Pe atunci „nu ştiam” multe lucruri pe care le-am aflat mai târziu... Dar nu e o vină, mă întreb încă o dată, chiar faptul că nu le-am ştiut? Şi nu cumva mi-a convenit să nu le ştiu? Poate, m-am ferit, mai mult sau mai puţin, instinctiv, să le aflu! Această „ignoranţă” rămâne o problemă personală între mine şi Dumnezeu, n-o pot invoca drept scuză. Aseară, am văzut la televizor un Memorial *al durerii* care m-a zguduit. Vorbeau ţărani bătrâni, de undeva din Câmpia română. Fuseseră tineri în nopţile de groază ale colectivizării. Au fost stâlciţi în bătăi si azvârliţi în închisori pentru că s-au revoltat. Au fost atârnaţi cu capul în jos, într-o pivniţă cu şerpi, aduşi de la grădina zoologică sau de la o crescătorie a Securităţii, care le încolăceau piepturile. Crima nu s-a rezumat la asasinatele comise. Crimă a fost şi transformarea unor semeni de-ai noştri în criminali. Ei

năvăleau noaptea în sate, împuşcau sau aşezau un ţăran gospodar, un „chiabur”, în mijlocul unei mulţimi pe care o incitau să se comporte ca o haită dezlănţuită, servindu-se de tot ce era josnic în om, de uri vechi, de invidii şi de pofta de a umili, pentru a face să triumfe oribila „ură de clasă”. Oare din ce abis al păcatelor noastre au ieşit aceşti monştri anonimi? Câţi torţionari, nu numai câte victime, a produs regimul comunist?

Dar să mă detest fiindcă am fost uneori şi fericit, în timp ce alţii putrezeau în închisori? M-am dovedit, fără îndoială, egoist în acele împrejurări, dar eu sunt vinovat că până şi dragostea a devenit vinovată? Ce trebuia să fac? Să refuz orice bucurie, să reprim în mine orice dorinţă, pentru a nu jigni prin bucuriile trăite pe cei care nu şi le puteau îngădui? Să urăsc orice zi însorită, ca să nu devin cinic uitând de întunecimea celulelor în care zăceau sute de mii de români? Să-mi fie silă de orice lucru frumos din pricina urâţeniei istoriei? Morala îmi spune că orice laşitate rămâne laşitate, indiferent de justificări, dar nu cred că e normal să-mi imput vina de a fi iubit viaţa chiar într-un regim criminal.

De aceea Andrei mă şi indispune cu reproşurile lui! Ce ar vrea? Ce ar vrea ei, românii din emigraţie, care nu ne iartă că ne-am ferit de biciul dresorului, am scris cărţi, le-am publicat? Ce-i deranjează? Că nu ne-am luat şi noi lumea în cap? Se pare că ne exportăm şi defectele. Războiul româno-român de aici are varianta sa în războiul emigraţiei împotriva „mâncătorilor de salam”. Ne ocăram unii pe alţii, în vreme ce lichelele, şi de aici şi din exil, zburdă fericite...

Zici că am vrut şi glorie şi onoare... Halal glorie, Andrei! Trăită printre molii, şi aşteptând să fiu evacuat din casa unde stau. Cât despre onoare, cred că am fost destul de clar. Nu-mi plac cei care se laudă azi cu o rezistenţă de care nimeni n-a auzit până acum. Eu aş avea ceva de povestit, dar dacă mă compar cu unul ca tine, nimic din

ce am îndrăznit nu mi se mai pare important. Şi mă bucur că spun asta după duşul rece pe care mi l-ai servit. Nu mă vei bănui, măcar atât, de nesinceritate.

Mi-a fost o imensă jenă, în primele luni ale anului 1990, când am auzit prima oară teoria „salamului cu soia" vociferată pe străzile Bucureştiului. Reproşul azvârlit în obrazul românilor din exil, aproape cu duşmănie, că n-au rămas aici să guste şi ei din faimosul salam cu care ne-am hrănit noi, mi s-a părut umilitor şi jalnic. Mă întrebam, cum e posibil să ne lăudăm cu aşa ceva? şi, mai ales, cum e posibil să ne împărţim pe asemenea criterii, culmea, într-un moment când, în sfârşit, puteam să fim iarăşi împreună? Dar acum, urmărindu-ţi rechizitoriul, simt, vai, că apare şi în mine ispita acelei grosolănii. Fiindcă nu pot pricepe, în ruptul capului, de ce ţineţi voi, neapărat, să fiţi procurorii noştri. Şi zic „voi" deoarece păreri ca ale tale am mai auzit, Andrei, nu eşti primul de la care le aflu. Unii dintre „procurori" ne acuză de laşitate după ce, cât au fost aici, au avut doar curajul să dorească să plece! Oare ce-i nemulţumeşte acum? Nu cumva vor să se convingă, prin dispreţul pe care ni-l poartă, că bine au făcut plecând dintr-o ţară de laşi? Mă tem că există şi asemenea cazuri. Nu e al tău, fireşte, dar, în clipa aceasta, punând cap la cap amintiri disparate, constat că e destul de răspândită în emigraţie o anumită atitudine faţă de noi şi nu pot să nu mă gândesc că, probabil, unii ne pun la zid ca să se scutească pe ei înşişi de nostalgii, deoarece, nu-i aşa? câtă vreme ne dispreţuiesc, îşi pot bea cafeaua fără să-i frecventeze niciun dor şi niciun regret... în fine, să nu simplific şi să nu răspund unei jigniri cu o altă jignire. Dar te rog să reţii nedumerirea mea privitoare la faptul că până şi cărţile în care n-a existat niciun compromis nu ne-au fost iertate. Am fost învinuiţi că le-am scris, că în felul acesta am cauţionat regimul comunist. Unii chiar au teoretizat ideea pe care tu o arunci în treacăt, că era mai bine să fi fost aici un deşert cultural, la propriu, cu atât mai mult cu cât, la drept vorbind, zic ei, nici nu există

cultură română reală după instalarea regimului comunist. Există doar un simulacru de cultură care i-a amăgit pe români cu minciuna speranţei. Bieţii de noi, ignoranţi şi saltimbanci ai speranţei, ne-am prefăcut a nu fi înţeles fabula cutiei Pandorei, cu toate că grecii au fost de ajuns de expliciţi când au pus speranţa laolaltă cu relele de care suferă lumea. Am preferat să ne măcinăm ambiţiile într-o moară din care nu ieşea nimic, în afară de aparenţe. Căci, indiferent ce spun, cărţile apărute nu valorează nimic. Mai rău, au fost cuie în palmele însângerate ale sărmanului popor român răstignit. La fel tablourile care au fost pictate, la fel concertele care au avut loc. Un splendid nimic, iar noi, umbre ale nimicului, devoraţi de o mizerabilă nevoie de glorie şi compătimiţi de românii plecaţi. De fapt, dacă am fi cinstiţi, am recunoaşte că viaţa noastră a fost o ruşine la fel de mare ca zidul Berlinului şi că singurul lucru bun pe care l-am putea face azi ar fi să intrăm cu târnăcopul în biblioteci şi muzee, pentru a şterge urmele ruşinii... Cam asta credeţi, se pare, unii dintre voi. Şi cum să nu-ţi vină, atunci, să spui, ca ultimul mitocan, că numai noi, care am mâncat „salam cu soia”, suntem în măsură să ne judecăm, să decidem care este partea noastră de consolare şi partea noastră de ruşine. Ştiam că nu-mi plac românii care s-au dovedit „viteji” numai în cafenelele apusene şi pentru care balamucul de-acasă e un subiect monden. Surpriza e să descopăr că şi alţii mă obligă să nu mai ştiu ce să cred.

Să spunem lucrurilor pe nume. Din pricina noastră aţi plecat? Şi ce nu ne iertaţi? Că am rămas aici? Că existăm, în absenţa voastră? Vă ofensează faptul că am şi sperat în acest coşmar, că am crescut copii, că am scris cărţi, că am încercat, de bine, de rău, să trăim? Trebuia, pentru a vă fi pe plac, să aplicăm tactica pământului pârjolit, inclusiv în viaţa noastră? înţeleg, Andrei, că nu e simplu pentru un om să-şi schimbe obiceiurile, tabieturile, profesia, să gândească într-o altă limbă, să se deprindă cu alte mentalităţi, să se descurce printre străini, dar,

pentru Dumnezeu, de ce ar trebui să ne aşezăm aici cu toţii în boxă, răbdând cu umilinţă dispreţul cu care încercaţi să vă oblojiţi complexele şi, poate, tristeţile? în principiu, judecătorii noştri nu pot fi decât cei care au înfruntat teroarea, cu preţul libertăţii sau al vieţii, ceea ce noi, ceilalţi, n-am îndrăznit, şi, după aceea, au hotărât să plece ori să rămână aici. Tu te-ai putea număra, eventual, printre ei, dar îmi permit să-ţi atrag atenţia că niciunul dintre cei care au autoritatea morală să ne fie judecători nu ne-a privit cu dispreţ. De dispreţ am avut parte, îmi pare rău că trebuie să ţi-o spun, doar din partea unora care au mers pe sârmă, alături de noi, până ce au plecat în Occident. Or, curaj am fi avut şi noi la Paris sau la Washington. Acolo nu era o mare problemă să-l faci cu ou şi cu oţet pe Ceauşescu. Nu trebuia să stai după aceea, cu urechile ciulite, toată noaptea, pândind orice zgomot de-afară. Dar să trec şi peste asta. Trebuie să recunosc, dacă n-am recunoscut până acum, că strădaniile noastre „acrobatice" ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii. Apoi, că există destulă maculatură adunată în biblioteci, în care eventualele jumătăţi de adevăr se sprijină pe minciuni întregi. Totuşi, nu cred că am visat cozile lungi care se făceau uneori în faţa librăriilor. Nu s-a realizat, încă, o dreaptă cumpănire a rezistenţei intelectuale româneşti în anii dictaturii comuniste. Unii, pe aici, au tendinţa s-o supradimensioneze, uitând că s-au dărâmat multe biserici româneşti şi au fost rase cu buldozerul sate întregi, fără să renunţăm la prudenţe. Alţii, în afară, au tendinţa s-o minimalizeze, uitând că literatura a jucat un rol subversiv de-a lungul multor ani prin simpla prezenţă în librării a unor cărţi pentru cumpărarea cărora cititorii aşteptau ore întregi, în ploaie sau pe ger.

Încă ceva. Ne-am plătit scump fiecare carte cinstită, te asigur. Ne-am străduit să mergem pe sârmă, să mergem „târâş", zici tu, pentru a păcăli cenzura, dar câtă vreme în România nu exista „samizdat", iar tipografiile, hârtia,

cernelurile erau toate în mâinile dresorilor, şi monopolul lor, aveam, oare, altă posibilitate pentru a reuşi ca adevărul să pătrundă în cărţi? Stăteam cu sufletul la gură, să vedem dacă ni se va permite să tipărim ce-am scris, contând şi pe priceperea românilor dea înţelege „limbajul acrobatic" şi pe teama cenzurii de a spune cu voce tare ce anume a înţeles, şi, nu de puţine ori, după ce cartea ajungea în librării, era retrasă şi pusă la index. Riscurile, umilinţele, emoţiile cu care ne-am plătit laşitatea de a nu pune mâna pe puşcă nu vă interesează, se pare, şi, în definitiv, este dreptul vostru să reţineţi exclusiv rezultatul, să încruntaţi sprâncenele şi să mai ziceţi o dată că era preferabil un frumos pustiu cultural, dar aceasta nu e decât o dovadă în plus că teoria salamului cu soia are, probabil, şi un tâlc mai adânc. Suntem români, şi cei din emigraţie şi cei de aici, dar limba română vorbită de voi şi limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleaşi cuvinte, au ajuns, s-ar zice să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărţile noastre este o limbă vorbită cu căluşul în gură, plină de şoapte, de revolte înăbuşite, o limbă, uneori scrâşnită, din care respiră frica şi speranţa. Exact cum a fost viaţa noastră! E un document! într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbeşte, desigur, altfel.

Oricum, nu ştiam că mă vei ajuta şi tu să ajung la cota zero a relaţiilor mele cu lumea, îmi pare rău, Andrei.

Poate că am fost prea categoric şi, generalizând, am devenit nedrept. Unii intelectuali români din exil ne-au dat, ani în şir, un imens sprijin moral prin microfonul *Europei libere* şi s-au văzut insultaţi birjăreşte de mercenarii Securităţii, mereu, tocmai de aceea. Apoi, au existat, fără îndoială, aici, destui intelectuali care au preferat să se îmburghezească sau chiar să practice un oportunism slugarnic decât să ia parte la formarea unei elite a revoltei. Actele de curaj au fost puţine şi solitare. Când a apărut un Don Quijote, n-a găsit printre

intelectuali scutieri. Avem multe slăbiciuni de recunoscut, multe vinovăţii de regretat. Şi, oare, nu prin votul academicienilor a ajuns Ceauşescu preşedinte de onoare al Academiei Române? Azi, în loc să învăţăm din ce am greşit, ne măcinăm forţele într-o trăncăneală vanitoasă pe tema culpabilităţii care pune faţă în faţă o intoleranţă a incriminărilor cu orice preţ şi o intoleranţă a disculpărilor cu orice preţ. Mai târziu, timpul va decide, va cerne, şi nu-i exclus să aibă chiar operele o soartă ironică. În fond, şi cărţile în care s-a minţit reprezintă un document şi nu cred că se va putea scrie o istorie a moravurilor unui timp mincinos fără să se apeleze la ceea ce îl oglindeşte. Oricum, generaţia mea şi-a pierdut, probabil, dreptul de a da lecţii de morală. Ce să învăţăm noi şi pe cine? Tot ce putem dori e să ne străduim să ne facem înţeleşi.

În genere, cineva care întâlneşte o moară de vânt, într-o câmpie, se opreşte, se uită la ea, vede că e o moară de vânt şi pleacă mai departe. Aceasta e logica noastră. „Normală”, zicem noi. În schimb, pe aceeaşi câmpie, dinaintea aceleiaşi mori de vânt, Don Quijote se pregăteşte de asalt. Şi o face cu o convingere care ne aminteşte vorbele spuse de regina Isabela lui Columb: „Dacă pământul pe care îl cauţi nu există, Dumnezeu îl va crea pentru a-ţi răsplăti îndrăzneala”. Aceasta e logica lui Don Quijote. „Anormală”, zic spiritele pragmatice, care nu văd ce câştig are cavalerul dintr-un asalt ridicol. Dar, la drept vorbind, cine se comportă normal? Don Quijote care socoteşte că trebuie să se bată cu monştrii şi că iubirea merită totul? Sau cei care râd de el? Poate că „anormalii” suntem noi care îi socotim proşti de sinceri sau suspecţi pe cei care spun tare ceea ce „rezonabilii” se pricep să ascundă. Poate că problema nebuniei lui Don Quijote nu e decât o subtilă ipocrizie. Şi poate că adevărata problemă pe care ar trebui să ne-o punem este cea a „înţelepciunii” noastre.

Acrobaţia ca boală

> *Eşti mulţumit dacă fac* mea culpa*? Credeam că putem, ca pe vremuri, să ne spunem orice, dar văd că ne-am schimbat amândoi... I-am vorbit azi bătrânului chinez despre tine. S-a uitat la podelele albastre, la ocean, apoi a întins mâna spre ceaşca de ceai şi, fără să se întoarcă spre mine, mi-a zis pe un ton blajin: „Nu trebuia, domnule Andrei. Şi are dreptate prietenul dumitale. Noi ne-am despărţit rău”. În timp ce-şi sorbea ceaiul, mi-a explicat că o despărţire e ca o operaţie, bine sau rău făcută. Dacă e bine făcută, se vindecă şi nu lasă urme. Dacă e prost făcută, cicatricea ei doare toată viaţa.*
> *Poate că nu* se *înşeală. De aceea, aici, nu m-am putut lipi de nimeni şi de nimic. Am semănat unui certat cu lumea care s-a încăierat prin porturi şi s-a consolat la bordel. De ce te miri că urăsc impulsul de a mă uita în urmă? în spatele meu nu vine umbra Euridicei, ci umbra Securităţii. Şi ştiu că nu sunt un cretin, că aş fi fost iubit de studenţi dacă aş fi ajuns profesor universitar. Dar istoria m-a călcat în picioare.*
> (Andrei)

Dacă m-aş hotărî să povestesc „cum am devenit acrobat”, ar trebui să încep cu un fapt petrecut la unsprezece ani, când s-a terminat copilăria. Căci, în cazul meu, copilăria n-a murit încet. Şi ştiu în ce zi m-am despărţit de ea. S-a întâmplat într-o dimineaţă cenuşie

din septembrie 1937, când am fost suit într-o maşină care m-a adus, de la poalele Făgăraşilor, în Bucureşti, la liceu. Această împrejurare a avut toate datele unei expulzări brutale din paradis. Fără să fi văzut înainte nici măcar alt sat, în afară de cel în care m-am născut, m-am pomenit azvârlit în cel mai mare oraş al României. Fiinţa mea a fost atunci ruptă în două. Începeam să fiu, oarecum, „citadin", în vreme ce sufletul meu locuia mai departe într-un sat. Şi trebuia să fiu atent unde pun piciorul, ca să nu nimeresc în gol. Pe la cincisprezece ani, scriam un roman sămănătorist, *Cătuşe de lut,* plin de toate poncifele antipatiei faţă de moşieri, fără să mă gândesc că România, ca stat modern, a fost întemeiată de boieri patrioţi. Nu vedeam decât maşinile luxoase cu care veneau unii dintre colegii mei la şcoală şi nonşalanţa cu care îşi cumpărau crenvurşti la excelentul bufet al liceului, în vreme ce eu trebuia să mă mulţumesc cu pâinea luată, la internat, de la micul dejun şi înfundată prin buzunare. Numai Dumnezeu m-a apărat în acei ani de primejdia trecerii de la romantismul unei revolte naive la un militantism care mi-ar fi putut distorsiona viaţa. Aveam o psihologie de frustrat deoarece, ca elev sărac al unui liceu bogat, descoperisem că nu orice îmi era permis. Şi, practic, trăiam pe două planuri.

Am priceput, se pare, mai repede decât Andrei că noul regim nu glumea cu cei care îndrăzneau să i se opună. În toamna anului 1946, am făcut propagandă în satul meu, deşi nu era nevoie, în favoarea „ochiului", dar după falsificarea scrutinului m-am demoralizat. Evenimentele treceau dincolo de mine, în cadenţa coloanei ruseşti pe care o văzusem pe fereastră în septembrie 1944. Andrei a încercat să mă târască la diverse întruniri politice, dar am preferat să discut cu el despre Evul mediu. Am descărcat, împreună, cartofi vreo două toamne în Gara de Est. Dimineaţa, rupţi de oboseală, ne spălam la o gură de canal şi, fără să ne odihnim, ne îndreptam spre Universitate. Slab, fragil şi repezit, Andrei era, structural,

un recalcitrant, un nonconformist. Se dovedea la fel de activ şi la balurile studenţeşti şi în ciocnirile de stradă. Eu mă mişcăm între sălile de curs şi cinematografele de pe bulevard, unde, dacă aveam bani, mă înghesuiam la filmele americane de mare succes. Presupun că nici nu percepeam prea clar gravitatea şi consecinţele evenimentelor de atunci. Eram doar speriat din pricină că auzeam aproape zilnic de noi arestări. Când Andrei a fost exmatriculat, mi-a fost frică să nu facă o prostie. Devenise extrem de irascibil şi nu mai vroia să discute cu nimeni. După câtva timp, a dispărut din Bucureşti şi, o vreme, n-am mai auzit nimic de el. Într-o zi, mi-a trimis o scrisoare din Piatra Neamţ, anunţându-mă că s-a angajat muncitor necalificat pe unul din şantierele din împrejurimi. I-am răspuns, dar nu mi-a mai scris, iar când l-am căutat, ceva mai târziu, am aflat că plecase şi de-acolo. Între timp, în ultimul an universitar, eu mă angajasem redactor la emisiunile culturale ale Radioului.

În anul 1950, mi s-a explicat, la secretariatul Facultăţii de Litere şi Filosofie, că promoţia din care făceam parte nu avea dreptul să susţină examenul de licenţă decât după doi ani, deoarece eram „îndoctrinaţi cu învăţătură burgheză” şi ni se lăsa timp să ne „dezintoxicăm”, să asimilăm marxismul. Mi-am dat seama că tot ce învăţasem nu mai valora nimic. Dimpotrivă, devenea un balast, o piedică. Profesorii cei mai strălucitori de la Drept fuseseră azvârliţi în închisori, iar catedrele de la Litere şi Filosofie erau, la rândul lor, epurate. Am rămas la Radio să aştept permisiunea de a-mi trece examenul de licenţă la Litere şi Filosofie. La cel de la Drept, am renunţat. Nu mă atrăgea, în principiu, să devin judecător sau avocat, şi cu atât mai puţin în noile condiţii. Un alt şoc l-am avut în ziua morţii lui Stalin, când am văzut la Radio redactori îmbrăcaţi în doliu şi cu lacrimi în ochi. M-am cutremurat. Cum era posibil să ducă ipocrizia atât de departe? Sau chiar credeau că Stalin fusese un geniu?

Am respirat uşurat când s-a produs desovietizarea

României. Şi nu mi-a trecut deloc prin minte că relativa liberalizare din acei ani era o formă de a evita destalinizarea, în urma „dezgheţului” produs în Uniunea Sovietică. L-am întâlnit din nou pe Andrei, după ce nu-l mai văzusem dintr-o iarnă în care venise, la Bucureşti, în deplasare. Nu mai lucra pe şantier, ca macaragiu, nu mai era chemat la Securitate în fiecare săptămână, căpătase un post la o bibliotecă de cartier, dar era la fel de pornit împotriva regimului. După faimosul miting la care Ceauşescu a tunat şi a fulgerat împotriva invadării Cehoslovaciei, mi-a zis: „E o escrocherie. Ceauşescu vrea independenţă pentru el, nu pentru ţară”. Ne-am certat, l-am acuzat că nu era „bun român” şi eram convins că aveam dreptate. A nu fi de partea partidului comunist român, intrat în conflict cu Moscova, echivala în logica mea de atunci cu a fi prosovietic. Mi-a trebuit ceva timp până să încep să pricep că, de fapt, stalinismul s-a salvat în România, culmea, prin fronda antisovietică. La sfârşitul anilor ’60, m-am decis să mă întorc la literatură, de care jurasem să mă ţin departe când îmi pierdusem primele manuscrise, într-o întâmplare nefericită.

În *Apărarea lui Galilei,* am pus în cauză, în realitate, problema mea, încercând să-mi motivez „abjurarea”, adică frica în faţa teroarei. Întreaga teorie a „supravieţuirii” se află acolo, cu disperările şi limitele ei. Mi-am ales, în acei ani, ca deviză o vorbă a lui Camus: „Libertatea este dreptul de a nu minţi”. Asta m-a ferit de compromisuri în tot ce am scris. Mi s-a reproşat că nu sunt „angajat”, am fost învinuit că fug de realităţile româneşti pentru a mă retrage în miturile antice, că apelez la parabole neguroase, dar am găsit în obsesia moralei un refugiu şi, totodată, un alibi. Regimul nu putea să repudieze pe faţă idei ca adevăr, dreptate, demnitate, şi m-am folosit de această slăbiciune pentru a spune ce aveam de spus împotriva minciunii, a laşităţii, a sârmei pe care mergeam. Figura la care mă întorceam mereu era Pilat din Pont, în care vedeam prototipul „înţeleptului” ce

se spală pe mâini şi crede că astfel rămâne inocent. În fapt, cele mai multe cărţi ale mele sunt pamflete, mai mult sau mai puţin voalate, împotriva dresorilor, a acceptării dresajului. Dar m-am ferit sau, mai exact, m-am temut să duc sfidarea până la a nu-mi mai păsa de consecinţe. Mi-am măsurat mereu paşii, mi-am calculat îndrăznelile şi nu mi-am permis nicio „nebunie” ireparabilă.

Nici eu nu mă despart uşor. Ruşinea de a tăcea când se dărâmau biserici, hărţuielile cu cenzura, lupta care s-a dat in mine între umilinţele „înţelepciunii” şi teama de a trece Rubiconul m-au uzat. Din păcate, n-am fost destul de puternic ca să scriu pentru sertar. Până şi A doua poliţie o *scriam ca s-o văd tipărită, la un moment dat, fireşte nu în România. Îmi lipsea liniştea autorilor care şi-au urmărit obsesiile fără să le pese ce soartă avea să cunoască opera lor şi nu ţineam să mă confesez într-o carte doar pentru arhiva poliţiei. Mi se părea mai inteligent sau, oricum, mai suportabil să apelez la proza parabolică şi la limbajul esopic. Câtă vreme adevărul e curat, chiar şoptit are valoare, îmi ziceam.*

Dar aceste lucruri pot fi înţelese bine, cum ţi-am spus, numai în Estul Europei. În Occident, lipsa de speranţă şi disperarea înseamnă, am impresia, acelaşi lucru. Şi poate că şi tu ai uitat deosebirea. În orice caz, sfatul lui Marx, să te desparţi de trecut râzând, mi se pare o prostie, o enormitate. Mă surprind, câteodată, că vorbesc la telefon supraveghindu-mi, involuntar, cuvintele, cu teama că o ureche indiscretă ascultă. Dacă trimit o scrisoare, mă surprind că mă feresc să spun anumite lucruri direct. Poate au fost dezafectate, într-adevăr, centrele de interceptare a convorbirilor, a scrisorilor, dar vechile reflexe de apărare sunt mai puternice decât asigurările care ni se dau. Până şi îndârjirea cu care caut să mă comport firesc mi se pare că are ceva nefiresc. Asta mă face să nu mai fiu sigur că voi mai putea să vorbesc, să

ascult, să mă comport normal. Uneori, tot ce e în urmă mi se pare o parodie proastă. N-am avut un dictator feroce, de anvergură, ca Hitler sau Stalin. Ex-ministrul Securităţii a declarat, pocăit, la proces că a fost „un dobitoc”. Astfel de declaraţii ne umilesc, în realitate, pe noi, care am tremurat de frica lor, nu pe „ei”. Brusc, teroarea nu mai are niciun mister. Devine vulgară. Poate că suferinţele sunt chiar mai mari într-un infern cu brute „superioare” decât într-unui situat într-o mahala a crimei, dar un criminal dobitoc te poate face să descoperi, cu jenă, că ai trăit un coşmar mediocru, nu o tragedie, cum ai crezut, şi că-l deteşti, de aceea, pentru mărginirea lui înainte de toate...

M-am întrerupt fiindcă un camion greu care a trecut pe stradă a făcut să se zguduie casa (am căpătat aici o bună educaţie împotriva cutremurelor!) şi s-au prăbuşit jaluzelele. Sunt stricate şi nu m-am învrednicit să chem un meşter care să le repare. A trebuit să mă scol de la masă, să le ridic şi să le fixez din nou. Nu te hotărăşti, totuşi, să vii? Nu-ţi e dor să revezi Bucureştiul? Oricât l-ar acoperi praful, Bucureştiul are, fără îndoială, poezia lui. Cerul decolorat pe care-l văd pe fereastră acum mă face să uit de ură şi de violenţă. Peste câteva zile, va avea loc la Bucureşti un colocviu internaţional de psihiatrie umanitară, la care am fost invitat să iau cuvântul. Probabil, specialiştii vor să afle părerea unui diletant în legătură cu consecinţele experienţei totalitare asupra „cobailor”. Am refuzat politicos invitaţia. Îmi e greu să apar în public. M-am sălbăticit. Şi nu ştiu dacă de vină e numai senzaţia, din ce în ce mai insistentă, că în dezgheţul murdar de după revoluţie ni se joacă o comedie proastă. Poate există şi alte cauze pe care încerc, fără rezultate prea limpezi deocamdată, să mi le lămuresc. Singura certitudine care se clarifică în derutele mele e că Don Quijote mă atrage acum prin ceea ce abia la această vârstă pot înţelege cu adevărat: că valoarea se măsoară mai exact prin eşec decât prin reuşite.

Michelangelo n-a izbutit, cum insa, să sculpteze munţii, Icar n-a ajuns la soare, alchimiştii n-au descoperit piatra filosofală. Dar bat câmpii. De fapt, cred că am nevoie şi eu de un „bătrân chinez” şi că mi-ar plăcea să discut cu tine o groază de lucruri care mă frământă.

Ni se spune că „experienţa” în care am fost „cobai” a eşuat. Aşa e. Dar viaţa noastră a curs în acest eşec! Şi cum să râzi de asta ca bufonii la sfârşitul tragediilor? Mai ales că nimeni nu ne va da înapoi timpul în care a trebuit să ne temem, să ne apărăm, să plătim cu laşităţi şi spaime şansa de a nu fi fost striviţi. Zidul Berlinului poate fi dărâmat cu târnăcopul, împărţit în bucăţi şi transformat în „suveniruri”. Dar o viaţă, cum s-o împărţi? Istoria a vrut ca generaţia mea să-şi trăiască iubirile într-o vreme netrebnică. N-am avut altă viaţă decât aceea pentru care m-am temut. Ea a reprezentat singura mea şansă de a iubi, de a sta pe o plajă, vara, la soare, de a contempla un cer plin de stele. Ceasurile mele de tandreţe s-au amestecat cu disperarea, dar n-am avut altele. În coşmarul care a domnit peste România am devenit tată, am scris cărţi... Pe vremea când mai visam că voi ajunge într-o zi în Spania, nu mi-a trecut prin minte că nu era nevoie să plec nicăieri, că „monştrii” ridicau capul în mine chiar, consolându-mă pentru mersul pe sârmă. Nu-mi dădeam seama că ideologia uza cuvintele, le golea, treptat, de sens şi că, astfel, eram în pericol să nu mai judec în termeni exacţi propriile mele îndoieli şi iluzii. Dar, azi, pot? Frica nu e reală decât atunci când îi simţi gheara în carne. În amintire îşi pierde forţa.

Mă uit la fotografie din nou. Aveam toate datele necesare pentru a mă apropia de marxism. Gustasem din umilinţele sărăciei şi n-am fost străin de resentimente tulburi împotriva „băieţilor de bani gata”. Noul regim îmi oferea şansa unei revanşe. Posedam un „dosar bun”, care nu-mi crea probleme, din contră, mă favoriza, nu trebuia să trag ponoase pentru nicio rudă cu trecut fascist sau de

„exploatator”, ca alţii ce şi-au văzut ameninţate studiile şi carierele, cum a fost cazul lui Andrei, din pricina „originii”. Pe deasupra, înclinam, structural, spre o gândire de stânga, credeam în valoarea justiţiei sociale şi am fost mereu disponibil pentru utopii, într-o ţară occidentală, s-ar fi putut să îngroş rândurile „gauchiştilor”. La noi, însă, opţiunile au fost viciate şi denaturate de presiunile istoriei. Când armata roşie a intrat în Bucureşti, partidul comunist din România abia număra vreo mie de membri. Avea, deci, proporţiile unei secte care, în condiţii normale, n-ar fi putut emite nicio pretenţie de a juca vreun rol serios pe scena politică românească. Rândurile acestui partid au sporit, ajungând de ordinul milioanelor, numai fiindcă, în noile condiţii, el reprezenta, în ochii multora, o umbrelă. Au existat, fără îndoială, şi oportunişti, veleitari, profitori, dornici să năvălească în „elita” noului regim, ce nu cerea competenţă, ci „origine sănătoasă” şi obedienţă activă, dar nu ei reprezentau grosul aderenţilor. Cei mai mulţi şi-au luat un carnet roşu fiindcă nu vroiau nici să devină suspecţi, într-o vreme îmbibată de spaime, nici să-şi anihileze şansele profesionale. Pe măsură ce treceau anii, eram, însă, din ce în ce mai dezgustat de agresivitatea mediocrităţii „noii clase”, care dicta totul, şi de prăpastia care se căsca între principii şi minciuna ce transforma în erezie primejdioasă orice gând liber, încât, aproape fără să-mi dau seama, am alunecat spre o „logică negativă”, impregnată de refuzuri şi de obsesii morale, care balansa spre sensul opus.

Doamna care m-a invitat să iau cuvântul la colocviul de psihiatrie umanitară mi-a telefonat iarăşi. În cele din urmă, am acceptat cu jumătate de gură: „Bine, doamnă, dar despre ce pot vorbi eu unor specialişti?”. „Despre ce credeţi, vă alegeţi singur tema comunicării”. Comunicare? Eu sunt tot ce poate fi mai străin de limbajul ştiinţific. Am dat, iarăşi, înapoi: „Lăsaţi, doamnă”. Finalmente, mai degrabă stingherit decât convins, am promis că mă voi duce.

Psihiatrii cunosc relativ bine, am impresia, crimele săvârşite în ospiciile din Est. Mai puţin bine, bănuiesc, cunosc crimele psihiatrice comise în afara ospiciilor. Căci, practic, vreme de patruzeci şi cinci de ani, am fost cu toţii, aici, pacienţi. Nişte pacienţi aparte, lăsaţi în libertate, dar care s-au modificat sub tratament. Nimeni, s-ar zice, nu se mai sinchiseşte de sinistrele „camere-vorbitor", echipate „legal" cu sisteme de ascultare, unde altădată era obligatoriu să se poarte discuţiile cu străinii, dar, dacă eşti atent la conversaţiile din autobuze sau de la cozi, remarci în ele o reţinere cunoscută. Se întâmplă, de asemenea, să aud fraze care erau la locul lor într-o şedinţă, pe vremuri, unde ne consolam cu gândul că totul era o mascaradă, un ritual impus, dar care acum sună groaznic în gura unui om ce se consideră liber. Să fie oare adevărat că, silit să vorbească într-un anume fel, ani la rând, un om ajunge să şi creadă în ce a fost constrâns să spună? în acest caz, nu mai e niciun dubiu că picătura chinezească sfârşeşte prin a pătrunde în creier şi că teama de riscuri te poate opune unor riscuri şi mai mari decât cele pe care le eviţi. N-ar fi exclus ca o anumită dezorientare din angoasele noastre de azi să se explice astfel. Şi poate chiar irascibilitatea care ne împiedică să ne relaxăm. Din viaţa publică, acrobaţia s-a extins în viaţa personală, îmbolnăvind totul sau aproape totul. Teroarea a funcţionat nu numai grosolan, ci şi impecabil, lăsând urme care nu ştiu când vor dispărea.

Şi nu mă gândesc acum la apa murdară care curge prin Est. Mă gândesc la câte s-au complicat şi s-au încurcat, fără să ne dăm seama, în judecata noastră. Poate că mai important decât un „Nürnberg românesc" ar fi fost un „proces al mentalităţilor". Asta ne-ar fi ajutat să înţelegem de ce libertatea reprezintă o neaşteptată dezamăgire pentru „omul acrobatic". Pe sârmă, frica şi prudenţa îi asigurau un fel de echilibru. Ştia că trebuia să se stăpânească, să nu se dea de gol. Dar acum? Ieşiţi din cuşcă, am umblat bezmetici un timp. Am strigat ceea ce

înainte abia îndrăzneam să şoptim şi ne-am pomenit într-un vacarm infernal în care nu se mai înţelegea nimic. Apoi, ne-am trezit că nu ne mai putem adapta libertăţii din pricina reflexelor formate sub „dresaj”. După război, puteau fi văzuţi pe stradă mulţi mari mutilaţi. Se deosebeau de pietonii obişnuiţi şi prin tristeţea întipărită pe chipurile lor, nu doar prin faptul că se târau în cărucioare sau în cârje. Şi noi suntem, cumva, nişte mari mutilaţi. Pe stradă părem, însă, normali, fiindcă răul s-a produs înlăuntrul nostru.

Ploile care m-au agasat până acum sunt, se pare, pe sfârşite. Curând, va începe timpul cu praf. Mai suportabil, fără îndoială, chiar dacă vara bucureşteană are şi ea destule inconveniente. Între timp, se vede tot mai limpede că primii care s-au repezit să profite de libertate au fost hoţii, borfaşii, escrocii şi demagogii. Bişniţarii au invadat Bucureştiul. Iar foştii securişti au devenit „oameni de afaceri”. Ţârcovnicii calomniei şi gunoierii insultelor zburdă, şi ce poţi să spui? Cenzura a fost desfiinţată nu doar pentru rugăciune, ci şi pentru mitocănie. Zvonurile cele mai aiuritoare se nasc cu uşurinţa cu care se nasc ţânţarii în bălţile rămase după ploi. Exasperaţi de haosul care ia proporţii, unii ar vrea un bici, care să pună ordine. Mă tem că nu vom reveni la normalitate până ce nu vom redeveni oameni normali, cu o judecată normală, nedeformată de „acrobaţie”, dar când se va întâmpla asta? E mai uşor, se pare, să ne perfecţionăm mersul pe sârmă, adaptat la noile condiţii! Primejdia care ne paşte e să acceptăm să facem de bunăvoie ceea ce, altădată, am făcut de frică!

Râdem forţat, câteodată, şi zicem că „omul nou” a fost creat, el există, vorbeşte, acţionează. Şi o facem cu gândul că noi am scăpat de această sinistră geneză. Totuşi, nimeni, aici în Est, nu poate fi sigur, cred, că nu poartă în el morbul ciumei. De aici provin, probabil, iritarea, ura chiar, împotriva a tot ce te împiedică să uiţi. Îţi vine să spui şi tu: „Ce-a fost a fost, ce este e, şi va mai

fi ce se cuvine”… Dar ce „se cuvine”? Nu cumva ceea ce „se cuvine” depinde de tăria de a privi în faţă ceea ce „a fost”? Simt că fără asta n-aş mai putea spera să devin un om normal, aş rămâne un acrobat, care-şi duce cu sine sârma sub tălpi, purtând până la sfârşitul vieţii, în carne şi în suflet, urmele teroarei şi ale „înţelepciunii”, perspectivă ce reprezintă coşmarul meu de acum.

Mă întorc la Don Quijote. El nu-şi pune problema curajului, ceea ce arată că nu se teme, într-adevăr, de nimic. Eu n-am ajuns acolo. Şi, poate, nici nu voi ajunge vreodată.

Hotel „Tranzit”

Se zice că trecutul e mort. Dacă ar fi aşa, ar fi suportabil. Te-ai învăţa cu duhoarea lui până la urmă. El e viu, însă. Respiră prin plămânii tăi, gândeşte cu creierul tău, n-ai scăpare.
Cum să uit clădirea gării în care am copilărit şi unde priveam pe fereastră cum veneau şi plecau trenurile? într-o lume în care sentimentul relativităţii este, în genere, un semn de inteligenţă, eu cred, fără să fac zgomot pe tema asta, că dragostea pentru ţara unde te-ai născut nu poate fi decât necondiţionată. Dar ţara este una şi canaliile altceva. Eu nu-i consider români pe cei care au transformat revoluţia română într-o farsă, care i-au scos de la naftalină pe cei ce tremurau în decembrie ’89, aşezându-i în fotolii de demnitari. Şi tocmai de aceea ezit să vin. Îmi e teamă de ceea ce pot vedea. Mi-e dor de treptele tocite ale Universităţii, dar ştiu că pe străzile Bucureştiului umblă şi cei care transformă patriotismul în subiect de berărie sau în carte de joc, spurcând tot ce ating. Sper că mă înţelegi. Aici sunt într-o „ţară”. Patria mea e acolo unde mă tem să mă întorc. Când Ceauşescu a căzut, am plâns ca un copil şi am fost la fel de fericit ca voi. Am zis, gata, s-a sfârşit coşmarul. Şi eram pregătit să mă urc în avion. M-a împiedicat un necaz cu o afacere de contrabandă, în care poliţia m-a crezut amestecat, şi nu eram, dar până s-au lămurit

lucrurile a trecut ceva timp. Apoi, am început să aud veşti rele. Că vechii securişti ridică iarăşi capul, că vechi cântăreţi ai lui Ceauşescu au devenit mari şi tari, că generalii care au dat ordin să se tragă în populaţie au fost săltaţi în fotolii oficiale. Şi, pentru a nu exista niciun dubiu, au fost mai departe socotiţi „bandiţi" cei care au murit nevrând ca România să fie paşalâc comunist. Atunci s-a rupt ceva în mine şi mi-am zis că ţara mea mai există doar în sufletul meu.

Ţi-am dat aceste explicaţii ca să pricepi ceea ce mi-ar fi plăcut să bănuieşti singur, îmi ziceai odată că tatăl tău a fost un model spre care ai aspirat toată viaţa. Ei bine, trebuie să înţelegi că şi pentru mine tatăl meu a fost un model. El a luat puşca tocmai fiindcă şi-a iubit ţara. N-a vrut nimic pentru el. Or, cum aş putea eu să accept azi că „patrioţi" sunt cei care au ordonat împuşcarea lui şi cei care l-au împuşcat? Probabil, voi prefera să-mi povestesc viaţa bătrânului chinez care dă aprobator din cap orice i-aş spune, decât să vin acum la Bucureşti. Poporul român e un popor minunat, dar în el există şi porci şi n-aş vrea să mă trezesc faţă în faţă cu vreunul. Cine ştie cum aş reacţiona. Totuşi, n-am luat încă o hotărâre definitivă. (Andrei)

Înainte de plecare, Don Quijote şi-a schimbat numele. Şi e clar de ce. Ne arată astfel că nu e nevoie să-i căutăm antecedentele. Ele nu au nicio importanţă, căci Don Quijote născându-se din propria sa „nebunie", ca Afrodita din spuma mării, nu are, bineînţeles, decât viitor. Fostul Alonso Quijano o botează cu un nume nou şi pe ţăranca tânără şi chipeşă de care se îndrăgostise de la distanţă, sugerându-ne că nu contează ce crede, în realitate,

Aldonza Lorenzo despre el. Dulcineea face parte din „nebunia” sa, la fel ca numele său nou. Când părăseşte La Mancha (cam la ora aceasta, dinainte de a se lumina de ziuă, deoarece nu vrea să-l vadă nimeni), îmbrăcat în armura proaspăt curăţată de rugină, cavalerul iese direct în câmp. Nu ţine să-şi ia rămas-bun de la nimeni. Nici să privească îndărăt. De parcă ar vrea să ne arate şi aşa că nu mai are trecut, că nu lasă nimic în urmă, în afară de vechiul său nume, de care s-a lepădat. Unamuno e de părere că această plecare, pe poarta de dindărăt a ogrăzii, e o minunată pildă de umilinţă. Dar de ce umilinţă poate fi vorba la cineva care nu se sfieşte să spună că vrea „nume veşnic şi faimă”? Mie mi se pare, dimpotrivă, că niciodată Don Quijote n-a fost mai orgolios ca în clipa când întoarce spatele vechii sale existenţe.

Ceea ce face el seamănă cu o spălare voluntară a creierului. Deşi e un bărbat în vârstă, abia s-a născut! De aceea nu simte niciun fel de duioşie în ceasul despărţirii. Sau dacă, totuşi, are amintiri, nu-şi mai face iluzii în privinţa trecutului, convins, probabil, că regretele n-au rost. Numai viitorul îi poate permite orice.

Altădată, n-am dat nicio atenţie acestor detalii. Nu m-a izbit că Don Quijote s-a născut bătrân, cam la aceeaşi vârstă la care Goya a devenit „Goya”. Şi îmi explic de ce. Eram tânăr, amintirile nu mă incomodau, nu mă copleşeau ca azi. Oricât de timpuriu m-aş fi manifestat ca „rac”, aveam, totuşi, o viaţă înainte. Nu eram pregătit să înţeleg de ce Don Quijote n-are antecedente. Mă atrăgeau isprăvile lui, mă fascina încăpăţânarea de a forţa iluziile, în ciuda zâmbetelor răutăcioase, dar vârsta lui nu mi-a spus nimic. Şi n-am remarcat un amănunt care acum mi se pare esenţial, că, la peste cincizeci de ani, el se comportă ca un nou-născut. Trecutul este pentru Don Quijote o haină prea strâmtă, în care n-are cum să încapă gloria pe care o visează el. În schimb, în privinţa viitorului nu-şi face griji. Se lasă în voia calului, sigur că orice drum îl duce la nemurire.

Iar a început baletul moliilor. Câteva zile am sperat că am reuşit să le sperii cu naftalina pe care am pus-o, în săculeţe, prin dulap. Acum, văd că m-am amăgit.

Plouă, totuşi, mai rar. Ploi iuţi, care transformă străzile în bălţi. Pentru un ceas, două, cartierul meu pare, atunci, un fel de Veneţie fără gondole, fără turişti şi fără cântece. Noroc că vine vara.

Ieri, am fost pe strada Sapientei, ajunsă un decor suprarealist, în urma demolărilor. Au rămas în picioare doar câteva case, părăginite, părăsite, populate numai de fantome, şi un hotel ciudat, gol, pustiu, fără personal, fără clienţi, a cărui firmă, de fier ruginit, se mişcă, scârţâind, de câte ori suflă vântul: „Hotel Tranzit”. Dincolo de acel hotel, bun parcă doar pentru sinucideri, nu mai e decât un maidan pe care hălăduiesc câinii vagabonzi... Căutam o urmă din anticariatul domnului Pândele. M-am învârtit, însă, degeaba printre mormanele de moloz. N-am găsit nimic. În schimb, dădeam mereu cu ochii de firma, scrisă cu vopsea albă, a hotelului „Tranzit” şi nu m-am putut stăpâni. M-am hotărât să intru. Am trecut de un prag acoperit cu bucăţi de cărămidă spartă. În hol, m-a întâmpinat un şobolan. De cum m-a văzut, a zbughit-o undeva în spatele ghişeului de la recepţie, unde cineva lăsase, pe un ziar vechi, o bucată de pâine ce se întărise ca piatra. Am dat să urc scara, să ajung la etaj, dar, dintr-acolo, s-a rostogolit spre mine un lătrat furios şi m-am grăbit să mă îndepărtez înainte de a mă trezi muşcat, deoarece mulţi câini sunt turbaţi, se zice.

... mai ţii minte? Intram direct din stradă, suind două trepte de piatră, tocite şi cu scobituri. Dincolo de uşă, mai trebuia să străbatem un coridor întunecos până să ajungem la anticariatul propriu-zis, o încăpere urâtă şi slab luminată, unde ne izbea de fiecare dată un miros de aer stătut, îmbâcsit. Dar ce conta? Domnul Pândele întorcea spre noi un obraz uscat, ca de mumie, apoi

moţăia mai departe în fotoliul uzat din spatele mesei, lăsându-ne să cotrobăim în voie prin rafturi şi nu ieşea din muţenie decât pentru a ne comunica preţul cărţii pe care i-o arătam. Anticariatul nu mai există. Şi e deprimant să simţi că păşeşti în gol, că timpul ţi-a aruncat o parte din viaţă la groapa de gunoi, în schimb, am văzut un hotel straniu, care se cheamă „Hotel Tranzit", părăsit, lăsat de izbelişte, dar având încă firmă la poartă.

Te vei întreba de ce-ţi spun toate astea. Cu ani în urmă, o biserică pe care Ceauşescu vroia s-o mute, ca să nu mai fie văzută de trecători, rămăsese singură, pe strada Ştirbei Vodă, într-un maidan de moloz. Dinlăuntrul ei fusese scos tot. Până şi podelele. Rămăseseră în picioare doar zidurile. Dumnezeu plecase de-acolo, dar pietonii îşi făceau, în mod discret, cruce. Cam aşa se întâmplă şi cu trecutul. Nu mai eşti ce-ai fost şi nu vei mai fi niciodată, însă e greu să te obişnuieşti cu asta. Uneori, încerc să mă conving că abia regretele îmi dau măsura exactă, deplină, a ceea ce sunt. Nu ştiu cât valorează ceea ce am reuşit să fac în viaţă. Ştiu, doar, că am visat să fac mai mult decât am reuşit să fac sau am visat să fac altceva. Ori, altminteri. Şi numai cu ajutorul regretelor pot să aflu ce pretenţii am avut de la mine, ce mi-am imaginat că sunt în stare, că ar trebui să vreau, să doresc, să aştept. Cei care n-au niciun regret, îmi zic, ar trebui să regrete tocmai lipsa regretelor.

Dar, din păcate, Dumnezeu a construit lumea în aşa fel încât să regretăm aproape totdeauna prea târziu.

Se simte, în sfârşit, apropierea verii. Căldura albeşte pietrele şi o lumină aparte stăruie deasupra acoperişurilor de ţiglă. Câinii vagabonzi sunt fericiţi. Pot cutreiera străzile fără să-i mai ude ploaia, adulmecând, din timp în timp, una din nelipsitele sacoşe purtate de bucureşteni. Maşinile nu te mai stropesc cu apa murdară din băltoace. Te umplu numai de praf. N-avem atâtea maşini ca Parisul sau Roma, în schimb deţinem praf pentru toate capitalele

Europei şi ne mândrim cu cei mai blestemaţi şoferi de pe continent. Ar fi nefericiţi dacă ar scăpa vreo ocazie să te facă să regreţi că ţi-ai scos costumul de la curăţat. Ciorile picotesc, toropite de soare, pe soclul gol, cu acelaşi dispreţ suveran pentru vânzoleala de pe trotuare, deranjându-se, probabil, să deschidă ochii, curioase, doar când se aude sunetul strident al vreunei sirene a Salvării sau când trece un cortegiu oficial, escortat de maşinile poliţiei. Pisicile cască, ţânţarii lenevesc şi ei, poate, aşteptând seara. Tot ce e viu se bucură de lumina specială cu care Dumnezeu ne răsplăteşte în pragul verii, când cerul începe să fie senin şi simţi în aer cum misterele Orientului se amestecă aici cu logica Occidentului, tulburând-o uşor. Cei care deschid dughene de răcoritoare se îmbogăţesc acum. Când ţi-e sete, nu te mai gândeşti nici la bani, nici la microbi. Atmosfera e ciudat de placidă. Bucureştiul arată în acest moment ca un vulcan pe care creşte iarbă. Aproape nimeni nu mai vrea să audă de demonstraţii, de mitinguri. „Gata! Ne-am săturat!” Fiecare scumpire e comentată cu năduf şi, dincolo de vorbe, se simte o iritare surdă împotriva corupţiei generalizate. Foşti activişti ai unui comunism sălbatec au năpârlit peste noapte şi au deschis magazine de lux unde practică un capitalism sălbatec. Se înmulţesc cerşetorii şi „copiii străzii”, cu copilăria devastată de aurolac, iar regresul spre „filosofia supravieţuirii” e evident.

Parcă s-au potolit şi zgomotele. Uneori, nu se aude decât ţăcănitul maşinii mele de scris. Am senzaţia că s-a scurs un veac de când numele lui Ceauşescu era scris, în ziare, fără majusculă iniţială. Ura sfida până şi regulile de ortografie. Apoi, au început să apară flori pe mormântul lui Ceauşescu. Nu-mi venea să cred, deşi ştiam că pe mormântul lui Nero s-au depus flori proaspete vreme de un secol. Azi, ard şi lumânări lângă flori. Ce va urma? Revăd firma „Hotelului Tranzit”, o aud scârţâind. Unii zic că „era mai bine înainte”. Poate, fără să-şi dea seama, au

nostalgia unui dresor şi se miră că nu aud, încă, pocnetul biciului. Oricum, Andrei avea dreptate, trecutul nu e mort. Nu e o magazie de vechituri, o arhivă. De multe ori, e chiar prea activ. Se infiltrează, ca o apă freatică, în ceea ce „este”, se prelinge în ceea ce „va fi” sau seamănă acelor bestii care devin încă şi mai periculoase după ce le răneşti de moarte. La noi, strigoii merg pe stradă, vorbesc, uneori îi şi vedem la televizor. Occidentul s-a grăbit să salute sfârşitul comunismului, dar cine cunoaşte, cât de cât, Estul nu poate să nu observe că trecutul reapare, ca o igrasie, pe zidurile unde mai scrie Jos comunismul”.

Azi n-am ieşit din casă. Mă simt, parcă, mai obosit decât în alte zile. Pentru orice hotărâre trebuie să fac un efort. Mai devreme a sunat telefonul. N-am răspuns.

Marea, teribila întrebare: se poate trăi fără speranţă? nu mi se pare, în acest moment, capitală. Se poate trăi fără speranţă şi chiar mai clar. Căci speranţa e un fel de sedativ. Speri şi ai sentimentul că faci „ceva”. Numai disperarea îţi ia toate scuzele, te obligă să ieşi din aşteptare.

Renunţ şi la intenţia de a face puţină ordine, strângând cărţile şi ziarele risipite peste tot. Peste un ceas, două, totul ar arăta la fel. Camera aceasta îmi seamănă.

„Hotelul Tranzit” ’ îmi pare acum un simbol. Mă simt „în tranzit”. Tranzit spre ce? Nu ştiu. În schimb, cred că-i pot explica acum mai pe larg lui Andrei de ce văd, într-adevăr, în înţelepciune mai degrabă un păcat decât o virtute.

Dictatura celebrităţii

La „Hotel Tranzit” aş trage dacă aş veni în Bucureşti. E cel mai potrivit loc pentru mine. Mi-aş cumpăra câteva sticle de whisky şi m-aş instala într-una din camere. Nu mă interesează că nu există personal de serviciu. De abia nu m-ar bate nimeni la cap. M-aş putea îmbăta fără să deranjez pe nimeni. Păcat că nu e şi un ocean pe aproape. Ar fi un decor perfect pentru o sinucidere frumoasă. Când m-ar găsi poliţia, ziarele ar scrie: „Andrei B., fiul unui fost bandit, ucis de Securitate în munţii Făgăraşului, a venit în Bucureşti după douăzeci si trei de ani de absenţă din ţară, pentru a-şi pune capăt zilelor la «Hotel Tranzit». A lăsat un bilet unde îşi exprimă rugămintea să nu-l regrete nimeni”. Vezi tu, bătrânul chinez are un scop, s-o aştepte pe femeia căreia îi scrie, dar eu nu mai am niciunul. Când reuşesc să nu beau, zilele mele sunt de o ucigătoare goliciune. Dar, apropo, din pricina ta m-am apucat să recitesc Don Quijote. *Avansez greu cu lectura fiindcă pe mine aventurile bunului tău cavaler mă cam plictisesc. Cred că nu sunt de ajuns de romantic pentru a uita că monştrii arată altfel decât morile de vânt.*

Aşa că, scuză-mă, nu sunt în măsură să judec opiniile tale despre înţelepciune. Cel mult, aş putea să fac pe avocatul diavolului şi să te

previn că rişti să deranjezi multe susceptibilităţi şi să scandalizezi pe mulţi. Vei fi bănuit, în mod sigur, de frondă sau, şi mai rău, că încerci să pari interesant punând în cauză una dintre puţinele valori ce şi-au păstrat prestigiul într-o lume cuprinsă parcă de frigurile demitizărilor. Parcă îi aud mârâindu-şi nedumeririle. În fond, ce vrea, ce urmăreşte? Să fie original cu orice preţ? Să se amuze? Să procedeze ca primitivii care îşi băteau idolii când nu justificau speranţele puse în ei? Sau ţine să judece înţelepciunea aşa cum judecă femeia bărbaţii care au privit viaţa de pe fereastra unui subsol şi n-au observat decât picioarele femeilor? Vor mai zice, poate, că nu e cazul să faci o problemă de principiu dintr-un deficit ce te priveşte exclusiv pe tine. Trebuie să te aştepţi, aşadar, la orice. Există tratate întregi, savante, despre înţelepciune, care nu pot fi răsturnate de cineva care vine să spună „după părerea mea". Eu te înţeleg, în principiu, mai ales că drama generaţiei noastre a fost să descopere că, pentru a dura, dictaturile au nevoie nu numai de teroare. Cu ajutorul teroarei, se poate asigura numai frica. Or, frica, singură, nu e o garanţie suficientă. Şi numai „înţelepţii" pot demonstra în mod convingător că împotriva teroarei nu se poate face nimic, că tot ce-ţi rămâne e să te adaptezi situaţiei, să-ţi vezi de treburile tale, să te „descurci" cumva, să-ţi aperi pielea, să nu afli ce n-ar fi înţelept să ştii, ci să aştepţi, să te rogi, sperând, scârbit, în vremuri mai bune. Când am plecat eu, circula, îmi amintesc, în anumite medii din Bucureşti, o teorie conform căreia, în vremuri grele, un om înţelept trăieşte „la firul ierbii", nu ridică imprudent capul. Dar câţi vor accepta că aureola înţelepciunii e frauduloasă?

Mă tem că dacă te vei încăpăţâna să susţii asta, vei stârni numai mirări iritate. Lumea are cultul înţelepciunii. Şi pe aici, fiecare copil e *învăţat de mic să asculte de cei în vârstă, „mai înţelepţi”, la şcoală i se spune acelaşi lucru şi, din o mie de oameni, nouă sute nouăzeci şi nouă s-ar simţi flataţi, probabil, dacă li s-ar propune să facă parte dintr-un „conclav al înţelepţilor”. Deci, rişti să contrariezi, să pari un soi de terorist care dă buzna într-un templu. Nu mai există, azi, ca în vechime, un zeu sau o zeiţă a înţelepciunii, însă există un mit al înţelepciunii. Şi există o „dictatură a celebrităţii” de care ar trebui să ţii seama. Dar, fireşte, faci cum crezi.* (Andrei)

Lupta împotriva prejudecăţilor seamănă cumva cu lupta împotriva moliilor şi a prafului. Te războieşti cu ele, pentru a fi înfrânt.

Mă uit la faţa uscată, pergamentoasă, a lui Erasm dintr-o mică reproducere după cunoscutul portret făcut de Holbein. Pe lângă acest înţelept cu trupul şubred, care e numai spirit, robustul Luther e zgomotos, carnal şi impulsiv. Se păstrează, încă, se zice, urma de cerneală lăsată de călimara pe care Luther a aruncat-o, furios, în diavol. Aşa ceva nu s-ar fi putut pune pe seama discretului, prea discretului Erasm. Şi totuşi, Erasm a scris *Elogiul nebuniei!* Tocmai el, înţeleptul prin excelenţă, reticent şi precaut, retras, plin de tact, a descoperit, probabil, în cele din urmă, că remediul nu stă în a îndrăzni mai puţin, ci în a îndrăzni mai mult… „Nimic prea mult”, avertizau cei şapte înţelepţi. Şi, în prima clipă, eşti tentat să le dai dreptate. Dacă vorbeşti prea mult, eşti palavragiu. Dacă taci prea mult, eşti ursuz. Prea multă singurătate te sălbăticeşte. Prea multă sociabilitate te împrăştie. Dar „iubesc prea mult” sau „doresc prea mult” sună foarte trist. Iar în „nevoia de linişte” poate intra orice. Există, am cunoscut-o, şi o teroare a liniştii, a liniştii

de cimitir extinsă pe străzi, în case; există o liniște creată de frică, o liniște în care te ascunzi ca într-o gaură de șarpe, o liniște în care nu se mai aude nicio întrebare, o liniște goală, stătută, mucegăită, sau o liniște plină de ură.

În orice caz, înțelepciunea a devenit un termen extrem de vag, care poate fi folosit și de cel care vrea să pună ordine în vălmășagul dorințelor și de cel care vrea să se abțină de la orice implicare; și de cel care aspiră să se ridice la o înțelegere superioară a lucrurilor și de lașul care ține să te convingă sau să se convingă pe sine că nu are chef să riște „prosteşte”. Marii înțelepți sunt greu de urmat. Drept care lumea s-a grăbit să-și formeze o părere mai comodă despre înțelepciune. La limită, această înțelepciune înseamnă arta de a trăi cu minimum de risc și cu maximum de egoism. O istorie a înțelepciunii, făcută cinstit, ar fi, dacă-i exceptăm pe marii înțelepți, o bună propagandă în favoarea aripilor retezate artistic și a elanurilor cuminţite. Un „înțelept” adulmecă mereu direcția vântului pentru a ști ce „trebuie” să gândească și să spună. S-ar considera idiot dacă și-ar risca pielea. El se pricepe să nu-și creeze probleme și ține o socoteală exactă a avantajelor și dezavantajelor personale în orice moment, dar la câte nu se pricepe? E hotărât să vadă și să audă doar ce-i convine să vadă și să audă, cu grija de a nu fi prea sensibil la suferințele altuia. Se pricepe chiar să mimeze curajul, fiindcă nimic nu-i mai simplu decât să dai impresia vitejiei continuând să rămâi laș. Un „înțelept” perfect e un amestec de șmecherie, de lipsă de caracter, de abilitate, de oportunism, de precauție, de gol sufletesc. Ca să-i înșir însușirile ar trebui să mă refer la strategia struțului, la mersul felinelor, la adaptabilitatea cameleonului, la ondulațiile șarpelui, la viclenia vulpii, la mirosul ogarilor… și încă n-am terminat.

Să nu alunec, totuși, în pamflet. Problema care mă preocupă și pe care n-am îndrăznit, până acum, s-o

formulez explicit e că, după părerea mea, există riscuri mai mari în reuşita înţelepciunii decât în eşecul ei. Eram intimidat, şi încă mai sunt cumva, de prestigiul înţelepciunii, de superstiţia că „măsura”, „tactul”, „echilibrul” sunt valori de invidiat. Dar, în definitiv, ce înseamnă să fii înţelept? Să accepţi cu inima uşoară tot ce e inevitabil, cum sună sfatul unui înţelept antic? Să nu-ţi creezi singur dureri de cap? Să eviţi locurile periculoase, să nu stai în centrul furtunii? Să nu te împotriveşti unui rău care te-ar putea strivi? Să te consolezi uşor, să renunţi cu seninătate, fără să te plângi şi fără să regreţi nimic? Să cauţi o potecă pentru tine însuţi când drumul public e plin de primejdii? Să te mulţumeşti cu ceea ce poţi obţine tu, fără să te mai intereseze alţii?

Încă o dată, mă gândesc la ceea ce n-am cutezat, la pasiunile, furiile şi disperările pe care mi le-am ţinut în frâu, fiindcă m-am temut de consecinţe, la grija cu care m-am uitat unde pun piciorul, la convingerea că inteligenţa nu poate fi decât rezonabilă... unde am greşit? Nici azi n-aş zice că e normal să ne amintim, de câte ori privim luna, că ea ne dă o lumină de împrumut. Şi totuşi, de ce-ar fi nevoie să visăm „cu măsură”? Rembrandt bătrân şi Van Gogh bolnav nu şi-ar fi găsit locul printre înţelepţi: unul falit, părăsit de clienţi şi de amici, altul nebun şi încă şi mai singur, ce înţelepciune e asta? Şi cum se poate ajunge la ceva ieşit din comun fără a dori pest*e măsură acel* „ceva”? Eroii şi martirii au ajuns eroi şi martiri nu pentru că ar fi fost „cumpătaţi”, pentru că şi-ar fi drămuit curajul şi credinţa, de teamă să nu pună cumva prea multă pasiune în faptele şi ideile lor, ci dimpotrivă. Ei n-au vrut sau n-au putut să-şi menajeze forţele, să creadă, să simtă cu măsură, ci au mers până la a plăti, uneori, cu viaţa ceea ce au crezut şi simţit. La urma urmei, nici dragostea, nici altă pasiune, dacă sunt trăite până la capăt, n-au cum să fie rezonabile; iar dacă sunt, cu atât mai rău!, faptul ar trebui să ne pună serios pe gânduri, căci a nu dori „peste măsură”, a nu visa „prea

mult” *niciodată* e un simptom grav, alarmant. Grecii, cu toţi înţelepţii lor, n-au găsit ceva mai bun, pentru a simboliza setea de zbor, decât să născocească o poveste despre un tânăr romantic care a avut ideea „nebunească” de a vrea să ajungă la soare. Şi câte reuşite admirabile au la bază un „grăunte de nebunie”? Poate că ne modelăm viaţa mai mult prin ceea ce nu facem decât prin ceea ce facem. Nu îndrăznim să săvârşim „ceva” într-o anumită împrejurare, avem reţineri şi, fără să ne dăm seama, devenim consecinţa acelor reţineri, căci destinul acţionează prin amănunte. Şi cum să mai recuperezi ce n-ai trăit la vreme? Cele mai multe regrete ale mele se leagă de goluri pe care nu mai am cum să le umplu, de dorinţe pe care mi le-am înăbuşit. Acum ştiu că un „da” sau un „nu”, rostite, clar, la timp, valorează uneori mai mult decât un întreg tratat de înţelepciune.

De aceea, oricât m-aş strădui, n-aş reuşi să mă conving, azi, că e mai bine să renunţi decât să îndrăzneşti, că e mai inteligent să-ţi temperezi pasiunile decât să le trăieşti până la capăt. Am primit în viaţă mai mult decât am fost capabil să dau, dar poate tocmai de aceea am sfârşit prin a înţelege că e mai important să fii întreg, fără măsură, decât rezonabil şi plin de regrete. Din păcate, am semănat păsărilor (din nu ştiu ce specie) care se lasă hrănite în timp ce clocesc, am luat de bun tot ce am auzit despre harul înţelepţilor. De abia azi constat că faimosul sfat al celor şapte înţelepţi antici, înscris pe frontonul templului consacrat lui Apolo la Delfi, „nimic prea mult”, pe care aş fi fost gata să-l aştern pe toţi pereţii camerelor pe unde am trecut, e, în realitate, o păcăleală, o înşelătorie. Căci, probabil o viaţă neîmplinită e o viaţă din care lipseşte orice fel de exces. Şi de ce să drămuieşti singur când şi aşa, orice ai face, viaţa e scurtă!, vei fi drămuit? A trăi *posibilul* presupune a încerca, uneori, *imposibilul.*

Dar să nu mă complac în generalităţi. Revăd

faimoasele şedinţe de „excluderi” care se ţineau lanţ prin anii ’50. Eram la Radio. Ne convocau, se umplea sala, aşteptam să se formeze prezidiul şi ne întrebam, cu teamă, cui îi venise rândul. La masa cu pânză roşie, se scula în picioare cineva, zicea „Tovarăşi, ne-am strâns pentru...” şi, în clipa următoare, aflam. I se găsise cuiva ceva rău la „dosar”. Urma execuţia. Victima se ridica de pe scaun şi, ca un animal hăituit, încerca să scape. Se umilea, uneori îşi renega părinţii, dădea asigurări de devotament. În zadar. „Verdictul” era stabilit dinainte. Plecam de la acele şedinţe mutilat lăuntric, scârbit de neputinţa de a-mi depăşi frica şi din ce în ce mai „înţelept”. În fond, totul a fost înfricoşător de simplu. Ne era ruşine de laşitatea noastră şi, în acelaşi timp, eram convinşi că nu avem altă soluţie, că „înţelepciunea” reprezenta o fatalitate.

Deocamdată, îţi mai spun doar atât. Ţăranii din Lisa lăsau, prin tradiţie, istoria pe seama politicienilor. Ei erau ocupaţi să semene grâul, să-l culeagă, să asigure carnea de tun pentru măcelurile mondiale şi să se roage. Aceasta nu era o „înţelepciune”. Era o filosofie de viaţă, cu vechi rădăcini, „înţelepciunea” care ne-a împins pe noi să acceptăm şantajul represiunii, să ne suim pe sârmă (nu e cazul tău, dar eu am făcut-o), a fost, poate, partea cea mai teribilă a tragediei noastre şi tocmai de aceea ne e foarte greu s-o explicăm...

Un „nebun patentat”

În „paradisul” comunist, pedeapsa nu era izgonirea, ca în paradisul biblic, ci obligaţia de a rămâne pe loc, de a suporta, fericirea „. Şi trebuia să fii recunoscător că nu fi se permitea să evadezi în „iadul” capitalist. Erai obligat să înghiţi fericirea, chiar dacă tu aveai poftă să fii nenorocit.

Totul depinde, cum vezi, de perspectivă! Aici aud mereu: „Cea mai...”. Sau: „Pe primul loc...”. Şi nu e vorba doar de o manie a recordurilor. Fără clasamente, occidentalul nu s-ar descurca în jungla informaţiilor care-l agresează zilnic. E obişnuit să elimine automat ce se află în afara „podiumului” şi, astfel, se simte mai sigur. Ar fi o dramă pentru el să se trezească în situaţia de a decide fără să i se spună ce anume se bucură de succes. Numai eu, fiindcă vin din Est, nu pot preţui harul de a fi exact şi plictisitor. În privinţa asta, sunt mai aproape de voi decât crezi. Nu te lua după faptul că nu sunt omul cel mai potrivit căruia să-i vorbeşti despre Don Quijote.

Şi cum aş putea fi? Poveştile cu „cavaleri” n-au cum să-mi sune plăcut după ce am văzut foşti colegi şi chiar foşti prieteni trecând pe celălalt trotuar pentru a nu fi obligaţi să mă întâlnească, să discute cu mine şi să se compromită! Domnii ăştia nu vroiau să se implice nici ca martori. Alcătuiesc o specie odioasă, din pricina căreia m-am umplut de resentimente cum te umpli de

> *păduchi, deşi înţeleg că, atunci când eşti într-o colivie, n-are rost să te loveşti de gratii, e mai avantajos să zbori pe loc ori să aştepţi... Aşa că n-am de ce să apăr „înţelepciunea” care a prosperat în demenţa de la noi. Problema e dacă o asemenea experienţă nu te împinge să arunci miezul înţelepciunii şi să păstrezi cojile. Nu ştiu ce să zic. De câte ori îmi vâjâie capul din pricina liniştii, mi se pare că inteligenţa nu valorează doi bani dacă nu e dublată de o credinţă care să-i dea un sens. Dar în ce să cred? Eu aş avea mai multe motive decât tine să bat monedă pe faptul că zeii au preferat să ţină legătura cu oamenii prin nebuni, nu prin înţelepţi. Numai că nu toate nebuniile sunt admirabile. (And*rei)

De fapt, nu văd cum s-ar putea trage o graniţă între înţelepciune şi „nebunie” (folosesc mereu ghilimelele deoarece nu s-a găsit un alt cuvânt pentru „nebunia” care nu e a unei minţi tulburate, ci a unei minţi care îndrăzneşte mai mult). Ceea ce pentru unii e înţelept, pentru alţii e o „nebunie”. Şi mai precizez o dată că îndoindu-mă de valoarea înţelepciunii, nu mă gândesc la marii înţelepţi, ci la acea înţelepciune uzuală care coboară strigătul la şoaptă, de teama riscurilor, şi separă ce consideră „oportun” de ceea ce i se pare „inoportun” într-o pasiune; înţelepciunea care restrânge, care drămuieşte, care ne recomandă să calculăm fiecare pas, cu atenţie, pentru a evita o „nebunie”.

În lumea noastră de „înţelepţi” sună, evident, rău „nebun”, „nebunie”, „nebuneşte”. Şi poate că aici, în ironiile, condescendenţele şi compasiunile cu care sunt priviţi cei cărora le lipseşte ceva sau le prisoseşte ceva pentru a fi şi ei „rezonabili”, se află dovada că societatea e organizată ca să producă destine mediocre. Destinele de excepţie contravin regulii. Lumea e contrariată de ele. Când nu le poate aşeza în categoria, inexplicabilă, a

geniilor, aduce vorba de un spital psihiatric. Şi se linişteşte. „Nebunul” e anormal!...

Grăbită linişte, totuşi. Un Don Quijote „rezonabil” nu s-ar mai osteni să-şi îmbrace armura. Ar azvârli-o, jenat, în magazie, uitându-se în jur, să vadă dacă nu l-a zărit nimeni. După care şi-ar continua viaţa dinainte de povestea cunoscută. E mai bine aşa? Cum ar fi arătat lumea fără niciun „nebun”? în aceeaşi frază în care îl consideră pe Don Quijote un „nebun patentat”, Ortega y Gasset recunoaşte că problema nu se rezolvă astfel. Bineînţeles că nu se rezolvă! Din contră, devine irezolvabilă. În faţa unui „nebun patentat” e foarte mare ispita să vrei să te arăţi mărinimos şi să nu te mai judeci pe tine. Eşti gata să exclami: „Bietul om s-a smintit”. Şi, cu asta, orice comparaţie neliniştitoare e închisă, fiind înlocuită de o milă pe care, în cazul lui Don Quijote, abia gândul că „nebunului” i se acordă importante onoruri în enciclopedii o împiedică să se manifeste... Dar nu înţelepţii, cu invitaţiile lor la prudenţă, la moderaţie, au dezvăluit resursele sufletului omenesc (cel puţin, aceasta este convingerea mea), ci „nebunii”; mai exact, cei socotiţi nebuni fiindcă au pus „prea mult” suflet în ceea ce au întreprins. Nenumărate fapte fără de care ne-am simţi, toţi, mai mizerabili decât suntem au fost considerate, la început, o „nebunie”. Şi există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin înţelepciune. Dacă protagoniştii lor ar fi fost înţelepţi, nimeni n-ar mai fi ştiut azi de ei nimic. Ar fi fost nişte persoane obişnuite, chiar mediocre. Ceea ce i-a salvat a fost ceea ce, la prima vedere, pare să fi fost eşecul lor. În cazul lui Don Quijote, fiecare biruinţă împotriva morilor de vânt îl apropie şi mai mult de înfrângerea din viaţa reală. Dar cât de limpede arată această înfrângere că „nebunii” pot fi nişte rataţi, nu nişte mediocri! că simplul fapt de a îndrăzni „nebuneşte” sau de a iubi „nebuneşte” te salvează de mediocritate! Când nu reuşesc să-şi încunune „nebunia” cu o izbândă, oricât de scump plătită, „nebunii” o fac

printr-un eşec, în lumina căruia se vede dramatic de clar că un destin omenesc e mai mult decât un drum care leagă o copilărie de un mormânt.

Din nefericire, toată educaţia pe care o primim ne pregăteşte pentru a fi prudenţi. Ideea care ni se inculcă este aceea a „omului rezonabil”, în loc să fim îndemnaţi să punem în balanţă tot ce avem mai bun în noi. Căci e mai important să iubeşti o dată „nebuneşte” decât să fii rezonabil toată viaţa. Şi mi se pare evident că, pentru a-ţi da „măsura”, trebuie să fii „fără măsură”, să pui la bătaie *întreaga* ta putere de a dori, de a crede…

… exact asta susţin: întrucât nimic important nu s-a născut din reticenţe, întreaga perspectivă asupra înţelepciunii ar trebui regândită, probabil. Oare de aşa ceva avem nevoie, să învăţăm să pierdem, să ne consolăm? „Petele albe” din viaţa mea nu mă îndeamnă spre o asemenea concluzie şi, apoi, e dreptul meu să recunosc că m-am înşelat.

Nu sunt puţine situaţiile, experienţele care m-au apropiat de bănuiala că înţelepciunea e, în fond, rodul unei carenţe. De câte ori nu suntem în stare să riscăm, să ne lăsăm prinşi în vârtejul unei pasiuni, facem caz, automat, de înţelepciune! Dar, nu încape îndoială că „înţelepţii” mi-au stimulat aceste rezerve. Din încântarea pe care mi-o stârnea odinioară Ulise n-a mai rămas nimic după ce am văzut ce „glorioasă” carieră a înregistrat, prin Est, metoda astupării urechilor. Deoarece e mai simplu să nu auzi. Te scuteşti nu numai de primejdii, ci şi de procese neplăcute de conştiinţă. N-ai auzit şi gata! Eşti scos din cauză. Te poţi culca liniştit.

În „înţelepciune” au ieşit, de fapt, la iveală, ca untdelemnul, toate defectele ascunse ale înţelepciunii. Când eu şi alţii ne-am suit pe sârmă, am urmat, s-ar zice, sfatul din Hamlet: *„Şi puneţi gurii voastre lacăt, căci vremea e scoasă din ţâţâni”. Dar am sfârşit prin a lăsa poliţiei politice mâinile libere pentru a-i înhăţa, fără*

probleme, pe „nebuni”. Nu suntem străini de „întâmplarea” că mitul lui Don Quijote a fost, a doua oară, supus degradării, că visătorii, naivii, încăpăţânaţii au putut trece uneori drept nebuni ori s-au îndoit de „nebunia” lor De ce să se mai bată cu morile de vânt? Doar pentru a-i vedea pe ceilalţi ocolindu-i? Securitatea a avut asentimentul nostru să-i considere anormali pe cei care nu se controlau. Îmi vine în minte o scenă petrecută, cu ani în urmă, în autobuzul 368. O femeie blondă, cu ochi cenuşii, a început, brusc, să zbiere. La început, nu înţelegeam ce spunea. Apoi, am tresărit. Striga: „Sunteţi nişte laşi”. Nimeni nu s-a întors spre ea. De teamă, pasagerii se prefăceau că n-o auzeau. Femeia a strigat iarăşi: „Sunteţi nişte laşi, nişte râme. Răbdaţi orice face Ceauşescu”. Bărbatul de lângă mine era palid. Mi-a şoptit, vădit înfricoşat: „E nebună”. Nu ştiu nici azi dacă era, într-adevăr, nebună sau era „nebună” fiindcă striga în gura mare ceea ce gândeam şi noi, dar nu îndrăzneam să spunem.

În realitate, comunismul a vârât în hainele „omului rezonabil” pe „omul nou”, atrăgându-i atenţia, pe un ton ameninţător, ce „se cade” şi ce „nu se cade”. Ne grăbeam să ajungem la convingerea că, într-un regim al aparenţelor, cum e un regim totalitar, nu ceea ce exista avea însemnătate, ci ceea ce se spunea că există. Şi pe măsură ce deveneam mai „înţelepţi”, deveneam mai vulnerabili. „Înţelepciunea” noastră îi îndemna pe cei care ne-o impuneau să se lipsească de unele precauţii de care, altminteri, nu s-ar fi putut dispensa. Într-un fel, „ei” chiar contau pe acest gen de „înţelepciune”, permiţându-şi să ia până şi „înţelepciunile” scârbite drept consimţământ!... Pe scurt, abia acum înţeleg vorba apostolului Pavel: „Dumnezeu a trimis lucrurile nebune ale lumii ca să facă de ruşine pe cele înţelepte”. Şi n-am pretenţii de originalitate, afirmând că nu cunosc, în afara înţelepciunii, altă virtute în care să fie cuibărite mai multe vicii. De altminteri, nu e singura „reevaluare” la care mă văd

obligat azi, când am senzaţia că ignoranţa mea sporeşte, în loc să scadă, la fel cum sporeşte întunericul după ce maşinile de pe bulevard aprind farurile; şi aproape totul devine relativ...

Când „nebunii” au înfruntat gloanţele lui Ceauşescu, „înţelepţii” stăteau în pijama, acasă, aşteptând, întrebându-se cum se va termina totul. Acum se răzbună pentru frica de-atunci şi s-a recreat vechea solidaritate a „înţelepţilor”. Au ridicat capul, au deschis firme, au intrat în politică, au dat iluziilor „nebuneşti” din decembrie ’89 gust de vodevil prost. „Tot noi suntem deştepţi”, zic ei. Şi poate că au dreptate. N-au riscat nimic, dar au ieşit în câştig. „Nebunii” s-au ales cu medalii, cu infirmităţi, cu regretul că au fost „proşti” şi cu batjocura „înţelepţilor” care se îmbogăţesc. Dacă se arată nemulţumiţi, sunt consideraţi, din nou, nebuni. Li se opune „voinţa majorităţii”. Foşti adulatori ai lui Ceauşescu ţipă că împuşcarea idolului lor a constituit o „trădare”, dar nu se dau înapoi să profite de rezultatele „trădării”! Uneori, nu mă miră exodul românilor spre Apus.

De câteva zile, vara s-a năpustit cu toată forţa peste Bucureşti. Un soare agresiv întunecă pietrele şi transformă orice plimbare la miezul zilei într-un act de curaj. În camera mea, căldura a devenit aproape insuportabilă. Pereţii sunt încinşi, au o febră bolnăvicioasă şi, dacă nu m-aş teme de praf, aş sta continuu cu ferestrele deschise. Câinii vagabonzi umblă cu limba scoasă în căutarea unui petic de umbră. La staţia de metrou, revistele pornografice nu mai au niciun haz. Se îngălbenesc la soare. În Piaţa Universităţii era să calc azi pe un şobolan mort. Şi, culmea, pe căldura asta sunt răcit.

Marea sfidare

Bătrânul chinez mi-a explicat, tacticos şi cu o voce albă, că bărbaţii au, în genere, acest defect, se cred grozavi dacă se laudă cu eşecurile lor Unii sunt gata să strige în gura mare: priviţi ce nereuşită formidabilă! Asta fiindcă n-au reuşit să impresioneze prin ceea ce au făcut. Enervaţi că n-au izbutit să obţină ceva „măreţ" ori măcar demn, cât de cât, de luat în seamă, încearcă, uneori, să impresioneze altminteri, trâmbiţându-şi decepţiile! „De aceea mi-aş îngădui să vă dau un sfat, a adăugat el, cu aceeaşi voce albă. Vă supără?" „Dimpotrivă, vă sunt recunoscător", i-am zis, neştiind ce vrea să mă sfătuiască. „Trebuie să învăţaţi să pierdeţi cu seninătate, domnule Andrei. Veţi vedea că, încet, încet, veţi deveni alt om, veţi atinge o culme unde răutatea nu mai există şi nu vă mai atinge nimic." în primul moment, am crezut că sfatul lui era o ironie politicoasă, în stil asiatic. Am fost pe punctul să-i dau o replică muşcătoare, dar n-am apucat să spun decât atât: „Atunci de ce vă duceţi în fiecare săptămâna, luni seara, la poştă?". M-am oprit, căci am sesizat o schimbare pe faţa lui. „Asta-i altceva", a zis într-un târziu, fără să mă privească. Şi pentru prima dată mi-am dat seama ce mă separă de el. Poate că sfatul bătrânului chinez era unul de bun-simţ, dar ce să fac eu cu bunul-simţ? Eu nu mă pot apăra

decât prin dispreţ. Stau atârnat între două lumi. De una am fugit, alta nu mă primeşte. În loc să-mi continui studiile de filosofie, m-am bălăcit în noroi, încercând să uit ce am visat. Dar dacă aş ascunde aceste înfrângeri, cum ascunde pisica murdăria sub pat, aş fi în primejdie. Mai pot să-mi dau curaj numai trâmbiţându-le cu furie. Câtă vreme mai sunt în stare să mă agăţ de un asemenea orgoliu, sau numeşte-l cum vrei, încă mai pot înfrunta nopţile de insomnie, fără să întind mâna spre tubul cu somnifere. (Andrei)

La drept vorbind, povestea lui Don Quijote este, oricum am privi-o, povestea unui eşec. Întâi, ca poveste de dragoste. Ce izbuteşte cavalerul? N-a ajuns la inima Dulcineei, cum şi-a dorit. N-a reuşit decât să se facă de râs, încercând s-o merite prin aventurile sale. Don Juan parcurge un drum invers. Nu iubeşte pe nimeni, dar le spune tuturor femeilor cu care vrea să se culce că e îndrăgostit de ele. N-are niciun merit, dar tocmai din asta îşi face un merit. Şi chiar într-un plan mai larg, ce a izbutit cavalerul? Oamenii rezonabili au rămas neclintiţi în ideile lor. Nu s-au grăbit să treacă dincolo de zâmbete. Dimpotrivă, au făcut din Don Quijote un biet „anormal”. Şi totuşi, ce limpede se vede în această poveste că există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin reuşită! Don Juan nu e decât un misogin care s-a decis să joace rolul unui afemeiat. De fapt, cel mai important mit spaniol al iubirii e povestea unei iubiri ratate, a iubirii lui Don Quijote pentru Dulcineea. Un bărbat rămas singur, până la sfârşit, cu fantasmele sale, dar care îşi păstrează credinţa că singura glorie care merită să fie râvnită este gloria de a iubi, e infinit mai convingător decât un maniac al seducţiei care n-are nicio consideraţie pentru sentimente. Aproape bătrân, Don Quijote găseşte puterea să-şi îmbrace armura şi să se arunce într-o aventură. Nu dă doi bani pe dubiile înţelepţilor care se miră de

„nebunia” lui. Şi nici pe compasiunea lor. Îşi fixează o ţintă şi puţin îi pasă ce zic alţii despre ea. N-o va atinge? Dacă fericirea nu e sigură, nimic nu ne împiedică s-o dorim. Eşecurile nu sunt toate la fel. Unele sunt penibile. Altele se transformă în mit.

În primăvara lui 1990, m-am numărat printre cei care au mers, seară de seară, vreo şase săptămâni, în Piaţa Universităţii unde a avut loc cea mai lungă manifestaţie din Estul Europei şi, poate, din lume. Piaţa se umplea după-amiază, când ieşeau bucureştenii de la lucru. Dimineaţa, rămâneau acolo în jur de o mie de persoane care vegheau ca nu cumva poliţia să ridice baricadele ce blocau accesul maşinilor. Eu mă duceam, de obicei, la căderea serii. Mi se întâmplase de câteva ori să devin ţinta unor manifestări de simpatie, ceea ce m-a umplut de groază, fiindcă nu ştiu să mă comport firesc în asemenea împrejurări. Întunericul îmi permitea să fiu martor fără să risc vreuna din lamentabilele mele stângăcii, datorită cărora am refuzat, constant, să mă urc în balconul Facultăţii de Geologie, de unde, sub un imens portret al lui Eminescu, oratorii se adresau mulţimii din piaţă. Preferam să mă strecor pe-acolo pe unde curioşii, care căscau gura la spectacol, se primeneau continuu, până ajungeam pe esplanada din faţa Teatrului Naţional, de unde aveam o imagine de ansamblu şi auzeam bine vocile amplificate de difuzoare. Discursurile, alternate cu cântece, durau până după miezul nopţii. Şi, probabil, aceea a fost prima şi singura agora românească. Oricine avea ceva de spus putea s-o facă, beneficiind de un auditoriu care nu cunoştea plictiseala. Zecile de mii de oameni care umpleau până la refuz peluza din faţa Teatrului Naţional şi prelungirile Pieţei Universităţii jucau rolul „corului” din tragediile antice. Intrau în dialog cu „actorul” de pe scenă, salutând cu entuziasm ideile care le plăceau. Nu exista niciun program, totul se improviza, mulţimea era avidă de adevăr, beată de libertate, fericită

să uite de mizeriile existenţei şi să-şi dea iluzia solidarităţii. Fiecare se considera frate cu fiecare, iar dacă se întâmpla să fie recunoscut un provocator strecurat în mulţime, era alungat cu aplauze, nu cu huiduieli.

Evident, eram o minoritate. Dar, oare, revoluţia română n-a fost făcută de o minoritate? Câţi români au fost în stradă între 16 şi 22 decembrie 1989? Cei mai mulţi au asistat de pe trotuare la „evenimente" ori le-au urmărit de acasă. Tot ce se poate spune despre gloria iluziilor lui Don Quijote e valabil, însă, pentru iluziile cu care ne-am încurajat în primăvara anului 1990, unii pe alţii, cei ce ne strângeam în Piaţa Universităţii. Acea manifestaţie--maraton a demonstrat că mai erau printre noi, atunci, destui visători, destui „nerezonabili", gata să se bată cu morile de vânt. Într-o vreme în care regula devenea alergătura după „ceva" (afaceri, buticuri, bani, putere), mii de bucureşteni au găsit în ei puterea de a fi nerealişti, participând la un soi de descântec, murmurat, strigat, cântat, noapte de noapte, sub ochii poliţiei.

Am iubit enorm acea „primă zonă liberă de neo-comunism", cum anunţau cu orgoliu pancartele de la intrarea în Piaţă, şi am sperat că romantismul ei va convinge şi pe alţii. Cu atât mai îngrozit am fost când mi-am dat seama că idealismul nostru a stârnit ură, în loc de solidaritate. Nu mi-am putut explica în niciun fel vulgaritatea atacurilor de care a avut parte „Piaţa Universităţii". Mai ales că aceste atacuri nu veneau numai de la persoane care aveau motive să nu vadă cu ochi buni o mulţime ce cânta „mai bine huligan decât dictator". Destul de des veneau şi de la oameni al căror loc era alături de noi.

Privit din afară, „spectacolul" era, poate, naiv şi, într-un fel, meritam să fim luaţi peste picior de cei care-i dispreţuiesc pe visători. Căci istoria nu e făcută de idealişti. Pe deasupra, simplificam, ca nişte copii, tragedia trăită de România în ultima jumătate de veac. Ne

închipuiam, cu o imensă naivitate, că această tragedie se putea încheia, miraculos, într-o noapte. Asta nu mă împiedică să-mi fie aproape milă de cei care şi-au bătut joc de „Piaţa Universităţii”. Au pierdut o ocazie, cu care nu ştiu dacă se vor mai întâlni vreodată, de a visa cu ochii deschişi. Era ceva formidabil, Andrei, în acele nopţi, te rog să mă crezi. Plutea în ele o adevărată vrajă. Să vezi mii de oameni îngenuncheaţi pe caldarâm şi spunând cu voce tare „Tatăl nostru”, între baricade, sub cerul înstelat, în timp ce, dincolo de mulţimea care se ruga, poliţia privea nedumerită, de piatră să fi fost şi tot te trecea un fior. Cum să nu-mi fie milă de realismul meschin al celor care ne-au luat în derâdere? într-o lume terorizată şi mediocrizată sufleteşte, de mitul „reuşitei” (cariere, succes etc.), noi ne-am permis să participăm la mitul unui eşec. A fost marea noastră sfidare. Ne încurajam unii pe alţii să visăm, să aşteptăm, cu o credinţă care sfida orice calcul, şi nu mă va convinge nimeni că aşa ceva valorează puţin. Fervoarea inutilă cu care se cânta acolo „vino, Doamne, să vezi ce-a mai rămas din oameni” e una din dovezile cele mai frumoase că, după revoluţie, au fost mulţi romantici în Bucureşti. Socotelile celor care ne-au persiflat au ieşit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, „Piaţa Universităţii” a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă. Acum se circulă acolo. Poliţia stă la pândă. Cum apare pericolul blocării circulaţiei, intervine şi îi împrăştie pe „agitatori”. Numai că asupra miturilor poliţia n-are niciun control.

Un râs vulgar îmi poate strica uneori toată ziua. Îl aud şi după ce mă îndepărtez. În zadar încerc să iau totul cu o anumită detaşare sau „cu umor”. Nu mi-a reuşit niciodată să mă amuz pe seama unei situaţii în care m-am simţit atins de o vulgaritate. Am purtat amintirea ei, zile întregi, şi uneori mai mult, ca un pietroi în stomac. Timiditatea

am reuşit să mi-o ascund, printr-o încăpăţânare care poate deveni, la nevoie, şi sumbră, dar oroarea de ridicol s-a dovedit mai puternică decât voinţa mea, făcându-mă să înţeleg că e de o mie de ori mai uşor să spui „am fost vinovat” decât „am fost caraghios”, deşi prima oară când am întâlnit o asemenea mărturisire, la Rousseau, ea mi s-a părut forţată. O bună parte din atenţia mea se risipeşte, în modul cel mai zadarnic, în strădania de a evita situaţiile în care m-aş putea face de râs. Şi câte inhibiţii, câte stângăcii îşi au originea aici! Nici în glumă n-aş fi în stare să parcurg zece metri în postură de cavaler rătăcitor. Pot încerca să alerg ca în tinereţe ori să stau la soare, vara, în orele cele mai fierbinţi, uzând astfel de restul de imaturitate care mi-a mai rămas, dar simt că aş înfrunta şi nefericirea mai uşor decât ridicolul. Lui Don Quijote nu-i pasă de „cei ce râd”, înfruntă cu o superbă indiferenţă ridicolul de care se acoperă, de aceea, încă nedumeriţi, cu o doză de perplexitate, vedem că devine sublim. Mai mult, „cei care râd” nu reuşesc în faţa lui decât să se facă, până la urmă, ei înşişi de râs. Poate în primul rând oroarea de ridicol m-a ţinut departe de cavalerul care călăreşte o mârţoagă cu aerul că a încălecat un autentic Pegas.

Şi tot ea m-a ţinut departe de explicaţia pe care o dau azi faptului că printre cei şapte înţelepţi nu se afla nicio femeie: controversele pe tema înţelepciunii sunt exclusiv operă bărbătească! Numai noi suntem în stare să călcăm prin gropi sub pretextul că privim cerul. Păcatul de a rătăci îndelung pentru a descoperi o banalitate e un păcat masculin.

În principiu, ştiu, deci, că eşecurile răsunătoare au dezvăluit mai bine decât reuşitele aventura sufletului omenesc. Nu mi-ar lipsi exemplele în această privinţă. Ştiu, de asemenea, că am în decepţiile mele cea mai serioasă dovadă a ceea ce am aşteptat, am iubit sau am dorit. Şi că ar trebui să fiu mai mândru de ele decât de

ceea ce am reuşit. Fie că mi-am apreciat rău limitele, fie că nu m-am putut abţine să visez în exces, mă simt mai bun, mai puţin meschin, în dezamăgiri. De altfel, nereuşitele nu depind de noi totdeauna. Pot avea cauze fără nicio legătură cu eforturile pe care le-am depus. Nu ne-a surâs norocul sau ni s-au pus piedici mai mari decât ne-am aşteptat. Doar ţelurile pe care ni le propunem depind, exclusiv, de noi.

Apoi, sunt lucruri pe care, oricum, nu le-aş fi avut, deoarece nu eram în stare să le obţin. Mi le-am apropiat, măcar aşa, visându-le, cu riscul de a constata că viaţa nu e doar un vis. Ce aş câştiga alungându-mi regretele? Din moment ce am regrete, înseamnă că aş fi putut fi mai mult decât sunt în această clipă... Cu toate acestea, mă bântuie uneori spaima ratării. Am lăsat în urmă o existenţă de acrobat, cu bucurii egoiste şi tristeţi vagi. Am trăit cu teama de a nu mă trezi căzând în gol. De fiecare dată, în momentele de pericol, m-am prins de sârmă. Sau am fost ajutat. Unor medici, mai ales, trebuie să le fiu recunoscător. În cei mai dificili ani, mi-au dat şi alimente. Am aflat, aşadar, cum arată solidaritatea. Am aflat şi că încordarea nervoasă te poate umple de pete roşii, ca o eczemă a angoaselor, am gustat din umilinţa de a vedea că e greu să rămâi întreg într-un război atât de inegal cum a fost cel purtat aici în Est între individ şi „dresori”, dar cu ce drept aş vorbi ca Andrei? N-am fost obligat să-mi întrerup studiile, să dorm prin barăci şi să devin salahor. Am cunoscut dragostea. Am un fiu. Am scris cărţi, am sperat, am disperat. Ce pot cere în plus? Am călătorit. Nu atât cât îşi imaginează unii, însă nu mă pot plânge. Cu mai puţine scrupule, n-aş fi ajuns să fiu vânat de mineri, după revoluţie. Am acţionat, însă, ca un idealist încăpăţânat, mânat parcă de o prostească nevoie de a ieşi în pagubă, şi mi-am primit plata în ură. Ticăloşii îmi dau cu tifla. Dar era mai bine să fiu printre ei? Şi de ce n-aş avea orgoliul sărăciei mele? De ce n-aş fi mândru că am găsit puterea să vorbesc de regrete într-o perioadă în

care lichelele sunt curate ca lacrima? Se poate „reuşi” pe un drum care te descalifică? Din contră, te poţi rata prin „succes”! Am dorit să fiu liber, să spun ce cred, ce simt. Am renunţat la contabilitatea avantajelor şi dezavantajelor. Nimic mai mult. Dar nu e de ajuns? Nu e enorm? Mici semne, discrete, de solidaritate primesc aproape zilnic. Ce altceva să vreau? Bani? Onoruri? Chiar dacă nu trăim pentru a ne „instrui”, tristeţile sunt mai instructive decât bucuriile. Mi se întâmplă şi azi să amuţesc în clipa în care am şansa de a fi ascultat de cineva şi devin guraliv în societatea moliilor. În rest, ce să-mi reproşez? Credeam că, după calvarul mersului pe sârmă, ne vom arunca într-o furie de a trăi. M-am înşelat. Nu e decât o furie urâtă, azi, a clovnilor lui Ceauşescu şi a groparilor revoluţiei. Nu aveam de ales. De câte ori mă întorc la nopţile din Piaţa Universităţii, îmi spun că noi care am fost izgoniţi de-acolo suntem mai câştigaţi decât cei care au trimis poliţia şi minerii. Ei n-au reuşit decât să alunge rugăciunea din stradă, în timp ce noi am aflat că lipsa de realism poate fi uneori purificatoare.

Don Quijote putea fi român?

În noaptea asta miros groaznic a străin şi mă exasperează hărmălaia din port. Bătrânul chinez s-a întors din oraş adineaori. Niciodată n-a venit atât de târziu acasă. Mergea greu, mai nesigur decât de obicei şi s-a oprit în dreptul uşii mele. Poate, simţea nevoia să discute cu mine, să-mi spună ceva. Văzând lumină sub uşă, şi-a dat seama că nu dormeam. S-a răzgândit, însă. S-a îndepărtat cu aceiaşi paşi greoi, după care am auzit cum a deschis, pe rând, cele trei broaşte, şi zgomotul uşii închise. Mi-a părut rău că n-am ieşit, chiar dacă era uşor „afumat". Ar fi fost mai bine pentru amândoi. Căci, în afară de el, nu cunosc pe nimeni în această casă. Mă salut cu ceilalţi colocatari, când ne întâlnim pe scară, dar nu ştim nimic unul despre altul. Uneori, mă gândesc cu melancolie că la noi nimic nu stăvileşte curiozitatea vecinilor, că e aproape cu neputinţă să-ţi aperi intimitatea. Aici, nimic nu mă stânjeneşte şi tocmai asta e îngrozitor. (Andrei)

De mic, am fost învăţat să mă feresc de „gura satului". Această „gură a satului" era, în acelaşi timp, o instanţă ocultă şi o sperietoare. Dacă intrai în „gura satului", nu te mai putea salva nimeni, întrucât, la Lisa, tradiţia ţinea loc de lege.

În Bucureşti, legea ţine loc de tradiţie, dar destul de repede am descoperit că nici aici nu eram de capul meu.

Există şi o „gură a lumii”, mai vagă decât „gura satului”, însă nu mai puţin de temut. Pentru mentalitatea românească, „fumul” e mai important decât „focul”, de aceea e aproape imposibil să scapi de ceea ce „se zice”. De vreme ce a ieşit „fum”, aproape nu mai trebuie dovedită existenţa „focului”. E ceva necurat la mijloc, zice „gura lumii”, fiindcă, nu-i aşa?, fără „foc” nu iese „fum”. *Quod erat demonstrandum.* În consecinţă, dezminţirile nu fac decât să sporească nebuloasa zvonurilor. „Gura lumii” e un fel de Moloh, pe care nimic nu-l satură. Şi înţeleg ce trebuie să simtă un român emigrat, departe de acest Moloh. Mai întâi, are, probabil, sentimentul că a scăpat de o belea, de bârfă, de ceea ce „se zice”. Apoi, încearcă, bănuiesc, o senzaţie de gol. Lipsindu-ţi „gura lumii”, îţi lipseşte o busolă. De jur-împrejur, numai „străinătate”.

Din acelaşi motiv, probabil, un român pustnic reprezintă o raritate. Căci pustnicul nu se mai poate baza decât pe ideile sale. Nu mai poate beneficia de ceea ce „se zice”. Or, aşa ceva seamănă cu aventura cosmonauţilor care ies din navă. Depindem de „gura lumii”, cum depinde occidentalul de clasamente, fiindcă vom fi priceput, încă de pe vremea când dacii puneau capete de lup în steaguri, că un urlet nu ţine locul haitei. Poate, aceasta l-a determinat pe Rădulescu-Motru să afirme într-o conferinţă ţinută la Ateneu, în 1910, că românul, deşi se găseşte lângă munţi, n-a fost tentat să-şi sape gândul în piatră. A preferat să-şi „verse” focul inimii stând de vorbă cu lumea, o lume trecătoare, ca şi el. Aşa se explică, probabil, şi gustul pentru „trecător”, pentru „ne-durabil” care reprezintă, aş spune, cucerirea cea mai adâncă a înţelepciunii noastre. În România nu te ameninţă, ca în Grecia, în Italia sau în Spania, melancolia ruinelor. Ruinele vechi sunt puţine şi nu provin din edificii sau monumente ambiţioase, care au încercat să umilească timpul, să-l înfrunte, să-l învingă, şi au sfârşit prin a fi umilite, învinse de timp. Românul a avut smerenia sau orgoliul de a nu sfida eternitatea. Şi-a făcut

intenţionat casa din lemn, s-ar zice, ca ea să nu fie provocatoare. A acceptat gândul că totul e trecător şi s-a instalat în „vremelnic” cu o bucurie care, practic, l-a eliberat de angoase. O casă de lemn a fost „casa mea”, „casa construită de mine” sau, cel mult, „casa construită de părinţii mei”. În felul acesta, românii au trăit fără prea mari spaime metafizice, în intimitatea „posibilului”. În mod logic, „imposibilul” devenea, la noi, „nebunesc”.

Cred că a venit momentul să afli adevărul. La câţiva ani după ce am sosit aici, am trecut printr-o criză nervoasă gravă. N-am mai vrut să văd pe nimeni. M-am încuiat în casă şi uram pe toată lumea. De la un moment dat, nu mai ţin minte ce s-a întâmplat cu mine. M-am trezit la spital. „Am înnebunit?”, a fost prima întrebare pe care am pus-o doctorilor. Ei au negat. Mi-au spus că a fost vorba de un surmenaj grav şi că am înghiţit o doză prea mare de sedative. După ce am plecat din spital, m-am dus, în prima duminică, la biserica românească. Nu eram deloc în relaţii bune cu enoriaşii bisericii din cauza unui conflict mai vechi. N-are rost să intru în amănunte. Ca să-ţi faci o idee îţi spun doar că o iniţiativă care promitea să fie interesantă s-a soldat, după un obicei românesc, doar cu alegerea unui comitet format dintr-un preşedinte, doi vicepreşedinţi şi doi secretari. Mă înfuriasem. „Domnilor, le-am zis, vă comportaţi jalnic. Vi se pare că exilul e un merit? De asta aţi plecat din România?” Fusesem socotit, după asta, „diversionist1 La biserică, m-au primit şuşotind şi uitându-se la mine ca la o arătare. De atunci, i-am ocolit, m-am izolat. Nu m-am mai dus deloc la biserică. Mă indispunea să văd aceleaşi figuri cum îşi fac cruce şi clevetesc, amestecând bârfa cu

rugăciunea. Pe urmă, se duc acasă şi trăiesc o săptămână din bârfa duminicală. Merci. *Mai bine lipsă. O singură dată m-am mai dus la o întâlnire a românilor de aici, la câtva timp după revoluţie, dar şi atunci am regretat. Băusem şi le-am vorbit cam aşa: „Aţi vrut să vi se promită că, odată ajunşi la Bucureşti, veţi fi primiţi în triumf, veţi fi sărbătoriţi ca eroi ai neamului. Asta aţi vrut, nu? Şi întrucât cei de-acasă nu s-au repezit să vă întindă covorul roşu, v-aţi supărat. Acum doriţi, se pare, sincer ca în România lucrurile să se încurce, să meargă din ce în ce mai rău. Astfel, puteţi striga fericiţi: «Noi am avut dreptate!»„. S-au supărat şi mai rău pe mine. După asta, m-au forfecat, m-au tocat mărunt. Câţiva au lansat zvonul că aş fi „agent”, unul din ouăle de cuc pe care Securitatea le împrăştie prin cuiburile occidentalilor, dar, fiindcă am avut o criză de demenţă, am fost azvârlit la coş. Alţii s-au mărginit să spună că sunt prost-crescut, beţiv, un „nenorocit”, un „gunoi”. Ce mai, m-au vârât în toate cazanele iadului. Aşa că m-am transformat singur în fantomă. Am intrat în ceea ce eu numesc „al doilea exil”. Adică, m-am exilat şi din ghetoul românesc de aici. Înţelegi acum de ce mie nu-mi vine să glosez pe tema „nebuniei”? Nimeni nu m-a lămurit ce fel de criză a fost aceea în urma căreia m-am trezit la spital. Oricum, din pricina insistenţelor tale, am o lectură nouă a aventurilor lui Don Quijote. Ştii ce m-a izbit? Mă tem că, în genere, românii n-au respect pentru sentimente. Vorbesc de ele fără să le trăiască în profunzime. Aşa se şi explică, probabil, că nu avem, din păcate, o mare poveste de dragoste, una de felul celei a Annei Karenina sau a lui Romeo şi a Julietei. Or, tocmai respectul pentru sentimente îl caracterizează pe*

Don Quijote, căruia i se pot reproşa multe, dar nu că se joacă vreo clipă cu ceea ce simte. Din moment ce iubeşte o femeie, Don Quijote consideră scandalos să se bârfească pe seama ei şi înjositor să-şi plece urechea la ce cleveteşte lumea. Impresia mea e că dacă Cervantes ar fi scris în limba română, eroul lui ar fi stârnit un interes minor. Cum se zice prin mahalaua bucureşteană, fanţii de la noi nu s-ar fi putut stăpâni să nu facă „mişto" de acest cavaler bătrân care e atât de „nebun" încât e în stare să dorească gloria doar pentru a cuceri inima unei femei. „Ce prost e", ar fi exclamat fanţii noştri, fără să le treacă prin minte că „prostul" ăsta judecă lumea după alte legi. (Andrei)

Faima toreadorilor, care înfruntă moartea ca să depună urechea taurului la picioarele unei femei, demonstrează cu prisosinţă că Don Quijote n-a apărut întâmplător în Spania. Aşa cum îl cunoaştem din paginile lui Cervantes, el are ceva ne-european în fiinţa lui. E străin şi de spiritul cartezian al francezilor şi de disciplina germană, n-are nimic din neutralitatea elveţiană, din exuberanţa gălăgioasă a italienilor sau din spleen-ul flegmatic al britanicilor. Nu poate fi conceput mergând călare printre ruinele Greciei, concurând cu mitul lui miturile zeilor, şi cu atât mai puţin pe o şosea olandeză, în ciuda faptului că în Olanda există mori de vânt. În Rusia, ar fi ajuns cu siguranţă în Siberia, iar în Norvegia ar fi eşuat lângă un foc. Don Quijote nu-şi putea scoate armura decât dintr-o magazie spaniolă. Numai în Spania iluziile pot fi mai importante decât realitatea şi joacă acelaşi rol pe care-l joacă stafiile în Scoţia. Încât nu e cazul să ne simţim jigniţi dacă ne spune cineva că, la noi, Cervantes n-ar fi avut succes. E vorba, în bună măsură, de o lacună a spiritului european şi ne aflăm, la acest capitol, într-o ilustră companie.

Altele, probabil, ar trebui să ne preocupe. La noi se face o confuzie gravă între minciună şi iluzie. Ni se pare că iluziile mint, eroare plină de consecinţe. Şi poate că primul lucru care ne-ar fi intrigat la Don Quijote, dacă l-am fi cunoscut primii, ar fi fost sinceritatea lui, de neînţeles pentru noi. De ce un bărbat cu experienţă, cum e cavalerul, care a avut posibilitatea să vadă cu câtă grijă îşi dezvăluie oamenii şi, îndeosebi, îşi ascund gândurile, e atât de deschis? De ce, în timp ce alţi aspiranţi la glorie se prefac, plini de modestie, că dispreţuiesc gloria, socotind-o simplă deşertăciune, el nu se sfieşte să declare că o doreşte? Mai ales că avea un minunat prilej să se arate altruist, generos, pretinzând că porneşte la luptă exclusiv de dragul altora, că nu-l interesează nici nemurirea, nici faima, că numai existenţa prea multor monştri l-a determinat să îmbrace armura. Atâţia au făcut-o înaintea lui. El de ce a preferat să strige în gura mare ceea ce alţii se străduiesc din răsputeri să ascundă? Nedumeriţi, noi l-am fi bănuit de viclenie. Ce urmăreşte oare caraghiosul ăsta? am fi zis. Probabil, are un scop ascuns, dacă e întreg la minte. Altminteri, de ce s-ar expune? Mai ales la vârsta iui.

Apoi, ne displace, vai, reuşita când nu e personală. Oricine izbuteşte să se impună, cât de cât, pe malul Dâmboviţei, provoacă în alţii pizmă, dorinţa de a-l nimici sau, măcar, de a-l devaloriza. Nu suportăm ieşirea din serie. În aceeaşi măsură în care înclinăm să exagerăm valorile străine, suntem porniţi să le înjosim pe ale noastre. „Dictatura celebrităţii” funcţionează numai dacă ne gâdilă vanitatea sau e impusă din afară. De aceea înainte de a fi compătimit, Don Quijote ar fi fost desfiinţat prin invidie şi bârfă. Harul nostru, inegalabil, de a cleveti ar fi risipit, bănuiesc, orice urmă de mister în jurul lui, iar despre Dulcineea ar fi circulat poveşti deocheate care l-ar fi făcut şi pe Sancho Pânza să roşească. Intrat în „gura lumii” de la noi, Don Quijote era condamnat să depindă de ceea ce „s-ar fi zis” despre el.

Acum, după ce a ajuns un personaj ilustru, e, desigur, altceva. Fanţii noştri trebuie să înghită în sec, iar „cei care râd”, de obicei, se văd nevoiţi să se reţină. Pe culmea ironiilor de care a avut parte, Don Quijote a devenit celebru, ceea ce valorează la noi mai mult decât calitatea de a fi o persoană onorabilă. E riscant pentru „cei care râd” să-şi afişeze dispreţul. Puţini sunt dispuşi să admită că le lipseşte orice urmă de romantism, de aceea până şi compasiunea e amestecată, adesea, cu puţină admiraţie convenţională, impusă de autoritatea celebrităţii.

L-am întrebat pe bătrânul chinez ce ştie despre istoria noastră. Foarte jenat, şi-a cerut scuze. „Spre ruşinea mea, cunosc puţine lucruri, domnule Andrei, despre istoria popoarelor. M-au interesat, mai degrabă, miturile lor. Am avut impresia că, în felul acesta, le înţeleg mai bine. Povestiţi-mi un mit românesc, vă rog.” În clipa aceea, m-am zăpăcit. Un mit? Ce mituri avem noi? Bătrânul aştepta. Nu bănuisem această latură a preocupărilor lui. Şi ce mit românesc puteam să-i povestesc? Nici Mioriţa, *nici* Meşterul Manole *nu sunt propriu-zis mituri. Pentru prima dată mi-am dat seama că există câteva superbe legende româneşti, însă ar fi abuziv să le socotim mituri. I-am explicat în cele din urmă că, din pricina condiţiilor în care am trăit, am fost prea obsedaţi de realitate pentru a crea altceva decât legende. Şi am trecut la istorie. I-am spus că partidul comunist nu putea umple cu membrii săi, în 1944, în România, nici măcar o sală cu o mie de locuri. După patruzeci şi cinci de ani, în decembrie 1989, străzile Bucureştiului erau pline de români care se saturaseră de comunism şi l-au silit pe Ceauşescu să fugă. „Şi câţi membri avea atunci*

partidul comunist?”, m-a întrebat el. „Aproximativ, patru milioane.” „Şi câţi au fost gata să ajungă în temniţă pentru ideile lor?” „Niciunul.” N-a mai zis nimic. Deodată, m-a fulgerat o bănuială. „Dumneavoastră v-aţi născut în China comunistă?” Aşa am aflat că bătrânul s-a născut şi a trăit în Taiwan. În China s-a dus pentru femeia pe care o iubea şi a nimerit în închisoare fără să priceapă de ce fusese suspectat că venise să spioneze. Am încercat să-l fac să înţeleagă ce s-a petrecut la sfârşitul războiului, cum am fost trădaţi de Occident şi sacrificaţi lui Stalin. Românii au priceput greu că Estul nu e pentru Occident decât o tablă de şah pe care se poate juca orice partidă. Abia mai târziu s-au dumirit, când Occidentul, în dorinţa de a face din Ceauşescu un pion împotriva Moscovei, nu s-a dat înapoi să-l răsfeţe, inclusiv cu titluri academice, deşi ştia că era un semidoct. „Ce puteau face românii după ce puhoiul armatei roşii s-a revărsat peste Estul Europei? l-am întrebat. Aveau la dispoziţie două căi, dacă nu deveneau comunişti convinşi, cum au fost nemţii nazişti convinşi. Să se îndrepte cu toţii spre puşcării ori să-şi ascundă gândurile şi să se prefacă.” „Vreţi să spuneţi că duplicitatea a fost o formă de rezistenţă?”, m-a întrerupt bătrânul, întorcând spre mine o faţă imobilă, pe care nu puteam desluşi ce părere avea despre explicaţiile mele. Am ezitat. Dar pot să-i înjur pe românii de aici, nu şi să mă văd dispreţuit, ca român, de străini. „Da, i-am zis, a fost şi o formă de rezistenţă. A salvat numeroase vieţi, a limitat crimele. Duplicitatea nu e, bineînţeles, ceva cu care să te lauzi, dar pentru noi a fost un refugiu, un adăpost. Românii au căzut o singură dată în

capcană, când Ceauşescu a denunţat invadarea Cehoslovaciei. În rest, au bătut din palme cum tulbură apa o sepie în pericol." N-a mai spus nimic. Poate şi din delicateţe. (Andrei)

În afară de greci, de spanioli, de scandinavi şi de nemţi, celelalte popoare din Europa nu prea au mituri. Mitologia română este o simplă pastişă după cea greacă. Nici ruşii, atât de înclinaţi să coboare în tenebrele sufletului omenesc, n-au, practic, o mitologie. Fantomele care bântuie castelele Scoţiei, zânele din poveştile Estului ori spiriduşii din basmele Ţărilor de Jos nu reprezintă „mituri".

Fără îndoială, voievozii noştri n-au fost mai prejos decât Agamemnon, Menelau şi ceilalţi prinţi rurali, cântaţi de Homer, iuţi la mânie şi la băutură, care s-au dus sub zidurile Troiei şi s-au acoperit de glorie. În plus, în vreme ce eroii *Iliadei* s-au bătut ca să răzbune un adulter, voievozii noştri s-au bătut cu turcii, cu tătarii, cu polonezii, cu ungurii, ca să ferească ţările române de lăcomia altora, şi au ţinut piept semilunei ca să apere crucea. Numai că, la noi, totul este la nivel raţional. Munţii noştri sunt buni pentru excursii sau studii de geologie, nu pentru a fi populaţi de zei. Urcându-i, nu te apropii de Dumnezeu mai mult decât în câmpie. De la zeul dacilor, Zamolxis, niciun zeu n-a mai înfiorat păduriie noastre. În Grecia, zeii umblă şi azi pe urmele caprelor, căutând umbra săracă a măslinilor şi a chiparoşilor. În Anglia ceaţa e plină de stafii care dau târcoale crimelor vechi, în Sicilia până şi mizeria e secretă, iar în Nord cerurile reci, sticloase, te neliniştesc. La noi, peisajul e parcă domesticit. Nu bântuie monştri, ca prin mlaştinile de aiurea, nici vrăjitoarele, din Evul mediu european. Doar duhurile morţilor agită iarba. Dracula ne-a fost impus de străini. Pentru români e la fel de exotic ca „omul zăpezilor". În fine, tristeţea însorită a pământurilor pe care avansa Don Quijote, plecând din La Mancha, nu o

vezi decât cu totul întâmplător la noi, iar morile de vânt, câte sunt, foarte rare, prin Deltă, nu-ţi dau niciun fior. Te fac să te gândeşti nu la vedenii, ci la utilitatea lor practică, ieşită din uz. Nicio grotă din România nu e de ajuns de departe pentru a da unui sihastru senzaţia că e rupt de lume şi, nu întâmplător probabil, singura noastră legendă care are prestigiul unui mit e una despre melancolia ce o inspiră moartea.

Nici în oraşe lucrurile nu stau altfel. În niciun oraş românesc nu poţi să fii cu totul singur. Nici măcar în Bucureşti. Inclusiv singurătatea e domesticită. Şi, uneori, vulgarizată. Nu te împinge nici să te revolţi până la capăt, nici să te cunoşti până la capăt. Te lasă să oscilezi între ceea ce îţi lipseşte şi ceea ce visezi. Dacă adăugăm la asta faptul că am trăit, volens-nolens, mai aproape de istorie decât de Dumnezeu, devin limpezi şi altele. Noi n-am fi rezistat, ca grecii, câteva milenii, să nu ne suim în Olimp. Tentaţia de a-i spiona pe zei şi de a bârfi apoi, eventual, pe seama lor ar fi fost prea mare. Ne-am fi grăbit să escaladăm muntele, ca să ne convingem ce e adevărat şi ce nu, iar zeii noştri ar fi devenit destul de repede subiect de băşcălie.

Există, în schimb, două false mituri care exprimă relaţiile noastre cu istoria. Amândouă stau sub semnul unor vorbe celebre, rămase de la cronicari. Grigore Ureche ofta, constatând că suntem aşezaţi „în calea răutăţilor”, iar Miron Costin observa, cu melancolie, că nu e omul deasupra vremurilor, ci, dimpotrivă, bietul om se află sub vremi. Cele două „mituri” se completează, în realitate, reciproc. Unul aruncă vina, pentru ceea ce ni se întâmplă, asupra soartei, care ne-a aşezat rău, celălalt ne convinge că, în general, nu te poţi împotrivi vicisitudinilor soartei. Concluzia nu e greu de tras. E mai bine, mai cuminte, să te scuteşti de neplăceri şi de riscuri, fiind înţelept!

Dacă judec după proverbele noastre, nu cred să fi

existat vreun popor mai obsedat de înţelepciune ca noi. Am transformat în virtute chiar puterea de a aştepta. Ne-am comparat cu pietrele şi am dispreţuit apa care trece. Nicio nenorocire nu e fără sfârşit, ne-am zis. Dacă ai suficientă răbdare, o păcăleşti. După fiecare bătălie câştigată, voievozii noştri înălţau o biserică pentru a-şi da curaj să reziste la viitoarea năvălire a turcilor sau a tătarilor şi, după fiecare înfrângere, şi-au amintit că bietul om e sub vremi, încredinţaţi că răul şi binele nu depind decât aparent de noi.

Şi amărăciunea lui Grigore Ureche, şi melancolia lui Miron Costin au trecut din generaţie în generaţie, privite ca o axiomă pe care nimeni nu simţea nevoia s-o dovedească, deşi motive de îndoială ar fi existat. Secole la rând, au năvălit peste noi, ba turcii, ba tătarii. Năvălitorii au ars sate, au prădat, au semănat groază. Ruşii au privit şi ei cu poftă spre ţările române. Habsburgii, la fel. Ne-am bătut cu ungurii, cu polonezii. Dar, oare, numai noi am fost aşezaţi „în calea răutăţilor”? Situată între două pietre de moară, Polonia s-a văzut de câteva ori împărţită. Apoi, cât de „sub vremi” ne-am simţit noi, în realitate? Dacă au fost nu puţini domnitorii care şi-au cumpărat tronul, pe bani grei, la Stambul, n-au fost rare nici cazurile de sfidare a Porţii otomane. Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul au uimit multe curţi europene prin îndrăzneala lor. Iar multele capete tăiate, de la Miron Costin la stolnicul Constantin Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu, par să dezmintă teoria capului plecat. Sârbii au stat cinci secole sub turci, ca într-un somn istoric. Noi am aţipit numai.

De aceea, impresia mea e că fatalismul nostru nu e tocmai inocent. El ne-a servit pentru a ne convinge că niciun rău nu ne va răpune, câtă vreme îl îndurăm tăcuţi, şi pentru consolări. Cu ajutorul lui, ne-am putut privi cu înţelegere prudentele, reţinerile şi ne-am asigurat justificările, scuzele, de care aveam nevoie. Departe de a ne apărea ca un deficit de îndrăzneală, resemnarea ne

apare înţeleaptă. În „calea răutăţilor” trebuie să fii atent, cu atât mai mult cu cât eşti „sub vremi”!

Din această perspectivă, Don Quijote devine pueril. Şi e greu de găsit o bază filosofică mai trainică împotriva „nebuniei” lui.

Desigur, şi alte popoare care, dintr-o pricină sau alta, au fost obsedate că trăiesc într-o provincie, mai expusă, a timpului şi-au idealizat virtuţile şi şi-au minimalizat cusururile. Dar noi nu ne-am oprit la atât. I-am privit cu ochi răi pe cei care şi-au permis să pună în cauză imaginea pe care ne-am format-o despre noi. I-am acuzat că nu înţeleg cu câte sacrificii a fost răscumpărată dăinuirea noastră. Am plătit un tribut generos demagogiei lirice pe tema virtuţilor noastre, convinşi că o facem din patriotism, iar neputinţa de a ne recunoaşte defectele ne-a împiedicat să ne cunoaştem şi calităţile. Am dat cu tifla Europei de câte ori am simţit că ea nu ne priveşte cu suficientă simpatie şi ne-am romantizat istoria. Aproape toate înfrângerile pe care le-am suferit au devenit, sub pana istoricilor noştri, victorii, fiind amestecate cu biruinţele reale, încât nu mai ştim prea bine dacă am fost învinşi în vreo bătălie. I-am considerat „viteji” şi pe domnitorii care n-au avut alte calităţi decât uşurinţa de a tăia capetele neascultătoare.

Ce loc pentru „neînţelepciune” exista, la noi, în aceste condiţii? Când trebuie să-ţi aduni puterile pentru „a supravieţui”, nu prea ai chef să te baţi cu morile de vânt. Te gândeşti, înainte de toate, să rezişti. Nu e de bun-gust, ne-am zis, să sfidezi riscurile, să nu-ţi pui problema „ce se cade” şi „ce nu se cade”, ce e „recomandabil” şi ce e „prea mult”, de vreme ce ai o singură viaţă, şi aceea ameninţată. Istoria ne-a învăţat sau, mai exact, ne-a silit să mizăm pe ceea ce „se poate”, nu pe imposibil. Tot ea a făcut ca disperările noastre să nu fie pure. În ele s-au cuibărit mereu tot felul de calcule şi de consolări. Nu prea avem gustul utopiei, nici sentimentul tragicului, se pare.

Până şi în sacrificii ne urmăreşte obsesia utilităţii. Zădărnicia ne irită, ne demoralizează, ne revoltă.

Nu e de mirare că „nebunii” noştri şi-au ratat, de obicei, „nebunia”. Au avut măcar un „grăunte de înţelepciune” care a stricat totul. Nu ne-am putut da întreaga măsură prin lipsa de măsură. Dimpotrivă, ne-am măsurat gradul de seriozitate după capacitatea de a fi rezonabili. Şi mă îndoiesc că un român e tentat să spună ca Luther: „Nu pot altfel”. Tendinţa noastră e să zicem: „Se poate şi aşa”. Căci ne împăcăm, la nevoie, cu orice. Daţi cu capul de toţi pereţii istoriei, ne-am însuşit înţelepciunea cu forţa, din care cauză nu le-am mai putut acorda credit „nebunilor” decât dacă au reuşit să devină celebri.

Eu sunt prea lucid ca să pot umple singurătatea vorbind despre singurătate. Ieri, mă hotărâsem să reiau un proiect mai vechi, să scriu o carte despre Nietzsche unde să demonstrez că „uciderea lui Dumnezeu e, în realitate, o crimă pasională, săvârşită din disperare. Nu am, însă, energie să trec dincolo de intenţii. Şi acest proiect s-a născut mort. Stau şi mă uit la spuma pe care o fac valurile, la ţărm. Probabil, aşa arată şi viaţa mea. M-am agitat, m-am risipit, fără să las nimic în urmă. Am pierdut, rând pe rând, sănătatea, tinereţea, şansa de a pune bazele unei cariere filosofice, pentru a afla ce? Că nu sunt bun de nimic şi nimeni n-are nevoie de mine. Nu sunt bun nici măcar să-mi transform orgoliul în „nebunie”, cum zici tu. Vroiam să scriu despre asasinatul metafizic comis de Nietzscbe ca să mă scutur de complexe şi uite că nu reuşesc decât să-mi spun că lumea e prost alcătuită, nu găseşti exact ceea ce cauţi sau eu nimeresc, mereu, acolo unde n-ar trebui. Ce bine mi-ar prinde să pot

crede şi eu în gloria cauzelor pierdute! Dar nu mă simt în stare să mai încep ceva pornind de la „sfânta nebunie a idealului”, de care vorba Papini, definindu-l pe Don Quijote. Azi-noapte, m-am întrebat dacă tata n-a greşit când s-a dus să lupte în munţi. Era un medic excepţional, ar fi putut să salveze mii de vieţi. A dezbrăcat, însă, halatul alb, a aruncat bisturiul şi a luat puşca. Merita să se lupte, să se sacrifice? Pentru cine? Cu excepţia câtorva ţărani care le aduceau alimente pe ascuns, nimeni nu vroia să aibă de-a face cu ei, în vreun fel. Se temeau de Securitate. Exista un articol de lege care pedepsea „omisiunea de denunţ”! De frica acelui articol, un preot a „turnat” la Securitate ce-i spusese un ţăran spovedindu-se. Bietul om a fost ridicat de-acasă fiindcă încercase să-şi uşureze sufletul. Cu bisturiul, tata ar fi alinat multe suferinţe şi ar fi murit respectat, desigur. Cu puşca, a ucis câţiva securişti, după care a sfârşit într-o groapă comună... N-am mai putut închide ochii, apoi, până dimineaţă. Înseamnă, oare, că oportuniştii, laşii, au procedat mai corect? Dintr-un ziar de pe aici, am aflat că la 22 decembrie 1989 unele publicaţii din Bucureşti au avut pregătite numere duble. Unul pentru situaţia în care Ceauşescu ar fi reuşit să golească străzile. Altul, invers, pentru cazul în care Ceauşescu se va prăbuşi. Tot acolo scria că, pe un şantier, câinele favorit, pe care Ceauşescu îl luase după el la o vizită, a fost zgâriat pe bot de o pisică. „Să i se taie capul pisicii”, a ordonat Ceauşescu. Pisica dispăruse, dar Securitatea nu şi-a făcut probleme. A prins o altă pisică şi i-a tăiat capul. Deci, „se poate şi aşa”. (Andrei)

Am dezertat de pe şantierul Bumbeşti-Livezeni, în iulie 1947, după ce, îmboldit de Andrei, mă lăsasem convins, la sfârşitul anului universitar, să lucrez, vara, într-un detaşament de „brigadieri”, pe traseul unei viitoare căi ferate. Îmi plăcea să muncesc, dar nu-mi plăcea să mă trezesc în fiecare zi în sunetele unui marş, să mă încolonez şi să merg în ritm de marş. În prima dimineaţă, când m-am dumirit cum arată „viaţa de baracă”, m-am hotărât să nu fac pureci acolo. Aveam douăzeci şi unu de ani şi descopeream că rămăsesem acelaşi „sălbatec” care se lipise cu spatele de un zid în prima zi de viaţă bucureşteană. Nu devenisem mai „social”. Pe ceilalţi îi distra atmosfera de tabără. Pe mine mă asuprea. Şi am fugit de-acolo într-un mod ruşinos. Am înghiţit praf de cretă, apoi am alergat prin tabără până ce mi-am ridicat pulsul şi m-am dus la cabinetul medical acuzând dureri în zona inimii. Nu ştiu dacă medicul m-a crezut. Mi-a dat, însă, un bilet care mă scutea de obligaţia de a mai sta pe şantier. Andrei a rămas. El era încântat. Ilustra, spre deosebire de mine, ideea psihologilor că românii se simt mult mai bine „în grup”.

Reprezint, probabil, o anomalie prin reflexele mele retractile. Asta nu mă împiedică să observ la cei din jurul meu bucuria de a se afla *împreună:* la o petrecere sau la orice le oferă posibilitatea de a sta la taclale. Singurătatea nu e un rău românesc. Ţine de carenţele personale. Poate de aceea românii îi cam ocolesc sau chiar îi antipatizează pe cei care ies din tiparul obişnuit. Şi nici nu-i înţeleg. Formula, atât de frecventă la noi, „ca lumea” (casă „ca lumea”, haină „ca lumea”) spune totul. Cineva care nu se poartă „ca lumea”, care nu gândeşte „ca lumea” se pune în situaţia de a inspira îndoieli. E o excepţie neplăcută. Or, Don Quijote nu e un ins „ca lumea”. E o excepţie. Cavalerul se poartă „ca ne-lumea”.

În plus, românul este, structural, un om „cuminte”. N-are mari exaltări, nici mari iluzii, de obicei. Şi îi priveşte bănuitor, precaut, pe cei care le au. Nu i se pare normal

ca un om să se comporte astfel. Iar atunci când nu mai putem iubi le oferim celorlalţi înţelepciunea noastră. În forma ei cea mai searbădă: împărţim sfaturi.

E posibil ca unele din opiniile mele să stârnească mânia şi reproşurile „patrioţilor”. Cum de neglijez frumoasa „ospitalitate românească”? De ce nu suflu o vorbă despre „omenia” noastră? Şi, la urma urmei, de ce îl iau ca reper pe Don Quijote? Fiindcă eu am făcut o pasiune pentru eroul lui Cervantes? Românii nu sunt obligaţi să se bată cu morile de vânt ca să aibă dreptul de a fi mândri de virtuţile lor.

Nu de asemenea reproşuri mă tem, însă. Românii disperaţi îşi iubesc ţara, fără îndoială, mai mult decât autorii de imnuri. Altceva mă frământă. Nu sunt, oare, prea obosit pentru a cumpăni corect?

În decembrie 1989, idealiştii ies în stradă, la Timişoara, strigă „vrem libertate”, înfruntă gloanţele, sunt duşi în beciuri, bătuţi sălbatec. În timpul acesta, un general stă, calm, la comanda represiunii, bea cafele şi sistematizează măcelul. Când află că dictatura s-a prăbuşit, idealiştii uită de suferinţe, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi. Sunt fericiţi şi caraghioşi, îi amuză şmecheria generalului care îşi pusese piciorul în ghips în clipa în care se dumirise că lucrurile se complicau, apoi îşi condusese „comandantul suprem” la elicopter, ca „om de încredere”. Idealiştii sunt atât de ridicoli încât nici măcar nu se miră când generalul apare în procesul „comandantului suprem”. Nu ca inculpat sau, eventual, ca martor. E printre cei care judecă! în virtutea cărui drept? Nu contează. Stă la masa completului de judecata, cu brasardă tricoloră, evită privirile „comandantului suprem” şi face avioane de hârtie. Povestea piciorului pus în ghips circulă, intră în folclor, dar în vârtejul tulbure al evenimentelor nimeni nu e atent la alte „curiozităţi”. După ce l-a păcălit pe „comandantul suprem”, generalul îi păcăleşte şi pe

romanticii din armată. Ajunge ministru al armatei şi, foarte curând, îi înlătură pe cei de care se servise. Idealiştii se dezmeticesc, însă continuă să fie ridicoli, îşi pierd timpul la manifestaţii, în vreme ce generalul îşi vede de interesele lui. Trece din fotoliul de ministru al armatei, pe fotoliul de ministru al economiei. Pe urmă, se eclipsează de pe scena politică. Idealiştii îl uită. Şi abia când află că a devenit bancher, învârte miliarde şi, de câte ori călătoreşte, e primit în salonul roşu al aeroportului, rezervat marilor demnitari, se încruntă. Nu cumva au fost prostiţi? Nici nu le trece prin minte că acesta e destinul idealiştilor, să fie prostiţi.

Mai există ceva care-i face pe idealiştii noştri să se simtă în dificultate, adesea. Şi poate că ar trebui să ne hotărâm, într-o zi, să discutăm serios despre cea mai dubioasă dintre plăcerile noastre, de a minimaliza amărăciunile prin zeflemea. Nu mă gândesc la băşcălia ordinară, de mahala, căreia nu-i poţi opune decât o înjurătură sau un sedativ, bună doar să stimuleze pornirile mizantropice şi bănuiala că Dumnezeu s-a folosit, când a plăsmuit omul, şi de noroi, nu numai de lut. Mă gândesc la băşcălia „deşteaptă”, cu pretenţii, ba chiar amuzantă uneori, care îndeplineşte, la noi, funcţia unei şcoli de corecţie pentru visători sau pentru „încrâncenaţii” lipsiţi de umor, ca mine.

În genere, ardelenii sunt mai rigizi, mai puţin dotaţi pentru zeflemeaua care se practică în anumite medii din „Vechiul Regat”, cu mare succes, iar eu mă mişc întocmai ca un elefant printre porţelanuri într-o societate „băşcălioasă”. N-am ştiinţa de a bârfi plăcut, cu farmec, nici libertatea de a mă distra pe seama altora. Aceasta nu mă opreşte să înţeleg că a face haz de necaz presupune inteligenţă şi că, până la un punct, zeflemeaua e, ca disperarea, o dovadă de vitalitate. Ea a fost, cumva, o supapă, prin câte încercări am trecut, şi n-ar trebui să dau doar un sens negativ afirmaţiei lui Paul Morand că

România e un pământ tragic unde totul sfârşeşte în comic. Defularea prin zeflemea a avut şi efecte salutare, ne-a ajutat să ne păstrăm cumpătul, să aşteptăm, să nu ne lăsăm îngenuncheaţi de istorie. Fără capacitatea noastră de a transforma „catastrofele” în „fleacuri”, unele catastrofe ne-ar fi doborât, probabil, sau ne-ar fi întunecat viaţa şi firea. Nu întâmplător, pe la noi, dacă eşti prea grav, te trezeşti acuzat că n-ai pic de umor.

Mă deranjează, totuşi, să văd că nu putem duce nimic până la capăt. Am mari îndoieli că românul s-a născut poet, cum ne place să spunem. În schimb, sunt aproape sigur, azi, că românul s-a născut sofist şi că „filosofia băşcăliei” se bazează pe aptitudinea de a bagateliza orice, mai ales nenorocirile. Nu putem trăi, se pare, fără să dăm dimensiuni de catastrofă unor fleacuri şi, paralel cu aceasta, să coborâm în deriziune catastrofe autentice. E în firea noastră, s-ar zice, ori să exagerăm totul, ori să nu luăm nimic în serios. Dacă anticii căutau frumuseţea înlăuntrul disperării, dacă francezii se plâng că abuzul de inteligenţă i-a împiedicat să-şi dezvolte şi mai mult spiritul creator, noi avem uşurinţa de a persifla orice suferinţă, convinşi că numai „proştii” se arată viteji când nu e cazul. Nicio dramă nu scapă de bârfe, iar procesele de conştiinţă ne plictisesc. Hamlet nu e sumbru la noi. Se duce cu amicii „la o bere” şi le povesteşte dilemele sale. Pe Oedip, nu-l înţelegem. Avea tronul, avea puterea, nu-l silea nimeni să se sacrifice pentru adevăr, ce-i trebuia? Pe scurt, suntem în stare să îndurăm orice nenorocire, dar nu ne socotim obligaţi să o şi respectăm! Nu ne putem descurca, se pare, fără o doză apreciabilă de superficialitate care ne ajută, în momentele grele, să facem haz de necaz. Un „banc” inteligent sau o glumă proastă ne consolează, ne relaxează, în situaţii în care alţii ar ţipa, de neputinţă sau de furie.

Probabil, băşcălia joacă în viaţa noastră rolul pe care-l joacă lipitorile la bolnavii care au suferit un atac cerebral. Ne pricepem de minune să ne lamentam şi, în clipa

următoare, să ne batem joc de propria noastră durere pentru a nu fi nevoiţi s-o judecăm. Dar, la o analiză mai atentă, o astfel de pricepere se dovedeşte, ea însăşi, o adevărată nenorocire. În fond, ce altceva era iluzia rezistenţei prin „bancuri” cu care ne-am înviorat spaimele atâţia ani? Băşcălia ne-a ajutat (şi ne ajută) nu doar să ne defulăm. Ne-a ajutat (şi ne ajută) să ne distrăm pe seama umilinţelor noastre, îndemnându-ne să credem că orice infern poate fi tolerat dacă ai „puţin umor”. Astfel, din supapă, ea devine alibi. Şi, din alibi, voluptate a deriziunii. Martirii, nu-i aşa? n-au ştiut să se amuze pe seama persecuţiilor, n-au cunoscut arta de a-i duce de nas pe cei puternici, salutându-i cu spinarea îndoită pentru a-i persifla după colţ. N-au dat dovadă de supleţe, s-au încăpăţânat să stăruie într-o revoltă posacă, într-o seriozitate sinucigaşă.

Această plăcere a superficialităţii explică de ce soarta profeţilor, a vizionarilor, a „nebunilor”, la noi, e să ajungă la o criză de lehamite, să se scârbească, la un moment dat, de ideile lor. La limită, prin băşcălie orice Golgotă devine talcioc. Orice disperare poate fi dispreţuită. Orice cămaşă de forţă sfârşeşte prin a fi, cât de cât, comodă. Cine, dintre noi, n-a fost tentat să înfrunte răceala vigilentă şi apăsătoare a teroarei cu o laşitate bine dispusă? Faptul că izbutim să luăm peste picior orice dezastru, că nu există suferinţă pe care să n-o putem bagateliza, s-a întors împotriva noastră. Când ne-a ajuns cuţitul la os şi n-am mai putut respira, am izbucnit în râs. Ne-am asigurat liniştea, dar cu riscul de a nu avea aproape nimic sfânt, de a ne lăsa traşi spre o simpatică mediocritate, care nu mai vrea să explice şi să-şi asume nimic.

Într-o asemenea ţară, Don Quijote n-are, în principiu, nicio şansă. „Nebunia” donquijotescă îşi pierde orice aureolă în faţa băşcăliei. Nu mai rămâne din ea decât un nimb de mucava pe care limbile ascuţite îl comentează într-un mod ce nu stârneşte decât o veselie

batjocoritoare. Oricât nu i-ar păsa lui Don Quijote că se face de râs, ar fi fost imposibil, în condiţii obişnuite, să nu se demoralizeze.

Trag linie şi adun. Felul cum o visează Don Quijote pe Dulcineea nu ne emoţionează din cale-afară. Umor avem doar când râdem de alţii. Dovadă că am preferat să râdem de lumea lui Caragiale ca de ceva care nu ne priveşte. Apoi, am avut de înfruntat destule primejdii reale, pentru a nu dori să le sporim prin „lipsa de măsură”. Orgoliul de a pierde n-are de ce să atragă un popor care s-a aşteptat, mereu, să-i fie arse casele de năvălitori ori să trebuiască să schimbe plugul cu sabia. Încât, prin tradiţie şi prin fire, n-am înclinat să ne situăm printre admiratorii „nebunilor”. Soarta ne-a pregătit să dispreţuim felul de a judeca al lui Don Quijote cu o sinceritate care, în mod normal, nu lăsa loc pentru donquijotism.

Ocuparea Europei de Est, la sfârşitul celui de al doilea război mondial, a făcut, însă, din orice adversar al noului regim, care a cutezat să se împotrivească tăvălugului, un fel de Don Quijote. „Un fel”, căci acest Don Quijote nu avea „vedenii” şi nu stârnea amuzamentul trecătorilor. Lipsa lui de luciditate se manifesta doar atunci când spera că va fi înţeles şi sprijinit. De altminteri, nu se considera angajat într-o luptă cu morile de vânt, dinainte pierdută. Şi nu teama de ridicol trebuia să şi-o biruie, ci frica de moarte. Sentimentul onoarei îl mâna pe un drum primejdios. Nu mai putea fi sigur că va muri în patul său după ce stârnise furia celor ce rearanjau istoria Estului cu patul puştii.

Seriozitatea cu care „drepţii” şi-au privit iluziile impune, totuşi, mai ales în perspectiva de-acum, comparaţia cu Don Quijote. Câţiva ani, după război, ei au fost convinşi că Occidentul nu-l va lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe Europa de Est. S-au înşelat. Munţii României s-au umplut de cadavre fără ca „lumea liberă” să reacţioneze. Mai

târziu, au crezut că faimoasa cortină de fier era ridicată numai din interior. S-au pripit, iarăşi. De fapt, cortina de fier era dublă. Poliţia comunistă şi diplomaţia capitalistă au sfârşit prin a conlucra strâns, speranţele est-europenilor fiind sacrificate pe altarul „coexistenţei paşnice”. Şi nu le-au lipsit dezamăgirile, nici între conaţionali. Căci din pricina curajului lor „nebunesc”, care punea într-o lumina neplăcută „înţelepciunea” celorlalţi, s-au văzut suspectaţi nu numai de Securitate ci şi de „gura lumii”. O asemenea experienţă, în care te trezeşti ponegrit chiar de cei cu care te-ai crezut solidar, poate pune în locul iluziilor o imensă silă.

> *Şi mai crezi că Estul pregăteşte capodopere? Eu am unele îndoieli. Dacă e, cu adevărat, transhumant, Don Quijote emigrează acum din Est spre Vest şi descoperă că, peste tot, e străin. În ultima vreme s-au înmulţit, aici, atacurile împotriva imigranţilor Lumea e peste tot xenofobă, ce vrei? Dar n-aş vrea să crezi că regret experienţa exilului. In ţară n-aş fi ştiut niciodată cum arată un ghetou românesc. Experienţa totală a singurătăţii n-o poţi face decât ca emigrant. Exilul e o iniţiere la sfârşitul căreia te lămureşti dacă eşti adaptabil sau nu. În ce mă priveşte, am cam prevăzut, se pare, ce se va întâmpla. Adu-ţi aminte ce ţi-am spus ultima oară când ne-am văzut la Bucureşti.* (Andrei)

Nu izbutesc să-mi amintesc la ce se referă Andrei. Întrevederea a fost scurtă, într-o staţie de tramvai. N-a suflat o vorbă despre intenţia lui de a pleca. Dimpotrivă, mi-a promis că va trece pe la mine să-i dau o Biblie. Cât am discutat, a aprins vreo trei ţigări. Era nervos şi preocupat. Nu se mai uita în felul lui provocator, aproape insolent, care-i stânjenea pe cei care nu-l cunoşteau bine. Îmi ocolea privirea, iar mâinile îi tremurau uşor. „Ascultă,

nu cumva bei prea mult?”, l-am întrebat. S-a grăbit să nege, dar nu mi s-a părut deloc convingător. „De unde, oare, au ieşit atâtea lichele dintre noi?”, a izbucnit, pe neaşteptate, pe un ton iritat şi abătut, dar, înainte de a apuca să-i cer lămuriri, a sărit în tramvaiul care oprise în staţie. Apoi, într-o zi, am aflat că plecase şi ceruse azil politic.

Brusc, am oroare de generalizări. În fond, niciun popor nu e format numai din „nebuni”. Şi nici în Est nu domină „nebunii”. Grosul e alcătuit pretutindeni din „înţelepţi” şi din „cei care râd”. Soarta lui Don Quijote e să fie mereu în minoritate.

Judecata de acum

E adevărat, niciun popor nu e format doar din „nebuni”. Dar blestemul nostru e să-i preferăm pe „deştepţi”. Nu ştim să visăm enorm, să dorim enorm. Văd în port un vas portughez, Vasco da Gama. *Îţi poţi închipui cam ce i s-ar fi spus, la noi, cuiva care ar fi cerut corăbii pentru a descoperi India? I s-ar fi ras în nas şi ar fi fost poftit „să lase prostiile”. N-avem gustul grandiosului şi nu mă mir că, în loc să fie grandioasă,* Casa poporului *a ieşit o oroare. Nici măcar o revoluţie n-am putut s-o facem, fără s-o ratăm.*

Şi, dacă vrei, pot să-ţi mai dau exemple. Priveam adineaori, într-o revistă, un peisaj aproape lunar, cu coaste muntoase, de un cenuşiu închis, ca de cenuşă veche, fără niciun fir de vegetaţie. În imaginea alăturată, se vede craterul Etnei, o gaură enormă, gata să vomeze lavă, aşa cum un prost aruncă fraze pe care le crede strălucitoare. M-am gândit că, dacă Etna ar fi undeva pe aproape, mi-ar plăcea să dispar în craterul ci, ca Empedocle. Căci nu vreau să mă mai duc la doctor. Am aruncat destui bani inutil. Dar, în clipa următoare, gestul mi s-a părut mult prea teatral şi absurd. Ce mai contează cum mori? De aceea, rămân la convingerea că nici iluziile noastre n-au insolenţa necesară pentru a înfrunta cinismul. Îmi vine în minte suficienţa grosolană cu care

Stalin a întrebat în bătaie de joc: „Câte divizii are papa?”. În lumea asta, dacă nu visezi enorm, trebuie să te dai la o parte. (Andrei)

Canicula a devenit istovitoare şi nu poţi să te răcoreşti nicăieri. Ştrandurile sunt puţine şi reprezintă adevărate focare de boli. Lacurile din împrejurimile Bucureştiului sunt puternic poluate. În parcuri e prea multă lume, ziua, iar noaptea e periculos să te aventurezi. Mormanele de gunoaie şi de moloz dospit la soare infectează aerul. Şi nicăieri nu scapi de praf, de câinii vagabonzi, de mitocănie. Dacă ies să mă plimb, mă întorc, de cele mai multe ori, plin de nervi. Azi am preferat să stau în casă, cu storurile lăsate, ca să mai opresc zăpuşeala.

Am găsit o broşură despre regele Solomon şi m-am apucat s-o răsfoiesc, amintindu-mi de nopţile şi zilele în care căutam, cândva, „secretul secretelor”. Războiul ajunsese la Stalingrad. Până atunci, se vorbise despre „pericolul bolşevic” ca despre o primejdie reprezentată de extratereştri. După Stalingrad, diviziile ruseşti s-au apropiat tot mai mult de frontierele noastre. Modul meu, cumva, somnambulic de a trăi mă ţinea, însă, departe de înţelegerea catastrofei care se apropia... Acum, nu mă mai interesează Secr*etul secretelor. Mă g*ândesc doar la faima lui Solomon de judecător în cauze încâlcite, la „judecata solomonică”. În „războiul tuturor împotriva tuturor”, de la noi, ne lipsesc, din nenorocire, judecătorii care să despartă apele tulburi de ceea ce a mai rămas limpede şi să ne arate greşelile. Am avea nevoie de un al t*reilea, nepă*rtinitor şi înţelept, cu destulă răbdare ca să ne asculte. Nodul gordian din psihologia noastră trebuie tăiat cu delicateţe, nu cu paloşul unui Alexandru cel Mare. Dar cine ar putea fi al t*reilea, un S*olomon care să dea un verdict corect? Se pare că al t*reilea nu e*xistă în general. Fiindcă nu există „adevăr”, ci numai „adevăruri”. Solomon este un judecător infailibil doar pentru că e împărat. Verdictele lui sunt fără recurs fiindcă aparţin

unui autocrat, nu fiindcă ar fi cu desăvârşire drepte. El a luat locul lui Dumnezeu, ca atâţia alţi despoţi. Al t*reilea n-ar* putea fi decât Dumnezeu, dar Dumnezeu nu se amestecă în ceea ce au stricat ideologiile. Ne lasă să ne descurcăm singuri şi să ne explicăm cum putem.

Unele voci din exil continuă să ne judece aspru, în esenţă, spun că – regretabilă excepţie a Estului! —la noi intelectualitatea nu „s-a mişcat". A trăit cu convingerea că era preferabil să avem cărţi, fie şi sărăcite de cenzură, decât martiri. Rarele gesturi de revoltă au fost minimalizate de „confraţi", înainte de a fi discreditate de Securitate. A funcţionat o jalnică solidaritate a laşităţilor împotriva oricărui germene de curaj. Teoria „pendulului", conform căreia pentru a spune o jumătate de adevăr trebuia să spui, mai întâi, o jumătate de minciună era larg acceptată, iar „curajul", cât exista, nu izvora din morală, ci din calcul, pentru a asigura succesul comercial al unor cărţi, filme sau piese de teatru. Nu era vorba de un „colaboraţionism" din convingere, cum a fost colaboraţionismul unor Celine, Drieu la Rochelle sau Brasillach în Franţa, ci unul scârbos, bazat pe interese şi oportunism. Ni se reproşează că intelectualii români au preferat Academia, cu riscul de a pune sub semnul Academiei şi bisericile demolate.

Şi ce să răspunzi? Avem multe slăbiciuni de recunoscut, fără îndoială, multe tăceri de regretat. Dar unele incriminări mi se par prea categorice, prea sigure că, într-o viaţă, totul se poate împărţi, limpede, în „bine" şi „rău". Aici, „în ţară", opiniile sunt mai divizate, adesea diametral opuse, dar şi greu de apreciat, fiindcă se plătesc tot felul de poliţe, răbufnesc resentimente vechi şi nu mai ştii unde sfârşesc interesele şi unde începe sinceritatea, în genere, vârstnicii se cred neînţeleşi de tineri, se irită şi clatină din cap cu tristeţe de câte ori vine vorba de culpabilităţi: „Ce ştiu ei? N-au avut timp să devină vinovaţi, să guste din frică. Numai cine a trecut

prin ce am trecut noi poate judeca în cunoştinţă de cauză". Suferim de o obsesie „complotistă", specialitate românească, suntem ispitiţi să explicăm orice prin „conspiraţii" sau motive oculte, încât, pe lângă strigătele: sacrilegiu! blasfemie! care se aud, când sunt înşirate păcatele unor nume ilustre, se fac tot felul de presupuneri legate de intenţia „procurorilor" de a dărâma busturi pentru a le lua locul pe soclu. Rezultatul e că nu mai pricepi nimic. Un istoric literar susţine că, având martiri, n-am mai fi avut cultură. Şi, inevitabil, te întrebi ce valoare mai are o cultură care dispreţuieşte martirii. Din aceeaşi pricină, am ajuns să mă îndoiesc de rostul confesiunilor pe tema culpabilităţii. Am făcut-o cu francheţe, până ce am constatat că eram singurul „prost" care îşi dezvăluia regretele şi remuşcările. Atunci, m-am oprit. Am încetat să mai vorbesc despre „a doua poliţie". Mă deranjează doar când mă lovesc de sofisme vinovate, de genul „toţi suntem, în fond, vinovaţi". Dacă toţi suntem vinovaţi, toţi suntem inocenţi! Şi nu mai e nicio diferenţă între călău şi victimă! Ticăloşii pot sta liniştiţi. Nimeni nu-i va mai tulbura câtă vreme sunt apăraţi de „vina generală".

Ce curaj mai este să vorbeşti despre frică, acum? Am fost sigur că, fără cenzură, voi avea foarte multe lucruri de spus despre „turcirea" conştiinţelor, despre spaimele noastre, despre umilinţele laşităţii, la care eram obligaţi ca să ne apărăm de furia „dresorilor", iar acum mă trezesc că mă întreb: la ce bun? Nu mai am starea de atunci, nu mai sunt cel de atunci, am devenit altul, cu alte spaime, cu alte disperări. Am o senzaţie bizară de impostură de câte ori încerc să vorbesc în numele celui care „am fost" şi încep să mă îndoiesc de şansa de a mărturisi acum tot ce n-am avut curajul să mărturisesc altădată. Merită oare să încerc? mă întreb. Mai poate fi lămurit ceva ce n-a fost lămurit la timp? Simt o oboseală confuză, de parcă aş fi sub efectul unui narcotic greţos.

Nu există, probabil, amânări.

„Diviziile” nu l-au ajutat, totuşi, pe Stalin să rămână în mausoleu. Îmi place să cred că spiritul nu poate fi umilit decât provizoriu...

M-am oprit deoarece, în realitate, nu sunt deloc sigur că „nebunii” din politică au mai puţine şanse decât „nebunii” care nu dispun de armate, de poliţie. Şi, de fapt, altceva mă preocupă. Înainte de ’89, puneam totul pe seama condiţiilor în care eram siliţi să trăim, convins că nedreptăţile ţineau exclusiv de absenţa libertăţii şi că va fi posibilă, totuşi, o Judecată de Acum „, nu va trebui să aşteptăm Judecata de Apoi”. Acum, nu pot să nu observ cât de bine profită lichelele de libertate. Un regim totalitar e, din toate punctele de vedere, o ipocrizie riguros organizată. Injuriile, insultele publice erau meticulos dirijate, supuse unor reguli şi scopuri precise. Nu se putea să fie „demascat” oricine, fără o „comandă socială”. Acum mitocanii pot fi mai „sinceri”. Nu mai trebuie să se prefacă ori să-şi ia măsuri de precauţie. Ticăloşii nu mai au nevoie nici ei să trimită delaţiuni pe ascuns, la Securitate sau prin alte părţi. Pot calomnia la lumina zilei. Există chiar publicaţii specializate în asta. „Nu merită să-mi pese de aceste porcării”, ar zice Don Quijote. Nu merită, într-adevăr. Numai că Don Quijote e o poveste pe care mi-o spun când visez cu ochii deschişi. În rest, nu prea sunt în stare să-mi ignor amărăciunile. Altădată, trebuia să îndurăm teroarea Securităţii. Azi, trebuie să ne obişnuim cu teroarea canaliilor care profită de libertate. „înţelepţii” prosperă din nou. Nu se mai miră aproape nimeni că vechi torţionari fac caz de patriotism. Don Quijote pierde din ce în ce mai mult teren, e din ce în ce mai izolat, mai ridicol. Abia dacă mai stârneşte compasiune. E vremea lichelelor şi mă tem să nu ajung să detest libertatea.

Între două lumi

M-am certat cu un neamţ. M-a făcut „ţigan” şi mi-a sărit muştarul. „Ascultă, i-am zis, noi am fost înaintea voastră în Europa. Noi am făcut parte din imperiul roman, în timp ce voi umblaţi prin păduri, pricepi?” Seara, i-am mai explicat o dată bătrânului chinez ce s-a întâmplat cu noi. Vor fi fost, poate, i-am zis, şi comunişti convinşi, sinceri, în România, înainte de război. Dar ei nu reprezentau, practic, nimic în viaţa politică şi nimeni, în afara Siguranţei statului, nu-i cunoştea. Pentru românul obişnuit, comunismul era o sperietoare. Apoi, a devenit ceea ce a fost nazismul pentru Franţa ocupată: o ideologie explicată cu patul puştii. Cu excepţia celor care se interesaseră înainte de război de marxism, nimeni nu l-a mai putut citi pe Marx ca pe un filosof. Acum, Marx era un „dascăl” obligatoriu, alături de Stalin. În spatele Capitalului *se aflau diviziile armatei roşii, „eliberatoare”, şi poliţia politică. Dacă nu-ţi „plăcea” Marx, însemna că nu-ţi mai plăcea să trăieşti. Marxismul a devenit „barcă de salvare”, „şansă de parvenire”, „permis de rămânere în libertate”, orice, în afară de o doctrină, într-o primă fază, comunismul ne-a interzis cântecele patriotice, l-a silit pe rege să abdice, să se exileze, şi i-a azvârlit în puşcării pe toţi marii bărbaţi politici ai României. România nu mai era România, ci Republica Populară Română. Dizgraţia liderului*

comunist Lucreţiu Pătrăşcanu a început după ce, la o adunare de la Cluj, acesta le spusese studenţilor: „înainte de a fi comunist, eu sunt român”. Într-o a doua fază, comunismul a pus tricolorul peste Capitalul *lui Marx. Dar nu s-a dat înapoi să dărâme biserici şi sate româneşti. Aşa că românii n-au văzut în comunism „o utopie”, ci o ciumă obligatorie... Ce părere ai? Nu eram bun de ambasador? Păcat că nu mai am mult de trăit. (And*rei)

Peste drum, frunzele plopilor vibrează. Iedera a cotropit zidul casei din faţa lor. Nu se văd decât două geamuri, aproape înăbuşite de verdele prăfos, deasupra cărora acoperişul de ţiglă parcă arde mocnit. Cerul e decolorat. Cer de vară bucureşteană. Aud un lătrat, după aceea se face linişte.

Probabil, n-aş mai putea suporta schizofrenia unui regim totalitar. De aceea, mă tem mai puţin decât alţii de o dictatură militară sau de alt tip. Ştiu că, orice s-ar întâmpla, nu mă voi sui pe o altă sârmă. Îmi ajunge cea pe care o duc sub tălpi şi care mă obsedează, văd. Probabil, fiindcă nimic nu arată mai bine ce a fost viaţa mea.

Venind în Bucureşti, la unsprezece ani, am aşteptat să mă întorc la Lisa. Nu m-am întors decât în vacanţe şi, ulterior, în concedii, din ce în ce mai rar. Am aşteptat după aceea să-mi găsesc o slujbă, să trăiesc din banii câştigaţi de mine, să am o familie, să nu mai exist lângă un geamantan. Apoi, am aşteptat să-mi văd fiul ieşit din liceu, din facultate, din stagiul militar. Am aşteptat, cumva fără speranţă, să ajung la capătul „acrobaţiilor”, să duc o viaţă normală. Azi, am senzaţia stranie că istoria se repetă cu uşurinţa şi naturaleţea unui cretin. Am îmbătrânit aşteptând şi ce mai pot, oare, aştepta? După revoluţie, am colindat „baricadele”. Acum, când mă invită cineva să merg la un simpozion, la o „manifestare”,

bâlbâi tot soiul de pretexte ca să mă eschivez. Am mai ţinut câteva conferinţe, dar de fiecare dată am zis: e ultima. Şi, până la urmă, mă voi decide să renunţ. Din inerţie sau, poate, pentru a mă defula, încă mai scriu articole de ziar. O fac şi pentru că nu-mi vine să admit că morala nu mai are niciun loc în viaţa noastră, nu pentru că aş aştepta să se schimbe ceva. Vorbim în pustiu, m-am lămurit.

Şi, cel puţin, dacă mi-ar ajunge lumea cărţilor. Dar abia apuc să deschid o carte, să citesc o pagină, două, şi mă trezesc cu privirea fixată în gol. Aş fi fericit să mai pot citi ca în adolescenţă, când eram în stare să înghit orice maculatură cu entuziasm. Dar, vorba lui Heraclit, „toate curg", toate trec. A trecut şi asta. Acum sunt la momentul în care mă învârt în gol. Fac gesturi stereotipe, monotonia de azi seamănă cu monotonia de ieri, tristeţea de azi e mai rea decât cea de ieri, şi, din ce în ce mai des, trebuie să înghit un somnifer seara. Mă înstrăinez, am impresia, şi de propriile mele cărţi. De altfel, nu sunt singurul scriitor pândit de acest pericol, cred. Probabil, ne descurajează şi faptul că scriitorii nu mai sunt în primul plan al atenţiei. Locul lor a fost luat de gazetari şi de politicieni.

Cu ani în urmă, cărţile reprezentau o formă de rezistenţă. Ele se opuneau încercării comunismului de a ne transforma în brute disciplinate. Cititorii înţelegeau asta şi se străduiau să nu scape nicio carte bună. A sta la coadă în faţa unei librării era, oricum, mai puţin riscant decât a intra într-o biserică. Pe măsură ce obscurantismul ideologic devenea mai vâscos, cărţile nemincinoase câştigau în prestigiu. Erau un tub de oxigen într-o atmosferă irespirabilă. Occidentul n-a cunoscut această mântuire prin cărţi, în ciuda librăriilor lui elegante. Nici scriitorul occidental n-a trăit cu conştiinţa că face parte dintr-o elită, în acelaşi timp curtată şi hăituită, care l-a susţinut pe scriitorul est-european.

Acum, toate acestea au dispărut, fără să câştigăm

altceva decât posibilitatea de a aşterne pe hârtie ce vrem. Cartea a încetat să mai fie un obiect sacru sau primejdios. De vreme ce nu mai e în pericol să fie interzisă, retrasă din librării, dată la topit, şi-a pierdut fascinaţia. A devenit un obiect oarecare. Poate sta laolaltă cu pachetele de chewing-gum. Şi mă întreb dacă un ţipăt pe care nu-l aude nimeni contează mai mult decât un murmur înăbuşit pe care mulţi îşi încordau auzul ca să-l perceapă. Libertatea, neîntemeiată pe respectul pentru cultură, ofileşte şi urletele, după ce dictatura n-a reuşit să împiedice nici tăcerea să vorbească. Niciodată nu s-a văzut mai clar, ca la noi, că nu naturii i se opune cultura, ci barbariei, dar marea greşeală a regimurilor totalitare a fost, probabil, instituirea cenzurii. Căci indiferenţa este, se pare, infinit mai eficientă decât cenzura. Ea lasă vocile să se amestece într-un vacarm în care pornografia deprimă orice dorinţă de a vorbi. Azi, nimănui nu-i mai pasă că scrii ce scrii. Eşti liber, nu-ţi ajunge? Ei bine, se pare că nu ne ajunge. Unui scriitor din Est care s-a deprins să fie vânat pentru orice cuvânt curajos îi e greu să se obişnuiască, de pe o zi pe alta, cu indiferenţa.

Îmi reproşez că nu citesc măcar cărţile celor care au trecut prin închisori. Dar mă deprimă îngrozitor să văd că au existat atâţia torţionari printre noi. Vorba lui Andrei, de unde au ieşit, Doamne? La Lisa, nu mai am decât un cumnat. E bătrân şi îmi trimite bilete în care mă învinuieşte că l-am uitat. Nu l-am uitat, numai că găsesc greu energie pentru o călătorie cu trenul.

În orice caz, altminteri mi-am imaginat libertatea.

La început n-am luat în serios diagnosticul bolii de care suferim cu toţii: „boala post-totalitară”. Mă amuzam să-i consemnez simptomele: oboseală, dezgust, iritabilitate crescută, stări depresive, urmate de acalmii înşelătoare, şi făceam asta tocmai fiindcă n-o consideram un rău personal. Nu mă socoteam „pacient”, ci „medic”. Acum, însă, descopăr că tot ce ne-a ajutat altădată să rezistăm,

să supravieţuim, să ne îmbărbătăm pentru a ne birui frica, nu ne mai e de folos. Dimpotrivă, ne încurcă, ne vulnerabilizează. Am fost „dresaţi” pentru o altfel de realitate, care nu mai există, şi am devenit liberi fără să ne punem problema că libertatea nu este „să faci ce vrei”, ceea ce a sfârşit prin a ne da o stare de derută. În „cuşcă”, strângeam din dinţi, dar eram la adăpost de surprize. Cunoşteam obiceiurile şi pretenţiile „dresorului”, ştiam ce trebuia să spunem, ce trebuia să ascundem, duplicitatea noastră era bine pusă la punct după atâţia ani de dresaj. Andrei zice că trăieşte între două lumi. Cea pe care a părăsit-o şi cea în care nu s-a integrat, într-un fel, şi eu, aici, am această senzaţie, doar că termenii sunt diferiţi. Am ieşit dintr-o lume închisă şi, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mâzgă. Azi, nimic nu mi se mai pare sigur. Interdicţia libertăţii făcuse din libertate un cuvânt magic. Prăbuşirea interdicţiilor, neurmată de nimic, în afară de indiferenţă, mă pune în situaţia să nu mai ştiu de ce să mă tem mai întâi şi încep să mă tem chiar de această nesiguranţă. Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puţin, la drept vorbind, în clipa de faţă. Atârn între ele. Îmi continui, deci, în condiţii schimbate, destinul de „acrobat”.

În urechile unui străin sună urât, probabil, „o viaţă de acrobat”. Îi sugerează, cred, ceva comic şi pitoresc. Renunţ să mai spun ce gânduri îmi provoacă mie această nouă dovadă că multe cuvinte au căpătat un alt înţeles la noi şi aiurea.

E greu să priceapă cineva din Occident cât de primejdioasă este criza libertăţii pentru nişte popoare care au trăit multă vreme în captivitate. Ideile frumoase în care am crezut când a fugit Ceauşescu s-au cam dus pe apa Sâmbetii. Acum, văd că se formează la noi două

clase: una a „deştepţilor”, alta a „proştilor”. Şmecherii, cinicii prosperă, se căpătuiesc. Lichelele zburdă. „Drepţii” au devenit ţinte fixe. Scrupule? Moralitate? Baliverne! Fleacuri, bune doar pentru „proşti”! Se fac averi din demagogia pe seama mizeriei, în vreme ce „proştii” numără de zece ori fiecare leu. Şi nu vrem să auzim de „judecarea” faptelor din urmă. „Am suferit o dată trăind ceea ce am trăit, se zice, să mai suferim o dată amintindu-ne?” Logic ar fi să recunosc teza ta, că Don Quijote a fost un „prost”.

Nu l-am crezut pe Strabo în ce spune despre Corcyra (actualul Corfu): că a fost o cetate înfloritoare, dar după multe tiranii, când şi-a câştigat libertatea, n-a mai ştiut ce să facă cu ea. Acum îmi dau seama că n-a exagerat.

Noapte bună, Europa

> *Poate nu voi mai avea ocazia să te plictisesc cu furiile mele. Te scutesc şi de explicaţii. Bocitoarele se aleg numai dintre femei fiindcă bărbaţii nu sunt în stare să se plângă decât pe ei înşişi. Dar eu sunt prea mândru pentru asta. Şi nici n-are importanţă, de fapt. Mă voi strădui, oricum, să rămân calm până la capăt. Detest compasiunea. Salutări celorlalţi mâncători de „salam cu soia”.* (Andrei)

La televizor, se transmite un nou episod dintr-un serial american, „Telefonul de la miezul nopţii”. Finalul e, ca de obicei, acelaşi: „Noapte bună, America, oriunde te-ai afla!”. Îmi aduc aminte că, în copilăria mea, exista în Lisa un bărbat, în vârstă, căruia toată lumea îi spunea „americanul”. Nu i-am ştiut niciodată numele adevărat. Emigrase în America înainte de primul război mondial, strânsese o sumă frumuşică de dolari şi s-a întors în Lisa să-şi ridice o casă. Era singura casă cu jaluzele din sat. Copiii strigau după el: „E O.K.?”. El se întorcea şi zicea, serios: „Yes”. Dar umbla vorba că nu ştia mai mult de o sută de cuvinte englezeşti. După „Telefonul de la miezul nopţii” urmează un documentar care ne îndeamnă să-i compătimim pe bieţii români care bat drumurile Europei. Se încearcă, evident, descurajarea emigraţiei, fără să se cerceteze cauzele. Totul se lămureşte când însuşi directorul Televiziunii îşi face apariţia pe micul ecran lăudând „curăţenia” noastră sufletească, grav ameninţată de murdăriile Europei. Bravos naţiune!, ar fi exclamat

Caragiale.

Adevărata civilizaţie, zicea Baudelaire, nu stă în maşina cu aburi, ci în diminuarea păcatului originar. Europa n-ar trebui să uite, probabil, că barbarii au preluat asupra lor vina prăbuşirii imperiului roman. Nici noi n-ar trebui să uităm că România interbelică înseamnă, nu doar o epocă plină de imperfecţiuni, cum susţin marxiştii noştri, ci parte a unui veritabil miracol, care ocupă mai puţin de un secol, între 1848 şi 1938.

Să mă explic. Din pricina năpastelor istorice de care am avut parte, noi n-am cunoscut o Renaştere adevărată şi un Ev mediu plin de fervori spirituale, în vreme ce alţii aveau răgaz să înalţe catedrale, domnitorii noştri trebuiau să ridice în grabă biserici între bătălii. Am fost nevoiţi să supravieţuim între plug şi sabie, să suportăm aroganţa înaltei Porţi şi drojdiile Fanarului, în timp ce alţii se angajau în glorioase cruciade şi clădeau universităţi. Shakespeare murise de două secole când poeţii Văcăreşti versificau naiv. Michelangelo devenise o amintire când noi ne sculptam doar porţile pe care veneau să le spargă diverşi nepoftiţi. Bach închisese ochii când la noi doar doinele ne făceau legătura muzicală cu Dumnezeu. Versailles-ul cunoscuse două secole de splendoare, când Bucureştiul mai era un târg prăpădit. Eram mai puţin înzestraţi decât alţii? în niciun secol, am reuşit să refacem, în linii mari, un handicap de aproape un mileniu! Mai întâi cu „forme fără fond”, apoi cu vanitatea de a ne sincroniza cu Occidentul, cu poticneli, cu certuri, am reuşit, din 1848 până în 1938, să transformăm Bucureştiul într-un „mic Paris”, iar România în „Belgia Orientului”. Nu era totul sistematizat şi bine făcut, dar ne aflam pe un drum firesc. Exportam cereale şi clădeam frumos. Ne aflam la Porţile Orientului, dar dădeam valori de talie europeană.

Şi a venit ruptura cu noi înşine. Ni s-a impus o istorie de import. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus”

slăvindu-l, demagogic, pe Burebista şi hulind România interbelică, fiindcă Burebista nu-l deranjează pe „homo sovieticus”. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus” înfăşurându-se, în mod făţarnic, cu tricolorul. Sunt nostalgic? Cine a copilărit, ca mine, într-un sat unde o grindină însemna mai mult decât o bătaie în parlament mă va înţelege, cred. Un ziar a publicat, într-o zi, fotografia unui ţăran înhămat ca un cal şi trăgând după el o grapă pe un ogor. Ţăranul acela mi s-a părut mai aproape de Europa decât cei care ne linguşesc pentru a ne stimula resentimentele împotriva Occidentului.

Nu pricep ce se întâmplă cu Andrei. Îi voi trimite o telegramă. Azi căldura a devenit năucitoare, sufocantă. Nu mai plouă deloc. Ciorile nu mai stau pe soclul de marmură, preferă să se bălăcească în praf.

Spania şi-a găsit în Don Quijote o figură care s-o exprime. Roma, oricât de mediocră i-ar fi ziua de azi, nu uită, din pricina ruinelor sale, cum arată măreţia. Dar pe noi ce ne exprimă, oare, azi? Poate, câinii vagabonzi. Ei continuă să-şi aştepte vechii stăpâni pe mormanele de moloz. Dincolo de vânzoleala străzii, există o disperare ascunsă. Râsetele prea tari nu fac decât să trivializeze tristeţea, la fel cum se întâmplă la înmormântările sărace, din mahalale, când mirosul rachiului dat de pomană alungă mirosul de tămâie. Ciudat e că o asemenea descoperire mă leagă, parcă, nu doar mă înstrăinează, de acest oraş.

Fascinaţia degradării

Lasă-mă pe mine. Eu sunt pe punctul să mă scutur de orice vanitate, iar Claudia mă învaţă să mor. Claudia e o infirmieră care s-a ataşat de mine când am fost ultima oară la spital şi i-am vorbit despre Socrate, de care nu auzise niciodată. Vine, când poate, de la spital şi-mi aduce medicamente pe care le arunc pe furiş, ca să n-o jignesc. L-a rugat pe bătrânul chinez s-o anunţe, dacă am vreo criză. Urmărind-o cum îmi aranjează lucrurile, mă simt mai împăcat. Exist, în sfârşit, se pare, şi eu pentru cineva aici, nu doar pentru cei care fac reclamă sau încasează taxele. Păcat că n-am întâlnit-o mai de mult. Poate aş fi ajuns s-o iubesc, deşi mă număr, am impresia, printre ghinionişti care nu reuşesc să se îndrăgostească decât o dată. După aceea n-o mai pot lua de la capăt. Dar îi sunt recunoscător Claudiei. Grija ei e o excepţie în această lume, care e imorală prin egoism şi prefăcătorie. Crezi cumva că Occidentul se interesează cu adevărat de nefericirea Estului? Un ziar scria zilele trecute, aici, făcând un bilanţ al întâmplărilor din Est, că „global, evoluţia e pozitivă". Adică e un progres când crapă mai puţini decât înainte! Occidentul judecă „global", n-are timp decât pentru procente. Îmi pare rău, însă, că optica ta despre exil e, nu mi-o lua în nume de rău, rudimentară. Nu înţelegi - şi simt asta din tot ce spui –, că există şi despărţiri din

dragoste. Când preferi să rămâi singur, fiindcă nu suporţi să vezi cum dragostea ta se degradează. Dar nu-ţi port pică pentru faptul că nu m-ai înţeles. Poate nici eu nu vă mai înţeleg demult pe voi. Dumnezeu să ne ierte şi pe unii şi pe alţii. (Andrei)

În ultima vreme, am zărit mulţi oameni vorbind singuri pe stradă. Au cedat nervos, îmi spunea cineva. Au suportat mai bine teroarea decât dezamăgirile. Simt, de altfel, că lucrurile se complică. Azi, am primit o scrisoare de ameninţare unde sunt anunţat că figurez pe „o listă" şi că ar trebui să mă grăbesc să mă duc la un preot, să mă împărtăşesc. Duhnea a ură primitivă şi mi-a stricat toată ziua.

Probabil „atenţia" pe care mi-o acordă acum, din nou, „îngerii negri" o datorez unui articol unde am afirmat că, la noi, cel puţin deocamdată, pericolul e reprezentat nu de nebuni adevăraţi, ci de saltimbanci care se iau în serios. Se congestionează ca Hitler, ţipă, vor să impresioneze, însă efectul e jenant, ilustrând diferenţa dintre un apucat ce-şi trăieşte delirul şi un cabotin oarecare. Până la urmă, îngrijorările pe care le provoacă extremiştii noştri ies din sfera psihiatriei pentru a se îndrepta spre culise. Cine trage sforile din umbră? Acea parte a Securităţii care urăşte revoluţia şi i-a rămas fidelă lui Ceauşescu? Dar, fără îndoială, nu îndemnul de a-mi face testamentul m-a tulburat. Acest gen de ameninţări constituie, azi, aproape o banalitate. De fapt, m-au deranjat ura şi mitocănia din cele câteva rânduri, bineînţeles nesemnate. Şi ceea ce demonstrează ele.

Decenii la rând, proastele maniere au fost, la noi, ca pretutindeni în Est, la mare cinste. Reprezentau un semn de „ataşament". Militanţii comunişti erau, în genere, indivizi fără prea multă şcoală, într-o societate normală, ar fi avut, probabil, complexul lipsei lor de educaţie, de care nu erau, în fond, vinovaţi. Ajunşi, brusc, la funcţii

care le permiteau să dea ordine, să dispună de alţii, şi chiar la onoruri ameţitoare, ei şi-au pierdut, însă, capul, transformându-şi complexul de inferioritate într-un complex de superioritate. Au devenit mândri de educaţia lor precară, au început să şi-o etaleze cu satisfacţie, cu ostentaţie, pentru a-şi arăta dispreţul faţă de tot ce era „burghez" sau „mic burghez", convinşi că astfel îşi demonstrau „originea sănătoasă". De aici până la grosolănie n-a fost decât un pas. Nu le trecea prin minte că buna-cuviinţă ţărănească e o valoare aristocratică şi că, în măsura în care există ceva complex la noi, acest „ceva" trebuie căutat nu în filosofie, ca la nemţi, ci în simplităţile aparente. Respectul, aproape superstiţios, pentru cultură îi făcea pe ţăranii, abia ştiutori de carte, din Lisa să zică „domnule" oricărui elev de liceu, în schimb activiştii comunişti tutuiau un profesor universitar. Cuvântul „dumneavoastră" nu exista pentru ei. Puţinele excepţii, de militanţi mai cultivaţi, s-au aliniat la moda impusă de ceilalţi, încât stilul regimului comunist, de la vârfuri la activiştii locali, a devenit lipsa de stil. Un soi de aristocraţie întoarsă pe dos, de orgoliu al proastei creşteri, a câştigat tot mai mult teren. Boierii de viţă veche s-au exilat ori au murit săraci, după ce şi-au vândut tot ce mai aveau prin case, marea burghezie a fost decimată, ţăranii s-au văzut transformaţi în argaţi ai statului, obligaţi să fure ca să trăiască sau să petreacă zilnic, ore întregi, în autobuze hodorogite şi trenuri murdare, ca muncitori navetişti, meşterii au dispărut, elita muncitorească a fost înghiţită de industrializarea forţată şi ruinătoare, în timp ce o selecţie inversă făcea din „ceafa groasă" semnul reuşitei. Multe datini româneşti au fost socotite „reacţionare", codul manierelor elegante era luat în râs, prostul-gust s-a extins. Comunismul n-a însemnat doar pânza roşie care se aşeza pe mese la toate întrunirile. El a creat o optică în care distincţia era sincer dispreţuită, socotită o „rămăşiţă", un indiciu al „vechiului", o dovadă de

„educaţie burgheză”. În această optică, individul avea datoria să fie disciplinat, să nu pretindă să aibă alte păreri decât cele pe care partidul comunist le considera utile societăţii. Cu timpul, individul a ajuns să se teamă de acuzaţia de „individualism”, socotită infamantă. Instinctiv, se grăbea să fie smerit sau ipocrit când era vorba de „legătura cu poporul”. Noua „ordine” a semănat, astfel, cu praful din Bucureşti. A intrat în case, chiar dacă locatarii au ţinut ferestrele închise, ne-a îmbâcsit existenţa, ca un blestem de care nu te poţi apăra. Lunga obişnuinţă de a bănui în orice încercare de independenţă spirituală o sfidare la adresa celorlalţi a dat „gurii lumii” o intoleranţă mai gravă decât cea tradiţională. Aceasta face şi mai dificilă, azi, o discuţie serioasă despre defectele noastre. Îndoielile stârnesc furie, nu dorinţă de dialog, iar „patrioţii” de ocazie profită din plin de reacţiile pasionale pentru a-i declara „trădători” şi „agenţi” pe toţi cei ce se încăpăţânează să înţeleagă prin patriotism o iubire lucidă.

Mă abat prin Piaţa Universităţii. Troiţa ridicată în memoria celor căzuţi la revoluţie e aproape dărăpănată. Florile se usucă şi se transformă în murdărie, fără ca nimeni să se îngrijească de întreţinerea acestui modest sanctuar. Zidurile acoperite de sloganuri prăfuite par opera unor grafomani. Totul are ceva de mit degradat. Câteva ţigănci vând tot felul de fleacuri, expuse pe ziare vechi, direct pe trotuar, în vreme ce, doi paşi mai încolo, cerşetorii care au reuşit să cumpere de la mafia cerşetorilor privilegiul de a cere de pomană într-un loc ultracentral şi-au pus pălăriile, cu monezi, între picioare, stând jos, răpuşi de căldură. Lângă ceasul unde, altădată, se întâlneau îndrăgostiţii, roiesc doar copiii vagabonzi. Pe un afiş rupt, de la intrarea metroului, scrie: Jos hoţii”. Aud că, noapte de noapte, cimitirele sunt prădate, că se deschid mormintele ofiţerilor, mai ales, ca să li se fure medaliile. „Ne americanizăm, îi explică un domn femeii

pe care o ţine de mână, coborând scara. O ducem mizerabil, dar avem, acum, gangsteri.” Ca să găseşti o firmă românească, „La Popescu”, să zicem, trebuie să străbaţi tot oraşul. Majoritatea firmelor dezvăluie preferinţe anglofile. Proprietarilor li se pare că sună mai şic! Mulţi taximetrişti nu consideră nici ei de *bon ton să* cadă în banalitate. S-au decis să scrie pe maşinile lor „tacsi” ori „taksi”. Unul a fost şi mai îndrăzneţ. A scris: „taksy”. Poate că e imposibil să explici tristeţea noastră fără puţin umor.

Dacă aş avea bani, m-aş duce la mare. Acolo, pe plajă, aş reuşi să uit tot ce mă crispează aici. Îmi ajunge un petic de nisip fierbinte, vara, la mare, pentru a mă relaxa. Probabil, trebuia să iasă din lumea practică, serioasă, a Lisei şi unul care să reacţioneze astfel! Biata mama, Dumnezeu s-o ierte, n-a înţeles asta. N-a vrut să plec de-acasă, la liceu. Ca s-o convingă, tata a minţit-o că merg la şcoală pentru a deveni preot. Mama l-a crezut. S-a mângâiat cu gândul că, într-o zi, îşi va vedea fiul ieşind din altar. Drept care m-am văzut împroprietărit cu primii mei bocanci şi nu m-am mai dus cu vacile pe Calea Secii. Dintr-o pace arhaică, am pătruns în gălăgia modernă din Bucureşti, unde am descoperit morile de vânt.

M-ai derutat de-a binelea. Aştept veşti despre tine. (Telegramă trimisă lui Andrei)

Era clar că manifestaţia donquijotescă din Piaţa Universităţii nu avea nicio şansă. Nu se poate trăi la infinit într-o utopie, sfidând realismul celorlalţi. Ne strângeam acolo cam aceleaşi zece, cincisprezece mii de persoane. Ajunsesem să ne cunoaştem între noi, să ne comportăm ca o mare familie. Dar, în loc să stimuleze o limpezire a conştiinţelor, cum am sperat noi, „Piaţa Universităţii” a ajutat, fără să vrea, murdăria să prospere. Căci foarte mulţi din cei care n-au văzut decât imaginile trunchiate,

tendenţioase, de la Televiziune s-au crezut îndreptăţiţi să ne insulte. Cu cât era mai frumoasă, mai pură, atmosfera din Piaţa Universităţii, cu atât detractorii ei deveneau mai grosolani. Nu mi-am imaginat că libertatea înseamnă, pentru unii, dreptul de a urî în public. A fost cea mai neaşteptată experienţă pe care am trăit-o după revoluţie. Cea mai stranie şi cea mai tristă.

În noaptea când s-a transmis filmul mascaradei de proces care a decis împuşcarea lui Ceauşescu, am avut senzaţia jenantă că, în locul unei judecăţi civilizate, ni s-a oferit un asasinat. Mi-a fost milă de bătrânul despot căzut în genunchi, după ce gustase din toate minciunile puterii, ciuruit de gloanţe din ordinul unui tribunal care nu era mai bun decât el, dar am văzut în moartea oribilă de care a avut parte Ceauşescu ultima abjecţie a unui timp abject. M-am înşelat. Foarte repede, sângele s-a prefăcut în noroi. Teroriştii care trăgeau, în mod laş, din umbră au dispărut ca prin farmec, de parcă făcuseră parte dintr-un vis urât. În locul lor au apărut alţi „terorişti” care au început să murdărească la lumina zilei pe oricine se grăbea să ia în serios libertatea. De la asasinate fizice, s-a trecut la asasinate morale. Mă temusem, până atunci, că se va declanşa un val de răzbunări ale populaţiei împotriva miliţienilor, a securiştilor, a activiştilor de partid. Din fericire, excesele au fost puţine, nesemnificative. Directori alungaţi, profesori respinşi de studenţi, miliţieni bătuţi. În schimb, cei care aveau interesul să deturneze elanul singurei răsturnări din Est care costase sânge s-au priceput să se folosească de isteria generală, de confuzie şi de complexele unor părţi ale populaţiei pentru a provoca o incredibilă răfuială *à rebours.* N-a avut loc o „vânătoare de vrăjitoare”, în România, ci o vânătoare de disidenţi!

Câteva săptămâni, după revoluţie, disidenţii au fost eroi naţionali. Erau omagiaţi pentru curajul de care dăduseră dovadă înfruntând Securitatea şi paranoia lui Ceauşescu. Se vorbea cu respect despre ei la Radio, la

Televiziune, în ziare. Apoi, deodată, au început atacurile. Încă timide, învăluite în recunoaşteri amabile, până ce s-a văzut că nu erau necesare precauţii. Atunci, invectivele s-au dezlănţuit cu furie. Nici Ceauşescu n-a fost insultat cum au fost insultaţi cei care, cu ani în urmă, au îndrăznit să rişte „nebunia" de a nu fi laşi. „Drepţii" s-au văzut aşezaţi la stâlpul infamiei, au fost calomniaţi, huliţi, jigniţi, înjuraţi, într-un mod care ţine de coşmar. Se pare că au existat şi disidenţi „fabricaţi", care primiseră misiunea de a fi disidenţi, cel puţin aşa se vorbeşte. De sub armura lui Don Quijote au apărut, în unele cazuri, indivizi grăbiţi să-şi valorifice disidenţa, s-o transforme în trambulină. Dar aceste excepţii privesc, fie perversiunea metodelor Securităţii, fie precaritatea unor caractere. Regula rămâne aceasta: cu cât meritele cuiva sunt mai mari, cu atât e ponegrit, ofensat cu mai multă patimă, ingratitudinea „înţelepţilor" lovind mai sigur şi mai brutal în „nebuni" decât a făcut-o poliţia politică. De aceea, în loc să-mi clarific stuporile, mă adâncesc în ele. Există, oare, un şoc al libertăţii? Sau o nevroză a libertăţii? Nu suportăm, oare, să avem modele, să ne arătăm recunoscători? Ne deranjează să ne aducem aminte că unii dintre noi au fost mai puţin „acrobaţi" şi vrem să-i coborâm la nivelul compromisurilor noastre? Nu-i mai tolerăm decât murdăriţi, fiindcă aşa nu ne mai pun în cauză cu exemplul lor? Sau e mai uşor să degradezi decât să admiri? Nimeni nu recunoaşte că vrea să se răzbune. Cuvântul cel mai des auzit, în ultimii ani, este „iertare". S-a ajuns chiar la un fel de demagogie a iertării. În realitate, însă, nimeni nu iartă pe nimeni. Ziarele sunt pline de atacuri. Şi se pare că orice e permis azi, să furi, să minţi, numai idealismul nu e permis. Tata îmi povestea că, într-una din nopţile în care armata lui Mackensen mărşăluia prin noroaiele Bulgariei, în 1916, apropiindu-se de graniţa României, regimentul format din români ardeleni s-a strâns într-o noapte şi a jurat: „Dincolo de Dunăre, toate gloanţele spre stele!". Azi, unii generali ne ameninţă că,

dacă nu ne „cuminţim”, vor da ordin să se tragă, şi nu spre stele. Comunismul ne-a adus, ca ultim „dar”, acest război româno-român în care ne dovedim mai toleranţi cu ticăloşii decât cu „drepţii”.

Îmi amintesc o vorbă ciudată, lansată de Péguy cam pe la începutul secolului. Lumea modernă, zicea el, simte o necesitate imperioasă de a se degrada. Poate că e exagerată această opinie, dar, în ce ne priveşte, ne străduim, parcă, din răsputeri s-o confirmăm. Uneori, când moralul meu se prăbuşeşte, îmi spun că soluţia cea mai inteligentă ar fi să nu mai deschid niciun ziar, nicio scrisoare, pentru a nu mai avea surprize, să încerc să nu mă mai gândesc la nimic ce mă poate tulbura, să urmăresc baletul moliilor, convins că, în afară de egoismul de a-mi apăra liniştea, totul e fără importanţă. Nu e, oare, cea mai mare nebunie să ai nostalgia „nebunilor” când iluziile, nu doar că te fac de râs, te şi murdăresc? Tot ce-i mai oferă Estul lui Don Quijote, se pare, este gloria ruşinii.

Dreptul de a uita

Sunt sătul de cei care-şi curăţă în fiecare dimineaţă găinaţul căzut pe *creştetul statuilor lor Dacă-ţi place, ia-ţi suliţa, aranjează-ţi armura şi bate-te cu morile de vânt. Dar nu-mi cere să te înţeleg. Nu mai pot.* (Andrei)

A trecut prin faţa casei, huruind, un autobuz. Au fost aduse autobuze noi, portocalii, pe care sunt pictate, cu albastru, pe toate părţile, cămile. E o reclamă pentru ţigările *Camei.* Eu mă gândesc, însă, la altceva. Singura dată când m-am aflat la marginea unui deşert, în Egipt, n-am avut curaj să mă depărtez prea mult de ultimele semne de viaţă şi de civilizaţie. Acolo unde m-am oprit, cuprins de panică, erau încă tufe mici de alfa care creşteau pe nisip. Aş fi putut să mai merg câţiva kilometri, până într-un loc unde, de jur împrejur, n-ar mai fi fost decât nisip, dar mi-a fost frică. Mi se părea o nebunie să risc să mor de sete. Şi n-am îndrăznit să mă lansez în această nebunie. Am ratat-o, cum am ratat şi altele, pierzând şansa unei experienţe unice.

Căci trebuie să fie, într-adevăr, unică o asemenea experienţă, să descoperi, deodată, că nu mai există nimic în jur, cât vezi cu ochii, în afară de nisip, că tot ce te-a nemulţumit, te-a bucurat sau te-a înfuriat înainte nu mai are importanţă, totul a devenit amintire, halucinaţie, probabilitate, libertate şi moarte. Iubire? Tristeţe? Cerul e gol, indiferent. Dacă vrei să le regăseşti, trebuie să mergi mai departe. Un pas, doi, trei. Ţi s-a făcut frică? De ce te-ai oprit? Eşti abia la început. Ca să dovedeşti ceva trebuie

să mergi zile întregi. Să rabzi de sete. Seara să te culci sub cerul gol, fără somnifere. Să cauţi, dacă găseşti, resturile unei tufe de alfa, pe care să le aprinzi şi să te încălzeşti puţin, după ce s-a răcit nisipul. Lângă foc, vei avea răgaz să-ţi aduci aminte şi să regreţi. Ce? N-are importanţă. Dar trebuie să-ţi iei de undeva puterea de a merge mai departe. Acum vei afla ce valoare au amintirile şi regretele tale, cât de mult te leagă ele de ceea ce se află dincolo de deşert. Eşti singur cu tine însuţi. Nu te ameninţă nimic, nimeni, în afară de spaimele tale... Mă întreb iarăşi, de ce mă obsedează deserturile, de vreme ce n-aş avea curajul să înfrunt unul real.

Am primit o nouă scrisoare de ameninţare, în care sunt îndemnat să nu amân prea mult să mă împărtăşesc. Povestea asta e mai degrabă comică, „îngerii negri” mă supraestimează, se pare. Ar fi cazul să-şi îndrepte pornirile exterminatoare spre alţii, să mă lase pe mine cu moliile şi ţânţarii. Mă pricep să-mi fac singur rău, n-am nevoie de ajutorul lor. Mai ales că nu am câtuşi de puţin intenţia să-mi iau vreo măsură de prevedere. Ştiu că e inutil, azi, să te aperi. Te poţi trezi ziua în amiaza mare lovit, pe stradă, de un necunoscut care dispare apoi. Au mai fost intelectuali bătuţi, fără ca poliţia să descopere făptaşii. Ca să nu mai spun că ideea însăşi de a ţine seama de asemenea avertismente mi se pare vulgară.

Tot ce au reuşit ele a fost să-mi accentueze pesimismul. Ajung să cred că nici Dumnezeu nu mai poate interveni în ce se petrece la noi fără să se murdărească. Revoluţia a devenit un obiect de speculă. S-au vândut, pe valută, certificate de „luptător în revoluţie” până şi unor ofiţeri de Securitate care au împuşcat manifestanţi înainte de fuga lui Ceauşescu, iar, după aceea, s-au ascuns de frică. Într-o asemenea vânzoleală, un idealist nu poate stârni decât antipatii şi suspiciuni. Ce vrea? Ce urmăreşte? Faptul că nu urmăresc nimic li se pare unora deosebit de grav. O veritabilă impertinenţă.

Poate că „dreptul la uitare” este o ultimă laşitate. Multe s-ar lămuri dacă am avea tăria să recunoaştem: „Am procedat aşa din silă, de frică”. O asemenea mărturisire ni se pare, însă, umilitoare, degradantă. De aceea zicem: „Aşa am crezut”. Sau: „M-am înşelat, dar am făcut-o de bună-credinţă”. Nici nu mai e nevoie de un „dresor”! Ne comportăm, din proprie iniţiativă şi chiar cu convingere, ca nişte „acrobaţi”.

În fine, să mă întorc la faptul că sunt bucurii şi iluzii care n-au cum să fie posibile în singurătate, oricât de mult am dori, din orgoliu, să nu aşteptăm de la alţii nimic. Evident, singurătăţile nu seamănă între ele. Există singurătăţi unde te baricadezi din mândrie şi singurătăţi în care te azvârle viaţa ca pe un obiect inutil; singurătăţi în care aştepţi să se întâmple ceva şi singurătăţi în care nu mai există decât amintiri. Dar, într-o privinţă, ele nu diferă. Când te aude cineva, nu e nicio bravură să vorbeşti. Problema e dacă o poţi face când nu te aude nimeni. De abia atunci ai ocazia să verifici care sunt adevărurile fără de care nu poţi trăi.

Singurătatea mea a jinduit totdeauna după puţină gălăgie. Ştiu, totuşi, că există şi o sălbăticie a lumii. Când ies pe stradă, îmi dau seama destul de repede că nu în aglomeraţie trebuie să-mi întreţin bunele păreri despre oameni. Ca să nu devin mizantrop, trebuie să văd cât mai puţină lume, să tânjesc după o discuţie. De fapt, deşertul e un mare profesor de umanism. De câte ori sunt demoralizat, mă imaginez într-un pustiu, purtând o uşă în spate. Merg, merg, şi când nu mai sunt sigur că merg în direcţia bună, mă opresc, răsuflu câteva clipe, las uşa jos, o aşez pe nisip în picioare şi o deschid. După ce mă uit şi văd drumul pe care trebuie să-l urmez, iau uşa din nou în spinare şi pornesc. Mă conving, astfel, că, orice s-ar întâmpla, rămâne un drum pe care îmi poate fi de ajuns, ca lui Don Quijote, credinţa în mine însumi.

Mă ridic de la masă, ies pe balcon, unde praful a format

un strat gros, şi mă uit spre soclul de marmură roşcată. Nici urmă de ciori. Canicula a devenit ucigătoare. N-ar strica o ploaie torenţială acum care să spele străzile şi să răcorească puţin pietrele încinse.

Sfârşitul ideologiilor

Tocmai de ziua mea de naştere, s-a întâmplat să trec prin faţa Bibliotecii Centrale Universitare, mai exact prin faţa a ceea ce a rămas din ea, şi să-mi aduc aminte cum arăta exemplarul din *Don Quijote* pe care l-am avut în mână în iarna din 1946, pentru că de aici l-am împrumutat. Probabil, a ars în incendiul care a mistuit Biblioteca în noaptea de după fuga lui Ceauşescu.

Mă revăd ieşind din sediul Uniunii Scriitorilor pe o Cale a Victoriei pustie, copleşită de beznă. Nicio lumină nu exista pe stradă. Nu trecea nicio maşină. Ferestrele blocurilor erau întunecate. Se auzeau împuşcături, iar dinspre Piaţa Palatului se zăreau limbi de flăcări. Ce s-a petrecut în noaptea aceea între zidurile Bibliotecii Centrale Universitare nu se ştie nici azi. Cine a pus focul? Se vorbeşte că Securitatea plasase acolo o parte din arhivele ei secrete şi că, în panica de după fuga lui Ceauşescu, s-a grăbit să dea foc clădirii pentru a şterge urmele, dar nimic nu e sigur. Numai noi, naivii, am crezut, în euforia noastră stupidă, că totul era clar. Îmi vin în minte băieţii cu brasarde tricolore care opreau, în acele zile, maşinile suspecte pe stradă, controlând portbagajele, în căutarea unor eventuale arme, tinerii cu feţele trase de nesomn care legitimau pietonii la gurile metroului. Cineva şi-a bătut joc de romantismul nostru. Dacă m-ar fi nimerit atunci un glonte, aş fi murit cu convingerea că România a ieşit, în sfârşit, din al doilea război mondial. Azi, nu mai am o asemenea certitudine.

În Piaţa Universităţii, un bărbat relativ tânăr, un muncitor şomer, s-a hotărât azi să-şi dea foc. Câţiva gură-

cască aşteptau sceptici. „Nebunul ăsta vorbeşte serios? Chiar are de gând să se omoare?” Bărbatul şi-a turnat benzină pe haine, fără ca nimeni să încerce să-l oprească. Omul a devenit o torţă vie, dar instinctul de conservare e uneori mai puternic decât disperarea. Când flăcările au ajuns la piele, bărbatul şi-a azvârlit, cum a putut, hainele de pe el. În cele din urmă, s-a salvat cu arsuri pe corp. Unul dintre curioşii care au urmărit scena a bombănit dispreţuitor: „De ce-a mai făcut, dom’le, atâta tapaj?”. Vizibil umilit, de sinuciderea ratată sau de faptul că gestul lui n-a stârnit nici solidaritate, nici compasiune, şomerul a trântit o înjurătură zdravănă.

Zidurile Bibliotecii se dovedesc aproape emblematice, aşa cum arată, fără niciun geam, în paragină, cu tencuiala căzută sau ciuruită de gloanţe şi înnegrită de foc. Nu mă leagă de această clădire decât ceasurile petrecute în sălile de lectură, dar am senzaţia că o parte din viaţa mea a pierit, împreună cu sutele de mii de cărţi arse, într-un incendiu absurd.

Şi mă sperie tot mai mult faptul că mă simt, uneori, înstrăinat într-un oraş unde am trăit o jumătate de veac. Îţi trebuie instincte bune, azi, şi eu nu le am, se pare. Încep să mă îndoiesc şi de exactitatea percepţiilor mele. Teroarea, da, era o realitate evidentă. Nu te puteai îndoi de ea. Te făcea să dormi ca un iepure speriat şi să-ţi înghiţi vorbele la câte o şedinţă unde se uita urât la tine cineva din prezidiu. Dar libertatea? Eşecul ideologiilor nu înseamnă, automat, sfârşitul lor. Reziduurile se pot dovedi mai rele, mai toxice decât doctrinele din care provin, iar un coşmar istoric nu se termină ca un vis urât de care scapi frecându-te la ochi. Lumea în care mă învârt îmi pare descumpănită şi, oarecum, neurastenizată de această derută. E ceva în starea noastră care seamănă cu bisericile profanate din care Dumnezeu a fost scos cu roaba şi dus pe mormanele de moloz. Şi mă tem că „abordarea mai pragmatică” a acestei derute, cum cer

unii, nu duce nici ea la o mântuire. Pentru un pragmatic totul e negociabil. Inclusiv dragostea, bănuiesc. Vulgar zis, totul e târg. *Les affaires sont les affaires,* îţi spune el. Dar viaţa e, totuşi, mai mult decât un şir de „afaceri" între o copilărie şi un mormânt. Şi mă întorc spre plopii de peste drum, deveniţi aproape funebri, azi, din cauza caniculei.

Pe mama, faptul că era o fiinţă profund religioasă a ajutat-o să fie, până în ultima clipă, calmă, împăcată cu soarta. Credinţa a apărat-o şi în timpul bolii, în schimb, eu mă tem că va trebui să combat ceva mai rău decât frica şi că nu mai pot fi sigur de nimic. Tot ce ştiu e că trebuie să-mi duc mai departe uşa pe care o port în spate.

Bucureşti, 2 iulie 1993

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN
PALER

„*Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă şi foarte nuanţată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată şi fabricată politic, are, în sfârşit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine şi cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărţii prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puţin pentru scriitori, a început cu paşoptiştii, a trecut prin marile dezbateri şi polemici ale epocii interbelice şi îşi păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogaţiilor şi incertitudinilor) până astăzi."

Sanda Cordoş

EDITURA POLIROM

www.polirom.ro